

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
Nr.11-12 2002 • ANUL XII • CHIȘINĂU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ

de știință și cultură

Nr. 11-12 (89-90) 2002
noiembrie-decembrie

REDACTOR-ŞEF

Alexandru BANTOŞ

REDACTORI-ŞEFI ADJUNCŢI

Raisa BELICOV

Vlad POHILĂ

COLEGIUL DE REDACŢIE

Alexei ACSAN, Ana BANTOŞ, Eugen BELTECHI (Cluj), Silviu BEREJAN, Vladimir BEŞLEAGĂ, Leo BUTNARU, Augustin BUZURA (Bucureşti), Gheorghe CHIVU (Bucureşti), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Anatol CODRU, Nicolae CORLĂTEANU, Eugeniu COŞERIU (Germania), Nicolae DABIJA, Boris DENIS, Stelian DUMISTRĂCEL (Iaşi), Andrei EŞANU, Iulian FILIP, Gheorghe GONŢA, Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iaşi), Dan MĂNUCĂ (Iaşi), Nicolae MĂTCAŞ, Vasile MELNIC, Valeriu RUSU (Franţa), Maria ŞLEAHTIŢCHI (Bălţi), Petru ŢARANU (Vatra Dornei), Vasile ŢĂRA (Timișoara), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134,

Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 87 03, 23 46 98

e-mail: *limba_romana @ mail.md*

"Limba singură unește, întărește și definește națiunea; ocupați-vă de dînsa mai nainte de toate și nu veți face prin aceasta decît cea mai fundamentală politică, veți pune fundamentele naționalității".

Ion HELIADE-RĂDULESCU

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

EDITOR: colectivul redacției
ISSN 0235-9111

PROCESARE COMPUTER: Oxana BEJAN
Com. nr. 4260 Editura "Universul"

Acest număr de revistă este ilustrat de Vasile BOTNARU
(pag. 18, 25, 42, 46, 67, 73, 158, 165, 179).
Copertele: I (Luceafăr), IV (Seasons, Rasputin, Dance,
Lucia, Basa-Bahus, Seara pe deal).
Fotografii: Mihai CUCU și Leo BUTNARU.

CRĂCIUN FERICIT! LA MULȚI ANI!

IUBITE CITITOR

*Ai deschis un număr proaspăt al revistei **Limba Română**, publicație care își urmează cu consecvență menirea de a promova valorile spiritualității românești, de a contribui la extinderea ariei de utilizare a limbii române literare, la conștientizarea și afirmarea identității noastre naționale.*

De ești elev sau student, pedagog sau medic, inginer sau lucrător în sfera comerțului, țăran sau muncitor, om politic sau om de afaceri – vei fi ghidat, prin materialele publicate, spre miraculoasa lume a verbului matern, spre autenticele însemne ale neamului.

*Rubricile permanente ale revistei, între care **Evoluția limbii române**, **Cultivarea limbii – pic cu pic**, **Dialogul artelor**, **Creanga de aur**, **Itinerare spirituale**, **Lecțiile istoriei**, **Starea de veghe**, **Lumină din lumină**, **Opinii și atitudini**, **Permanența clasicilor**, **Puncte de reper**, **Viața ca o coridă**, **Trecută prin foc și prin sabie ș.a.** – susținute de specialiști notorii din Republica Moldova, România, Franța, Germania, SUA, Canada etc. – îți vor deschide largi posibilități de cunoaștere, de completare a informației privind cultura națională și cea universală.*

*Ai grijă să intri în posesia fiecărui număr nou de revistă. Interesează-te, de asemenea, dacă **Limba Română** ajunge în școala din localitatea natală, la întreprinderea sau instituția în care funcționezi în prezent. Îți vom fi profund recunoscători, dragule cititor, dacă vei participa la perfectarea abonamentelor pentru anul 2003, ca revista să fie disponibilă în bibliotecile școlare, în instituții de cultură, astfel încât tot mai mulți colegi, cunoscuți și prieteni ai dumitale să aibă posibilitatea de a citi cu regularitate revista de cultură și știință **Limba Română**.*

Abonamentele pot fi perfectate la agențiile „Poșta Moldovei” și „Moldpresa” sau direct la sediul redacției. În România – la Rodipet (a se consulta catalogul publicațiilor din Republica Moldova, poziția 77075).

Persoanele fizice sau juridice care doresc să se aboneze ori să susțină financiar revista se vor adresa la redacție, str. Kogălniceanu 90, sau ne vor contacta la tel. 23-87-03, 23-84-58, fax. 23-46-98, e-mail: limba_romana@mail.md.

SUMAR

11-12 (2002)

ARGUMENT

Spre un alt orizont

7

ZILE ȘI NOPTI DE LITERATURĂ:
EVENTIMENTLeo Butnaru. *Honoris Causa*

8

Eugen Uricaru. *Parteneri egali cu toate celelalte literaturi*

10

Ion Iliescu. *Scriitorul este o nobilă chintesență a unei națiuni*

12

Mircea Martin. *Laudatio*

92

Ceremonii. Finis coronat opus

101

POESIS

Ovidiu. *Scrisoarea a XIII-a către Carus*

14

OPINII ȘI ATITUDINI

Gabriel Chifu. *Un aparat de măsurat normalitatea lumii*

16

Dumitru M. Ion. *Scriitorul sau omul răstignit între geografia fizică și geografia spirituală*

19

"Traversăm o perioadă de criză. Însă criză de lectură, nu de cultură".

Dialog: Leo Butnaru – Marius Tupan

43

Bogdan Ghiu. *Literatura în epoca limbajului*

45

Victor Ivanovici. *Despre Balcani*

54

Cenghiz Bektaş. *Scriitori fără frontiere*

66

Axel Maugey. *Plaidoirie pour la francophonie*

77

DESTINUL ARTEI ȘI AL CREATO-
RULUIAlex. Ștefănescu. *O fată bătrână în fața oglinzii*

22

Ion Miloș. *Durerea poeziei*

24

Nicolae Dabija. "Când muzele tac – tunurile prind să bată..."

50

"Din fericire, trăim timpuri în care scriitorul nu mai trebuie să se exileze".

Dialog: Leo Butnaru – Magda Cârnelci

62

Liliana Ursu. *Ca o arcă a lui Noe*

87

POEZIE

Kjell Espmark. *Amintire de familie. Scrierea scrisorii*

26

Lasse Soederberg. *Statuie. Necunoscutul*

28

Ghennadi Ayghi. *Ivirea iasomiei. Zăpadă, într-un „vechi” cartier din Moscova. Înspre ponoare. Un trandafir mort printre hârtii. În calmul lunii august. Melodia de lângă drum. Al cincilea cânt*

68

Michel Deguy. *Elansați. Zaceri. Unde se pierde timpul*

72

Tomaz Salamun. *Căprioara. Lacul. Iona*

88

Charles Carrère. *Poate că iubirea era limpede asemeni unei grădini din carne*

90

Milan Nenadić. *Către Ovidiu*

102

LABORATOR DE CREAȚIE

"Ideile majore, trăite cu intensitate și tenacitate, formează caractere".

Dialog: Leo Butnaru – Nicolae Breban

30

Parviz Khazrai. *Exil, ombres et lumières*

81

EVOCĂRI

Matei Călinescu. *Borges și „Cântecele cobzarului”: o amintire*

39

Leo Butnaru. *Ctitorie a virtuții și vocației*

52

PROFIL ȘI CREAȚIE

Guy Goffette. *Foamete. Crepuscul, 1. Prăzile. Coșmarul istoriei, 1. Belle. Castel de apă. Pentru Gehad E.*
48

PROFILURI

Valentin Hossu-Longin. *Dinu Flămând*
71
Valentin Hossu-Longin. *Dumitru Țepeneag*
74

PROZĂ

Jorge Semprun. *Mortul care trebuie*
94

INTERFERENȚE SPIRITUALE

“Am ajuns la limba română prin literatura română”. Dialog: Ana Bantoș – Jean-Louis Courriol
103

PAGINI DE AUR ALE LINGVISTICII

Eugenio Coseriu. *Latina vulgară și tipul lingvistic romanic*
106

STAREA DE VEGHE

Rezoluția Conferinței Științifice “Limba Română – azi” (ediția a IX-a)
114

FILOZOFIA ISTORIEI

Ion Țurcanu. *Mircea Eliade despre capacitatea omului de a suporta istoria*
116

POPOARE ȘI CAPODOPERE

Vlad Pohlă. *Kalevala, un magic simbol al spiritualității fineze*
122

CLASICII LITERATURII NOASTRE

Ion Ciocanu. *Ion Luca Caragiale – dramaturg și prozator național*
135

APARIȚII EDITORIALE

Ana Bantoș. “Ginta Latina et l’Europe d’aujourd’hui”
143

SINTAXĂ

Adrian Chircu. *Parataxă și aderență în sintaxa limbii române*
145

GRAMATICĂ

Estelle Variot. *A propos de la grammaticalisation en roumain: sur quelques formes et fonctions du verbe en roumain*
149

PREZENTĂRI ȘI INTERPRETĂRI

Vitalie Răileanu. *Confidență și confidență în Nou tratat de igienă de Anatol Moraru*
154

CULTIVAREA LIMBII – PIC CU PIC

Vlad Pohlă. *Atenție la ce se primește și ce se respinge în exprimarea noastră!*
156

VOCABULAR

Inga Druță. *Inovație și tradiție lingvistică*
159
Irina Condrea. *Istoria veche a unui cuvânt nou*
164

CREANGA DE AUR

Petru Țaranu. *Apa sub spectrul manifestărilor magico-mitice*
166

DIALOGUL ARTELOR

Dessislava Yugova. *Tușele frumuseții și ale grației*. Dialog cu Vasile Botnaru
179

LA CASA LIMBII ROMÂNE

O nouă inițiativă
181

CONCURS - MOȘTENIRE

183

UNIUNEA SCRITORILOR *în colaborare cu*
 MINISTERUL CULTURII ȘI CULTELOR
 SOCIETATEA ROMÂNĂ DE RADIO
 PRIMĂRIA MUNICIPIULUI MANGALIA
 Ziarul ZIUA

Festivalul
INTERNAȚIONAL

Zile și nopți *de literatură*

19/24 septembrie 2002 Neptun/Mangalia

Colocviul

INTER ARMA SILENT MUSAE?

Premiul Literar Internațional

OVIDIUS

*Acordat pentru valoarea recunoscută a operei literare,
 contribuția la afirmarea libertății de expresie și a toleranței interetnice.*

cu participarea scriitorilor

Nemesio Sanchez ✎ Jacques Izoard ✎ Eric Brogniet ✎ Charles Carrere ✎ Ecaterina Evanghelescu
 Paviz Khazrai ✎ Nicole Gerard ✎ Jose Luis Reina Palazon ✎ Maria Bejanovska
 Lyubomir Levchev ✎ Axel Maugey ✎ Gao Xing ✎ Yang Shiguang ✎ Yu Jianzhong ✎ Fan Wen
 Slavco Mihalic ✎ Peanti Holappa ✎ Dinu Flamin ✎ Marily Le Nir ✎ Yves Di Manno
 Guy Goffete ✎ Sebastian Reichmann ✎ Dumitru Țepeneag ✎ Alexandre Voisard ✎ Michel Deguy
 Raphaelle Reroulle ✎ Alain Robbe-Grillet ✎ Jorge Semprun ✎ Kurt Drawert ✎ Andrei Zanca
 Philip Dracodaidis ✎ Elisheva Zohar ✎ Stavros Deligiorgis ✎ Victor Ivanovici ✎ John F. Dean
 Hugo Hamilton ✎ Asher Reich ✎ Sami Michael ✎ Riri Manor ✎ Giuseppe Bonaviri
 Raffaella Bonaviri ✎ Sarah Zappulla Muscara ✎ Mimmo Morina Anise Kolz ✎ Bogomil Gjuzel
 Ljiljana Dirjan ✎ Paul Bailey ✎ Grace Ingoldby ✎ Alan Brownjohn ✎ George Szirtes
 Urszula Koziol ✎ Jose Augusto Seabra ✎ Gennadji Ajgi ✎ Evgheni Popov ✎ Adam Puslojic
 Risto Vasilevski ✎ Milan Nenadic ✎ Ileana Ursu ✎ Tomaz Salamun ✎ Adrian Mac Liman
 J.J. Armas Marcelo ✎ Adam J. Sorkin ✎ Matei Călinescu ✎ Raymond Federman ✎ Ion Milosz
 Lasse Soederberg ✎ Kjell Espmark ✎ Cenghiz Bektas ✎ Adnan Binayazan ✎ Gulsum Gengiz
 Ulker Koksal ✎ Hifzi Topuz ✎ Hubay Miklos ✎ Farkas Jeno ✎ Zalan Tibor ✎ Nicolae Breban
 Eugen Uricaru ✎ Ion Pop ✎ Marta Petreu ✎ George Bălăiță ✎ Ioan Flora ✎ Mircea Dinescu
 Ion Mircea ✎ Bogdan Ghiu ✎ Mircea Ghitulescu ✎ Irina Horea ✎ Elena Loghinovski
 Cornelia Maria Savu ✎ Cezar Ivănescu ✎ Viorel Sâmpetean ✎ Gabriela Adameșteanu
 Cassian Maria Spiridon ✎ Alex Ștefănescu ✎ Antoaneta Ralian ✎ Nicolae Prelipceanu
 Gabriel Chifu ✎ Lucian Alexiu ✎ Liviu Ioan Stoiciu ✎ Doina Uricariu ✎ George Vulturescu
 Ion Zubașcu ✎ Ioan Es Pop ✎ Nichita Danilov ✎ Iosif Naghiu ✎ Constantin Novac
 Magda Cârncei ✎ Petre Stoica ✎ Silvia Kerim ✎ Dumitru M. Ion ✎ Liliana Ursu ✎ Grete Tartler
 Ion Hobana ✎ Ioana Crăciunescu ✎ Marian Drăghiței ✎ Marius Tupan ✎ Nicolae Dabija
 Ioan Groșan ✎ Leo Butnaru ✎

SPRE UN ALT ORIZONT

Cititorul obișnuit să găsească în revista noastră cele mai diverse materiale ce vizează limba și literatura română, cultura și istoria Neamului va fi, se prea poate, surprins deschizînd acest număr: **Limba Română** este “împînzită” de nume, respectiv de subiecte, ce prezintă valori spirituale de pe alte meridiane. În pofida opiniei că însăși denumirea revistei ne-ar obliga să acordăm atenție, în principal, dacă nu exclusiv, graiului străbun și altor valențe ale patrimoniului național, **Limba Română** a fost mereu dispusă să găzduiască și împliniri mai vechi sau mai noi ale altor civilizații.

De data aceasta ne-am propus să prezentăm starea, pulsul literelor, artelor, filozofiei contemporane prin prisma unei acțiuni culturale de anvergură: Festivalul **Zile și nopți de literatură** ce s-a desfășurat în premieră la Mangalia, în septembrie curent, prin eforturile Uniunii Scriitorilor din România, sub înaltul patronaj al Președintelui Ion Iliescu. Anticipînd informația ce o veți afla din paginile revistei, vom preciza că această sărbătoare – a scrisului, a ideilor, a dialogului dintre oamenii de litere și cultură –, se va organiza an de an (în 2003 o asemenea manifestare va avea loc la Chișinău), astfel înscriindu-se în șirul unor importante și de acum tradiționale acțiuni de talie internațională.

Cum e și natural, la marele Festival al literelor de pe țărmul românesc al Mării Negre au participat și soli ai Republicii Moldova. Unuia dintre cei mai energici participanți – poetul, prozatorul, eseistul și traducătorul Leo Butnaru, secretar al filialei Chișinău a Uniunii Scriitorilor din România –, îi datorăm această formulă a revistei, deoarece tocmai dumnealui ne-a pus la dispoziție materiale de la recenta întrunire a literaților, inclusiv consistente interviuri și mai multe traduceri din lirica anilor de la ultima răscruce de secole și milenii.

Nu vom exagera afirmînd că patronul spiritual al sărbătorii literare de la Mangalia a fost poetul latin Ovidiu, care trebuie considerat cap de listă a personalităților prezente și la festivitate, și în acest număr de revistă. O *Scrisoare* a lui Ovidiu către Carus, trimisă de la Tomis – Constanța (și Mangalia!) de azi, stă mărturie vie a unei mari literaturi ce s-a răsfirat peste secole în zeci de culturi distincte, de la Pirinei pîna la Carpați. Eugen Uricaru, Magda Cârneci, Nicolae Breban, Leo Butnaru, Bogdan Ghiu, Nicolae Dabija, Dumitru M. Ion, Marius Tupan, Alex. Ștefănescu își spun cuvîntul despre și în numele literaturii române de “acasă”, iar Matei Călinescu, Dinu Flamând, Ion Miloș, Dumitru Țepeneag vin să argumenteze o dată în plus că și în diaspora, și în exil palpită cuvîntul românesc, scris sau rostit pe calea undelor, pîna mai deunăzi “subversive”. Cititorul interesat va descifra numele și mesajele mai multor scriitori din Franța (inclusiv laureatul Festivalului, Jorge Semprun), din Suedia, Slovenia, Grecia, Turcia, Iran, Rusia, Canada și alte țări și va constata plăcut surprins cît de diferite, dar și cît de asemănătoare sînt gîndurile, speranțele și neliniștile condeierilor din cele patru părți ale Terrei...

Leo BUTNARU

HONORIS CAUSA

Spre sfârșitul anului 8 al erei noastre, la vârsta-i abia trecută de o jumătate de secol (era născut în anul 43 î.Hr.), poetul și cavalerul latin Publius Ovidius Naso se vede silit să părăsească Roma și să pornească spre coasta de apus a Mării Negre, spre micul port Tomis (Constanța de astăzi), unde decretul imperial îi fixase locul de exil. După popasuri și escale prelungite, ajunge aici pe la mijlocul lunii mai a anului 9, gândindu-se, probabil cutremurat, că, în grecește, Tomis înseamnă „cetatea omorului”. („Trecuse miezul nopții când, peste casa mea, / Ca trăsnetul edictul nefericit cădea; / Ca să pornesc atunci la drum nici n-am gândit / Și ca pălit de fulger stam alb și împietrit! / Nu mi-au lăsat nici straie, nici sclavii să-mi adun – / Părtași de lungă cale spre ponticul surghiun – / De trăsnetul lui Joe pălit în creștet stam; / Și viu eram, și totuși eu ca un mort eram!”, *Elegia a III-a, Tristele, I.*)

Până a trece hotarul de nisip al pustiului de *D i n c o l o*, avea să mai trăiască vreo opt sau nouă ani, mai apoi amestecându-se și el printre mormintele străbunilor noștri geto-daci. El, Poetul care, la propriu și la figurat, a rămas în cuprinsul vitalității mitice a atemporalității artelor.

La Pontul Axeños, își scrie o parte din operă (a trimis la Roma 50 de scrisori, cunoscute sub numele de *Tristia*, în cinci cărți, și *Epistole ex Ponto*, în patru cărți); scrie dramaticele, celebrele *Pontice*, expediate soției, prietenilor, potențailor vremii, înseși neîndurătoarei Rome: „De mult înstrăinatul în geticele părți, / Eu, Naso, de la Tomis trimit aceste cărți: / Străine și modeste cum sunt, le dă și lor, / La tine-n casă, Brutus, măcar un locușor”. (*Ponticele, I, 1.*)

Cei pe care istoria (adică prezentul) antichității îi numea încă barbari, locuitorii Tomisului, în semn de aleasă considerațiune, absolvă Poetul de dări (guvernânții-TVA-iști de

astăzi n-o fac, totuși, barbarii de eil), de sarcini fiscale și chiar îl gratulează, înalt simbolic, cu o cunună de iederă: „Sunt de dări scutit singur pe-ai voștri țărmi întregi, / Afară doar de unii ce sunt scutiți prin legii! / Deși n-am vrut-o, lumea a năzuit a vrea – / Mi-a pus cununa sacră și-o port pe fruntea mea!” (*Ponticele, IV, 14.*) Ba mai mult, Ovidiu le comunică celor de acasă că a învățat limba băștinașilor, a geto-dacilor, și chiar a scris versuri în sonoritățile ei, fapt ce i-a uimit și i-a exaltat nespus de mult pe înșiși plămăuitorii și vorbitorii acestei limbi. („Aici nu știe nimeni nici un cuvânt latin, / Și uit și eu latina, puțin câte puțin: / De-atâta timp o vorbă latină n-am schimbat! / Poet roman, eu însumi grăiesc ca un sarmat!” – *Tristele, VII, 5.*) Dar duritatea intemperior, neglijențele și uitările devoratoare au mistuit acel prim text geto-dacic articulat de un uriaș poet latin, umbra căruia e prezentă – iată! – printre umbrele destinelor eterne. „Chiar marele Ovidiu a scris în limba dacă / Un imn întru uimirea Pontului și-a Romei. / Dar am uitat cel imn. Cum îl cântară daci? / – E cunoscut poetul, i-i cântul anonim...”, potriveam și eu, în adolescența-mi nostalgică de neofit, în cosmicitatea Metaforei Atotcuprinzătoare și Ispititoare.

Iar după aproape două milenii de la începutul surghiunului la Tomis, la monumentul lui Ovidiu din Constanța contemporană s-au întrunit cavalerii verbului din 27 de țări care, prin depunerea florilor la postamentul latinului, să marcheze momentul deschiderii primului Festival Internațional „Zile și nopți de literatură” (19-24 septembrie 2002, Mangalia–Neptun–Constanța, România).

Care au fost mobilurile ideatice, etice, culturale și strategice de organizare a unui atare forum de o amploare și importanță unică în sud-estul european? A spus-o însuși declanșatorul acestei inițiative, Președintele Uniunii Scriitorilor din România, dnul Eugen Uricaru: „O astfel de întâlnire este, totuși, un fapt de normalitate. Iar în această lume sfâșiată de contradicții, pasiuni și interese, de extremism și aroganță, normalitatea este un motiv de mulțumire, de încredere și încântare.

Scriitorii care au acceptat invitația ajută normalitatea să învingă

dezordinea și excesul. Normalitatea înseamnă libertate, cuvânt liber, înțelegere între oameni și națiuni.

Literatura este o cale, dintre cele mai importante, de cunoaștere nu doar a instabilității umane, dar chiar și a motivelor acestei stări de fapt.

Festivalul nostru este un prilej de a ne cunoaște, de a identifica reperele normalității de care avem atâta nevoie”.

Așadar, participanții din 27 de state, scriitorii care au acceptat invitația... – multe personalități și diversități psiho-creatoare, stilistice, opționale. Printre ele, Alain Robbe-Grillet (Franța), ca și cum, deja, legendarul inițiator și promotor al Noului Roman, Jorge Semprun, prozator de origine spaniolă, stabilit în Franța, cel căruia avea să i se decerneze Premiul „Ovidius” al Festivalului, Kjell Espmark, poet, romancier, membru al Academiei Suedeze, membru al Comitetului Nobel, Michel Deguy, renumit poet și filozof francez, Matei Călinescu (SUA), Dumitru Țepeneag (Franța), Nicolae Breban etc. Bineînțeles, participarea acestor și altor somități i-a conferit festivalului importanță, consistență, dar și anumite nuanțe de ritual sau ceremonie intelectuală, culturală, literară. Aceste și alte prezențe, inclusiv cea a domnului

Președinte Ion Iliescu, au îndreptățit concluzia la care a ajuns unul din colegii noștri care a menționat că, prin astfel de manifestări, România devine ca și cum o locomotivă culturală a sud-estului Europei.

Iar drept generic și temă de colochiu ale primei ediții a festivalului a servit antica metaforă, de data aceasta interogativă, îngrijorată: *Inter arma silent musae?* = *Când vorbesc armele, muzele tac?*, sugestie destul de flexibilă, democrată, ce a stimulat opțiuni neconstrânse de propuneri tematice și ideatice rigide, fals-canonic, fapt confirmat de majoritatea comunicărilor prezentate de participanți, ce avură distincția poeziei, aș zice, și pe cea a inspiratei rostiri (oratorii). Sunt sigur că, parcurgându-le, cititorii *Limbii Române* vor trăi certe momente de delectare, dar și de atașament participativ față de destinul dintotdeauna al literaturii care a fost și rămâne o neordinară modalitate, în infinită diversitate, de explorare mai amplă, mai profundă, mai plastică și mai captivantă a conștiinței și existenței socio-istorice umane.

În fine, cu ce aș putea încheia prolegomenele acestui număr (special!) de revistă, decât cu anticul: *Omnia fausta!* = *Felicitări!*?

Să fie într-un ceas bun!

Participanții la Festival în fața monumentului lui Ovidiu din Constanța.

**Eugen URICARU,
Președintele Uniunii
Scriitorilor din România**

PARTENERI EGALI CU TOATE CELELALTE LITERATURI

– *Domnule Eugen Uricaru, ce goluri vine să umple Festivalul „Zile și nopți de literatură” și ce se va întâmpla cu deja tradiționala Întâlnire a scriitorilor români de pretutindeni, manifestare care se desfășoară de câțiva ani la Neptun?*

– Trebuie să specific că Întâlnirea continuă în mod tradițional, o dată la doi ani. Anul viitor se va desfășura la Chișinău, pentru că la manifestarea din 2001 s-a discutat mult despre unitatea literaturii române indiferent unde se scrie ea. Atunci am lansat propunerea să ne întâlnim la Chișinău, în semn de solidaritate cu scriitorii, cu oamenii de cultură, cu românii și românofonii din Republica Moldova, pentru că ei aparțin aceluiași spațiu cultural căruia îi aparținem și noi, dar și cei care trăiesc în Statele Unite sau în Australia și vorbesc, scriu și simt românește. Manifestarea de anul acesta este cu totul altceva. „Zile și nopți de literatură” reprezintă un festival internațional care se dorește, înainte de toate, o intrare în circuit. Toată lumea știe că există pe glob câteva mari festivaluri literare unde se discută probleme majore. Mai important decât discuția în sine este faptul că participă la aceste evenimente mari nume ale culturii mondiale. Se creează astfel un spațiu de dialog între toți scriitorii prezenți și, implicit, se transmit în scris, la televiziune, la radio, prin vocea și verbul acestor

mari scriitori, informații corecte, sper eu, despre țara respectivă. România nu a avut niciodată un asemenea festival. Intenția noastră este să punem bazele instituției respective, ale cărei întâlniri le dorim anuale.

– *Era esențial pentru noi ca să fie instituit acest festival?*

– Am ajuns la o limită: aceea de unde spuneam că nu se mai poate așa. Vreme de decenii am tot așteptat să fim descoperiți, să se afle cât suntem de buni, de talentați, de generoși. De câțiva ani am intrat însă într-o altă lume, unde nu poate exista cerere dacă nu există ofertă. O cultură, cum este cea română, a trăit într-o relativă izolare. E timpul ca ea să se confrunte, să se compare, să ofere și să primească. Or, festivalul acesta este unul din mecanismele prin care se pot regla cererea și oferta.

– *Care a fost reacția invitaților străini? Prima ediție a unui festival nu este cea mai ispititoare carte de vizită.*

– Am fost plăcut surprinși de răspunsurile primite la scrisorile noastre. Ne așteptam la o rată de indiferență de peste 50%. Ei bine, rata de interes a fost aproape 90%. Așa se face că și-au confirmat participarea 74 de scriitori din întreaga lume – Europa, Statele Unite, Canada, China, Israel – și este îmbucurător faptul că au răspuns chiar mari personalități.

– *Cum explicați faptul că acești mari scriitori au acceptat atât de repede participarea la un festival lipsit de tradiție?*

– Eu cred că ne aflăm pe o pantă ascendentă a interesului față de România. Chiar dacă informațiile despre țara noastră sunt în majorita-

tea lor negative, totuși există undeva o față nevăzută a lucrurilor care e puternică și care, cred eu, în curând va da și rezultate.

Discuțiile care se poartă acum în jurul intrării României în NATO și al candidaturii noastre la UE, atitudinea noastră în perioada conflictului iugoslav – acestea și alte lucruri s-au adunat, au atins o cotă critică și iată că, în domeniul cultural cel puțin, au dat rezultate bune.

Trebuie să facem gesturi îndrăznețe și totodată responsabile, să ne purtăm firesc. Un asemenea festival este un fenomen tradițional în lumea occidentală. Avem ce spune, avem ce arăta și mai ales suntem foarte dispuși să primim informații, experiență, ajutor. Nu trebuie să ne jenăm, nu trebuie să fim de o modestie prost înțeleasă, trebuie să ne considerăm parteneri egali cu toate celelalte culturi ale lumii.

– Cât timp a fost necesar pentru organizarea festivalului?

– S-a lucrat la el timp de nouă luni. Există foarte multe probleme legate de finanțare, logistică ș.a. Iar cei care au trudit efectiv se pot număra pe degetele de la o mână. Nu că nu am fi găsit colaboratori, însă nu e bine să se creeze un aparat prea mare, pentru că s-ar putea să nu mai știe stânga ce face dreapta. Aici trebuie să lucreze o echipă foarte strânsă, foarte lucidă și respectabilă.

– Lista cu scriitorii români participanți a fost ultima care s-a completat, din câte știu eu.

– Da, așa este. Aș începe însă prin a face observația că la un festival de renume mondial, cum este Vilencia (Slovenia), sunt invitați peste cincizeci de scriitori din întreaga lume și numai patru din Slovenia. Noi am

discutat și în Comitetul Director al Uniunii și am ajuns la concluzia că mai mult de 20-25 de scriitori români nu pot participa – nu avem capacitatea financiară să le asigurăm prezența. Uniunea are două mii și ceva de membri. Douăzeci și cinci este un procent foarte mic, recunosc, dar asta e situația. Desigur, pe cont propriu poate participa oricine.

– După care criterii v-ați orientat, totuși, în selectarea participanților români?

– În primul rând, este vorba de scriitori care cunosc cel puțin o limbă de circulație internațională. Iată o primă condiție foarte serioasă.

În al doilea rând, ei trebuie să fie dispuși la comunicare, pentru că foarte mulți sunt talentați, cunosc limbi străine, dar nu au această dispoziție. Apoi, intenția noastră clară a fost aceea de a invita creatori – poeți, prozatori, dramaturgi.

Și criticii au rolul lor – juriul care acordă premiul festivalului este alcătuit din critici –, dar comunicarea cu privire la actul creației o pot face cel mai bine creatorii înșiși.

Sperăm că acest festival va fi susținut de opinia publică și de sponsori în așa fel încât să poată avea loc în fiecare an.

**Interviu de
Marcela GHEORGHIU**

Ion ILIESCU,
Președintele României

SCRIITORUL ESTE O NOBILĂ CHINTESENȚĂ A UNEI NAȚIUNI

Vă rog să-mi permiteți, înainte de toate, să salut inițiativa organizării acestui festival. Aș dori ca această inițiativă să aibă o anumită continuitate. Și mă bucur că România a fost gazda unei asemenea întruniri. Eu cred că, la acest început de secol și de mileniu, scriitorul unei națiuni moderne, civilizate este de neconceput în afara culturii, așa cum nici viitorul întregii omeniri nu se poate împlini fără contribuția fiecăreia dintre națiunile ei. Este nevoie însă de cât mai multe punți de dialog între popoare. Un asemenea dialog înțelept a fost promovat pe parcursul festivalului. În urmă cu mai bine de un secol, John Stuart Mill afirma că toate lucrurile bune sunt roadele originalității. Aici, la Mangalia, s-au întâlnit spirite creatoare, care în esență se caracterizează prin originalitate – un atribut necesar al cuvântului scris, al literaturii de înaltă calitate.

De-a lungul istoriei, dialogul politicii cu literatura, al omului de stat cu scriitorii, cu poeții n-a fost totdeauna cald sau lipsit de tensiune. Însuși destinul lui Ovidiu, al cărui nume patronează Marele Premiu al Festivalului dumneavoastră, este o tristă dovadă a acestui adevăr. Iar noi, românii, am cunoscut în ultima jumătate a veacului trecut cât de mutilantă poate fi pentru spirit forța murdară a unuia regim totalitar. Dar cultura română nu a fost singurul caz de cultură oprimată de formele

radicale ale politicului. Din păcate, asemenea exemple se întâlnesc astăzi în lume în numeroase cazuri. Dincolo de tensiunile, uneori artificiale, instalate între literatură și politică, și dincolo de toate nedreptățile istoriei există în viața fiecăruia dintre noi momente în care răzbate forța unei înalte instanțe morale pe care o reprezintă scriitorul. Și acest lucru este resimțit atât de omul de rând, cât și de omul de stat. Scriitorul este o nobilă chintesență a unei națiuni. Este cel ce trebuie să vorbească posterității despre binele și despre răul din oameni și din societate. Însă, când somnul rațiunii devine adânc, el știe, cu forța instrumentelor sale specifice, să trezească conștiința.

Doamnelor și domnilor, ne aflăm pe meleagurile unde Ovidiu a fost trimis în penitență. Dar el s-a înscris în harta culturii europene și în conștiința publică cu ultimele sale capodopere despre această penitență. Și tot el, două milenii mai târziu, a devenit personaj de roman, din opera altui exilat, dar român de această dată, Horia Vintilă, care a primit și Premiul Goncourt, printre altele.

S-a pus, aici, un semn de întrebare la sfârșitul celebrei maxime a lui Cicero: *Inter arma silent musae?* Din păcate, de cele mai multe ori, când armele vorbesc, muzele sunt obligate să tacă. Dar tot Cicero spunea, în **De officis**, un gând pe care l-aș parafraza astfel: *Cedat arma musae – Armele lasă locul muzelor*. Aceasta ar fi provocarea zilelor noastre. Dar, probabil, această concluzie ar fi mult prea optimistă. Lumea e ceva mai complicată.

Din alocuțiunea rostită la întâlnirea cu participanții la Festivalul Zile și nopți de literatură.

Festival, reuniune - eveniment.

Clipe de neuitat.

A. Robbe-Grillet, J. Semprun
și E. Uricaru.

Împreună cu Ion Iliescu, președintele României.

OVIDIU

SCRIȘOAREA A XIII-A CĂTRE CARUS

- O, Carus, scump prieten, mereu neabătut,
 Și numele te-arată cum ești – și te salut!
 De unde-ți vine ție acest poem umil,
 Se poate din măsură să afli și din stil!
- 5 Nici prea frumos nu este, și nici obișnuit,
 Dar vei cunoaște-ndată că eu l-am făurit!
 Tu de pe cărți de-ai scoate chiar titlurile lor,
 Te-aș recunoaște totuși că tu ești autor,
 Și dacă dintr-o mie de cărți ți le-aș găsi,
- 10 Atâtea semne certe mi te-ar mărturisii!
 Te dă de gol vigoarea, căci viguros tu ești
 Ca Hercule, eroul pe care-l preamărești!
 Și Muza mea se-arată a cui e, dacă vrei,
 Ba poate se arată și-n lipsurile ei!
- 15 Vedea o lume toată Tersit cît e de slut!
 Nireu cît e de mîndru o lume a văzut!¹
 În vers aflîndu-mi lipsuri să nu te miri: încet,
 O, Carus, căci poetul e-acum aproape get!
 Oh, mi-i rușine! Asta să nu te mire dar:
- 20 Am pus în ritmul nostru cuvîntul cel barbar!
 Mă feliicită, Carus: poemul a plăcut!
 La geții cei sălbatici am nume cunoscut!
 De-ntrebi ce-am scris lui Joe dînd preamărire eu,
 M-a ajutat să-l laud, nemuritorul zeu!
- 25 Că trupul lui Augustus, am spus, e vînt și fum,
 Dar spiritu-i la aștri se-adaugă acum;
 Că fără voie parcă puterea a luat
 Tiberiu, în virtute la fel de înzestrat;
 Că Livia cea castă e Vesta-ntre femei,
- 30 Și-a fost de soț mai demnă? Sau e de fiul ei;
 Că sînt și cei doi tineri, Germanicus și Drus,
 Și semne de virtute mereu au tot adus!
 Cînd s-a sfîrșit, deci, sulul, ascultătorii geți
 Din capete mișcară și tolbe cu săgeți!
- 35 Un murmur lung în limba cea getică au scos:
 Strigat-a unul, tare: „O, nu-i cuviincios!
 Așa frumos cezarul în versuri l-ai cîntat:

¹Tersit era cel mai urît și Nireu – cel mai frumos dintre grecii care asediau Troia.

Tu trebuia acasă de mult să fii chemat!”
Așa mi-a spus barbarul acel, dar ce folos,
40 Căci sînt de-a șasea iarnă la Pontul friguros!
Ce am din poezie, cu versul că mă joc?
Ea mi-a răpit odată întregul meu noroc!
În numele-aceleiași chemări spre poezii,
Pe-a noastră prietenie la care-atîta ții,
45 În fiarele latine pe inamici punînd,
Germanicus să deie poeților avînt!
Iar ale lui odrasle, nădejdi pentru cezari,
În seama ta, o, Carus, mereu să crească mari!
Și dacă pentru mine tu umărul ți-ai pus,
50 O, la nimic n-ajută de-aici de nu sînt dus!

Traducere de Eusebiu CAMILAR

Gabriel CHIFU
România

UN APARAT DE MĂSURAT NORMALITATEA LUMII

Inter arma silent musae? Ce răspuns să dăm? Maxima cu pricina are o variantă mai lesne de acceptat, căci este mai cuminte, un enunț logic, simplu: *Inter arma silent leges*. Cât despre muze, ce să spunem? Este oare adevărat, tac muzele pe vreme de război sau, dimpotrivă, se încăpățânează și vorbesc mai tare, mai apăsat sau, doar, bolborosesc ceva în surdină și nimeni nu le ia în seamă? Care e varianta corectă, ca la concursurile televizate, gen *Vrei să fii miliardar*, ce să alegem? Cumva, toate trei, ori poate nici una?

Dar, înainte de a încerca vreun răspuns, să întoarcem puțin interogația principală pe o față și pe alta și să căutăm sprijinul în alte întrebări, ajutoare: de pildă, de ce este genericul discuției noastre tocmai această interogație? Ne aflăm cumva *inter arma*, sunt acestea vremuri excepționale, de război, de criză?

Dacă luăm în calcul data de 11 septembrie 2001, ca și ceea ce a urmat în Afganistan, sau ceea ce tocmai se petrecuse în Iugoslavia, sau ceea ce se anunță în Irak și dacă privim toată această colosală desfășurare de forțe militare puse sub stindardul alianței antiteroriste, atunci suntem siliți să răspundem pe nerăsuflăte, aidoma unor școlari sânguincioși și copleșiți: da, vremurile stau sub semnul armelor, da, e război și e cazul să ne întrebăm îngrijorați ce se cuvine să facă muzele în situația dată.

Iar dacă, imediat și firesc, ne punem problema **naturii** acestui conflict, atunci ne dăm ușor seama că el e provocat de ciocnirea unor ideologii diferite, a unor religii diferite, a unor

modele mentale diferite, diferite ca apa și focul, și ne dăm ușor seama că el, conflictul/războiul, se mută în interior, e deci mai grav, mai dificil de stăpânit, de stins, căci se petrece în mintea, în sufletul oamenilor, în zona cea mai adâncă și mai umbrată, unde se adăpostesc valorile lor ultime, definitive și difuze. Criza este atunci mult mai vastă, aidoma unui incendiu care a cuprins pădurile uscate pe vreme de secetă: îl stingi aici, îl stingi dincolo și izbucnește în alte zece locuri deodată.

Și așa stând lucrurile, da, e de bun simț, muzele chiar n-au cum să tacă.

Dar stop. Cine sunt de fapt muzele de care tot vorbim? Ne amintim, e la-ndemână, sunt personaje mitologice, zeițe, în număr de nouă, care în antichitate prezidau artele. Iar apoi muzele au devenit substantiv comun, muza – totuna cu inspirația poetică, totuna cu poezia. Să reținem de aici neapărat ceva, și anume *sorgintea divină a muzelor*, ele erau așadar *un soi de punte, de canal de comunicație de la ceresc la pământesc*, ele îi inspirau pe artiști, adică *aduceau mesajul zeilor în gura oamenilor*, mai exact a unora dintre oameni, *poetii* (pentru economia demonstrației, să restrângem la poeți categoria largă a scriitorilor ori, și mai largă, a artiștilor).

Este aceasta o viziune care îl așeza pe poet într-o poziție privilegiată, pe un pedestal invizibil, dar real și permanent: rostirea lui nu era una comună, ci era o rostire aureolată, prestigioasă, încărcată cu nuanțe/unde profetice, poetul era călăuză și chiar, o fărâșă, taumaturg.

Avem de-a face aici cu o viziune datată, depășită? Vremurile noastre nu mai sunt dispuse să-i recunoască poetului însușirile acestea care-l scot din rând, vremurile nu-l mai privesc pe poet cu încredere și ca pe o autoritate? Probabil. Cel puțin în această regiune est-europeană, tirajele cărților, dar și multe alte semne, vorbesc despre o *însemnată ruptură între poet și lumea sa*. Aici, în Est, poetul pare să fi ajuns într-un con de umbră, într-o margine. Într-o margine, fără nimb

și cu o reputație diminuată până la nesemnificativ, ignorându-i-se competența de către contemporanii care se fereșc de ideile complicate și se lasă pradă unei imediate voluptăți consumiste (când nu sunt, vai, covârșiți de o sărăcie lucie!...).

Dar și așa, de-căzut din legenda sa, cu aripile retezate, transformat într-un ins prozaic, un meseriaș ca oricare altul, numit, de pildă, **producător de text, inginer textual**, poetul tot trebuie privit cu luare-aminte. De ce? Fiindcă el operează cu verbul, cu logosul, materia sa primă este materia aceasta abstractă, de natură spirituală, cuvintele. Să ne aducem aminte cum este închipuit începutul lumii în Cărțile Sfinte: „La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvântul. Acesta era într-un început la Dumnezeu. Toate prin El s-au făcut; și fără El nimic nu s-a făcut din ce s-a făcut...”. Sau: „Și Cuvântul S-a făcut trup și S-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia-Născut din Tatăl plin de har și adevăr...” Am citat din **Evanghelia după Ioan**. Ei bine, nu neapărat prin ce spune, ci prin **cum** spune, prin acea *tekhné* a sa, poetul (folosind gândirea de tip analogic, transferul de sens adus de metaforă) assemblează (iată, mi-am însușit limbajul tehnic, banal...) cuvintele în chip nou, *provocând înțelesuri noi, determinând o transformare a lumii la nivelul cel mai profund, la nivelul mental, al arhitecturii lăuntrice, al corespondențelor între universul cel mic și universul cel mare, între profan și divin*. Aș risca o afirmație excesiv patetică, inflamată poate, spunând că *în mod sigur fără poet, fără literatură, chiar dacă o bună parte dintre contemporani par să n-o știe, toată alcătuirea lumii noastre s-ar prăbuși cum se prăbușește o cupolă căreia îi smulgi stâlpii de susținere*.

Așa încât mitul cel mai potrivit să illustreze condiția poetului astăzi (repet, lucru valabil cel puțin în această parte de continent) este mitul Cenușăresei. Nebăgat în seamă, ne-participant la balul plin de strălucire, umil, pus să aleagă boabele de mei,

sau mai știu eu ce, lângă vatră, plin de cenușă, tocmai el, poetul, s-ar putea să fie cel așteptat de prinț (și prințul în cazul de față suntem noi toți ca sumă), fiindcă el deține unele răspunsuri (ori măcar unele întrebări) corecte, de care e nevoie. *Le deține nu neapărat explicit, ci implicit, prin esența indeletnicirii sale, care este una spirituală, metafizică*.

Dar să analizăm altfel impasul condiției poetului, de ce a ajuns să fie marginal ca rol public și cum se poate schimba starea asta. Detectăm următoarea relație: poetul ca emițător de mesaj, mesajul propriu-zis, căile de transmitere a mesajului și destinatarul mesajului său, cu noul limbaj de lemn, publicul-țintă. Ne deranjează că publicul este în număr foarte mic. De vină pot fi căile de comunicație, de vină poate fi mesajul însuși, căci adeseori el se dovedește prea sofisticat, greu de decodificat, de vină poate fi publicul însuși care din diverse motive, ignar sau indiferent, nu e capabil sau nu dorește să recepteze mesajul, e surd și orb. Acum, când vorbim despre o îmbunătățire a rolului și locului poetului în lumea de azi, nu visăm, Doamne ferește, la o situație când oamenii s-ar aduna pe stadioane cu zecile de mii ca să asculte versuri de Mallarmé sau Deguy sau Rilke și să-și ia notițe extaziați după rostirea lor modernistă și ermetizantă. Nu. Mesajul literaturii de calitate este cel mai adesea dificil, stratificat în nivelurile de sens și nu poate fi simplificat fără a fi total compromis... Ci: atunci când vorbim de o îmbunătățire a rolului și a locului poetului în lumea de azi, altceva avem în vedere – ea, lumea, să nu se împiedice de primul obstacol apărut în calea spre text (și anume eventuala obscuritate a textului) și să fie astfel tentată să-i respingă pe poeți și literatura lor și să fie astfel tentată să creadă că se poate lipsi de poeți, că îi poate da la o parte fără consecințe drastice pentru noi toți. Dacă se gândește așa (și sunt destule semnale că se gândește și așa...), atunci se comite o eroare fatală. Fără poet, fără literatură, fără sporul de spiritualitate datorat lor, lumea e pierdută. Direct

și fără precauții, opinia mea este că indiferent dacă i se par scriitorii doar niște Pitii cu mesaj incomprehensibil, indescifrabil, lumea nu-și poate permite să renunțe la ei, lumea trebuie să țină cont de punctul lor de vedere și trebuie să-i așeze în centrul său.

Poeții nu pot opri războaie, moarte, catastrofe. Ar fi naiv să sperăm că vom da noi, poeții, un comunicat, că vom lansa noi un apel vibrant – vrem pace, vrem o lume ecologică pe dinafară și pe dinăuntru și, gata, de a doua zi șefii de state or să ne asculte și vor înceta rușinați practicarea violenței. Poeții nu pot face nimic din toate astea. *Ei trebuie lăsați să-și poarte aventura lor în limbaj. Atât. Cu asta și-au făcut datoria.* Dacă ei există pur și simplu – e suficient, lumea poate să stea liniștită, înseamnă că e bine. Dacă ei sunt în suferință, lumea trebuie să se alarmeze, căci înseamnă că ea însăși este în suferință. *Poeții sunt un soi de hârtie de turnesol, un soi de aparat care măsoară gradul de normalitate din ființa lumii.*

Poate e prea vag mesajul, poate părea neînsemnat darul acesta al poeziei, poate părea prea puțin ceea ce au ei de oferit epocii lor. Nu, credința mea este că nu e puțin: ei aduc o bogăție enormă, ce ține de domeniul vagului, al magicului, al iluziei, ce este inefabilă ca un abur, dar e o bogăție enormă. Să nu uităm că una dintre ideile fondatoare (alături de greceitate și romanitate) ale civilizației noastre europene și atlantice, și anume creștinismul, are în miezul său tot ceva fragil, inefabil, neverificabil prin metode omenești (e un soi de mai-mult-decât-omenesc cuprins în omenesc!), se bazează pe posibilitatea **învierii**. Și cu toată fragilitatea sa, această credință constituie unul dintre adevărurile cele mai solide, cele mai puternice în care ne ducem existența zi de zi!

Înainte de a încheia intervenția mea, aș dori să fac o ultimă precizare: sunt cumva o excepție vremurile noastre, ca vremuri de criză? E normal să ne lamentăm atâta (ba chiar să ne plângem atâta de milă)? Nu cumva situația se repetă ciclic sau,

Metamorphoses

și mai și, nu cumva așa a fost dintotdeauna, de când se învâрте roata lumii? Să vedem. Cicero, autorul cuvintelor din genericul dezbaterilor noastre, a avut și el destule de tras: conjurații, exilat în Grecia, revenit la Roma și prins în tot felul de acțiuni riscante, apoi iar proscris și asasinat din ordinul lui Antoniu. Mai târziu, un alt poet, Hölderlin, scrie un vers care va deveni celebru și va servi și el ca motto al aceleiași teme: „Und wozu Dichter in dürftiger Zeit?”. Versul va fi perceput și mai târziu ca un adevăr, de un Heidegger ce îi va consacra o extraordinară analiză, în care criza din istorie este transferată în spațiul gândirii și al limbajului, cu limitele lor și cu dramatica pierdere a legăturii cu zona sacră. Și exemplele pot continua. Așadar, mereu vremurile au fost aspre, neprielnice cu poezia. *Poate ei tocmai de aceea există și scriu, ca o reacție la un mediu ostil, ca o tulburătoare tentativă de îmbunare a vremurilor.*

Dumitru M. ION
România

SCRIITORUL SAU OMUL RĂSTIGNIT ÎNȚRE GEOGRAFIA FIZICĂ ȘI GEOGRAFIA SPIRITUALĂ

I. GEOGRAFIE FIZICĂ ȘI GEO- GRAFIE SPIRITUALĂ

Festivalul internațional **Zile și nopți de Literatură** și, în cadrul acestuia, Colocviul cu genericul „Inter arma silent musae?” („Scriitorii în vremuri de criză”) îmi oferă prilejul de a exprima câteva gânduri despre scriitorul din țările din est și, în special, din Balcanii începutului de nou mileniu. După încheierea războiului rece, care a coincis cu sfârșitul secolului al XX-lea, de-a lungul unui întreg deceniu s-a scris enorm despre geografia fizică a Peninsulei Balcanice.

Despre o geografie spirituală nu s-a mai vorbit decât arareori sau deloc. Ar fi sunat poate și nefiresc să vorbești despre spirit, despre frumusețe, despre creație, despre culturi și civilizații în mijlocul atâtor războaie și tragedii. Țările Balcanice (și nu mai puțin România) au fost și sunt încă privite, în bună parte, ca niște teritorii bântuite ba de blestemul tracic, ba de sindromul Dracula.

În vârtoarea atâtor crize, lumea a uitat să mai vorbească despre dimensiunea spirituală a omului balcanic, despre faptul că în Balcani trăiesc o parte dintre cele mai vechi popoare ale Europei, că în Balcani sunt vorbite și sunt vii, în variantele lor moderne, câteva dintre vechile limbi care au contribuit inestimabil la perpetuarea culturii și civilizației europene, că în Balcani există popoare a căror bogăție culturală este

fascinată, că fără aceste mirabile culturi atât Europa cât și fiecare dintre noi am fi mai săraci. Astăzi, scriitorul, în genere omul de cultură din Balcani este răstignit pe geografia lui fizică; dimensiunea suferinței lui face însă parte din dimensiunea sa spirituală.

În timpul războaielor, sau în lungile perioade de criză, vi se pare numai că muzele tac. Cele trei muze esențiale: Dragostea, Viața și Moartea devin muze cerșetoare. Poezia, literatura, artele? Cine mai are nevoie de ele? În vremuri de criză bocetul și lamento-ul se aud mai puternic decât cântecele la liră. Frumusețea devine urâtă. Și totuși, după perioade de criză, vin perioade faste: Dragostea și Viața triumfă și, o dată cu ele, și artele. Și, o dată cu ele, și zilele și nopțile de literatură.

II. SIMPLE CONSTATĂRI

Acum, la începutul acestui mileniu, constat ceea ce constatam și în urmă cu treizeci de ani, când, foarte tânăr fiind, pășeam dincolo de granițele României. Constatam și constat că oamenii de cultură din Țările Balcanice vorbesc în general câteva limbi europene, că ei cunosc uneori până la detaliu mii de lucruri despre alte culturi europene și nu numai, dar că arareori cunosc limbile vecinilor lor. Constatam și constat o lipsă de comunicare; constatam și constat că, dincolo de o graniță sau alta, ne priveam, eram priviți și ne privim încă precum niște străini.

Stabilitatea impusă politic după cel de-al doilea război mondial, a impus totodată, pe lângă granițe marcate cu sârmă ghimpată și păzite cu fanatism, și granițe mult mai subtile între popoare și culturi. Dincolo de o aparentă liniște și o lungă pace, comunicarea firească dintre oameni a fost confiscată. Câteva generații au învățat că dincolo de granițele geografiei fizice trăiesc niște străini. Despre o geografie spirituală, despre o istorie europeană comună – bună

sau rea – despre interferențe, despre armonia împrumuturilor și schimburiilor culturale, despre valorile toleranței și-a vorbit din ce în ce mai puțin.

Deschiderea europeană din ultimul deceniu al secolului trecut ne-a găsit, mai apti ca oricând, să ne socotim unii pe alții străini, pregătiți să dăm vina ba pe istoria care ne-a făcut, cu de-a sila, să trăim laolaltă, ba pe setea de a răzbuna un trecut nerăz-bunat îndeajuns. Ideea unei Europe a granițelor deschise, euforia primilor ani a trezit în mintea multor oameni (care și-au adus aminte de „străinii” de lângă ei) o spaimă a lipsei de granițe, de pierdere a identității naționale. Problema drepturilor omului și a drepturilor minorităților a fost și ea socotită curând ca o problemă a străinilor de lângă noi.

Astăzi vedem că, dincolo de un șir de războaie, dincolo de mii de morți, de milioane de oameni care și-au părăsit casele, granițele nu s-au schimbat. Personal cred că Europa viitorului va fi una a granițelor statale stabile, dar care să nu mai funcționeze ca dogme, ca scuturi de apărare față de străinii de lângă noi, ci ca niște simboluri naționale respectate de toți, dar deschise circulației libere a oamenilor și a mărfurilor. Desigur că aceste granițe deschise sunt și vor fi tot un rezultat al voinței politice, al necesităților economice. Astăzi mărfurile circulă în Europa mai liber decât oamenii; sferile economicului au luat-o înaintea sferelor culturii și politicului. Nu mă îndoiesc că într-o bună zi vom trăi într-o Europă în care, ca rezultat al unor legi armonizate, oamenii nu se vor mai privi unii pe alții ca niște străini; vom trăi într-o Europă în care fiecare majoritate va fi, în același timp, minoritate, în care fiecare cultură națională va beneficia de proiecte și programe generoase.

III. DESCOPERIREA CULTURII „STRĂINILOR” DE LÂNGĂ NOI

Întorcându-mă la *străinii de lângă noi*, am să vă vorbesc și despre

experiența personală: am dorit să ajung scriitor și am ajuns scriitor; o parte a vieții mi-am dedicat-o scrierilor mele poetice, prozei, teatrului, eseului, artelor în general. O altă parte, împins de dorința și de curiozitatea de a ști ce se află dincolo de granițele unde trăiau acei străini despre care am pomenit mai devreme, am dedicat-o cunoașterii culturilor acestor „străini”. A fost ceva fascinant: am văzut câte fire ne leagă pe toți cei din Balcani, din Europa și de mai departe, am văzut cât de înrudite și de îngemănate sunt, de sute și sute de ani, culturile noastre, până acolo sus, în vârful piramidelor culturale, unde fiecare popor își focalizează genialitatea. *Am înțeles că, în ciuda granițelor, culturii nu-i pot fi impuse granițe, că în lume au existat și există popoare și oameni care se dușmănesc, dar nu și culturi care se dușmănesc.* Traducând din diverse literaturi, am înțeles că nu va exista un alt cititor și cunoscător mai bun al unei opere decât traducătorul ei într-o altă limbă. Am tradus din literaturile chineză, armeană, georgiană, franceză, spaniolă, dar în special din literaturile balcanice: macedoneană, sârbă, muntenegreană, bosniacă, croată, albaneză, bulgară, turcă etc. Am trăit admirând; am trăit fascinat de acele țări care au avut, la nivel de stat, strategii culturale, politici culturale deschise. Am trăit în admirația extraordinarelor depozite de cultură din Orient și nu mai puțin a muzeelor grecești, turcești, italiene și americane; am trăit în admirația unor țări care au avut puterea de a cheltui înființând instituții culturale benefice și pentru „străinii” de lângă ei sau de mai departe. Am admirat Festivalurile poetice de la Struga, de la Belgrad, Sarajevo etc.

După căderea comunismului am înființat o editură unde am continuat să public câteva sute de volume de poezie, am înființat, împreună cu poeta Carolina Ilica, Fundația și Organizația Culturală Academia Internațională Orient-Occident, iar sub egida ei Festivalul Internațional „Noaptea de Poezie de la Curtea de Argeș”.

Am creat aceste instituții culturale pentru a demonstra că și în România (depozitarea unui tezaur cultural de primă mărime în Europa) este posibilă și viabilă inițiativa privată, pentru a-i face și pe alții să înțeleagă că statul/instituțiile statului trebuie să se ocupe de politici și strategii culturale, de punerea în practică a unei legislații care să ajute literatura/cultura, și nu de organizarea evenimentelor culturale.

Pentru a pune în valoare cultura este nevoie de bani, dar și de oameni care să inițieze proiecte și programe culturale, să creeze noi instituții culturale. Aici văd rolul benefic al inițiativelor unor poeți mai ales, precum Cassian Maria Spiridon (la Iași), Ioan Țepelea (la Oradea), George Vulturescu (la Satu Mare), Paulina Popa (la Deva), a altor poeți (la Bacău, Timișoara, Constanța, Galați, Turnu Severin, Sibiu etc.).

Precum se vede, noile instituții culturale non-guvernamentale pot, cu mai mare mobilitate, pune în practică proiecte de anvergură națională și internațională din însăși contemporaneitatea literaturii, a artelor plastice, a muzicii, a teatrului, a dansului, folclorului etc. Aproape pentru toate aceste domenii ale culturii contemporane Academia Internațională Orient-Occident oferă anual premii în cadrul Festivalului Internațional de Poezie de la Curtea de Argeș; pe lângă poezie nu sunt uitate nici operele traducătorilor, artiștilor plastici etc.

IV. POVESTEA OMULUI CARE AVEA UN MOTOR

Este greu de crezut, dar astăzi în România se investește în cultură mai puțin decât în orice alt domeniu. Suntem, desigur, săraci. Alte domenii sunt prioritare. Dar mai prioritar decât a avea schițate pentru viitor strategii și proiecte culturale naționale, nu mi se pare nimic altceva. Exportăm până și fier vechi, dar nu știm să exportăm

cultură; va trebui să intrăm în Europa cu cele peste două milenii de cultură cu tot. Vom ști oare azi sau mâine să valorificăm, înainte de toate, ceea ce avem de nivel european, așadar cultura? Va trebui să învățăm și această artă.

În România, ca și în celelalte țări central- și est-europene, omul de cultură a ieșit victorios din comunism. Paradoxal însă, după căderea comunismului omul de cultură s-a trezit într-o singurătate și mai mare decât înainte; idealurile sale de libertate și de democrație au întâlnit alte granițe în cale: omul de cultură s-a trezit nepregătit sau inapt de a deveni om de afaceri, de a se arunca în vârtoarea economiei de piață, de a deveni om politic. Omul de cultură care a agitat steagurile victoriei asupra dogmelor, asupra dictaturilor s-a trezit exact ca insul dintr-o mai veche poezie a poetului Mihai Ursachi; poezia aceea, plină de tâlc, spunea, dacă-mi aduc bine aminte, doar atât: „Un om din (orașul) Tecuci avea un motor. / Și nu i-a folosit la nimic”.

Sceptic din fire, eu nu am o prea mare încredere în zecile de colocvii naționale și internaționale care constată la infinit că avem un motor. Și noi semănăm întru câtva cu acel ins care avea un motor. Fiecare dintre noi și toți laolaltă am constatat și încă mai putem constata câte ceva în plus despre viața și opera scriitorului în vremuri de criză. În fapt putem constata și absurdul situației în care ne aflăm având un motor. Motorul pe care-l avem, și care pare a nu ne folosi la nimic, trebuie pus la lucru.

Eu cred că scriitorul, omul de cultură român, pentru a putea ieși din criza „vremurilor de criză”, trebuie să caute ieșiri din labirint; în mâna lui se află firul Ariadnei. Căutarea unei ieșiri nu înseamnă nimic altceva decât schimbarea de mentalitate, fie ea și culturală, atât la nivelul individului, cât și la nivel național.

Alex. ȘTEFĂNESCU
România

O FATĂ BĂTRÂNĂ ÎN FAȚA OGLINZII

Literatura seamănă în momentul de față cu o fată bătrână care stă toată ziua în fața oglinzii și își evaluează șansele de a-i cuceri pe bărbați fără să-i consulte în această privință. Ea construiește tot felul de strategii de seducere a cititorilor, deși nu mai are de mult cititori.

De una singură se bucură când consideră că s-a fardat cu artă și tot de una singură se întristează în momentul în care machiajul i se pare neinspirat. Pregătirile pe care le face pentru marea întâlnire, aceea cu publicul, se prelungesc la nesfârșit, se transformă într-o îndeletnicire vicioasă.

Sunt la ordinea zilei discuțiile despre importanța *canonului literar*. Sintagma preluată cu fervoare de criticii români de la Harold Bloom se referă, printre altele, la un *sistem de așteptări* care i-ar fi propriu publicului dintr-o anumită epocă, în raport cu literatura. Dar publicul din epoca noastră nu mai așteaptă nimic de la literatură. Lui îi este totuna dacă o carte de versuri ilustrează o concepție modernă sau una postmodernă despre poezie. Pentru el cartea respectivă pur și simplu nu există, chiar dacă a fost tipărită cu o mare cheltuială de energie și se află în vitrinele tuturor librăriilor.

Cei care citesc astăzi literatură sunt exclusiv cei care o produc. Li se adaugă – ocazional și fără nici o semnificație – elevii și studenții obligați de examene să parcurgă o anumită

bibliografie. Aceștia au sentimentul că îndeplinesc o formalitate, care ține de birocrăția accesului lor la condiția de oameni maturi. Când citesc (dacă citesc și dacă nu cumva se mulțumesc cu ceea ce află despre cărțile de pe listă de la cititorii profesioniști), nu intră cu adevărat în jocul lecturii, nu se lasă în voia emoției estetice, nu devin dependenți de literatură.

Un critic literar afirmă că Ion D. Sîrbu a fost subevaluat înainte de 1989. Alt critic literar susține că Ion D. Sîrbu este supraevaluat în momentul de față. Subevaluat de cine? Supraevaluat de cine? Oamenii de pe stradă, aceia luați în considerare de anchetele de opinie, nu știu cine a fost Ion D. Sîrbu și nici nu-i interesează. Ierarhizările le fac exclusiv literații.

Faimoasa anchetă inițiată de revista „Observatorul cultural”, pe tema „Primele zece romane ale literaturii române”, s-a adresat unui număr relativ mare de persoane (peste 150), dar *toate* aceste persoane erau critici literari sau tineri cu veleități de critici literari. Ideal ar fi fost ca la anchetă să participe și nespecialiști în literatură, cititori propriu-ziși, puri, dezinteresați, dar... de unde să iei asemenea cititori? Un nespecialist în literatură nu poate mărturisi care sunt primele zece romane pe care le preferă, întrucât zece romane n-a citit cu totul, de-a lungul întregii lui vieți.

Unii critici literari cunosc această situație, dar nu o consideră alarmantă. Eu o consider mai mult decât alarmantă, o consider *sfârșitul literaturii*.

Dacă societatea nu mai are nevoie – indiferent din ce cauză – de serviciile scriitorilor, creația literară se transformă într-o îndeletnicire maniacală, fără șanse de-a mai cunoaște momente de avânt. Eu nu cred, ca Nicolae Manolescu, că „puterea de creație nu scade (nu crește) în

funcție de condițiile externe” și că timpul poate fi „prielnic sau dimpotrivă numai pentru publicarea operelor, nu și pentru scrierea lor”. După părerea mea, producerea unor opere literare depinde în mod direct de măsura în care *este nevoie de ele*. Se întâmplă exact ce se întâmplă în armată în timp de pace și în timp de război. În timp de pace, când se fac mii de exerciții cu sentimentul inutilității, când se simulează lupta în perimetrul cazarmilor, iar militarii își dau note unii altora, scade până aproape de zero probabilitatea apariției unor genii militare. În schimb, în regimul de urgență instituit de un război, când armata devine cu adevărat *necesară*, crește spectaculos inventivitatea producătorilor de armament și a șefilor de stat major, se afirmă personalități care rămân ulterior în istorie.

Scriitorii de azi își lustruiesc la nesfârșit bocancii, învață să bată pasul de defilare și poartă în spate zdrăngănitore pistoale automate, având ca singură satisfacție calificativul „foarte bine” acordat de comandantul de pluton. Eficacitatea și utilitatea pregătirii lor rămân neverificate.

Ei nu s-au mai confruntat de mult cu publicul, cu publicul real, nemilos în aprecieri, nu cu acela anemiatic și tendențios, format din ei înșiși.

Este foarte trist că se întâmplă așa. Este ca și cum medicii s-ar trata doar între ei, ca și cum avocații și-ar acorda numai unii altora asistență juridică sau ca și cum profesorii și-ar face educație reciproc, îmbătați de frumusețea metodelor pedagogice folosite.

Tudor Arghezi, căruia îi plăcea să joace comedia modestiei, a definit foarte bine statutul cărții de literatură: „robul a scris-o, domnul o citește”. În vremea noastră, însă, robul a scris-o, robul o citește. (Sau, și mai rău, domnul a scris-o, domnul o citește,

pentru că scriitorul nu se mai consideră nici măcar în joacă un lucrător, ci are veleități de VIP.)

Mă apropiu de încheierea lucrului la o amplă istorie a literaturii române contemporane și am sentimentul că sunt ultimul cititor al acestei literaturi. Bineînțeles că nu sunt ultimul. Mereu se vor mai găsi câțiva exploratori ai cărților scrise în limba română în a doua jumătate a secolului douăzeci. Dar ei vor avea atitudinea unor arheologi. Vor dezgropa texte pentru a le expune într-un muzeu, și nu pentru a se bucura din toată inima de frumusețea lor.

În loc să se piardă în discuții sterile despre supremația unuia sau altuia dintre curentele literare, despre eficacitatea sau ineficacitatea literaturii în perioade de criză a societății etc., etc., scriitorii ar trebui să înceapă o campanie de recucerire a publicului. N-au prea multe șanse să reușească. Dar ar fi păcat să nu încerce. Nimeni nu le poate spune la ce metode trebuie să recurgă în acest scop. Urmează să inventeze ei ceva, ceva nemaivăzut, un curcubeu din cuvinte, care să captiveze publicul mai mult decât filmele cu împușcături sau talk-show-urile. Sigur este că preocuparea lor de acum, aceea de a se ierarhiza unii pe alții și de a se autoproclama geniali, necesari, de neînlocuit nu poate salva literatura.

Literatura va putea fi considerată salvată atunci și numai atunci când oamenii de pe stradă, cu profesii neliterare, vor discuta cu însuflețire despre ultima carte citită, fiind gata să se certe pentru a-l impune în vârful ierarhiei pe scriitorul preferat al unuia sau al altuia dintre ei. Când întâlnind – tot așa, pe stradă – un critic literar, acei oameni îl vor opri și îl vor ruga să arbitreze el disputa.

Ion MILOȘ
Suedia

DUREREA POEZIEI

Poeziei nu-i merge bine astăzi în lume. Să încercăm să vedem care sunt cauzele.

– Unii teoreticieni ai poeziei apelează la Hegel când afirmă că societatea tehnico-industrială nu ar corespunde poeziei. Dacă se acceptă o astfel de opinie, înseamnă că în cele mai dezvoltate țări industriale poezia ar fi grav amenințată. Și nu numai acolo. Este adevărat că astăzi se citește foarte puțină poezie, că virtualii cititori o neglijează într-un mod cu totul neliniștitor. Trăim într-o lume a prostrației și a stresului, care epuizează energiile fizice și psihice ale omului și consumă aproape tot timpul liber. Or, literatura bună cere de la cititor efort și timp pentru a fi înțeleasă și savurată. În locul ei, acum înflorește literatura de consum, de spaimă, de sex, de moarte. Kitschul literar se tipărește și se vinde în tiraje imense, înspăimântătoare. Astăzi nu se mai vorbește de capodopere, ci de best-seller. Nu e bun ce este bun, ci ceea ce se vinde bine.

– Timpul înseamnă bani, se spune astăzi pretutindeni. Timpul este suflet și creație, susțin eu. Banul sprijină și încurajează doar produsele ce aduc profit. Poezia nu aduce nici un profit și nici nu adună masele de oameni. Un fotbalist costă milioane și milioane de dolari. Mă întreb: Cât costă un poet? Când un star de muzică pop are concert, nu-i suficient nici un stadion, deși biletele sunt foarte scumpe. Când un poet renumit are o seară de poezie, abia dacă se umple o sală. Astăzi există în lume sute de

mii de tone de material exploziv pe cap de pământean. Mă întreb câte miligrame de poezie bună există pe cap de locuitor. Poate că după Guernica, după Auschwitz, după 11 septembrie 2001 nu mai e nevoie de poezie? În literatură, ca și în economie, există o valoare și există un preț. În literatură, ca și în economie, valoarea nu coincide totdeauna cu prețul. Aceasta este valabil în special pentru poezie. Poezia este o creație de înaltă valoare estetică-literară, dar are un preț foarte scăzut la cititori. Nu e nici cumpărată, nici citită.

– Omul, precum societatea în general, tinde spre o stare de inerție și închistare. Poetul este necesar pentru tulburarea și destrămarea acestei mătăse a broaștei sufletești. Oamenii preferă discuțiile banale și superficiale în locul celor superioare și elevate ale poeziei. Poetul trebuie să introducă neliniștea în spiritul societății și să pună spini florilor de plastic. El trebuie să zguduie sufletul editorului mercantil și al cititorului lenes, somnolent și al duhului gândirii pozitive lansat cu încăpățănare de politicieni, businessmen și alți hoți psiho-sociali. Poetul nu poate gândi pozitivist, practicist, mercantil.

– Cineva susținea că, într-o zi, toată lumea va începe să scrie poezie. Mulți au înțeles greșit această afirmație, și au început să scrie și să tot scrie. Cu câteva sute de dolari, oricine poate să-și publice o carte de versuri și să se considere poet. Se editează enorm de multă „poezie”, fiindcă se înțelege greșit rolul acesteia. Poezia trebuie să acționeze în adâncime, nu în larg. Poezia nu trebuie lăsată să fie pătrunsă de gustul vulgului și al modei literare, nici să cadă într-o flecăreală de cuvinte frumos fardate și colorate și nici sub influența șarlatanilor pseudoesteticii, a târguieților unor editori sau sub cea a dogmaticilor.

Demain

– Unii poeți pleacă de la zicala că hainele îl fac pe om, iar cuvintele și metaforele strălucitoare fac poezia și își împodobesc versurile atât de mult, încât nu se mai văd decât podoabele. Însă o poezie care nu conține un mesaj universal nu este o poezie de valoare, oricât de frumoasă ar fi ea în veșmintele limbii naționale.

A fi poet bun nu înseamnă să fii sumbru și de nepătruns. A fi profund înseamnă să fii simplu. O poezie autentică cere multă experiență de viață, înțelepciune și adevăr. Sufletul nu se vede. Hainele se văd.

– Poezia trebuie să rămână o artă a adevărului, nu a modei literare. Ea trebuie să rămână o aventură, și nu risc ontologic, precum scrie Hei-

degger; să rămână arta de a îmbunătăți, de a perfecționa ceea ce este și de a umaniza și înnobila lumea. Mai mult ca atât, poetul trebuie să devină conștiința omenirii. Adevăratul poet stă totdeauna de partea adevărului, pentru al cărui triumf e oricând gata să se sacrifice chiar și biologic. Destinul creatorului a fost totdeauna tragic. Abia după ce Justiția i-a omorât pe Iisus și pe Socrate și i-a alungat în exil pe Lao-Tze și Ovidiu, lumea a preamărit învățăturile acestora. Cred că cel mai bun mijloc de a apăra lumea împotriva degradării culturii și literaturii este poezia. Baudelaire spunea că fără pâine poți trăi câteva zile, fără poezie, însă, nici o zi. Poezia este vitamina sufletului și sufletul limbii. Doar Pegas mai poate apăra lumea de caii apocaliptici ai războiului. Să-l lăsăm să zboare liber.

Însă pentru ca să fie eficientă, o problemă trebuie să fie urgent rezolvată. E necesar să găsim calea care duce poezia spre cititori, pentru a fi citită și căutată, cumpărată și, concomitent, pentru a-i asigura poetului mijloace de existență onorabilă. Asta, dacă dorim ca poezia să nu mai însemne sărăcie. Speranța mea este că viitorul va rezolva această situație atât de importantă pentru poeți și pentru poezie. O întâlnire mai fericită între poet și societate nu numai că trebuie să se producă, dar și să dea roade. Fără rezolvarea problemei existențiale a poetului, e de presupus că foarte curând nici o femeie nu va dori să fie muză.

Kjell ESPMARK
Suedia

AMINTIRE DE FAMILIE

Când războiul orb s-a terminat
un țăran din Insula Roșie a fost condamnat
la decapitare
pentru crima de a fi aclamat pe regele învins.

Soția lui a mers pe jos din Jamtland tocmai
să cerșească mila Maiestății învingătoare.
Cu inima strânsă și picioarele sângerânde
a ajuns la timp la Stockholm.
L-a oprit pe rege la poarta orașului
agățându-i-se de scara de la șa și i-a spus: „Stăpâne bun”
și înălțimea Sa cu soarele în piept
pe când calul s-a dat înapoi, a fost încântat
să-i dăruiască femeii capul bărbatului ei
și ca să confirme gestul său
i-a pus un sigiliu pe zăpădul de iertare.

Cu pași iuți acum și gata de iubire iar
ea s-a întors în Nord.
Și sosind în sfârșit
după săptămâni de piatră ea n-a mai aflat

Kjell Espmark s-a născut în 1930. Este poet, romancier și istoric literar. Autor a unsprezece cărți de poezie. Unele din lucrările sale au fost publicate în engleză: *Béla Bartok against the Third Reich* (Oasis/Shearsmen, Londra, 1985), în *Four Swedish Poets* (White Pine Press, Fredonia, New York, 1990), în *Five Swedish Poets* (Norvik Press, Norwich, 1997), *Route Tournante* (Forest Books, Londra&Boston, 1993). Opera sa poetică a fost tradusă în 16 limbi.

Kjell Espmark a mai editat un ciclu de șapte romane cu titlul *Glåmskans tid* (The Age of Oblivion), și acestea traduse în mai multe limbi. Ultimul său roman se intitulează *Voltaire's resa* (Călătoria lui Voltaire, 2000). Cele șapte cărți de critică literară, semnate de Kjell Espmark, includ studii referitoare la Artur Lundkvist, Harry Martinson, Tomas Transtråmer. Unele studii sunt consacrate tradiției literare de la Baudelaire până în zilele noastre (*Translating the Soul*). Cea mai cunoscută lucrare a sa de critică literară este *The Nobel Prize in Literature, A Study of the Criteria behind the Choices*, apărută în 1986 și tradusă mai târziu în mai multe limbi. O ediție revăzută a fost publicată în 2001: *Litteraturpriset, Hundra ar med Nobels uppdrag* (The Literary Prize, A Hundred Years with Nobel's Assignment).

În perioada 1978-1995 Kjell Espmark a fost profesor de Literatură Comparată la Universitatea din Stockholm. Membru al Academiei Suedeze, din 1981, și al Comitetului Nobel al acesteia, din 1988. Este laureat a numeroase premii, inclusiv Premiul Schöck pentru critică literară și Premiul Bellman pentru poezie. Ultimele sale distincții literare sunt: Premiul Kellgren și Premiul Mare Al De Nio (Al Nouălea).

nici o barcă la mal.
Toți trecuseră apa în bărci
să vadă cum arată un om
de la care Dumnezeu și-a întors fața.
Și astfel ea a rămas cu buzele împietrite
pe țărmul celălalt și a văzut
în depărtare cum cade capul bărbatului ei.

SCRIEREA SCRISORII

1

Jumătate din scrisoare e scrisă
de persoana căreia îi este dedicată.
Tu, așteptându-mi rândurile
știi deja atâtea despre mine
iar eu prea aproape fiind nu le mai văd.
Îmi poți spune foarte multe
chiar numai din mâna mea mâzgăind cuvinte.
Din hârtia dinaintea mea se ridică
un murmur asemeni zgomotului
din căștile audio așezate alături.

2

I-am scris lui Nichita Stănescu
neștiind că el tocmai murise.
Și am simțit un frig străin ridicându-se
din cele scrise prin mâna mea.

În cameră ce mai abis de senzații și impresii!
I-am forțat imaginea să apară din tapet:
trăsăturile lui pufoase care au învățat prea multe,
zâmbetul din care i-a dispărut poemul,
picioarele care abia mai zăreau pantofii.
Cuvintele înghețate pe pagină
și-au respins înțeleșul.
Doar pe jumătate gata, scrisoarea s-a încheiat.

3

Cu cât e mai înțelept scrisul
Decât scriitorul.
Aceste rânduri devin din ce în ce mai oblice
iar mesajul lor s-a preschimbat în ceva
pe care nici unul din noi nu l-a dorit.
Ultima parte poate se va elibera
și va descrie ceva de dincolo de noi –
istoria noastră care ne-a abandonat, atât de adevărată
încât chipurile noastre îndrăznesc să ne părăsească.

Lasse SOEDERBERG
Suedia

STATUIE

Voi sta complet nemișcat
strâns între umerii mei.
Nimeni să nu mă viziteze.
Să nu vizitez pe nimeni.

Doar morților le voi face poate semn cu mâna
sau le voi trimite o scrisoare
semnată: „Un admirator”.
Cât e timbrul pentru eternitate?

Pretutindeni așteaptă telefoane,
gata de atac precum scorpionii.
Fiecare ușă ce se deschide
e-nșelătoare, flămândă de carne.

Uneori vreau să trăiesc uitat
până și de mine însumi.
Nici chiar muștele să nu mă viziteze.
De ce atunci îmi bate inima așa de-nverșunat?

NECUNOScutUL

De ce mă duce gândul la îngeri,
de ce la ucigași?
Împotriva lor mă înarmez eu oare
cu acest trandafir fără miros, de hârtie?

Un bărbat pare a-mi face semn cu mâna
de pe cealaltă parte a străzii.
E îmbrăcat în negru,
o fantomă a ceea ce a fost.

E înger sau ucigaș?
Miroase-a sânge ori a cenușă?
Ezitănd trec strada
și-l caut cu privirea.

Uneori vreau să trăiesc uitat
de toți, dar nu și de năluci.
Necunoscutul a dispărut.
În locul unde-a stat pun trandafirul meu de hârtie.

În românește de Dan ȘAFRAN

Născut la Stockholm în 1931, Lasse Soederberg a publicat, începând cu 1951, 15 culegeri de poezii, eseuri, precum și un număr impunător de traduceri, mai ales poezie din limbi de origine latină. Colaborează la ziarul *Sydsvenskan* din Malmö. A petrecut mai mulți ani în afara țării, în prezent locuiește alternativ la Paris și în Spania. Este director la *Journées Internationales de Poésie* din Malmö, de asemenea al unei modeste edituri, *Aura Latina*. De curând Guvernul suedez i-a conferit titlul de Profesor Onorific.

Zile intense de ...literatură.

Eugen Uricaru și Cenghiz Bektaş.

Jorge Semprun oferind autografe.

I. Flora, I. Ursu, M. Nenadic, L. Butnaru, I. Flora, D. Flămând și L. Ursu.

“IDEILE MAJORE, TRĂITE CU INTENSITATE ȘI TENACITATE, FORMEAZĂ CARACTERE”

**Dialog: Leo BUTNARU –
Nicolae BREBAN**

– Domnule Nicolae Breban, recunosc că acest set interogativ, fișele cu întrebări, le-am... regizat încă în secolul trecut, acum 6-7 ani. Vorba e că, după ce în iunie 1995, tot aici la Neptun (de fapt, acum ne aflăm la șapte kilometri distanță de acea stațiune; suntem în splendidul hotel „President” de la Mangalia); așadar, după acel dialog, în care mărturiseați că trăiți cu furie, dar nu cu ură – cu furie și iubire, mi-am dat seama că, în realitate, înregistrasem o primă parte sau, poate doar, prolegomenele unei eventuale discuții mai cuprinzătoare. Și iată că acest prim Festival Zile și nopți de literatură îmi oferă o ocazie, amânată pe parcursul mai multor ani, de a relua firul conversației din – ziceam – secolul trecut.

Aflându-ne și de această dată în tumultul unei convocări umane, scriitoricești, îmi amintesc că Paul, un personaj din romanul **Animale bolnave**, se simțea obosit când trebuia să îndure presiunea diversității unei adunări. Dumneavoastră cum Vă simțiți în marile întruniri, colocvii, festivaluri etc.?

– În general, mă simt stânjenit, pentru că, într-adevăr, sunt o fire greoaie, din dublu motiv, fiind și din nord, ardelean, și neamț. Îmi găsesc greu locul în astfel de reuniuni. Și, după ce-l găsesc, nu mă mai mișc de acolo. Fac greu contacte umane, iar în ultima vreme am început să privesc mai mult dinafară oamenii și lucrurile,

să-i aud vorbind, dar fără a intra în mijlocul lor.

– Eu aș zice însă că poziția Dvs. nu e doar una de „privitor ca la teatru”, ci și de contribuabil, deoarece aveți intervenții judicioase, care contribuie la elucidarea anumitor probleme de literatură, filozofie sau socio-culturale.

Și dacă Vă spuneam că aceste interogații purced încă din secolul XX, aș vrea să Vă întreb și ce credeți despre noul secol din care, iată, trăim aceste clipe, aceste zile? În raport cu alte sute de ani, ce ar putea avea el deosebitor, care, deocamdată, noi putem percepe sau doar intui în nuce? Să ne amintim că același Paul, protagonist la care m-am referit deja, spune că „acest secol e unul la fel de bun ca oricare altul... într-un fel, e și el părintele meu. Părintele părinților mei, cum se zice în **Biblie**”.

– Vă mulțumesc că mi-ați adus aminte de Paul, un erou al tinereții mele, din **Animale bolnave**, și un argument contra criticilor că am numai „eroi tari”. Or, Paul e un erou slab, ca replică dată celor care susțineau că Breban agreează forța doar. Chiar săracul Valeriu Cristea spunea, pe timpuri, într-un articol din *România Literară*, că eu aș fi un autor cu pieptul bombat; eu, Breban – Breban acela. Or, Paul, ca și Castor Ionescu din **Drumul la zid**, ține de eroii mei slabi care trădează și ei o parte a imaginarii mele.

Ei, secolul! Mă bucur că spuneți secol, și nu mileniu. Mi-a displicut faptul că se vorbește categoric despre o stare de mileniu, oarecum prea pompos. Mie unuia îmi place tradiția, înșiruirea de sezoane istorice, de secole.

– *Continuitatea... sesizabilă, nu pierdută, sincopată în pompozitatea milenaristă, e de înțeles...*

– Continuitatea calmă. Pe urmă, astfel de jalonări pot apărea și inexacte, chiar false, dacă ne amintim că s-a vorbit, pe drept cuvânt, că, de fapt, secolul XX n-a început la 1900, ci la sfârșitul primului război mondial. Până la acel moment, lumea se sprijinea pe

structurile secolului al XIX-lea. Abia după prăbușirea anumitor civilizații, imperii – francez, englez, rus etc. după primul război s-a trecut în secolul XX, care e secolul nostru. Repet, sunt contra termenilor pompoși, pe urmă – sunt contra catastrofismului.

Sigur că 2000 a fost comparat cu anul 1000, timpuri când lumea era divizată de forțe spirituale confuze, puternice, dominante etc. Dar și la trecerea din 2000 în 2001 s-a constatat o anumită teroare, puțin îmbibată de jurnalism. Teroarea intrării într-un sfârșit de lume a apărut de la Fukuyama până la atâți alți promotori ai ideilor catastrofice. Chiar și la acest festival, la care participăm, s-au auzit câteva voci care anunță sfârșitul culturii, al literaturii. Eu însă cred că lucrurile continuă. Și de ce n-ar continua, când noi înșine am devenit liberi, după ce a căzut imperiul moscovit și ne putem bucura de viață și democrație?

– *Un alt personaj de-al Dvs., Rogulski, afirma că „suntem secolul cel mai melodramatic”. Să fi avut dreptate?*

– Nu trebuie luat ceea ce spune Rogulski ca valută forte. Dacă Paul era un tip visător, poetic, Rogulski era un izolat, un haiduc; era un aventurier, să zicem, erotic. Or, el adeseori provoacă prin cuvinte, nu spune exact ce crede totdeauna. E un erou dramatic sau, mai mult, cu accentul pe dramatic, adus de cele două structuri totalitare și bestiale, nazismul și comunismul. Dar sigur că dramele provoacă de obicei și melodrame.

– *„Dacă o carte nu e măcar un strigăt de revoltă, ce mai este?” se întreabă protagonistul din romanul Don Juan. Cum considerați, cărțile Dvs. satisfac această condiție, a strigătului de revoltă?*

– Nu în primul rând. După cum știți, în cărțile mele n-am pus accentul, în mod deosebit, pe revolta socială și politică. A existat, bineînțeles, și rama socială, mai ales în **Animale bolnave** și în **Bunavestire**. Dar,

înainte de toate, accentul l-am pus pe ontologic, pe ființă. Nu protest, ci afirmare a vieții. Și aici sunt cu adevărat un elev al lui Nietzsche care e unul din puținii filozofi din secolul al XIX-lea care iubea viața, bucurându-se de ea, și detesta tocmai ceea ce provoca revolta ce ducea la diminuarea valorii vieții. Nietzsche pleda pentru omul care spune „Da!” vieții, și nu pentru a muta accentul *dincolo*. Or, bucuria, norocul nostru este aici. Și eu sunt nietzschenian, un vitalist, dacă vreți, omul care se bucură de a fi, se bucură de a trăi în secolul care-i este dat. Pentru că n-am avut niciodată tentații paseiste, să-mi închipui că în alte secole era cu totul altfel. Orice secol are scăderile și mărețiile sale. Secolele sunt făcute de oameni și aceștia le seamănă. Eu cred că oamenii nu s-au schimbat în esența lor. Există mai multe niveluri de literatură – una care descifrează suprafața, reacțiile ambientale ale omului care, desigur, se schimbă într-un fel sau altul; unul este omul antic, altul cel al evului mediu și altul este omul modern. Însă pe mine mă interesează mai puțin suprafața, de altfel foarte tentantă pentru un anumit temperament de scriitor. Mă interesează totdeauna omul esențial, omul de adânc. De aceea a fost remarcată în creația mea proza abisală. Și în filozofia greacă eu sunt de partea eleaților...

– *Adică, de partea adepților unității și imuabilității existenței.*

– Da, sunt de partea lui Parmenide, și nu a lui Heraclit care spune că totul curge, totul se transformă, pe când Parmenide vorbește de ceea ce este stabil, statornic. Pe mine mă interesează omul etern, omul universal. Și am încercat să-i dăruiesc literaturii române un tip de om mai puțin impresionat de ceea ce se schimbă în jurul său, mai puțin influențabil. M-au interesat reacțiile profunde și de aceea, chiar de la început, l-am luat de maestru al meu pe Dostoievski, pe care l-a interesat de asemenea acest tip de reacții și acest om, pătimaș și universal.

– Pornind și de la editorialele netradiționale din revista *Contemporanul*, al cărui director sunteți, în care propuneți un flux interpretativ inspirat de opera lui Nietzsche, aș vrea să Vă întreb care a fost mobilul ce V-a orientat spre acest filozof. Ar fi el, Nietzsche, de o stringentă actualitate?

– În primul rând, timp de cincizeci de ani nu a fost voie să vorbim de Nietzsche. În România, opera sa n-a apărut niciodată, până acum câțiva ani, cu excepția a nu mai țin minte cărui text fragmentat.

Eu am început a mă apropia și a mă atașa de Nietzsche acum patruzeci de ani, ca și de Dostoievski, care au și devenit cei doi maeștri formatori ai mei. I-am ales la modul instinctiv, nimeni nu m-a împins spre ei. Unde mai punem că, pe când eram mai tânăr, Dostoievski nu era prea bine văzut la noi și nu numai. Criticii mari români, de la Ibrăileanu la Călinescu, vorbeau de Tolstoi. Despre Dostoievski scrisese Vianu un studiu, scurt, ineficient. De altfel, s-a întâmplat același lucru și la francezi, care-l descoperă pe Dostoievski după al doilea război mondial – într-adevăr, ca mare scriitor, nu ca pe un autor ciudat. După al doilea război mondial apar integrale Dostoievski și în Franța, și în România. Dar noi semănăm mult în reflexele culturale cu francezii. Iar din Nietzsche am putut doar printr-un tip de contrabandă să introduc fraze și fragmente în romanele mele, chiar din tinerețe – romanul al doilea, **În absența stăpânilor**, are un motto din Nietzsche, după aceea în **Bunavestire** câteva pagini, care au stârnit furia multor slugi culturale ale regimului...

– *Mai exact, slugi... aculturale...*

– Da, sau *kulturnici*, cum se zice. Așadar, Nietzsche rămâne a fi un maestru al meu, avem afinități de gândire. Este un mare spirit al limbii germane, în primul rând, al culturii acestui popor, greu acceptat și de nemți, cu excepția primei reacții, din anii '20, când a fost o generație întregă care a făcut prima declarație

de preluare a lui Nietzsche. Apoi a venit fascismul care l-a interpretat în mod abuziv și fals. Un scriitor uriaș, un filozof cu o carieră ciudată. În lume a pătruns de asemenea cu greu. Abia după al doilea război a început să devină un nume de referință. E filozoful care a scris într-un stil eseistic, în aparență simplu, însă care are un sistem. Într-adevăr, discuția în jurul lui Nietzsche abordează și problema dacă el ar fi un filozof sau un eseist, filolog sau scriitor, sau filozof cu sistem. El are sistem, însă care nu e ca cele clasice. E un sistem care nu se depistează cu rapiditate. Mai ales din motivul că e paradoxal. El contrariază bunul simț. Mama sa a suferit toată viața din cauza atacului său virulent contra creștinismului, în pofida realității că tatăl său a fost preot. Iar faptul că ataca acest sistem de două mii de ani al creștinismului i-a îndepărtat de el pe mulți colegi și oameni care l-ar fi putut citi și răspândi. Însă a rămas o ființă singuratică și tristă. Iar eu vreau să ajut cititorii de azi ai României și într-o formă neunivitară, nepedantă. Astfel că eseul pe care-l public în *Contemporanul* ar putea ajunge carte, căruia îi voi alătura și un studiu, dar într-o formă mai colocvială. Eseurile universitare despre Nietzsche sau îl interpretează în diverse chei moderne, fenomenologic, sau structuralist etc., ocolind esențele sale, care sunt dificil de înțeles – de exemplu, supraomul, nu? Un concept care a și fost foarte prost interpretat și abuziv vehiculat de naziști și rău înțeles și astăzi. Dar și alte concepte, printre care și creștinismul său. De curând, am interpretat în *Contemporanul* un fragment despre Iisus, extrem de interesant și radical. Însă categorica radicalitate l-a făcut pe Nietzsche să fie unul din promotorii modernismului în lume, dar, concomitent și paradoxal, a îndepărtat postumitatea de el și de scrierile sale. Deci, eu îl propun pe Nietzsche prin parafraze, prin glose, încercând să-l fac accesibil celor pe care îi interesează și care au o anumită pregătire, dar nu foarte spe-

cializată filozofic și nu într-un limbaj eminent filozofic, pentru că, de vreo 50-70 de ani, filozofii au intrat într-o criză a limbajului, nemaicomunicând decât înde ei, ca într-o sectă. Altceva e, decât în antichitate sau în epoca romantică, atunci când filozofii dialogau cu scriitorii, cu oamenii de artă, cu intelectualii în general. Pe când astăzi filozofii dialoghează înde ei și lumea mare, intelectuală, e nemulțumită, deoarece necesitatea de a discuta conceptele fundamentale ale omului e prezentă. Însă pe filozofi nu-i mai înțelegem, pentru că ei vorbesc în păsăreasca lor. De aceea și propun eu o interpretare, o introducere în Nietzsche, făcută de un creator etic.

– *Chiar dacă nu vom merge până la acel dincolo de bine și de rău nietzschian, implicit am putea să ne referim la el, când ne întrebăm dacă ar mai fi valabilă afirmația altui protagonist din proza Dvs., Krinitzki, conform căruia răul din vremea noastră constă în faptul că oamenilor le e rușine să facă binele, deși îl cunosc. În vreme ce răul nu se ferește nimeni să-l facă, pentru că astăzi răul e o mândrie...*

– Interesante sunt pasajele pe care le scoateți... Eu aproape le-am uitat... Da, se poate vorbi de o epocă a lui Satan. Satan e foarte prezent, și aproape dominator, în toată lumea. Vedeti, au apărut și la noi în România secte satanice. Or, molima asta a sectelor satanice în America are deja o istorie de câteva decenii. Aceasta se explică, la modul rațional, și prin slăbirea influenței bisericilor tradiționale, și poate prin scăderea autorității adulților de cândva, astăzi tinerii căutând o altă ieșire, o altă autoritate decât cea veche. Dar, apropo de pudoarea față de bine și insolența față de rău – și aceasta se poate explica prin scăderea prestigiului instituțiilor care trebuie să afirme morala – religia, școala, academia, scriitorii... Suntem la sfârșitul erei burgeze. N-o spun ca marxist, nu am fost nicicând marxist, însă, probabil, era burgheză se apropie de sfârșit. Este un moment de dizolvare a pre-

ceptelor vechi, mari. Spuneam de această nerăbdare a tinerilor: fiecare generație își face revoluția ei – în Statele Unite a fost generația *beat*, care a combătut războiul din Vietnam – a avut dreptate, – după aceea au fost francezii care au făcut mica lor revoluție, puțin de operetă. Dar în anii '60 au fost mișcări revendicative în mai multe țări din Europa. În România – nu. Și noi asistăm acum la o mișcare de tineri în literatură ce vor să dărâme idolii, pe care, acum câțiva ani, până în '89, păreau că-i admiră. Și eu am trăit și trăiesc decepțiunea unor poeți tineri care păreau că admiră cărțile mele, dar care, astăzi, nu mai acceptă modalitatea mea de a scrie, unii fiind nemulțumiți de faptul că scriu ca înainte. Deși înainte, spuneam, mă admirau. Sau sunt și unii care doresc să schimbe totul prin revoluție, deși eu cred că nu trebuie totul schimbat, pentru că în poezie, proză, critică au apărut lucruri formidabile. Oricâte revoluții vor veni, n-o să mai fie un poet ca Nichita Stănescu, pe care diverși măgari – sau oportuniști, mai bine zis, că nu sunt, totuși, atât de măgari – o să-l taxeze ca poet colaboraționist sau comunist sau... Pe când nu e vorba decât de o acceptare a puterii discreționare, cum a mai fost și nu e exclus să mai fie în România.

– *Citez din nou: „Bătrânețea mea... am supt-o o dată cu laptele mamei mele”. Ce-i spune... post-sexagenarului Nicolae Breban această frază-adagiu pe care a scris-o în tinerețile dumisale? O înțelegeți exact ca altădată sau oarecum altfel, în funcție de jalonările vârstelor?*

– Da, Paul spune aceasta și în gura lui fraza sună paradoxal, pentru că e vorba de un tânăr sub treizeci de ani care se simte bătrân. Într-adevăr, există tineri care se nasc bătrâni și bătrâni care rămân tineri. Vă dau o mărturie – eu m-am întâlnit des cu Emil Cioran la Paris. El era un juvenil, un sangvin coleric; era un veșnic tânăr, prin natura sa.

Ei bine, Paul e unul din cei care se nasc bătrâni. Dar, bineînțeles, e

și puțină emfază în ce spune el, ca natură fiind – o remarcam ceva mai sus – un ins semivisător și poetic. E aproape un personaj simbolic, chiar dacă e tipul de om care nu-mi place, eu rămânând cantonat în literatura psihologică rusă. Nu agreez prea mult parabola, alegoria, suprarealismul etc. în literatură. Iar Paul are o anumită simbolică, un metaforism. El pozează într-un bătrân, această stare nefirească pentru vârsta la care se află simțind-o ca pe o slăbiciune și de aceea am făcut cuplul Paul–Krinitzki, acesta din urmă fiind un ins puternic, tunând și fulgerând în baraca sa și predicând **Biblia**. Nu puteam prevedea atunci ce răspândire vor avea sectele în lume. Când, la Lugoj, scriam fragmentul ăsta cu Krinitzki și baraca, mă gândeam – pe cine ar putea interesa așa ceva, o sectă neobaptistă? – ca să observ, astăzi, cât sunt de puternice în lume. Astfel că, perorând în baraca ceea, Krinitzki le spune celor care îl priveau cu sarcasm sau îl bațjocoreau: „Vouă vă este frică de mine și acesta este primul meu păcat”. El respira forță și nu era capabil să fie blând când predica cuvântul Domnului.

– *De la începutul anilor '70 ați intrat în diverse confruntări cu oficialitățile. Ați dus și un război al nervilor în care V-ați arătat destul de rezistent. Cum ați reușit să Vă mențineți prezența de spirit?*

– Prin marea și tenacea mea iubire față de literatură. Dumnezeu mi-a dăruit asta. Acum văd că e un dar, căci nu se termină; nu e un capriciu, adică. Pentru că există și scriitori fulminanți la 18 ani, dar care la 30 se văd furați, depozdați de această vocație, de acest aproape instinct al creației. Dumnezeu mi-a dăruit iubirea de literatură, pe care eu o pun peste oricare alte valori, la egalitate cu valoarea morală. Aceasta m-a ajutat și m-a făcut, dimpreună cu Nichita Stănescu, excepționalul meu prieten, egalul meu, în tinerețe, ca utopie a marii literaturi... (Apropo, discutăm mai ieri cu Matei Călinescu, venit din Statele Unite, spu-

nându-ne, domnule, ce nebuni eram noi să credem în finalul stalinismului, în epoca aia barbară, îngrozitoare, când revistele erau pline de gunoaie bolșevice și reacționare nu numai față de tradiția românească, ci și față de om, față de demnitatea acestuia. Să vrem noi, citindu-i pe celebrii scriitori occidentali, să publicăm în revistele lor marea literatură. Și am reușit. Și Nichita, și eu, și Matei, care a avut prima cronică pozitivă, în 1962, despre Lucian Blaga; prima. Au vrut să-l dea afară din motivul că, iată, îl laudă pe acest reacționar, Blaga. (Scriitorii ziceau, nu cei de la partid, mai gravi erau colegii noștri mai în vârstă ce se aranjaseră bine în posturi, scriitori de mâna a doua care erau fericiți că autori ca Lucian Blaga, George Călinescu, Vasile Voiculescu sunt expulzați din câmpul valorilor literare...). Deci, am mers la modul nebunesc – numai tinerii sunt capabili de așa ceva – pe ideea că vom putea plasa cărți de certă valoare literară, la comuniști. Și am reușit. I-am învins pe solul ăsta, care era solul lor predilect. Scopul lor nu era dictatura, ci ideologia.

– *Sau și una și alta, nu?*

– Ei făceau dictatură în numele ideologiei. Nu era o dictatură de tip sud-american, când se ia puterea cu armele... – ei bine, acest lucru l-au făcut și comuniștii, însă ei erau promotorii unei alte culturi, unei alte suprastructuri. Or, noi am afirmat tocmai o suprastructură de tip burghez, de tip tradițional românesc. Așadar, m-a ținut iubirea față de literatură, speranța că aș putea să scriu câteva cărți bune, care să reziste. În al doilea rând, dorința de a le publica așa cum le-am scris – asta a fost lupta mea de o viață, și a lui Nichita; asta și explică ultimii săi zece ani epuizanți prin enorma energie folosită în tinerețile noastre de a publica undeva texte bune. Poate că voi, în Basarabia, ați trăit-o mai bine, pentru că ați luptat și pentru limba română. Și lupta face mult în viață.

Apoi, la un moment dat, am fost dezamăgit, când m-am văzut atacat

din toate părțile pentru cartea mea cea mai bună, **Bunavestire**; atacat nu numai de cei de la partid, ci și de mulți colegi. Și atunci am plecat. Am plecat în străinătate. Dar am combătut și acolo, unde a fost o altă luptă interesantă și, spre surpriza mea, m-am întors.

Deci, credința într-un ideal – ca să vorbesc ca pașoptiștii –, dar și lupta m-au ținut viu, și ideea că pledez pentru o cauză bună. Și, o spun în final, credința că opera mea va rezista, îmi va supraviețui.

– *Ar fi de înțeles că lupta formează și fortifică ceea ce se numește caracter, statură etică.*

– Așa este. Orice idee majoră, trăită cu intensitate și tenacitate, formează caractere.

– „*Oh, ne bucurăm când simțim că dușmanul nostru obosește, gâfâie, slăbește...*”. După această constatare din romanul **Don Juan** vreau să Vă întreb dacă și inamicii Dvs. deja obolesc, gâfâie, slăbesc.

– Am avut inamici, de exemplu Eugen Barbu, care au rezistat treizeci de ani. Și cred că am avut și o intuiție să aleg un inamic puternic. Nietzsche vorbește memorabil despre nevoia de inamic, spunând că un inamic ne desemnează chiar mai bine decât un prieten și e mai necesar adeseori decât un prieten, pentru că el ne dă valoarea exactă. El redă mai radical, mai onest, mai direct starea în care ne aflăm noi...

– *Deci, spune-mi cine îți sunt dușmanii, pentru ca să-ți spun cine ești tu...*

– Exact. Astfel că pe Eugen Barbu mi l-am declarat dușman de la prima mea carte. Am plătit cu Premiul Uniunii Scriitorilor, pe care trebuia să-l iau, însă care i-a revenit altcuiva; din motivul că l-am atacat în plenara editurilor pe Barbu, care atunci era un personaj foarte important, prieten cu Ceaușescu, în '65-'66. După aceea au apărut dușmani pe care nu i-am ales eu. Succesul meu sau, poate, tipul meu de reacție socială sau modul de a gândi mi-au creat aceste adversități. Și acum două săptămâni

am fost atacat foarte brutal în ziarul *Adevărul*, unul din cele mai puternice din România... Lumea vântură tot felul de legende, de basme, dar eu n-am naivitatea să le corijez. Ba chiar am observat că și legendele, ca și dușmanii, uneori ajută postamentului literar. Dacă îți păstrezi calmul și nu-i răspunzi orișicui, lucrurile totuși trec, dacă ai, sigur, norocul ca produsele tale să reziste. De exemplu, dacă **Bunavestire** ar fi fost mai puțin bună – ea a suferit cel mai puternic atac în 50 de ani, singura carte atacată de comitetul central, de șeful statului, de toată presa de partid, – ei, dacă această carte ar fi fost mai puțin importantă, s-ar fi năruit după acest scandal. Dar iată că **Bunavestire** rezistă și o citesc toate generațiile.

Am mai spus-o, că, uneori, nu mă supără dușmanii, ci vocabularul lor. Aș vrea ca adversitatea să aibă un alt nivel, nu să se cantoneze în lucruri mărunte, triviale.

– *Atât la bine cât și la rău, aveți o memorie bună? V-ați fi dorit una și mai eficientă? Oricum, chiar dacă n-ați ținut un jurnal, se pare, apelați cu precizie la datele trecutului.*

– Nu, n-am avut nevoie de un jurnal, pentru că biografia mea am risipit-o în toate romanele mele. Am o memorie foarte bună. Și mai mult decât atât, mama mea, care împlinește peste o lună 89 de ani, are o acuitate și o memorie fantastice, nuanțate și foarte vii, ceea ce-mi dă speranța că, o dată cu trecerea vremii, o să-mi păstrez și eu această calitate, acest potențial, deoarece un romancier realist ca mine fără memorie e pierdut. Memoria nu numai evenimentială – sigur, și asta contează, – ci tipul de memorie superioară de care are nevoie poetul, romancierul; memoria parfumurilor, memoria întâlnirilor sentimentale, memoria inamicității, memoria locurilor și, mai ales, a misterelor lor. Memoriile astea supraetajate, aș zice, nu numai memoriile simple și factuale. Cred că sunt dotat cu astfel de memorie complexă și de aceea trăiesc foarte intens în trecut. Poate, ca orice bătrân. Dar

și în tinerețe mă refugiam în trecut, în acest trecut pe care începă Proust să-l prindă în **A la recherche du temps perdu** și pe care-l regăsește în **Le Temps retrouvé**, în finalul acestei mari cărți. Tocmai memoria aceasta a unui clopoțel care sună la un moment dat sau a unei mici trepte denivelate; memoriile astea care, la Proust, nu numai că unifică existența, dar te și împing pe un postament de zeu; trăiești tot timpul în același timp; ca și cum s-ar anula trecutul, prezentul, viitorul, existând un singur timp. Deci, acest tip de memorie îl am; așa zice memoria afectivă, sentimentală, imaginativă. Astea le am și încă am puterea să le trăiesc, fiindcă pentru asta trebuie vitalitate.

– *O sintagmă din **Animale bolnave** spune că „E ceva ce nu se poate uita decât cu ajutorul morții”. Dvs. aveți lucruri pe care ați dori să le uitați?*

– Frumoasă întrebare... Sigur, avem fiecare astfel de pietre în amintire, pietre negre, coșmaruri vii, în stare de veghe, amintiri negative care ne asaltează mai ales în momente de depresie, de slăbiciune a spiritului și la un artist aceste momente sunt destul de recurente. Eu unul le am în special noaptea. Pentru că toată viața am lucrat noaptea. În nopțile când nu lucrez... Este un moment, între orele două-două jumătate și patru-patru jumătate când mă asaltează aceste fantome negative, când ajung până acolo că mă îndoiesc de rostul existenței, mă îndoiesc de ce am scris...

– *Dar ați scris destul de mult...*

– A! Și mulți din cei care spun că Breban scrie mult nu înțeleg că eu abordez teme foarte mari, cum e cea din recentul roman **Voința de putere** sau cum a fost **Drumul la zid**, tema ființei.

– *Să se înțeleagă că V-ați pus programatic acest scop al temelor mari?*

– Da, din tinerețe nu vroiam decât teme fundamentale, ample, ca și maestrul meu Nietzsche, Dostoievski. Nu mă interesează temele imediate, care pot fi și ele interesante și care sunt frecvent folosite astăzi și în pro-

za europeană, și în cea americană în formă de foiletonistică literară foarte prețuită. Eu sunt un scriitor puțin rece, pe care-l interesează temele fundamentale ale omului și cred că, mai ales astăzi, romanul trebuie să le abordeze, tocmai din motivul că filozofia s-a retras într-un fel de sectă și lumea are nevoie ca un scriitor să apeleze la aceste teme, cum ar fi sensul vieții sau nemurirea, care există sau nu, sau ce e ființa și alte motive mari ale filozofiei dintotdeauna. Or, acestea sunt foarte greu de tratat și cer edificii narative ample, de sute și mii de pagini.

– *Și care ar fi motivul că nu scrieți și proză scurtă?*

– Răutăcioșii spun că nu sunt capabil s-o fac, că nu am vigoare pentru proza scurtă. Probabil, chiar la bătrânețe o să fac un volum—două de nuvele. Însă temele – repet – mă împiedică să mă cantonez în locuri prea strâmte. Pe urmă, mai este ceva: eu iubesc polifonia, or, polifonia în roman se poate face numai într-un anumit spațiu.

– *În romanele Dvs., în special în **Don Juan**, pe lângă numele emblematic al lui Dostoievski personajele invocă și alte nume de referință din literatura rusă: Cehov, Tolstoi, Nabokov, Bulgakov... Ar sugera ele ceva mai mult decât o pasiune a lecturii?*

– Cehov a fost primul meu maestru, înainte de Dostoievski. Stendhal, Cehov și după aia Dostoievski. Și am mai avut un bun instinct că am făcut-o comparatistic, intuitiv, ceea ce nu se întâmpla la facultate. L-am luat pe Tolstoi și l-am citit în același timp cu Balzac. Am vrut să văd cum face rusul, cum face francezul. În felul acesta am învățat meserie, punând în ecuație, bineînțeles, și modernii. Pentru că arta este, în primul rând, meserie. Asta o știau artiștii mari. Opera nu-ți vine așa, ca o întâmplare, ca un capriciu. Trebuie o bază tehnică foarte profundă. Fiindcă poezia e tehnică, dar și cultură poetică enormă. Există mulți poeți talentați, dar care n-au cultură poetică. Și nu doar cultură poetică orizontală – unii

dintre ei mai citesc câte ceva –, însă cultură practică, unitară. Dacă îți doarești o carieră cu adevărat importantă de scriitor, îți trebuie cultură practică măcar în una din cele cinci mari culturi europene – spaniolă, italiană, franceză, germană, engleză.

Așa că am învățat filozofie la nemți și muzică am ascultat la vienezii, iar roman, literatură am învățat la ruși. De aceea am rămas surprins să constat că, trăind de 21 de ani la Paris, pe francezii îi cunosc puțin.

Dar să vă mai dau un exemplu. În marele dicționar **Larousse**, unde am și eu un loc, există un capitol despre roman, pe două pagini, adică opt coloane. Iar numele lui Tolstoi apare într-o mică paranteză. Prevalează numai marii naratori francezi și englezi.

– Să se fi supărat dânsii oare pe **Război și pace**?

– Nu cred. Și ei l-au criticat pe Napoleon. Aici însă apare aroganța franceză de-a nu accepta măștrii ruși foarte mari.

Dar să revenim la numele sus-amintite. Pe Nabokov l-am tratat cu antipatie, pentru că îl înjură pe Dostoievski. Spune prostii despre el, ca să devină interesant pentru americani. De exemplu, susține că a scris mult, pentru ca să-și poată achita datoriile. I-aș spune-o în față lui Nabokov: chiar dacă Dostoievski muncea pentru bani, geniul său era atât de mare, încât tot ceea ce scria era perlă, era aur. Banul nu făcea decât să scoată din el idei și scene memorabile.

– *Ați adus în conștiința cititorilor anumite personaje cu nume ne-românești: Rogulski, Krinitzki etc. Ce ar fi de spus aici? Cum alegeți numele protagoniștilor?*

– Da, onomastica e și ea importantă în roman. Numele unor personaje secundare le aleg așa, la întâmplare, sau mă uit în cartea de telefoane. Iar numele protagoniștilor le-am selectat în mai multe feluri. De exemplu, pentru **Animale bolnave** m-am dus în cimitirul ortodox din Lugoj și am citit de pe cruci. Miloia, de exemplu, e de acolo, Krinitzki de asemenea... . Sigur, m-au atras și

numele acestea poloneze, Rogulski, Krinitzki... După aia, pentru **Îngerul de gips și Bunavestire** am luat – asta mi se pare interesant – numele de debitori ai strămătușii mele. Mama mea a fost crescută de o mătușă a ei care a adoptat-o, o nemțoaică, Vilhelmina Kitzenmaher, care avea o prăvălie la țară, în satul Vărăzia, lângă Oravița. Și odată am întrebat-o dacă își mai amintește debitorii, țărani care luau mărfuri pe datorie. „Cum să nu! Îi am în cap”, a zis, și a făcut o hârtie cu vreo 30-40 de nume și de acolo am ales pe Minda, pe ceea, pe Farca. Și mi s-a mai întâmplat ceva cu Farca, ce este un geniu al răului, antiuman, nietzschenian dus până la limită, propagandistul unor idei negre, aproape fascistoide. Mă rog, un ideolog. Așadar, din lista mătușii mele am ales numele acesta, Farca. Și, după câțiva ani de la apariția cărții, primesc o invitație din comuna Vărăzia, unde intelectualii satului mă invitau ca să serbeze memoria lui Farca, un intelectual plecat din sat, care avea niște cărți și niște idei. Pe când eu alesesem numele dintr-un pur instinct.

Și încă o anecdotă, referitoare la protagonistul din **Drumul la zid**. Am ales la întâmplare prenumele Castor, care e foarte rar și un nume foarte uzual Ionescu. Și, pe când eram pe la jumătatea cărții, mă întreabă un amic de ce mi-am numit astfel eroul. Și, în clipa când mă pregăteam să răspund... aflam de la buzele mele, eu n-am știut până atunci, că, în vechile texte apocrife, Castor apare sub numele de Breb. Și zic: „Eu sunt Castor”. Pe urmă am văzut într-un dicționar că vine din „biber”, din indo-germanicul „bebru”, ori noi, Breban, fiind brebi din Maramureș care, am aflat mai apoi, din **Esopia** sau **Alexandria**, că, în secolul XIII, era un animal vânat de nobilii polonezi, în zona aia maramureșeană, pentru testiculele sale care dădeau esențe foarte parfumate. Și acest animal avea inteligență, spune **Esopia**, parcă, astfel că, atunci când era înconjurat de vânători, își sfășia

cu dinții testiculele, să le arunce următorilor.

– *Ce i-ați putea răspunde lui Alexandrescu din **Animale bolnave** care, la un moment dat, constată că: „Există probabil în noi mereu tentația unor mici lașități în fața unui efort de voință sau a unei dureri sau plictiseli de neînlăturat”?*

– Ar fi, aceasta, și o formulă a esenței umane, în starea sa de ezitare în fața unor hotărâri ce trebuie luate, a unei acțiuni care cere efort și risc. În măsura în care (uneori, căci nu totdeauna; de obicei cedăm) în măsura în care putem depăși aceste momente de ezitare și lașitate, devenim oameni.

– *Vă puteți aminti ce sentiment ați încercat, când ați citit în crochiul din **Dicționarul...** lui Marian Popa că aveți un stil inform, „neîngrijit prin neglijență sau graba redactării”?*

– Este un clișeu care a traversat mai multe generații de critici. Dar am mândria că același lucru i s-a reproșat și scriitoarei Papadat-Bengescu, decenii la rând. Și lui Proust, de asemenea. Toți scriitorii care au încercat să sondeze abisurile spiritului uman au trebuit să folosească fraza aceasta redundantă, complicată, lungă, stufoasă. Criticii români sunt obișnuiți cu fraza scurtă, transparentă, de tip francez, de fapt. Să ne amintim că prima variantă a celor două volume **În căutarea timpului pierdut** ale lui Proust, care i-au fost respinse, avură la Editura Gallimard referatul unui tânăr talentat, inteligent, pe nume André Gide; anume el a respins manuscrisul celui mai mare roman al secolului cu reproșul că ar fi prolix. Și mie criticii români îmi reproșează prolixitatea stilului și redundanța sa, și nu faptul că sunt cacofonist etc. Și mai ales, îmi obiectează fraza lungă, obositoare. Ce să mai vorbim de Joyce sau Faulkner, care au fraze de 30 de pagini?

– *„Bunul simț al urlatului! Oare n-a apărut nici o carte cu acest titlu?” se întreabă Paul. Dvs. cum, când alegeți titlurile, înainte de prima frază, după ultima frază?*

– Unele cărți și-au avut titlul de la început, precum **Animale bolnave**, **Bunavestire**. **Îngerul de gips** n-a apărut decât în final. **Drumul la zid** – de la început... Așa că unele titluri sunt gata în capul meu ca teme, iar altele – după ce închei romanul, sugerate de conținutul acestuia.

– *Și, în încheiere, să revenim la adagiul inserat în genericul **Zilelor și nopților de literatură** de la Neptun–Mangalia: astăzi, se mai poate vorbi de muze?*

– Eu unul cred foarte puțin în muze. Cum spuneam la început, cred în text, ca ideal care poate să antreneze o carieră literară. Și, dacă această pasiune există, nu mai contează muzele sau ambientul, fie război sau pace. Nici măcar pușcăria nu te poate împiedica să construiești strofe în cap. Numai moartea te poate împiedica. Nu muzele te stimulează. Ele au o formă de prefigurare parabolică a antichității, ca s-o înțeleagă puțin lumea, că anumiți indivizi sunt populați de idei ciudate care contrariază bunul simț și chiar instinctul de conservare. Poate dacă aș fi fost poet, credeam și eu în muze. Însă, ca prozator ce scrie romane ample și cicluri întregi, mă interesează mai mult observația umană, memoria, experiența, duse până la simbol, până la metaforă...

– *Profesionalismul...*

– Da, profesionalismul, rutina și tenacitatea; adică, să abordez câte o temă și s-o duc până la capăt. Și aici marele model a fost Goethe, care a scris **Faust** timp de 60 de ani.

– *Vă mulțumesc.*

– Și eu vă mulțumesc pentru memoria pe care o aveți față de cărțile mele din tinerețe.

– *Le-am citit paralel cursurilor universitare la care, acolo, la Chișinău, nu era admisă literatura română. Și iată că, după 30 de ani, parcă aș fi susținut un examen restant...*

– Și eu “mulțumesc” cenzurii sovietice că v-a împins pe voi, tinerii deștepți și talentați, spre textele mele.

– *Vorba aia: Regele a murit. Trăiască regele!*

Matei CĂLINESCU

BORGES ȘI “CÎNTECELE COBZARULUI”: O AMINTIRE

Această amintire despre Borges – pe care mi-a reînviat-o răsfoirea volumului *This Craft of Verse* (Harvard University Press, 2000), și anume o notă de subsol a editorului – am povestit-o oral de-a lungul anilor, pentru a ilustra dintr-un unghi neașteptat fabuloasa memorie a autorului lui **Funes el memorioso**. N-o găsesc însă consemnată în jurnalul pe care-l țineam pe vremea aceea, în anii '80. Dovadă că mi s-a părut, când era proaspătă, poate nesemnificativă sau, oricum, nedemnă să figureze într-un jurnal care conținea totuși alte însemnări despre acea vizită a lui Borges la Bloomington, însemnări care azi mi se par fără interes atât pentru un posibil portret al lui Borges, cât și pentru un autoportret al celui care eram pe atunci, după cîțiva ani

ambigui de exil. Înainte de a povesti amintirea, deschid însă o paranteză.

Borges a petrecut două săptămîni în campusul universității noastre, în martie 1980, ținînd două sau trei din conferințele sale sui generis (pe jumătate sesiuni de întrebări și răspunsuri, pe jumătate recitări de poezie). De treizeci de ani și mai bine, își făcuse aproape o meserie secundară din astfel de *lecture tours*, care în ultima vreme se petreceau mai ales la universități americane. Succesul acestor apariții publice era cu atât mai surprinzător cu cît lui Borges îi lipseau mai toate calitățile unui bun conferențiar: avea o voce slabă, timidă, ușor bîlbîită și o discreție de tip aristocratic care sugera, la acest om fragil, bătrîn, aproape orb, o profundă oroare de a se autoexpune în public. Dar tocmai această oroare naturală, transformată în artificio și performanță, constituia originalitatea lui Borges ca figură publică, atrăgătoare prin însăși neverosimilitatea ei. Juca desigur și celebritatea lui literară: John Barth îl proclamase “postmodern” într-un eseu în care-l vedea ca pe-o întrupare a literaturii sfîrșitului literaturii. Întîlnirile cu Borges, în săli totdeauna neîncăpătoare, începeau adeseori pe o notă autobiografică și autoironică, menită să provoace

Născut la București în 1934, M. Călinescu devine cetățean al Statelor Unite în 1979. Este licențiat al Facultății de Filologie, secția engleză, a Universității din București, asistent, ulterior lector la Catedra de Literatură Universală și Comparată a aceleiași Universități, își ia doctoratul în Literatură Comparată la Universitatea din Cluj cu o disertație pe tema *Conceptul modern de poezie*, publicată în 1972. În 1973 obține o bursă Fulbright în Statele Unite unde se stabilește, devenind profesor asociat, iar din 1979 profesor titular la Universitatea din Bloomington, Indiana.

Debut în presă în *Gazeta Literară*, în 1958; debut editorial cu studiul critic *Titanul și Geniul în poezia lui Eminescu*, în 1964. Publică volume de eseuri și cronici literare. După stabilirea în Statele Unite, publică poezie în diverse reviste americane: *New Letters* (1976), *Correspondances* (1982) și *2 plus 2* (1983). Se afirmă îndeosebi prin activitatea sa de poetician, cu lucrări consacrate modernismului și postmodernismului în limba engleză: *Faces of Modernity: Avant-Garde, Decadence, Kitsch*, Bloomington, 1977, *Rereading*, New Haven, 1993.

Opera lui M. Călinescu a fost distinsă cu mai multe premii: Premiul Asociației Scriitorilor din București, Premiul Academiei Române. Iar pentru proza-eseu *Viața și opiniile lui Zacharias Lichter* (1969) a primit Premiul Unii Scriitorilor din România.

rîsul sau măcar surîsul audienței: rîsul-surîsul ca preludiu al atenției. Ceva în genul: “Sînt bătrîn și orb și demodat, dar nu încă total surd: aștept deci întrebările voastre.” Un coleg al meu, care prinsese mecanismul și-l supralicita cu o obsecviozitate nerușinat de familiară, l-a prezentat odată în felul următor: “*Here is Borges, the old, blind, stammering idiot*” (o frază pe care Borges o folosea despre el însuși cu o zi înainte, într-o circumstanță convivială). La care Borges a răspuns, desigur bîlbîit și modest, dar și tăios: “*This is an understatement.*” Toată seara replicile lui, pe-o voce șovăitoare, cu lungi pauze, au fost de-o susținută inteligență idiosincronică (idiosincraziile au fost bineînțeles apreciate, conform principiului că farmecul celebrităților îl alcătuiesc micile, dar multiplele lor curiozități evidente; inteligența e mai evanescentă, mai imponderabilă, mai ștearsă).

Nu încăpea îndoială că regi-zorul spectacolului borgesian era o extraordinară memorie. Totul părea atins de aripa uitării, dar era de fapt perfect știut pe dinafară: o aparentă lipsă de resurse plină de resurse. Răspunsurile la întrebările venite din audiență, întrebări uneori inocente, alteori ignorante și chinuite, rareori competente, nu erau niciodată prefabricate, erau create pe loc, dar, ca la marii muzicieni, pe teme personale profunde. O adevărată matematică a stîngăciei și a vulnerabilității, cu rădăcini puternice în memorie! O dublă memorie care se revela cel mai bine într-o lectură publică de poezie: memoria poemului (Borges își știa pe dinafară toate poemele) și memoria împrejurărilor în care fusese conceput poemul. Aceste mici povești, cu detalii de o precizie suprareală (vezi iarăși **Funes el memorioso**) “încadrau” poemul, îl plasau într-un context trăit, într-o lumină familiară, îmblînzindu-l.

În acele zile din preajma echinoxului de primăvară al anului 1980 am avut șansa de a-l cunoaște personal pe Borges. Era, într-o seară, oaspetele de onoare în casa unui coleg. Fusese așezat într-un fotoliu în mijlocul unei largi încăperi și, cînd i-am

fost prezentat, după ce-i fuseseră prezentați individual alți douăzeci de invitați, și urmau alții, mă așteptam la cel mult o formulă convențională din partea lui. Ultimele două silabe ale numelui meu i-au trezit însă, printr-o asociație, o veche amintire poetică și i-au stîrmit astfel o anume curiozitate – o curiozitate de colecționar imaginar de cuvinte rare și de sunete de instrumente muzicale exotice – ori era vorba doar de-o simplă politețe verbală? M-a reținut deci și m-a întrebat (traduc din englezește): “*Dumneata, ca român, ce mi-ai putea spune despre cuvîntul **cobzar**?*”. I-am explicat banal că e un instrument cu coarde, de origine orientală, probabil turcească, un fel de alăută, folosită de lăutari la acompaniamentul cînteecelor lor. Nu eram în măsură să intru în detalii tehnice. “*Mi-am amintit!*”, continuă Borges, “*de niște poeme populare românești traduse în franceză de o poetă româno-franceză: ‘Les chants du cobzar.’ Poeta, o doamnă din lumea mare, avea o oarecare vogă pe vremea aceea. Eram la Geneva, în 1916, elev de liceu, și citeam multă poezie. Îmi căzuse în mînă și acest volum și l-am citit. Îmi amintesc aceste versuri cu un cobzar obsesiv...*” – și Borges începe să le recite, în limba franceză, cu ochii privind în gol, pe lîngă mine, de parcă le-ar fi citit de pe o pagină invizibilă pentru toți, în afară de el. Cînd a terminat recitarea, care a durat cîteva minute, am fost atît de uluit încît am uitat să-l mai întreb numele poetei; iar gazda, care amicalmente îmi făcuse o poză cu Borges în acest interval, a reluat imediat ritualul prezentărilor. Un fel de jenă m-a împiedecat să reintru în vorbă cu Borges în restul serii – deși la un moment dat i-am cerut o semnătură pe volumul lui tradus în engleză, *A Personal Anthology*. N-am fost, de altfel, singurul. Cum n-am pasiunea colecționării de cărți sau de autografe, cred că am pierdut exemplarul ieftin, cu coperte moi și pe hîrtie proastă, semnat indescifrabil de marele orb. Nu pot uita însă grația desăvîrșită cu care accepta astfel de cereri intempestive și, în fond, vulgare.

Am plecat de la acea reuniune cu o întrebare arzătoare în minte – cine era cea misterioasă poetă franco-română, autoare de versuri desuete la sfârșitul secolului 19 și începutul secolului 20 – versuri de o desuetudine care-i reținuse totuși atenția lui Borges? Ar fi trebuit desigur să știu, dar nu știam. M-aș fi repezit la bibliotecă dacă n-ar fi fost prea târziu. A doua zi, cu “cobzar” zumzându-mi în cap în drum spre bibliotecă, m-am gândit întâi la Contesa de Noailles (Anna Brancovan), dar nu, era mai degrabă vorba de Elena Văcărescu. Căutînd în catalog și scotocind prin rafturile de literatură franceză de la începutul secolului 20, am dat de câteva volume ale ei, proză și versuri, dar nici în unul n-am găsit poemul recitat de Borges cu o seară înainte. Se apropia însă de tema acestuia un volum semnat de Hélène Vacaresco pe care biblioteca noastră îl avea doar în traducere – *The Bard of the Dimbovitza, Roumanian Folk-Songs Collected from the Peasants by Hélène Vacaresco, translated by Carmen Sylva and Alma Strettell* (London: Harper & Brothers, 1908). (Mai târziu, cu progresele catalogării electronice a cărților, am descoperit o duzină de ediții în engleză, publicate la Londra în 1891, 1892, 1894, 1897, etc. și la New York, la Charles Scribner's Sons, în 1902 și 1904; o ediție germană, cu două titluri alterantive, *Der Rhapsode der Dimbovitza* sau *Lieder aus dem Dembovitthal: aus dem folksmunde gesammelt*, traducere de Carmen Sylva, Bonn: 1889; o ediție italiană, *Canti della valle del Dimbovitza*, 1891, ș.a.m.d.) Volumul englez pe care-l aveam în mîna conținea o întreagă secție intitulată *Luteplayer's Songs* și, în introducerea semnată de Carmen Sylva, aceasta sugera o identitate între englezescul *luteplayer* și românescul “cobzar.” Elena Văcărescu, ne spune regina Elisabeta, alias Carmen Sylva, în prefață, a cules cîntecele de pe buzele țăranilor români și țărăncilor, dar și de pe ale cobzarilor și lăutarilor țigani, ca și de pe ale țigăncilor ghicitoare și ale vrăjitoarelor, etc. De notat în prefața regală o anume apăsare pe

exotismul *gypsy*, cu ecouri romantice internaționale. Se subliniază tot acolo că versurile lăutărești n-au rimă sau forme fixe, implicînd traducerea lesnicioasă și, tot subînțeles, fidelă. Ceea ce nu ni se spune, ca și cînd ar fi vorba de-un amănunt nesemnificativ, e din ce limbă au fost traduse aceste poeme. Foarte probabil din germana Carmen Sylvei în engleza Almei Strettell. Dar din ce limbă tradusesese Carmen Sylva? Din românește? Sau din franțuzește?

Peste cîteva zile am primit prin *inter-library Loan* ediția franceză, *Le Rhapsode de la Dambovitza*, publicată de cunoscutul editor parizian A. Lemerre în 1899. Prefața Elenei Văcărescu m-a lămurit: auzite în românește, cîntecele fuseseră instantaneu traduse în franceză și notate “pe margini de cărți, pe foi întimplatoare”. În franceză, “*car entre toutes, cette langue m'est chère et suit avec plus de grâce et de précision l'allure de ma pensée.*” Reiese de asemenea că regina-poetă Carmen Sylva, de care autoarea era foarte apropiată, tradusesese curînd poemele în germană și, apoi, cu ajutorul Almei Strettell, în engleză. Interesant, ele au văzut lumina tiparului mai întîi în aceste limbi. Cînd a apărut în “originalul” francez în Franța, versurile folclorice românești avuseseră deja, mai ales în versiunea engleză, un succes uimitor (“*La presse d'outre-Manche alla même jusqu'a leur décerner des louanges où les noms d'Homère, de Sophocle et d'Ossian furent prononcés*”). Am recunoscut imediat poemul recitat de Borges (din ciclul **Chansons du cobzar**, care constă în mare măsură din bocete sau cîntece de mort). Cobzarul evocă în el o copilă moartă care ar vrea să-și facă un colier de argint și care primește pentru aceasta lacrimile sclipitoare ale oamenilor:

*Le cobzar a chanté à ma porte
Et j'ai écouté sa chanson.*

Et je lui ai dit: Chante encore.

*Mais le cobzar ne sait qu'une
chanson.*

*L'enfant voulait se faire un beau
collier d'argent,*

Orange

Qui brillât comme la lune et la rivière

Sous les yeux de la lune.

Elle demanda à la rivière: Me donnes-tu ton flot?

Elle demanda à la lune: Me donnes-tu ton regard?

Et la lune lui dit: La nuit a besoin de mon regard.

Et la rivière a dit: La plaine a besoin de mes flots.

L'enfant voulait se faire un beau collier d'argent

Et les hommes lui dirent: Prends nos larmes

Pour te faire un collier d'argent.

Et chacun lui donna sa larme la plus chère....

.....
Et l'enfant avait un collier de larmes

Plus argentées que l'eau de la rivière,

Plus argentées aussi que le regard de la lune.

Mais quand l'enfant mit son collier,

Les larmes disaient leur histoire

Et devenaient si lourdes, si lourdes,

Que l'enfant mourut sous leur poids

Et le collier pesant appesantit sa tombe.

Le cobzar a chanté à ma porte
Et j'ai écouté sa chanson.

Et je lui ai dit: Chante encore.

Mais le cobzar ne sait qu'une chanson.

N-am găsit o traducere românească a acestui poem francez (cam dulceag-sinistru) din folclorul românesc și nu vreau să fiu primul care să-l tălmăcească! În plin Babel borgesian, uimit de ținerea lui de mințe – după o lectură din 1916, la fel de întâmplătoare ca și întâlnirea cu mine în Bloomington, Indiana, el reținuse aceste versuri populare de factură și circulație aristocratică, deși se aflau antipodul gustului său modern, format la școala simboliztilor, futuriștilor și a altor avangardiști – am rămas mut. Din vocea lui slabă, din felul monoton, abia audibil al rostirii lui, nu se putea ști cum judeca el poemul scos din străfundurile memoriei sale, după mai bine de-o jumătate de secol, jucărie veche, demodată, prăfuită, găsită în cine știe ce colț de pod, dar iată, capabilă încă să funcționeze ca altădată. Recitind **Funes el memorioso**, m-a încântat scena în care Ireneo enumeră, în latină și spaniolă (dar nu ne putem imagina această enumerație avînd loc și în multe alte limbi, inclusiv româna?) cazurile de memorie prodigioasă înregistrate în *Naturalis historia*: Cirus, regele perșilor, care știa să-i cheme pe nume pe toți soldații armatelor sale; Mitridates Eupator, care administra justiția în cele 22 de limbi ale imperiului său; Simonide, inventatorul mnemotehnicii; Metrodoro, care profesa arta de a repeta cu fidelitate ceea ce ascultase o singură dată; și, aș adăuga eu, pentru a aduce la zi *Historia naturalis*, Borges însuși, capabil să recite după 64 de ani un poem absolut nememorabil citit o singură dată!

**“TRAVERSĂM
O PERIOADĂ DE
CRIZĂ. ÎNSĂ CRIZĂ
DE LECTURĂ,
NU DE CULTURĂ”**

**Dialog: Leo BUTNARU –
Marius TUPAN**

– *Domnule Marius Tupan, în revista **Luceafărul**, al cărei director sunteți, vă manifestați permanent și ca un comentator nepărtinitor al vieții literare. Care credeți că este temeiul, motivația ideatică a Festivalului Zile și nopți de literatură unde, am remarcat, pe lângă calitatea de participant, V-o manifestați activ și pe cea de reporter?*

– Eu cred că era nevoie de o asemenea manifestare, pentru că în toate țările importante din Europa se țin festivaluri de poezie, în primul rând, chiar de proză, la unul dintre ele, în Germania, participând și eu cândva. Acesta avu ca protagonistă proza scurtă, unde eram aproape să iau și un premiu, dar m-a învins un sârb, nu vă spun de ce, pentru că la mijloc era cu totul altceva, dat fiind că ne aflam în perioada anilor 1983-1984...

– *Și atunci, de ce să nu avem și noi?...*

– Da, dar nu ca la Caragiale: „De ce să nu avem și noi?”, ci necesitatea unui asemenea festival se simțea mai de mult, pentru că sunt scriitori importanți în România și trebuie să vedem dacă într-adevăr sunt comparabili cu marii scriitori din lume. Să amintim că la Mangalia a avut loc un colocviu și, cu plăcere trebuie să spun, cei mai buni – repet, cei mai buni – au fost românii, deoarece au

prezentat comunicări bine gândite, bine articulate, pline cu idei și, mai ales, adecvate la subiect, pentru că ascultam – o să fiu puțin răutăcios acum – pe o colegă din Turcia care ne-a vorbit despre iarbă, despre frunze, despre nori, despre orice, dar nu despre ceea ce sugerează genericul *Inter arma silent musae?* Ne-a amuzat, bineînțeles, și eu unul i-aș fi acordat premiul de inocență, ca să nu spun altfel, așa că, din punctul nostru de vedere, al românilor, acest festival a fost reușit.

Pe de altă parte, au participat scriitori importanți din Europa. Chiar Jorge Semprun care a luat Premiul Internațional „Ovidius”, este un înalt spirit european.

– *De asemenea, ca și părintele noului roman, Alain Robbe-Grillet, căruia i-a fost decernat Premiul Festivalului însoțit de marea medalie de argint.*

– Bineînțeles, așa este. Din câte știu, se pregătea o distincție și pentru Cinghiz Aitmatov care, însă, n-a reușit să ajungă la Neptun. Asta e, marii scriitori sunt foarte solicitați. Însă, în ceea ce ne privește, este important că am urnit carul din loc, iar meritul, trebuie să recunosc, îi aparține în totalitate colegului nostru Eugen Uricaru, Președinte al Uniunii Scriitorilor. Menționez în mod special acest lucru, chiar dacă unii oameni s-ar putea amuza că nu l-am votat la alegeri, dar îi recunosc meritele și din clipa în care majoritatea l-a votat, îl respect ca președinte al breslei. Nu este o lingușeală, este o atitudine obiectivă.

– *Apreciez și eu la justa valoare acest cavalerism al Dvs. Așadar, un atare festival ar contribui și la omologarea mai eficientă, mai justă (și) a literaturii române?*

– Era nevoie, pentru că noi nu avem nici un Premiu Nobel, după cum știi, iar atunci când străinii au intenți-

onat să ne acorde această distincție, noi ne-am dat cu stângul în dreptul, precum spunea marele meu prieten Laurențiu Ulici, am pus bețe în roate, și nici Blaga, și nici Sorescu, și nici alți scriitori mari ai literaturii române nu au fost încoronați la Stockholm. Vedeți, în Europa sunt și câte trei-patru astfel de premii într-o singură țară, dar s-au folosit jocurile de culise internaționale. Însă important este să intrăm și noi în atenția lor, dar nu pe ușa din spate, ci pe cea din față și să reprezentăm literatura așa cum se cuvine, pentru că avem mari poeți și, eu aș zice, prozatori extraordinari. Însă, dat fiind că limba noastră nu e de amplă circulație, traversăm o perioadă prelungită de criză, însă o criză de lectură, și nu de cultură, nu o criză a scrisului. Și dacă atragem atenția măcar cu niște lucrări care s-au prezentat la colocviu, și mă gândesc aici la comunicările colegilor noștri Gabriel Chifu și Bogdan Ghiu, înseamnă deja mult.

– *Ar fi aici și problema... problema depășirii unor complexe, pe care le mai are scriitorul român, nu?*

– Sigur că suntem timorați, având complexul Europei. Dar să știți că nu ar trebui. Fiindcă să ne amintim cum a izbucnit literatura sud-americană, cea a Caraibelor, când domina literatura franceză, nemțească, italiană și așa mai departe. Pentru că, până la urmă, trebuie să mergem în grup, altfel nu izbutim. Ei au plecat grupați. Sigur că ei au făcut și școala Parisului. Prietenul Laurențiu Ulici spunea că, dacă n-ai trecut pe la Paris, dacă n-ai fost validat acolo, nu te mai validează nimeni altcineva. Eu însă nu împărtășesc părerea aceasta. Important e să perseverezi și să vii pe orice cale, dar să vii, să pătrunzi.

– *Revista **Luceafărul**, al cărei director sunteți, publică și autori din Basarabia. Și acum, fără condescendență sau laude de circumstanță, V-aș*

ruga să-mi spuneți ce credeți despre literatura română care se scrie între Prut și Nistru.

– Eu nu pot să diagnostichez foarte exact literatura care apare în Basarabia. Pot s-o apreciez doar prin textele pe care le primesc la redacție și după revistele editate acolo, însă care, cu părere de rău, nu vin totdeauna. Din câte am înțeles însă, și dincolo de Prut sunt grupuri și grupulețe scriitoricești, ca peste tot în lume. Din acest motiv, îmi vine greu să spun exact ceva, pentru că i-aș dezavantaja pe unii sau pe alții... Dar oricum, cei pe care i-am publicat până acuma, cred că au meritat-o pe deplin. Consider că n-am greșit, publicând autorii cei mai interesați de acolo.

– *Dar, înțeleg, vreți să sugerați că ar exista, logic, și autori mai puțin sau deloc interesați.*

– Sigur că există un anumit decalaj... O spun cu franchețe: există un anumit decalaj dintre cele două literaturi care, de fapt, sunt o singură literatură, literatura română. Dar vina nu aparține în totalitate scriitorilor, ci regimului și timpului pe care l-au traversat ei. Însă sunt convins că se vor sincroniza cele două grupări, să le zicem așa, din Republica Moldova și din România.

Din câte știți, l-am publicat frecvent pe Leo Butnaru care, în 1992, a luat premiul revistei noastre. Apoi pe Mihai Cimpoi, Arcadie Suceveanu, Nicolae Popa, Irina Nechit ș.a. Chiar dacă nu pot să știu exact care sunt vârfurile, la ora actuală, în Basarabia, dar pot să spun că autorii de acolo, publicați de **Luceafărul**, au fost selectați numai pe criterii valorice, axiologice.

Bogdan GIU
România

LITERATURA ÎN EPOCA LIMBAJULUI

Cînd am primit, ca provocare, invitație și ofertă, tema colocviului nostru – *Inter arma silent musae? / Scriitorii în vreme de criză?* –, am stat, am privit, am tăcut dezarmat și apoi mi-am pus cîteva întrebări:

– Despre ce *arme*, deci despre ce *război*, despre ce *stare de război*, declarată sau nu, între cine și cine, e vorba?

– Dacă în vacarm rolul literaturii nu este cumva tocmai acela de a face liniște – ca să se audă „zgomotul și furia” –, de a provoca, cere, clama un anumit soi de *tăcere*, de „contra-tăcere”, și ce fel de tăcere este cea de care au nevoie și, pe de altă parte, pe care o provoacă, astăzi, „muzele”?

– Despre ce criză vrem să vorbim, la ce criză ne-am obișnuit – ca la ceva de la sine înțeles, deja tematizat, formalizat – să ne referim, și dacă nu cumva tema aceasta, a crizei culturii, literaturii, spiritului etc., nu este oare deja un loc comun pe care nu-l mai gîndim, nu-l mai explorăm cu adevărat, un veritabil – deși consensual, deci cu atît mai suspect – cuvînt de ordine al actualității – un adevărat mediu și cod de comunicare, semn de recunoaștere în Republica Literelor?

– Și mi-am amintit de un vers, autentic post-hölderlinian, al unui mare poet român de azi, Ion Stratan, care pe la începutul anilor '80 ai secolului XX se întreba cam așa: „De ce să fii poet în vremuri mari? Ce cu ce să compari?”.

Căci trăim vremuri cu adevărat

mari, cu adevărat extraordinare (chiar dacă nu și înălțătoare). Al căror singur defect, unic neajuns este faptul că noi, scriitorii, gînditorii, artiștii nu mai jucăm, în ele, în această măreție și preamărire de sine, chiar și în mizerabilism, ale epocii contemporane, nici un rol. Progresul, gata, așa cum am visat – de ce să n-o recunoaștem? –, așa cum cel puțin o parte dintre noi, sau noi toți în anumite părți ale ființei noastre, s-a *automatizat*: nu mai are nevoie de om care să meargă „tot înainte”, așa cum nici societatea însăși pare a nu mai avea nevoie de oameni ca s-o ducă bine sau rău, și deci nici literatura de scriitori ca să fie citită, trăită. Trăim vremuri eroice fără eroi, războaiele esențiale nu se mai duc pe cîmpuri de bătălie și în tranșee, iar pacea nu mai are cu adevărat preț, și-a pierdut contururile și chiar gustul. A devenit, uneori, o miasmă.

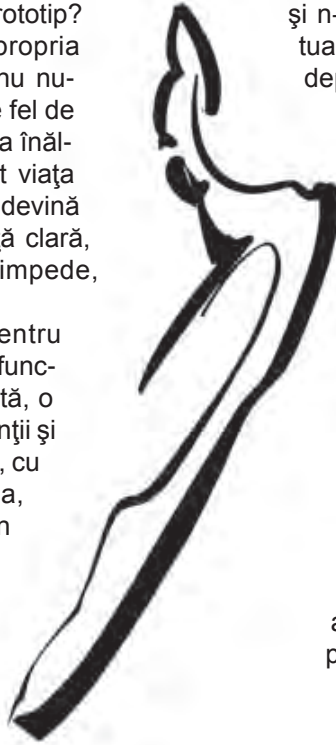
Și atunci? Problema noastră, marea noastră problemă este că nimeni, astăzi – vreau să spun societățile noastre –, nu mai are nevoie de noi, nici măcar ca ființe codificate-inutile, de lux, ca pe vremuri. Iar noi nu mai sîntem capabili să ne inventăm o utilitate, un rol, o funcție în marele mecanism – care este esențialmente unul de limbaj, „literar” și „artistic” – al lumii contemporane, nu mai sîntem în stare să oferim societăților noastre o nevoie specifică de literatură, adică de noi înșine. Trăim tot mai nejustificat.

Și este oare vina noastră? Ca întotdeauna, ne scaldăm, poate, în răspuns, ne înecăm, ne sufocă răspunsurile, avalanșă, la niște întrebări pe care însă noi întîrziem să le punem. Chestionăm noi oare cu adevărat epoca, încercăm noi oare imposibilul, adică să-i reprezentăm ireprezentabilitatea de fond, care nu se datorează însă faptului că lumea contemporană n-ar avea chip, ci că se trăiește pe sine, tocmai, doar ca

reprezentare, fără „fond”, ca simulacru de sine fără de prototip? Interogăm noi, aşadar, propria epocă, pentru noi – dar nu numai – una de criză (dar ce fel de criză?), așa cum trebuie, la înălțimea ei plată, astfel încît viața de zi cu zi a planetei să devină text clar, sensibil, evidență clară, provocatoare, răspuns limpede, răspicat?

„Cititul”, chiar și pentru analfabeți, este un simț, o funcție automată și inconștientă, o regulă de funcționare a minții și a ființei. „Citim” și „scriem”, cu toții, permanent realitatea, în noi se desfășoară un neîncetat discurs, se joacă un neîntrerupt teatru (de umbre, al lumii). Mai oferim noi, scriitorii, astăzi, suportul textual care să sprijine această lectură-scriere fără text a tuturor oamenilor care sîntem?

Heidegger – și, pe urmele lui, pînă azi, legiuni întregi – vorbea despre o epocă și despre o epocalitate a Ființei. Nouă ni se pare, azi, că trăim tot într-o epocă, dar a Tehnicii, deci a pierderii Ființei, a Ființei în proteze. Eu cred, însă, că trăim, scurt spus, în epoca Limbajului, că limbajul literaturii, artei, gîndirii s-a făcut, astăzi, epocă. Și că tocmai de aceea literatura, artă a limbajului (dar nu numai ea), a devenit critic imposibilă. Trăim într-o epocă a limbajului pe care însăși literatura a dorit-o, a visat-o (chiar dacă altfel), și la instaurarea căreia, alături de anumite filozofii care au privit lumea ca limbaj și cu care ea a mers, de mult, mînă în mînă, a contribuit. Și aceasta este duplicitatea literaturii, complicitatea ei cu dezastrul și la dezastrul lumii moderne, conștiința ei scindată, încărcată, frămîntată, care

astăzi îi provoacă insomniile și n-o lasă să trăiască actualitatea, să meargă mai departe, să acționeze în modurile ei specifice, să se închege. Literatura, nu tehnica, a „comunicatizat” și „informaționalizat” lumea. Și tot ea a participat, chiar fără să știe ce face, la instaurarea domniei mass-media, visînd o comunicabilitate universală și o adresabilitate de masă. Ea a ieșit din tăcere și a ridicat, poate chiar prima, vocea la om – și oamenilor le place să trăiască, azi, în vacarmul acesta în care tocmai vocea literaturii nu se mai

Delire (1)

aude. Tocmai literatura, în străfundurile filigranelor ei, s-a visat depășită, a visat să depășească obstacolul protocoalelor limbajului literar și să se facă societate. Și visul i s-a îndeplinit, iată, și literatura a rămas fără loc propriu și fără voce, a devenit invizibilă, transparentă. A „virtualizat” lumea, și lumea, iată, se virtualizează galopant sub ochii noștri. Exagerînd și forțînd – dar, în opinia mea, foarte puțin, ridicînd literar tonul tocmai pentru a încerca să mă fac auzit –, așa spune că astăzi trăim *în* literatură, mai precis în mod *literar*, că am devenit niște „figuri ale limbajului” generalizat, că ființa – individuală și colectivă – se trăiește azi *ca limbaj, la modul limbajului*, și că tocmai de aceea literatura – alături de celelalte arte – a devenit, de fapt, prin expropriere de sine, *invizibilă*: nu se mai distinge.

„Aura” artei, a cărei dispariție,

profetică, Walter Benjamin o anunța, printr-un gest esențialmente scindat, duplicitar, văitându-se/bucurându-se, încă din anii '30 ai secolului trecut, aura artei, deci, a dispărut, dar generalizându-se, anonimizându-se, făcându-se societate.

Cele afirmate mai sus ar necesita, desigur, dezvoltări ample, atente, meticuloase, deopotrivă temerare – *Aude sapere!*, ne îndemna Kant – și migăloase, care nu-și au, evident, locul aici și acum. Dar să deschidem un ziar sau să privim un spot publicitar și să vedem câtă artă a cuvântului și a imaginii este în ele, dându-le tocmai forța de comunicare, de impact pe care cu toții ne-am obișnuit să le deplîngem. Și pe bună dreptate: căci sînt ale noastre, și ne-au fost furate, și n-am făcut nimic ca să împiedicăm acest furt; dimpotrivă, am fost complici la el.

Da, ce vedem zilnic, pe micile ecrane și pe străzile orașelor, sînt armele noastre, stimați confrați, dragi compatrioți întru invizibilitate socială și șomaj istoric! Sînt armele muzelor noastre, ale blîndelor, teribilelor, inspiratoarelor noastre muze, care erau perfect înarmate și, să nu uităm, foarte războinice! Părerea mea este că arta modernă a învins din punct de vedere social, dar pierzînd, dispărînd, devenind invizibilă. S-a generalizat, s-a „democratizat”, a devenit „populară”, e consumată, dar nu în nume propriu, ci ca altceva, sub alte nume, în chip anonim și bastard, ca publicitate, media, vestimentație, automobile, decorațiuni interioare, Internet, *life-style* etc. Am învins pierzînd. Sau, mai exact, alții, altcineva, nu noi, a învins folosindu-se de armele muzelor noastre. Și poate tocmai acesta este războiul care le face, astăzi, pe muze să tacă. Presa, de pildă, nu este atît informație, cum se spune, cît mai ales literatură și grafică, și tocmai de aceea se vinde.

Dar fenomenul este, azi, cu mult mai extins. Atît informațional, cît și biotehologic, noi am devenit, astăzi, cu toții, ființe de limbaj, „literatură”, sîntem descompuși, desfăcuți, analizați și resintetizați, în clipa de față, în elemente de limbaj. Visul, utopia comunicațională a artelor, și în special a literaturii (la începutul secolului trecut, Kafka, de pildă, în **Scrisorile către Felice**, visase nici mai mult, nici mai puțin decît un fel de... fax!) s-a realizat. (Căci poate marile utopii ale modernității au murit tocmai prinzînd ființă. Dar aceasta este deja o altă temă de reflecție.) Trăim într-o societate profund „artistică” și „literară”. De aceea literatura a devenit, azi, invizibilă, părănd inutilă, futilă, simplu patrimoniu pe care nimeni nu pare, vreodată, să-l fi creat.

Această fundamentală criză de societate a literaturii este și șansa ei. Într-o epocă în care totul e limbaj, literatura este poftită, pur și simplu, nu să continue, nu să persiste, ci să se nască din nou: ca pe o planetă nouă, în noi condiții de mediu – și, mai ales, de media. Literatura, azi, trebuie să renască într-o societate care a devenit profund „literară”. Căci lumea de azi, așa cum prevăzuse Nietzsche, este o fabulă, o poveste, întreține în mod fundamental cu ea însăși un raport ficțional, figural, metaforic și metonimic, adică esențialmente de ordinul literaturii, situație care face deopotrivă imposibilă și inevitabilă, obligatorie literatura.

Din romanul fără romancier și din poezia fără poet care este lumea contemporană numai scriitorul, acum, încă lipsește. El nu s-a instalat încă în noua sa, și de el creată, situație istorică. E umbra cea mai umbră într-o ficțiune universalizată, automatizată.

Guy GOFFETTE
Belgia

FOAMETE

În anumite duminici de vară, cerul se lasă pe pământ și trage drumurile la sfoară pentru familiile fără mașină, pentru caii fără stăpân, pentru fetele șterse din prin carnețele.

Fără să se clinească, fiecare călătorește în ritmul său printr-o țară care i-a fost dată de dinainte, până când, la căderea serii, aproape că se ridică, pune banca la adăpost căci se răcește, trece bariera, pragul, jocul umbrelor, aproape că trece de propriu-i corp și-și regăsește în sfârșit chipul în oglindă asemenea acestei pânze uitată de veacuri în odaia pictorului.

CREPUSCUL, 1

Contabilul a închis ultimul ghișeu
a tras grilajul și s-a gândit poate o clipă
să devină hoț, să cedeze sub greutatea
cheii fierbinți din buzunar
în vreme ce soarele peste cutele de pe ceafa lui
își revarsă rugina zilelor pierdute
să cântărească șansa pe care ar avea-o vreo fereastră
în acele chipuri brăzdate, cu lumina dinapoia lor,
de târnăcopul neobosit al timpului.

Guy Goffette s-a născut la Virton, în Belgia. De la ferestrele casei pe care și-a construit-o acolo cu propriile sale mâini se întind spre nord câmpiile înverzite ale Belgiei, iar spre sud-vest și, respectiv, sud-est, la câteva sute de metri, Franța și Luxemburgul. Un timp, în localitatea natală, a lucrat ca profesor de limba franceză și apoi a condus o mare librărie, proprietatea sa.

În prezent, lucrează ca redactor la una dintre cele mai mari edituri din lume, Gallimard.

Opera lui Guy Goffette este comentată foarte elogios într-un vast articol din volumul *Literatura franceză* (Larousse).

Cărțile sale de poeme: **Nomadie**, *Editions Saint-Germain-des Près* (1979), **Solo d'ombre**, *Editions Impomée* (1983), **Eloge pour une cuisine de province**, *Champ Vallon* (1988), *Gallimard* (2000), **Le pêcheur d'eau**, *Gallimard* (1995), **Mariana, portugaise**, **Le temps qu'il fait** (1998) au fost traduse în Europa, SUA și Asia.

S-au bucurat de mare succes și ultimele sale volume: **Verlaine d'ardoise et de pluie**, *Gallimard* (1996) și **Elle, par bonheur, et toujours nue**, *Gallimard* (1998), **Partance et autres lieux** urmat de **Nema problema**, *Gallimard* (2000), care sunt de fapt niște lungi poeme în proză. În același timp, primul său roman, **Un été autour du cou**, *Gallimard* (2001), care a concurat pentru Goncourt, a fost tradus deja în șapte limbi; în cursul anului viitor va fi publicată și o versiune în limba română. Până în prezent au fost traduse în română volumele **Solo d'ombre** – *Solo de umbre* (1996) și **Eloge pour une cuisine de province** – *Laudă bucătăriei de țară* (premiul Academiei Internaționale „Mihai Eminescu” pentru traducere, 2001).

În anul 2001, Guy Goffette a primit **Premiul Academiei Franceze** pentru poezie.

PRĂZILE

Satele de șist întunecat și rece
mai lasă fetele cu buze vopsite să fugă
și adesea pumnul bătrânilor plugari se zdrobește
de masa singurei cârciumi
lărgind dintr-o lovitură timpul de așteptare
în care, temătoare, se strânge lumina,
ca agățată de o piesă dintr-o lampă
însă de-abia s-a făcut amiază și-n drum
pisica pândește prada pe care nimeni n-o vede.

COȘMARUL ISTORIEI, 1

Dincolo de gardul viu, radioul cu tranzistori
susură „coșmarul Istoriei”
în timp ce bărbatul cu brațe uleioase
sparge cu securea un lemn îndărătnic
care împrășcă cerul cu sânge pe bărbie
de parc-ar vrea să ducă, în locul nostru,
crucea apăsătoare a prezentului

BELLE

Belle n-avea decât un an atunci când a venit să locuiască la mine. Belle cu dinții de silex, cu inima vraiste. Belle care-mi mânca timpul din mână, mă întrecea la fugă, îmi rupea colțul paginilor nopții... Acum, fiindcă s-a întors în cușca de lângă fânar, înot în zile ca într-un pulover prea larg.

CASTEL DE APĂ

Tatăl meu și izvoarele lui: dintre acelea pentru care ne irosim zile în șir ca să le dibuim și pe care le pierdem în cinci minute, o gaură în plus în buzunar; acelea pe care nu le mai așteptam, care sar noaptea și devoră oile albastre ale săpătorului de puțuri. Între zidurile acestui castel fragil, amenințat, amenințător, am trăi noi împreună, tatăl meu și cu mine; fără să ajungem chiar să bem aceeași apă, el sondând întruna mai departe sufletul puțurilor, iar eu, pe fruntea norilor, fugind ca pierdut printre picături.

PENTRU GEHAD E.

Să alegi la cinci mii de kilometri de Iordan un lac de doi bani ca să primești acolo la treisprezece ani botezul albastru al înecaților, recunoaște că asta înseamnă pentru mama ta, căreia-i ducem vestea, să rețină multe cifre dintr-odată. Amuțită, ea ne întreabă unul după altul, strângând în mâini firele fragede de praz pe care le ține la piept. Sunt trei care atârnă deja cu capul în jos. Ea le vorbește din ochi, le mângâie ca să-și revină-n fire, s-o ducă-n grădină iar noi, la celălalt capăt al vârstei ei, acolo unde cifrele nu mai contează.

I

Și dacă ar fi într-adevăr potopul cel care, val după val, zi după zi, alungă până-n adâncuri vechile hârtii, vechile iubiri, chipurile, luminile, casele pe acoperișurile lor, balene eșuate; dacă este cu-adevărat el, frisonul acela îndelung ca un coridor care ne străbate când goarna vânzătorului de pește răsună în aerul reavăn, am rămâne așa ca o barcă goală în umbră neclintită așteptând ca trecătorul adormit să sudeze din nou cele două maluri?

Nicolae DABIJA
Republica Moldova

“CÎND MUZELE TAC – TUNURILE PRIND SĂ BATĂ...”

Dacă muzele ar trebui să tacă, atunci cînd bat tunurile?!

La această întrebare retorică poeții oferă un singur răspuns care se reține: „Cînd muzele tac, tocmai atunci tunurile prind să bată”.

Voi exemplifica cu un episod din marele război Peloponez (sec. VII înainte de Hristos), cînd s-au confruntat cei doi mari rivali: Sparta și Messenia.

În lupta de la Kalamata balanța victoriei înclinase către Messenia și doar căderea întinericului îi salvă pe spartani de o înfrîngere rușinoasă.

Pentru confruntarea decisivă de a doua zi, însă, nu le mai ajungeau oșteni nici spartanilor, nici messenienilor.

Și-atunci adunările poporului din cele două polisuri grecești au hotărît: să decidă destinul ostilității dintre ei – poeții.

Cei mai buni versuitori – Tirteus din Sparta și Alkman din Sardes – au fost puși să se confrunte în fața războinicilor și a poporului.

„Lupta” poezilor a durat trei zile și trei nopți: fiecare aed a folosit metaforele cele mai alese, epitelele cele mai subtile, replicile cele mai tăioase, în acompaniament de lire și de strigăte aprobatoare sau dezaprobatore, în prezența rămășițelor celor două armate și a unui juriu de experți întru ale poeziei, aduși din alte orașe, mînuitorii de cuvinte, demonstrîndu-și în fața acestora toată abilitatea și măiestria.

În ziua a treia, messenienii, cei care cîștigaseră ceva mai înainte con-

fruntarea armelor, și-au recunoscut înfrîngerea.

Astfel, pentru prima dată în istorie, o luptă aproape pierdută de o armată a fost cîștigată de un poet.

Spartanii, care fuseseră la un pas de a pierde războiul condus de generalii lor militari, l-au cîștigat pe cel condus de generalii poeziei.

Unde nu a putut cîștiga spada, a cîștigat metafora.

Unde arcul cu săgeți a fost neputincios, a învins lira cu cîntece.

E o lecție a istoriei, aproape uitată, dar încărcată de adînci semnificații, căci, dacă de-a lungul vremurilor s-ar fi întrecut, în cîntec, poeții, ar fi rezultat, în urma fiecărei confruntări dintre ei, mult mai puține jertfe umane, ar fi existat mult mai puțini morți și răniți, ar fi însemnat mult mai puține ruine sau destine mutilate...

Din păcate, conducătorii de popoare de mai încoace au uitat atît de poeți, cît și de utilitatea poeziei.

Eu vin din Republica Moldova, unde acum zece ani a avut loc un conflict armat sîngeros.

Războiul de la Nistru din 1992 dintre Republica Moldova și regimul separatist și terorist de la Tiraspol, susținut de Armata a 14-a a Federației Ruse, mai continuă și azi în culisele diplomatice.

Cum pentru o altă confruntare militară nu ne mai ajung nici ostași și nici tancuri, am propus: n-ar fi oare mai potrivit să fie invitați ca să se înfrunte, dintr-o parte și din alta, poeții celor două maluri de rîu?!

Să zbirnîie metaforele, să șuier dactilii, să vuiască iambii, și nu șrapnelele, minele sau obuzele ca acum zece ani.

Și un juriu obiectiv, cum unul în frunte cu Dumnezeu e mai puțin probabil, – alcătuit din personalități notorii ale planetei: Alain Robbe-Grillet, Nemesio Sánchez, Charles Carrère, José Luis Reina Palazon, Nicolae Breban, Cezar Ivănescu, Alan Brownjohn, Eugen Uricaru,

prezenți și la această manifestare – să stabilească cui să-i revină victoria definitivă.

Să procedăm, ziceam, precum grecii de acum 27 de secole: după ce generalii de armată și-au dovedit absoluta lor neputință, să-i lăsăm pe generalii Poeziei să vorbească.

Și în alte zone conflictuale de pe glob, unde politicienii nu sînt capabili să facă pace decît împușcînd, bombardînd, omorînd, să fie invitați întru a se întrece poeții.

Poezia, sînt sigur, poate să împace niște oștiri gata să se încaiere.

Zilele trecute, într-o localitate cu nume turanic de la sudul Basarabiei, i-am rugat pe niște copii să-mi arate primăria, apoi, între altele, i-am întrebat: „Dar voi de ce naționalitate sunteți?”. Și unul dintre aceștia mi-a răspuns: „Noi suntem de naționalitate copii”.

Într-o lume atît de împărțită, numai copiii nu sînt împărțiți, nu sînt molipsiți de morbul separatismului, terorismului, federalizării ș.a.m.d.

Ce facem astăzi noi, oamenii scrisului, pentru lumea de mîine, care sînt copiii acestei părți a Europei?

Cum o salvăm?

Putem face multe pentru ea: muzele să procedeze astfel încît să amuțească tunurile, poeții să ofere soluții politicienilor, iar poezia să devină o alternativă intoleranței, izolaționismului, separatismului, terorismului și altor „isme”.

Aceasta ar putea deveni marea ei misiune, de ambasadoare a păcii și înțelegerii între popoare.

Cum a încercat s-o acrediteze și Festivalul Internațional **Zile și nopți de literatură** de la Neptun–Mangalia, unde importante personalități din Vest încearcă să descopere o Țară și o Literatură din Est.

Acea literatură, creată în fostele țări socialiste de scriitori, dar – oricît ar părea de paradoxal – și de cenzură, care a antrenat un public atent la nuanțe, azi este pe cale de dispariție.

Din păcate, însă, odată trecută la mesajul direct în ultimul deceniu, s-a dovedit că aceasta nu mai preocupă nici chiar cititorul din propria țară.

Circulația valorilor dinspre Est la ora actuală a fost stopată, ea are loc doar dinspre Vest către Est, și aproape deloc invers.

Dacă marii scriitori din Est erau acum 20-30 de ani editați sau premiați (Brodsky, Pasternak, Blaga, Blandiana, Dinescu etc.) mai mult ca „disidenți” politici decît ca disidenți ai culturii, la ora actuală aceștia sînt mai puțin căutați.

Într-o tendință de apropiere, ar urma să se pună accent pe traducibilitatea culturii, nu pe intraducibilitatea ei.

Principala trăsătură a spiritului european este sau ar trebui să devină vocația dialogului.

Aș mai îndrăzni să afirm că Vestul mai are niște datorii față de Estul cultural, după ce l-a abandonat ceva mai înainte din punct de vedere politic, sortindu-l, prin abandon, la anihilare spirituală, el urmînd să-l redescopere și să-i acorde un avans de încredere, pînă se va debarasa de complexe și suspiciuni.

Cultura europeană ar avea, cred, numai de cîștigat dacă și-ar recupera componenta ei înstrăinată aproape o jumătate de secol.

Iar o jumătate de secol e o viață de om.

În acest sens, manifestarea actuală care are loc în România e plină de încărcături simbolice.

Ea a amintit o frază rostită de Nichita Stănescu: „România, în materie de Poezie, este un mare imperiu”.

Festivalul Internațional **Zile și nopți de literatură** are șansele să devină unul dintre cele mai importante din această parte a bătrînelui continent, iar Premiul „Ovidiu” – un veritabil Premiu Nobel al Balcanilor.

Leo BUTNARU
Republica Moldova

CTITORIE A VIRTUȚII ȘI VOCAȚIEI

Profitând de faptul că antica metaforă interogativă, îngrijorată, așa zice, inserată în genericul întrunirii noastre e, în fond, destul de democratică, încurajând inițiative și opțiuni personale neconstrânse de propuneri tematice și ideatice inflexibile, am găsit de cuviință să vă propun a consemna împlinirea a treizeci de ani de la apariție, în câmpul literelor noastre, a unei importante antologii sau, poate, chiar enciclopedii, și anume – a unicalului, impresionantului volum **Panorama poeziei universale contemporane**, care constituie o parte considerabilă a moștenirii unui destin și a unei vocații, pe care le-a avut A.E. Baconsky, poet foarte bun printre cei demni de acest nume. Să ne amintim că respectivul tom de 900 de pagini – însuși autorul vorbea de „porțiiile... monstruoase ale cărții” – panoramează vastul peisaj poetic mondial, cuprins între anii 1900 și 1950, oferindu-ne mostre din creația a exact 100 de mari poeți; poeți și poezie în angrenajul complexității nașterii, afirmării și clasicizării modernismului, după care, remarca A.E. Baconsky în prefață, „Rămân adevăratele curente și marii poeți. Rămân futurismul, dadaismul, imagismul, suprarealismul etc. și pe de altă parte Machado și T.S. Eliot, Vallejo și Bacovia, Trakl și Pound, Apollinaire și Montale, Ekelöf și Esenin, Pessoa și Benn, Lorca și Thomas și atâția alții care, asimilând în esență toate experiențele avangardei, reprezintă negația ei, triumful poeziei asupra încercărilor istoriei de a-i impune legile temporalității sale și principiul de reductibilitate. Categoriile distincte și streine de orice ambiguitate”.

Eu unul invoc cu recunoștință și admirație această **Panoramă...** exemplară, pe care am citit-o/recitat-o și din care, cred, am învățat anumite lucruri. O invoc cu un deosebit sentiment de atașament și din considerentul că vin de la Chișinău, oraș în care, acum 60 de ani, a studiat și a debutat ca poet liceanul A.E. Baconsky, gentleman, personalitate care a trăit și a scris în cultul inteligenței și vastei culturi ce i-au înnobilit talentul de autor și traducător.

Dotată și cu succinte, dar pilduitoare eseuri referitoare la biobibliografia fiecărui autor antologat și cu o amplă cronologie a epocii literar-artistice a primei jumătăți a secolului trecut, precum și cu alte accesorii ale unui aparat critic eficient, **Panorama poeziei universale contemporane** se prezintă drept o ctitorie a virtuții și talentului, sensibilității și erudiției unui relativ tânăr monarh înțelept peste regatul capodoperelor.

În evaluările sale, poetul și exegetul, creatorul și teoreticianul A.E. Baconsky a învederat un ales respect față de constantele esențiale, ancestrale ale poeziei. Astfel, e de înțeles că nu suntem moderni sau, astăzi, postmoderni, dacă, într-o anumită măsură, nu suntem... homerieni, shakespeareieni, eminescieni, clasicști, romantici, suprarealiști, expresioniști etc., ca entitate, sensibilitate și libertate estetică, transmilenară. Ba chiar nu este exclus ca ceea ce se numește intuiție și creație poetică să fie, implicit, însăși manifestarea memoriei transcendente a lumii, a genelor noastre divine. Prin urmare, prin suprema sa predestinație, poezia ar însemna însăși libertatea spiritului uman elevat, cultivat, inteligent. Astfel că, acum mai bine de trei decenii, A.E. Baconsky care, după Nicolae Manolescu, „rămâne unul din cei mai originali poeți”, era un intransigent scutier al libertății discursurilor poetice, în multitudinea formulelor și tendințelor acestora, timpuri în care, să nu uităm, oficialitățile ideologiei comuniste considerau o atare dezinvoltură estetică, elitară,

aproape că subversivă. Prin scrisul și atitudinea sa civică, în special cât a fost redactorul-șef al revistei *Steaua*, A.E. Baconsky s-a aflat printre cei care, după expresia lui Livius Ciocârliie, au înțeles că tot ce am putea noi face pentru poezie e să creăm în jurul ei un spațiu de protecție. Atitudinea sa de cândva apare cu atât mai relevantă astăzi, în timpuri cutremurate și sfâșiate de toate ale sufletului uman și ale suflului tenebrelor. Astăzi, când nu că verbele, ci chiar simpla virgulă, microscopicul punct, aplicate sau nu pe pustui alb al paginii, obțin, parcă, un diavolesc sens politic care, metaforic vorbind, sperie și zburătăcește aiurea larii întraripați ai poeziei. Astăzi, când, iată, redevine actual ciceronianul adagiu ce a sugerat, interogativ, genericul întrunirii noastre; când nu ne întrebăm doar, patetic, *Inter arma silent musae?*, ci dacă, în genere, însăși poezia are vreo șansă de a supraviețui în acest prezent în care ne copleșește pericolul subculturii aproape oficializate, cvasiglobalizate, când – citez din prefața **Panoramei...** – „Idolii sunt actorii de cinematograf, sportivii de performanță, marii tehnocrați. (Iar) poetul e amenințat de un anonim implacabil, se simte refulat spre zonele cele mai obscure ale interesului unei societăți ce pare să nu-i mai ofere decât rolul ingrat al victimei, al damnatului personaj de colecție insolită menită să catalizeze imensa și euforica fiziologie a prosperității burgheze. El pare predestinat sacrificiilor și reparațiilor postume”. Astfel, e de înțeles că A. E. Baconsky se situa fără echivoc de partea speranței și șansei literaturii contemporane, faptele sale insuflându-ne încrederea că oricând, în istoria civilizațiilor, sunt posibile impulsurile vitaliste ale poetului convins că arta este un mod de existență contributiv întru diversificarea cunoașterii și trăirii emotiv-intuitive a ceea ce se află dincolo de suprafața gri a lumii, societății. Din acest unghi de înțelegere, creația remarcabililor poeți din toate timpurile ni se înfățișează ca o permanență, o seculară stare de făptuire și speranță

pentru mai binele sufletesc al omului. Ba chiar, în anumite cazuri, poezia ne substituie un anumit mod de a fi fericiți. Sau, pur și simplu, de a exista, cum se înțelege și din următoarele versuri ale polonezului Tadeusz Różewicz care scria: „Poezia contemporană / este lupta pentru dreptul / de a respira”. În plus, chiar cu riscul de a cădea ușor în didacticism, aș menționa că importanța poeziei constă (și) în faptul că și ea scrie, fixează o istorie, una mai puțin fătășă prin fapte, evenimente și cronologie; scrie o istorie a spiritualității umane, a sensibilității civilizate și civilizatorii. Și noi avem temeiul a crede că respectiva istorie va înregistra, oricât de succint, și aceste **Zile și nopți de literatură** de la Neptun, și acest colocviu la care ar trebui să facem oricât de puțin pentru a motiva răspunsul că, chiar atunci când se aud armele, muzele nu tac totuși, domnule Cicero. Un exemplu ni-l oferă iarăși poetul pe care am ținut să-l omagiez aici, A.E. Baconsky. Să ne amintim că el a debutat în revista *Mugurel* în luna septembrie – tot în septembrie! – a anului 1943, când armele erau dezlănțuite în deplină nebunie. Adică, muza inspiratoare a junelui autor înfrunța armele, iar poemul de primordiu se intitula *Liniste*. Poetul invocă liniștea, tocmai ceea ce lipsea atât de mult în acele vremuri războinice când, de altfel, literatura lumii invoca frecvent și chipul etern pierdutei Euridice, dat fiind că nicicând altădată, în războaie, nu fuseseră despărțite atâtea milioane de îndrăgostiți.

Dar oare care ar fi simbolurile – și ele tragice, cu părere de rău, – caracteristice poeziei zilelor noastre de început de secol și de mileniu, când sunt mutilate, asasinat atâtea suflete, chiar dacă, fiziologic, cei care avuseseră aceste suflete supraviețuiesc?

Probabil, răspunsul la această întrebare ar coincide, în mare, cu cel potrivit interogativului adagiu din genericul colocviului nostru...

Victor IVANOVICI
Grecia

DESPRE BALCANI

Evenimente tragice, comice, tragicomice și grotești au readus de zece ani încoace în activitate entitatea geopolitică numită *Balkanii*, o dată cu epitetul – deloc ornant – ce i se aplica pe la începutul secolului, și anume „butoiul cu pulbere al Europei”. Drept consecință, regiunea și locuitorii ei au fost supuși în Occident la o intensă „exotizare”, care seamănă ca două picături de apă cu o „demonizare”. Efectele nu s-au lăsat așteptate, balcanicii înșiși grăbindu-se să se lepede, care mai de care, de „balcanitate”, măcar în vorbe dacă nu în moravuri, năravuri, mentalități și practici. Cei cărora geografia nu le lasă altă alegere încearcă să impună sintagma „Europa de Sud-Est”, mai puțin susceptibilă de conotații negative; alții (grecii) să pună accentul pe dimensiunea lor mediteraneană, comună întregii Europe meridionale, ba și Maghrebului și Orientului Mijlociu; alții (slovenii, croații și, din ce în ce mai mult, românii) să acrediteze despre sine imaginea de „central-europeni cu interese în Balcani”.

Aceste alternative terminologice eufemizante au meritul de a atrage atenția asupra faptului că spațiul nostru, ca de altfel oricare altul, este o intersecție de spații; că, adică, întinse zone din Balcani țin și de Europa Centrală, și de cea meridională, și de regiunea Mediteranei – cu care dețin în comun numeroase trăsături istorice și culturale. Au însă dezavantajul că, tot multiplicând copacii, ajung să ne ascundă pădurea, astfel încât în plini Balcani „Balcania” devine de negăsit. Dar mai ales pe aceste nuanțări – meritorii și necesare în sine – se greșea ză o tentativă „perversă” de dislocare și „dezbinare” a obiectului însuși, prin distincția discriminatorie între Balcanii „buni” și „răi”, „civilizați/europeni” și

„sălbatici”: primii situați la vest de antica frontieră dintre Imperiul Roman de Apus și cel de Răsărit, iar astăzi de religie și/sau tradiție romano-catolică, ceilalți la est de aceeași frontieră și cuprinși din punct de vedere cultural și religios în sfera Ortodoxiei și a Islamului. Am numit imaginea derivată din teoriile expuse de J.R. Huntington într-un eseu recent, intitulat *The Clash of Civilizations* (nu lipsit însă de precedente mai vechi¹).

Reacțiile la o atare „exotizare” – tinzând a face din Balcani un spațiu de straniețate, total diferit de Europa – atrag atenția în contrapartidă asupra similitudinilor dintre regiunea noastră și Occident, sau asupra părții de vină ce revine chiar Occidentului, pentru „balcanizarea” Balcanilor. Astfel, într-o carte pe cât de frumoasă pe atât de lucidă cu titlul *Understanding Balkans*, cercetătoarea bulgară Maria Todorova reia armătura logică din esul lui Edward Said despre *Orientalism*, pentru a demonstra că dimensiunea „balcanismului” este în fond produsă de privirea occidentală, adică de un punct de vedere determinat de un *Erwartungshorizont* propriu, și nu în primul rând preocupat de adecvarea la obiect. Tânăru istoric barcelonez Francisco Veiga (unul din cei mai buni specialiști occidentali în materie) radicalizează această idee în primul capitol al cărții sale *La trampa balcánica* [“Capcana balcanică”], pe care chiar îl intitulează „Europa, butoiul cu pulbere al Balcanilor”. Continentul nostru, ne spune Veiga, a cunoscut pe întreaga-i întindere spațio-temporală și tribalisme, și războaie religioase, și puseuri de „curățenie etnică”, uneori cu mult mai feroce decât cele înregistrate în ultimii ani în fosta Iugoslavie². Astfel încât, în fond, Occidentul se dedă la o operațiune de camuflaj ideologic, proiectând în Balcani propriii săi demoni, activi până deunăzi și nu de tot adormiți nici astăzi³.

În încheierea acestor considerații „apologetice”, aș adăuga, la rândul meu, că Balcanii au dobândit o personalitate explozivă din momentul în care au încetat a fi un spațiu unificat de marile imperii (roman, bi-

zantin, otoman) ce s-au succedat pe acest teritoriu, devenind, ca și restul Europei, o regiune de **state-națiuni**. Pentru această situație, în vocabularul politic neoelen se folosește termenul *ethnokratos*⁴, care o redă foarte exact (și în continuare se va vedea de ce). Nu este locul și nici momentul să analizez aici modul în care, pe durata acestui proces de aproximativ un secol (de pe la 1810 până la Războaiele Balcanice din 1910-'13, și în unele cazuri până la sfârșitul primului Război Mondial), marile puteri implicate în „chestiunea orientală” și-au exportat propriile lor conflicte de interese în regiunea noastră, contribuind astfel – nu puțin – la destabilizarea ei. Păstrându-mă pe un teren strict ideologic, voi spune doar că naționalismele balcanice moderne sunt fără doar și poate de proveniență occidentală⁵. În speță, aș zice, de sorginte germană: aceasta și grație faptului că, în majoritatea limbilor balcanice, conceptul identitar rasial-biologic („etnie”) și acela politico-juridic („națiune”) sunt desemnate cu același cuvânt, iar semantismul termenilor respectivi: *popor*, *národ*, *ethnos* etc. se acoperă destul de exact cu sfera de semnificație a lui *Volk*. Astfel, precum în scrierile lui Fichte de la începutul secolului al XIX-lea (**Scrisori către poporul german**), cele două noțiuni sunt identificate până la confuzie, iar de aici și până la excluderea din națiune a tuturor indivizilor sau grupurilor care nu aparțin etniei „eponime” (persecutarea minorităților, „curățenia etnică” sau, în variantă *soft*, schimburile de populație în scopul omogenizării *ethnokratos*-ului) nu mai e decât un pas, pe care adeseori l-am parcurs cu o condamnabilă ușurință.

* * *

Critica stereotipurilor referitoare la Balcani nu trebuie să ne facă să uităm că răspunderea pentru instalarea lor ne revine într-o măsură covârșitoare nouă înșine. Autovictimizarea – când vindictivă („toți conspiră contra noastră”), când lăcrimoasă („nimeni nu ne înțelege”/„nimeni nu ne iubește”) – din care ne-am făcut o adevărată vocație nu este atitudinea

cea mai potrivită pentru a înțelege că „balcanizarea” Balcanilor ascultă mai ales de factori endogeni, dintre care cel mai grav mi se pare faptul că, în ciuda proximității și a amestecului inextricabil pe unele teritorii, națiunile, popoarele sau populațiile din regiune – inclusiv elitele lor politice, economice și intelectuale – de fapt se ignoră. Fie că ne place, fie că nu, acest tablou, al unor vecini ce își întorc unii altora spatele cu indiferență, atunci când nu-și aruncă priviri piezișe peste zăplaz, se regăsește, dincolo de geopolitică, și în actualul **profil cultural** al Balcanilor.

Când, și mai ales cum s-a ajuns la așa ceva? Fenomenul se manifestă o dată cu mișcările de emancipare națională din primele decenii ale secolului al XIX-lea (Serbia: 1805–1817; Grecia: 1821–1830; Valahia: 1821), iar dacă ținem seamă și de perioada de pregătire ideologică a acestora, începuturile procesului respectiv pot fi împinse cu aproximativ o jumătate de secol mai devreme. În acest răstimp, în Balcani pătrund în forță ideile Luminismului european (mai ales francez) și apoi ale naționalismului romantic (de inspirație, cum am văzut, germană), provocând dezarticularea și colapsul vechii ordini ideologico-instituționale care, timp de secole, asigurase o unitate culturală a spațiului nostru.

Înainte de a examina consecințele respective în epoca modernă, poate că nu e de prisos să aruncăm o privire asupra perioadei anterioare, adică asupra deosebit de complexului *Ancien Régime* pe care, cu o expresie foarte izbutită, istoricul rus Dimitri Obolensky l-a numit *The Byzantine Commonwealth*. Ce înseamnă însă „*Commonwealth*-ul bizantin”? Înseamnă supraviețuirea instituțiilor bizantine după dispariția Bizanțului ca entitate politică, prelungirea, adaptarea și dezvoltarea lor de către statele „succesoare”; înseamnă de asemenea dănuirea „nucleului dur” al culturii bizantine, a religiei și bisericii creștin-ortodoxe de rit grec, a limbii grecești ca limbă sacră⁶, precum și, în bună măsură, ca

limbă vehiculară; înseamnă mai ales „colonizarea” de către Bizanț a mentalităților și imaginarului colectiv pe o arie ce cuprinde nu numai teritoriile propriu-zis imperiale din Europa de sud-est și din Asia Mică, ci și vastele întinderi ale Rusiei care nu făcuseră parte din Imperiul Roman de Răsărit. După schisma religioasă din 1054, jumătatea de est a lumii romane a dobândit în Occident un renume pronunțat negativ – ca un cuib al tuturor intrigilor și trădărilor și ca leagăn al rafinamentului pervers și steril numit „bizantinism” –, culminând cu tabloul aproape integral „negru” al Bizanțului, acreditat în *Istoria...* lui Gibbon. Cu toate acestea sau, mai aproape de o judecată istorică necolorată resentimentar, cu toată aculturația, adică „grecismul” său lingvistic, și cu toată parțiala-i orientalizare instituțională⁷ (care îi șocau pe occidentali), Imperiul de la Constantinopol n-a încetat a fi o „a doua Romă”, cu nimic inferioară ca splendoare celei dintâi. Prin urmare, fascinația Bizanțului nu este decât aspectul pe care îl îmbracă în Europa orientală și sud-orientală fantasma (în sensul aproape psihanalitic al cuvântului) a **romanității**, ce a bântuit întregul mental colectiv european, de-a lungul întregului Ev Mediu. Cu alte cuvinte, aceleași motive de prestigiu pentru care strămoșii Dvs. au atribuit titlul de *Kaiser*, adică *Caesar*, liderului unei coaliții sau federații de triburi (căci aceasta înseamnă *Reich* la protogermani), i-au făcut și pe vechii slavi să-și numească șefii tribali *far-i* (de la același *Caesar*⁸), iar pe țarii ruși să adopte în continuare denumirea de *autocrator*-i.

Chestiunea lexico-semantică a titlurilor monarhice de sorginte romană ne deschide accesul la un fascinant capitol de istorie a instituțiilor și mentalităților, asupra căruia cer permisiunea să zăbovesc încă un moment. Este vorba de diversele „Rome” succesoare, ce revendică moștenirea primei, și mai ales a celei de-a doua. Încă o dată, fenomenul, numit *translatio Imperii*, își are paralelele și în Occident⁹, însă în estul și sud-estul Europei el capătă o tentă

mesianică, datorită faptului că, aici, popoarele și populațiile (creștine) din regiune au de înfruntat presiunea musulmană¹⁰. Prima în ordine cronologică, Rusia își arogă titlul și misiunea de „a treia Romă”, în baza unei legende potrivit căreia legatul bizantin, de care grecii decadenți de la Constantinopol s-au dovedit nedemni, a fost transferat Moscovei, ca împărăție creștină pravoslavnică (ortodoxă), ce are misiunea de a recupera „Țarigradul” căzut în puterea necredincioșilor. O „a patra Romă” au aspirat a deveni și Principatele Danubiene, care, deși supuse Porții, nu se aflau sub ocupație otomană nemijlocită, dispunând în plus de ample margini de autonomie. Acest „Bizanț de după Bizanț” (cum l-a numit istoricul român Nicolae Iorga, în faimoasa lui carte cu același titlu, scrisă în franceză și publicată prin anii '30) este un Bizanț *low profile*, care acceptă dispariția modelului istoric de referință și în consecință își propune ca pe teritoriul său să salveze ce mai era de salvat, și chiar să reconstruiască ce se putea reconstrui din acel model. Astfel, Țările Române constituie nu numai un pământ de azi, comparabil în condițiile și la proporțiile date cu ceea ce fusese Italia imediat după 1453, pentru o parte din intelectualitatea bizantină, ci și un focar de cultură bizantin-postbizantină, uneori cu realizări de o certă originalitate, mai ales în secolul al XVIII-lea, când la București și la Iași domnesc principi greci din Fanarul constantinopolitan, ținând la un soi de sinteză între „a patra” și „a doua Romă”¹¹.

În fine, tot o „nouă Romă” sau, mai bine zis, un „nou Bizanț” este – într-un fel – chiar statul otoman. Cuceritorii turci nu numai că au păstrat structura administrativă și o bună parte din instituțiile Imperiului cucerit, ci au creat chiar anumite „rezervații” în care viața bizantină s-a putut perpetua fără soluție de continuitate cu trecutul. Una dintre acestea a fost așa-numitul *Rumi millet*, comunitatea autonomă și autogovernată a populației creștine, în frunte cu Patriarhul Ecumenic al Constantinoplei, înves-

tit cu prerogative aproape imperiale asupra „supușilor” săi¹². Între aceste enclave bizantine și statul succesor chiar au loc interacțiuni, tipice „Bizanțului de după Bizanț”, ca de pildă în domeniul politicii externe a Porții, care intră în întregime în atribuțiile Marelui Dragoman [„traducător”], ales de obicei – ca de altfel și principii Țărilor Române în secolul al XVIII-lea – dintre membrii familiilor vechi, bogate și culte ale *millet*-ului creștin¹³. Astfel, în spațiul delimitat de acești trei poli de putere: Patriarhia Ecumenică, cancelaria Marelui Dragoman și – mai târziu – scaunele domnești din Moldo-Valahia, se creează o adevărată aristocrație bizantin-postbizantină – **Fanarioții**¹⁴ –, de limbă greacă, religie ortodoxă și mentalitate cosmopolită, ce constituie un important *lobby* [„grup de presiune”] în cadrul Imperiului Otoman¹⁵.

* * *

Lată așadar caracteristicile „Vechiului Regim” de la care pleacă – fie și pentru a-l „deconstrui” – modernitatea istorică și culturală a Balcanilor. Este un *background* de care nu avem câtuși de puțin a ne rușina, dar care nu trebuie nici idealizat (așa cum fac fundamentalistii locali mai vechi și mai noi, speriați de ”globalizare”). Căci modelul respectiv conține și anumite trăsături ce distorsionează incomod și problematic raporturile noastre cu Europa modernă (din care, totuși, ne considerăm parte integrantă). Una din ele, bunăoară, este cea subliniată ironic de Danilo Kiș, vorbind despre creștinarea rușilor după ritul bizantin: „[...] Rusia nu va fi cuprinsă de cultul cavalerismului și va continua să-și bată femeile, de parcă cultul doamnelor n-ar fi existat niciodată”. Altceva e faptul că lumea bizantin-ortodoxă nu a cunoscut Renașterea și ridicarea **individului** la rangul de subiect privilegiat al Istoriei¹⁶: în civilizația noastră tradițională, prioritară rămâne comunitatea etnică sau de credință – care în teologia rusă se cheamă *sobornost'* –, ceea ce explică relativa noastră indiferență față de drepturile

individuale (justificată cu ajutorul principiului *Salus populi suprema lex*) și, în ultimă instanță, „ieftinătatea” vieții omenești în Balcani.

Luminismul occidental pătrunde așadar în spațiul nostru cultural cu forța și efectul unui „berbec” de asediu care, tot izbînd în fortificațiile vechii ordini ideologice, sfârșește prin a le dărâma (sau măcar prin a le șubrezi iremediabil). Momentul imediat următor este cel romantic, reprezentînd faza complementară a (re)construcției, ce valorifică și refolosește o bună parte din materialul obținut prin demolare. Suprema sarcină constructivă pe care și-o asumă Romantismul este compilarea așa-numitelor „mari narațiuni” [*Grands Récits*], unde extinse capitole ale trecutului (bizantin) comun sunt „șterse” și apoi „re-scrise” ca episoade ale identităților, istoriilor și culturilor „naționale” luate una câte una. Tot Romantismul porcede în continuare la conectarea formațiunilor culturale nou create cu un alt pol de universalitate, localizat de aci înainte în Occident. Literaturile „naționale”, de pildă, își revendică fiecare locul ei în cadrul a ceea ce Goethe numea *Weltliteratur*, iar teoreticianul american Harold Bloom definește astăzi – în polemica lui carte cu același titlu – drept „Canonul occidental” [*The Western Canon*]. De remarcat o nouă simetrie complementară: în timp ce în faza anterioară romanticii exaltaseră „diferențele specifice” și distanțarea „culturilor naționale” de vechiul Canon (bizantin), acum ei caută și uneori inventează afinități electivă cu Occidentul¹⁷.

Dacă vom conveni – și nu vîd de ce n-am face-o – că dublul demers romantic a fost încununat de succes, va trebui să conchidem că, în epoca modernă, formațiunile culturale „naționale” apărute în regiunea noastră după colapsul *Commonwealth*-ului bizantin sunt definitiv lipsite de conexiune între ele, fiind în schimb conectate direct la cultura occidentală. Cu alte cuvinte, în ultimele două secole nu a existat și nu a putut exista o comunicare și un dialog nemijlocit între

scriitori, gânditori sau artiști greci, români, turci, bulgari, sârbi..., nici măcar o receptare comună a unor stimuli culturali din afară, ci doar raportări individuale și separate la sisteme de referință apusene. În acest sens, iată cum vede comparatista și românista bulgară Rumjana Stančeva (non) relațiile culturale dintre Bulgaria și România: „[...] îmi imaginez situația literaturii comparate în sud-estul Europei ca un triunghi isoscel. Maeștrii, modelele, sunt căutate și de o parte și de alta în Occident, și tot Occidentul este recunoscut, atât în Bulgaria cât și în România, ca vârf al triunghiului. Rămâne doar ca bulgarii și românii, din interes și curiozitate între vecini, să treacă și la contacte directe, în scopuri de informare”¹⁸.

Înseamnă oare aceasta că literaturile și culturile noastre au devenit cantități incomensurabile între ele, fără vreo scară comună de comparație? Desigur că nu, dar cu condiția să avem în vedere faptul că un comparatism „clasic”, al influențelor, nu mai are obiect și că, deci, orice judecată comparativă, pentru a fi cu adevărat pertinentă, va trebui focalizată asupra **paralelismelor**. Un asemenea demers cuprinde două etape:

1. Prima va include comparația produselor culturale locale cu modelele lor posibile sau probabile (curente literare și artistice, tendințe intelectuale și ideologice etc.) din spațiul Canonului Occidental. Obiectivul acestei etape e să constatăm sub ce „unghi de refracție” are loc receptarea modelelor respective, precum și să estimăm în ce măsură deschiderea fiecărui unghi este (sau nu) în funcție de parametri de tipul tradițiilor și mentalităților „naționale” ș. a. m. d.

2. În a doua etapă vom compara diversele „refracții” locale între ele, în căutare atât de analogii cât și de diferențe. Asemenea date (dacă și câte există) vor constitui „dimensiunea balcanică” în actualizarea cutărui sau cutărui curent artistic ori ideologic din Occident. Trebuie să subliniem însă că o atare dimensiune nu aparține *naturaliter* obiectelor comparate: ea

poate fi observată doar ca „deviere” de la Canonul Occidental, și deci este în esență o **prelungire** a acestuia.

Presupoziția pe care o implică demersul comparativ centrat de paralelisme este că, în alegerea, adoptarea și adaptarea unui model, rolul determinant îl joacă însușirile și necesitățile receptorului, care vor imprima receptării anumite distorsiuni, defazaje, abateri sau, dimpotrivă, corectări ale traiectoriei, accelerații sau ralantieri – toate acestea constituind ceea ce am numit „unghiul de refracție”. Unghi care, pe de altă parte, poate fi specific unei arii mai înguste („naționale”) sau comun unei arii mai largi (în speță Balcanilor).

Acest capitol care, după părerea mea, ocupă un loc central și crucial în cadrul unei *Kulturkritik* de orientare comparatistă a Balcanilor, se deschide asupra unui amplu și fascinant spectru de probleme și întrebări. Enumăr în continuare câteva dintre ele. De ce, fără excepție, în spațiul balcanic a pătruns nu „înaltul Romanticism” vizionar [*high Romanticism*], ci „Romantismul îmblânzit” de tip *Biedermeyer* [*tamed or Biedermeyer Romanticism*]?¹⁹ De ce, în receptarea avangardelor europene, românii, grecii și sârbii s-au orientat către Suprarealism, iar bulgarii și croații către Expresionism? Ce „mesaj” conține eșalonarea în timp a suprarealismelor balcanice: cel sârb în paralel cu cel francez – cel grec la sfârșitul anilor '30 și în perioada ocupației – cel românesc din 1944-'48, într-o accelerație exasperată, pe când la orizont se profila tot mai amenințătoare umbra regimului stalinist pe cale de instaurare în țară? Cum interpretăm această reluare succesivă de la zero a efortului suprarealist, fără nici un ecou de la o arie locală la alta, dar cu raportarea tuturor la centrul parizian? Cum de avem de-a face, în Serbia și în România, cu grupuri și mișcări suprarealiste bine structurate, iar în Grecia, doar cu suprarealiști izolați și cu o vagă atmosferă suprarealistă? De ce grecii au receptat cu precădere **estetica** Suprarealismului,

iar românii și sârbii întreaga lui *Weltanschauung*? Și în fine, dată fiind această similitudine, de ce totuși în Serbia mișcarea suprarealistă a fost „uzurpată” de ideologia comunistă, iar în România nu? E limpede că, la cele mai multe din întrebările de mai sus, răspunsul satisfăcător e departe de a fi fost dat, ori măcar întrezărit, căci pentru așa ceva e nevoie de o competență interculturală – regională și nu numai – pe care puțini balcanici o avem. La fel de limpede e însă și faptul că numai dobândirea unei asemenea competențe ne va scoate din izolarea și ignorarea reciprocă ce constituie unul din aspectele cele mai supărătoare ale „balcanismului”.

Corolarul teoretic al celor spuse până acum este că un astfel de comparatism al paralelismelor locale, raportate la un sistem de referință european, are nevoie de un criteriu de estimare „din aproape în aproape” a rezultatelor obținute de o cultură sau alta din regiune în cadrul procesului descris. Această poziție „pilot” ar reveni acelei formațiuni culturale balcanice care, în comparație cu alte „culturi naționale” vecine, apare ca fiind mai avansată pe calea europenizării.

Din rațiuni pe care nu e locul nici momentului să le elucidez aici și acum, mi se pare că un asemenea etalon poate oferi **România**, o țară unde racordarea creatoare la Canonul Occidental s-a înfăptuit și mai complet și mai solid decât în altele. De prisos să subliniez că afirmația mea este de tip descriptiv și foarte relativă, fără pretenții de evaluare și cu atât mai puțin de absolutizare axiologică. Cu această rezervă răspicat formulată, se poate conchide, cred, că abordarea comparativă a oricăreia din literaturile sud-est europene nu are decât de câștigat de pe urma unui paralelism cu literele românești.

* * *

Pentru exemplificarea ultimei teze am pregătit două „studii de caz”, privind Romantismul și Suprrealismul grec, ale căror particularități pot

fi înțelese mai bine prin raportare la curentele românești respective. Expunerea lor amănunțită ar necesita însă detalii „tehnice” de istorie literară a celor două țări, detalii care, sunt sigur, ar suna din cale afară de fastidios în auzul unui public german.

* * *

Așa cum am văzut, la așa-numitul Canon Occidental culturile balcanice au accedat treptat, după pierderea (care în bună măsură a fost și o negare) a Canonului propriu, adică a acelui model unitar numit „*Commonwealth*-ul bizantin” sau – dintr-un punct de vedere ușor diferit – „Bizanțul de după Bizanț”. Această schimbare de paradigmă, echivalentă cu o pierdere a identității culturale neurmată prea curând de dobândirea alteia noi, a reprezentat la vremea ei o ruptură dureroasă, dar n-am fost noi nici primii, nici ultimii, care au trecut printr-o atare experiență.

Principalul meu domeniu de activitate, hispanistica, mi-a permis să urmăresc îndeaproape cum mutații culturale relativ analoge au devenit în America Latină prilejul unui adevărat delir hermeneutic pe tema așa-zisei „dependențe” a producției intelectuale locale de tip „colonial”, de o piață a valorilor culturale controlată de așa-zisa „Metropolă” (adică de Europa Occidentală și de Statele Unite). Ca să ne convingem de ridicolul unor asemenea vâicăreli, ajunge să ne gândim că „dependența” respectivă garantează astăzi, pentru prima oară, participarea pe picior de egalitate a Americii Latine la devenirea culturii universale, și că produsele „coloniale” cu pricina se numesc nici mai mult, nici mai puțin decât Jorge Luis Borges, Octavio Paz, Julio Cortázar, Gabriel García Márquez, Mario Vargas Llosa sau Carlos Fuentes... În lumea de limbă spaniolă, asemenea „perle”, pe care cu o monotonă abundență le produce „Școala resentimentului” – cum a numit-o cu sagacitate teoreticianul Canonului Occidental, Harold Bloom –, se nutresc din rămășițele unui stângism de Lumea a Treia,

întremat cu injecții de „corectitudine politică” *made in USA*. Amuzant și îngrijorător în același timp e faptul că acest discurs începe să se facă auzit și prin părțile noastre, alimentat de un incredibil amalgam compus din național-comuniști nostalgici ai lui Ceaușescu și admiratori ai lui Milošević, naționaliști fascizanți și exponenți ai unui clericalism „de școală nouă”.

În ce mă privește, consider fără rezerve **pozitiv** faptul că ne-am desprins de un Canon arhaic și saturat, cum era cel bizantin-postbizantin în pragul secolului al XIX-lea, și ne-am cuplat la paradigma modernității. Departe de a constitui o servitute nivelatoare, o atare evoluție ne-a deschis orizonturile *Weltliteratur*-ii, care e de neconceput altfel decât în sânul Canonului Occidental. Mutația respectivă și-a avut desigur prețul ei, care până de curând a fost lipsa comunicării culturale cu vecinătatea imediată.

În vremea din urmă se constată (sau se bănuiește) o anume relaxare canonică, fenomen în care adepții relativismului axiologic postmodern ar vrea să vadă dispariția oricărei „canonicități”. Nu consider cătuși de puțin dezirabilă o astfel de evoluție, ce ar însemna de fapt o „balcanizare” a Canonului Occidental. Dacă însă, în loc de așa ceva, ea va duce – după cum cred și sper – la desființarea raporturilor unilateral ierarhice dintre centru și periferie, precum și la re-întemeierea Canonului pe principiul pluralismului, adică al unor centre multiple și multiplu corelate, atunci schimbarea ce se întrevide poate deveni deosebit de fastă.

NOTE

¹Să ne amintim, bunăoară, de butada mai degrabă simpatcă a vienezilor, potrivit căreia „Europa se termină la Ring”, sau de Metternich, pentru care spațiul de la Răsărit de Viena era *halb Asien*.

²Ca să nu coborâm în timp până la al doilea Război Mondial și la *Shoah*, iată un exemplu strict contemporan. În războiul civil „larvat” din Țara Bascilor,

activismul terorist al ETA subîntinde un rasism atât de „pur și dur”, încât ar stârni invidia până și a lui Rosenberg. Teroriștii de astăzi recunosc drept „părinte spiritual” pe Aranda, ideolog al naționalismului local, care susținea pe la finele secolului al XIX-lea că, dintr-o Euzkadi emancipată etnic, ar trebui nu numai izgoniți indivizii de origine castiliană și din alte regiuni ale Spaniei, ci eliminate chiar... plantele de proveniență non-pirineică.

³Nu știu dacă Veiga cunoaște sau nu anumiți precursori ai săi în acest mod de punere a problemei. În ce mă privește, îmi face plăcere să percep aici ecouri dintr-un gânditor (din păcate, foarte puțin citit și citat astăzi), exponent al aceluși spirit german atent la nuanțe și la particularități, a cărui influență – după românul Lucian Blaga – este „catalizatoare”, în sensul că te îndeamnă nu să-l imiți, ci să fii tu însuși. Este vorba de contele Hermann Keyserling, filozoful-*globtrotter* în care înclin să văd (alături de spaniolul José Ortega y Gasset) pe unul din cei mai importanți precursori ai ideii europene. Keyserling, deci, în capitolul despre Balcani al cărții sale *Spektrum Europas*, apărute prin anii '20, pare a extrapola în metafizic aceeași idee: circumscriindu-și „demonia” în spațiul balcanic, Europa efectuează un exorcism și un act de *katharsis*, fără de care întreaga lume s-ar „balcaniza”.

⁴Prima componentă a cuvântului e perfect recognoscibilă; a doua, în greaca clasică înseamnă „putere”, „forță” (uneori chiar coercitivă), iar în greaca modernă i s-a atribuit înțelesul de „stat”.

⁵Căci în perioada premodernă – otomană – singura identitate colectivă operantă era *millet*-ul, adică „națiunea religioasă” din dreptul musulman.

⁶Alături, desigur, și de alte asemenea „hagio-glose” (având însă o arie mai redusă), precum slavona bisericească.

⁷Titlul imperial, de pildă, din militar (*Imperator*-ul nu era decât comandantul suprem al armatelor *Rei publicae*) devine monarhic: *Autocrator*. Termenul cu pricina, însemnând literal „cel ce își trage din sine însuși” (*auto*) „puterea statală” (*kratos*), ai zice că rezumă orgolioasa afirmație a Regelui Soare: *L'état c'est moi*.

⁸În germană însă cuvântul sună chiar foarte conform prescripțiilor foneticii istorice latine și ale doctrinei didactice *pronuntiaitio restituta* ('Kae/i – sar'). De notat, pe de altă parte că transformarea acestui nume propriu în denumire a unei demnități se inițiază tocmai la Bizanț, unde desemnează pe principii din familia imperială și/sau pe moștenitorii tronului aleși după uzanța romană prin adopțiune de către împărați.

⁹Să ne amintim, de pildă, de *das Heilige Römischer Reich Deutscher Nation*, proclamat în secolul al X-lea, în prelungirea precedentului lui Carol cel Mare, care, după ce a unificat Occidentul sub sceptrul său, a simțit nevoia să fie încoronat ca Împărat, la Roma (gest imitat peste secole, în același loc, de Napoleon). În treacăt fie spus, probabil datorită acestui fapt *Carolus Magnus* a fascinat și el imaginarul popular de la un capăt la altul al continentului, devenind, în Est, întruchiparea prin antonomasie a monarhului feudal de tip occidental. Mărturie stau o serie de denumiri ale demnității regale, derivate de la numele propriu al primului Împărat medieval al Occidentului: *korol'* (la ruși), *kral'* (la slavii de sud), *kiraly* (la maghiari), *crai* (la români).

¹⁰Acest mesianism este atât de puternic, încât continuă a se face simțit până în epoca modernă. Astfel, chiar și un proiect atât de radical ca acela al „Republicii Elene”, de inspirație iacobină, elaborat la sfârșitul secolului al XVIII-lea de către revoluționarul grec Rhigas Pheraios, urmărind constituirea unei federații a popoarelor din Balcani și Asia Mică (inclusiv turcii), este circumscris unui teritoriu strict coincident cu acela al Bizanțului.

¹¹O dovadă a măsurii în care această sinteză a reușit, este și faptul că, vorbind despre români, Keyserling susține, în *Spektrum Europas*, că, la ei, caracterul bizantin e chiar mai evident decât la grecii moderni.

¹²Otomanii au mers până acolo încât au restaurat autoritatea Bisericii Ortodoxe în Grecia continentală și în Arhipelag, unde fusese uzurpată de către catolici pe durata dominației „frânce” (după Cruciada a IV-a).

¹³Explicația este că musulmanii

întâmpinau opreliști religioase în a învăța limbi străine.

¹⁴Numiți astfel pentru că, la Istanbul, locuiau în Cartierul Farului [ngr. *Fanari*; tc. *fener*], unde se află și palatul patriarhal.

¹⁵Grupul respectiv este și purtătorul unui foarte interesant „paradox fanariot”, ce constă în aceea că, pe de-o parte, constituie expresia cea mai tipică și coerentă a „Bizanțului de după Bizanț”, iar pe de altă parte, datorită legăturilor lor privilegiate cu Apusul, Fanarioții devin divulgatorii *par excellence* ai ideilor care vor duce la descompunerea acestei formațiuni istorico-culturale.

¹⁶Semne timide ale unei mutații spirituale de tip renescentist se pot bănui de fapt și la Bizanț, însă în epoca târzie a Paleologilor ele neapucând să se precizeze din pricina cuceririi otomane.

¹⁷De exemplu, teoreticienii și istoricii greci au tendința să „umfle” la maximum contribuția adusă de cărturarii bizantini exilați la declanșarea Umanismului apusean, neuitând totodată să sublinieze apăsăt existența unei „Renașteri cretane”. Colegii lor români descifrează elemente de stil gotic în arhitectura populară din nordul Transilvaniei și descriu un complex și polivalent „baroc românesc” la începutul secolului al XVIII-lea. În baza unei logici foarte asemănătoare și-au inventat și ucrainenii propriul lor baroc (care de fapt se dezvoltă – deși așa ceva e „politicește incorect” de susținut în Ucraina – în prelungirea faimosului *Barok Sarmacki* polon).

¹⁸Din păcate, trebuie spus că, cel puțin deocamdată, „baza triunghiului”, adică orice gen de contact direct – fie și numai în scopuri informative –, constituie doar o dorință pioasă.

¹⁹Distincția dintre cele două variante tipologice, care sunt și faze cronologice ale Romantismului, a fost formulată de teoreticianul româno-american Virgil Nemoianu, în cartea sa *The Taming of Romanticism* (1984).

**“DIN FERICIRE,
TRĂIM TIMPURI
ÎN CARE SCRITORUL
NU MAI TREBUIE
SĂ SE EXILEZE”**

**Dialog: Leo BUTNARU –
Magda CÂRNECI**

– Dragă Magda Cârneci, iată-ne la un primordiu relevant, la primul Festival Internațional Zile și nopți de literatură, care sperăm să fie de bun augur, adică să aibă continuitate, ritmicitate și poate chiar simetrie, astea și altele asigurându-i consistența și statornicia unei tradiții. Care crezi că sunt sau ar trebui să fie motivațiile ideatice ale unei astfel de manifestări?

– Festivalul a fost conceput ca să deschidă literatura română către restul lumii într-un mod sistematic, instituționalizat și cu o anumită largime de mână. Ceea ce s-a mai încercat până acuma a fost, cred eu, mai mult sau mai puțin întâmplător. Există și alte festivaluri în țară cu participare internațională, dar acesta se arată a fi unul cu adevărat de anvergură internațională.

– Domnul Marin Mincu spunea că omologarea literaturii române ar putea avea mult de câștigat anume și de la astfel de construcții culturale, precum e cea prezentă.

– Sunt convinsă că așa este. Eu sunt o frecventatoare constantă a festivalurilor internaționale de literatură și mi-am putut da seama, în ultimii zece ani, ce rol important au avut în promovarea literaturilor din țările în care acestea s-au desfășurat. Am un exemplu concret, Slovenia, pe care o cunosc destul de bine și care, datorită unui festival, precum e cel de la Vilencia, a reușit a-și face cunoscută literatura în multe limbi, să

dezvolte relații constante cu traducători, profesori universitari, editori, toți acești oameni care aparțin, de fapt, rețelei culturale internaționale și care au fost câștigați ca prieteni fideli ai acelui spațiu spiritual. Cred că putem prelua și noi acest exemplu care, de altfel, există și în alte părți, ca să ne amintim fie doar și de festivalul de la Struga (Macedonia).

– Precum ar fi spus Constantin Noica, astăzi trăim într-o perioadă de dezmuticare. Probabil, și un atare for scriitoricesc contribuie la revenirea noastră la o normalitate a existenței spirituale.

– Categoric, așa e. Cred că scriitorul român trebuie să mai piardă încă din complexe și din frica de a ieși în lume și să abandoneze închistarea sau centrarea pe sine însuși. Și acest lucru nu se poate face decât prin asemenea contacte. Un festival creează diverse oportunități. La acesta, iată, sunt prezenți foarte mulți oameni de cultură, atât străini cât și români, și se produc tot felul de discuții, contacte, încrucișări de opinii. Aici poți să faci schimb de experiență, să vezi cum se prezintă un poet din altă țară sau cum gândește un important critic literar. Să vezi în ce mod pot fi utilizate limbile de circulație internațională întru promovarea propriei tale imagini, dar și pentru promovarea unei literaturi naționale. Toate lucrurile acestea e una să le citești în articole de gazetă și alta e să le trăiești pe viu. Și mai cred că, precum bunele maniere, care se învață numai prin utilizare, prin frecventarea unor case bune și a unor mese bine puse, așa și bunele maniere literare și internaționale se învață în cadrul unor asemenea ocazii.

– Când vorbești de scriitorii români, sunt convins că, implicit, te referi și la colegii tăi din Basarabia, printre care, din câte știi, ai și prieteni. Ce ai putea răspunde la o eventuală întrebare ce se subînțelege, sper, din constatarea pe care am făcut-o?

– Am avut ocazia să mă întâlnesc cu unii din ei la diverse festivități

și colocvii din România. Apoi am fost și la Chișinău de două ori. De asemenea, păstrez un contact bun cu ei prin revistele literare. Îi citesc cu plăcere pe colegii mei din Basarabia și, ca mulți din cei din Țara Mare, am fost uimită de vitalitatea și originalitatea vocilor care au venit acolo. După părerea mea, este un mare câștig și ar fi nedrept să nu recunoaștem că există un timbru, există un spirit, există ceva diferit acolo care, în același timp, aparține spațiului cultural românesc și ne îmbogățește. Și prezența lor aici, la festival, mi se părea că avea un gust diferit, o savoare aparte care a îmbogățit percepția, cred că și a străinilor, și mi-a părut bine că tu ai vorbit de A.E.Baconsky și de alte nume ale personalităților care s-au născut în acel spațiu.

– *De mulți ani, apreciez în mod deosebit pe cel care, exact acum trei decenii, ne-a dat **Panorama poeziei universale contemporane**. A.E.Baconsky e scriitorul-model, poet și traducător foarte bun.*

– Foarte bun exemplul tău și relevant. De asemenea mi-a plăcut și citatul pe care Nicolae Dabija l-a dat din Nichita Stănescu, care spunea că dacă poezia ar constitui criteriul unei forțe statale, atunci România ar fi demult un mare imperiu. Cam așa ceva spunea. O frumoasă metaforă pentru faptul că România într-adevăr are literați de certă calitate, dar care încă nu au curajul propriilor valori și nici n-au reușit încă să se promoveze, pentru că eu cred că nu doar instituțiile trebuie să facă acest lucru. Ele fac ce fac și o să învețe să facă mai mult, probabil, dar fiecare scriitor în parte trebuie să știe să se simtă mai degajat în spațiul literar internațional, pentru că fiecare scriitor este, de fapt, un reprezentant al culturii țării sale și vrând-nevrând este perceput ca un ambasador al spațiului de unde vine. Iar cu cât scriitorii români vor circula mai mult și se vor simți mai firesc în acest Commonwealth cultural care începe să devină planeta, cu atât mai mult literatura română va fi mai în câș-

tig. Pentru că și eu, care am circulat mult, consider că, într-adevăr, numai cultura la ora actuală este produsul cel mai sigur de export al României.

– *Spuneai că ai fost de două ori la Chișinău. Anul viitor, în toamnă, ai putea veni pentru a treia oară, de data aceasta la întâlnirea scriitorilor români de pretutindeni care, în 2002, „va părași” ospitalierele țămuri ale Neptunului și se va ține în Basarabia. Precum declara într-un interviu dl Eugen Uricaru, Președintele Uniunii Scriitorilor din România, această inițiativă va reprezenta un semn de solidaritate cu scriitorii, cu oamenii de cultură, cu românii propriu-zisi și românofonii din Moldova de Est.*

– Mi se pare o idee binevenită să se organizeze această întâlnire la Chișinău, pentru că, de fapt, ea tănuiește impulsul de-a împinge totdeauna centrul cât mai departe și de-a integra astfel cât mai mult din spațiul cultural întru centralitatea evenimentului cultural. Chiar dacă R. Moldova trece prin clipe politice dificile, oamenii ei de cultură sunt admirabili și îi privesc cu o strângere de inimă și, în același timp, cu multă admirație pentru ceea ce fac, în condițiile respective, și totuși pentru calitatea lor, mai cu seamă.

– *Indirect, ai amintit de raportul dintre centru și provincie, o problemă care, astăzi, cel puțin în România, pare a-și schimba parametrii, dat fiind că, și la „margine”, există remarcabile spații citadine în care se plăsmuiește artă, literatură de înaltă probă. Mă refer la viața spirituală din Iași, Cluj-Napoca, Craiova, Brașov, Timișoara, Târgu-Mureș, Satu Mare etc.*

– Acesta ar fi un fenomen interesant al României post-decembriste și îmbogățitor, pentru că, din punct de vedere cultural, avem mai multe centre. Nu doar că fiecare din provinciile istorice a dezvoltat deja o proprie centralitate, o competitivitate reală și chiar o mândrie, o conștiință de sine perfect legitimă, dar chiar în cadrul acestor mari provincii istorice, între care includ și Basarabia, s-au

dezvoltat centralități locale și forme de autonomie culturală, respectiv festivaluri, colocvii, ceea ce arată o mare efervescență la nivel regional ca semn de sănătate sau însănătoșire culturală și de creativitate întru viitor, spre deosebire de alte spații culturale europene pe care le cunosc și unde numai capitala există, iar restul e mai mult sau mai puțin dependent.

– *Se creează impresia că deja scriitorul din provincie nu râvnește cu tot dinadinsul să se stabilească în metropolă, inclusiv la București, el simțindu-se egal între egali chiar dacă locuiește în oricare alt centru cultural al țării.*

– Din fericire, trăim timpuri în care scriitorul nu trebuie să se mai exileze într-o mare capitală occidentală, ca să poată să fie inclus într-o rețea de comunicație cu restul lumii și ca să se simtă cât se poate de cosmopolit, nu doar din cauza acestor festivaluri și întâlniri care au loc în diferite părți ale lumii, ci și datorită mijloacelor de comunicare în masă. Spun încă o dată: din fericire, prin internet și prin celelalte forme mass-media, ne putem simți în centru, comunicând cu restul lumii, schimbând impresii și informații, rămânând în casa noastră ori pe malul râului nostru, în același timp participând la o comunitate spirituală virtuală și totodată extrem de reală.

– *Adagiul interogativ, inserat în genericul Zilelor și nopților de literatură (Când vorbesc armele muzele tac?) poate părea ușor demodat, însă, bineînțeles, nu totalmente și nu pentru toți. În ceea ce te privește, ce crezi despre muze, inspirație, misterul poeziei?...*

– E bună întrebarea asta... Cred că noi, ca poeți, măcar noi ar trebui să acredităm niște arhetipuri culturale care vin dintr-un trecut foarte îndepărtat și care ascund în ele un adevăr spiritual sau psihologic extrem de profund și, după părerea mea, de nedezrădăcinat din psihicul uman. Astfel că muzele fac parte din aceste imagini arhetipale îngropate undeva în adâncul nostru, iar poeții sunt acele

ființe umane privilegiate, pentru că au acces mai ușor la aceste metafore care, de fapt, hrănesc psihicul și vâna spirituală a oricărei ființe umane. De aceea eu cred că muzele continuă să existe, chiar dacă astăzi noi nu le mai percepem atât de frecvent, ca pe vremea lui Ovidiu sau Homer; ele continuă să acționeze, să influențeze într-un mod discret și să modeleze, tocmai prin poeți, psihicul colectiv al vremii.

– *Ai reamintit de Ovidiu(s) și era firesc să o faci. Ușor necăjit, cândva îmi ziceam că în lume a existat și există poetul Ovidius, dar și omniprezentul... Invidius. Tu, Magda Cârneci, ai destule atuuri care ar putea declanșa invidia altora. Te-ai gândit la inoportunii și imprevizibilele tăi pizmuitoari?*

– Probabil că invidia este naturală, în firea omului. E una din ispitele, tentațiile sau problemele cu care omul trebuie să se lupte de-a lungul existenței sale. Eu însămi am trecut prin ea și cred că toți am dat, cândva, piept cu invidia. Dar ce mi se pare important este să nu întorci acest sentiment, să încerci să-i rezști și, chiar dacă îl simți la ceilalți, să le întorci fața ta zâmbitoare și pozitivă. Până la urmă, generozitatea invită la generozitate și într-un fel ne ajută unii pe alții, rezistând acestor negativități inerente trăitului în lumea aceasta dificilă.

– *Dincolo de aparenta fragilitate, pe care o denotă înfățișarea ta fizică, scrisul tău, și sub aspect calitativ, și cantitativ, ne face să presupunem că ai o forță interioară neordinară, un caracter, o voință, o perseverență mai rar întâlnite...*

– Da, sunt destul de tenace și nu-mi place să las proiecte neterminate. Am trei principii, trei reguli de existență, pe care le repet ori de câte ori pot: să ai curaj și tenacitate; trebuie să nu faci ca toți ceilalți, pornindu-te pe drumuri bătute și, mai ales, trebuie să faci mai mult decât îți închipui că poți, adică să te depășești, să te transcenzi. Și dacă încerci mai mult sau mai puțin

constant să urmezi aceste principii, vei vedea că în general poți să faci mult mai mult decât consideri că ești în stare. E ceea ce încerc eu să dovedesc și cred că și ceilalți din jurul meu pot face acest lucru.

– *Din câte am putut să citesc și dincolo de paginile poeziei sau eseisticii tale, am ajuns a presupune că ție literatura, scrierea literaturii, îți creează o stare de beatitudine. Greșesc cumva?*

– Nu, nu greșești și-mi pare bine că mă întrebi acest lucru, pentru că am impresia că în literatura modernă e mult mai facil să susții partea negativă a lucrurilor și e mult mai dificil să afirmi. În general, în sufletul omului se dă clipă de clipă o bătălie între marele Nu și marele Da, cum le numesc eu, între a accepta fața divină a lumii sau în a te lăsa copleșit de fața malefică, demonică a existenței. Or, eu cred că e un curaj egal în a afirma pozitivitatea realității pe cât în a denunța răul și suferința care de asemenea există.

– *Dialogăm pe puntea vaporului de croazieră Flamingo ce străbate Delta Dunării. Ce senzații trăiești ad hoc, nemijlocit, parcă în afara convorbirii noastre oarecum programate?*

– Acum, când mă aflu pe apele unui canal din Deltă, încerc senzația stranie că am intrat în alt timp, în trecut. Malurile acestea par neschimbate de sute de ani. Vedem peisaje care ar fi putut exista la fel acum două secole. Văzând căruțe cu cai și turme de oi și stoluri de păsări albe zburând, am senzația că văd niște stampe de epocă, făcute de către străini la sfârșitul secolului XVIII sau începutul secolului XIX prin Țările Române. Niște stampe brusc înviate și e un sentiment eminamente poetic, pentru că eu cred că există o dimensiune eternă a lucrurilor pe care un loc cum e Delta, mai puțin atins de civilizație, îl păstrează și-l emană mai frumos.

22.09.2002

Delta Dunării.

Cenghiz BEKTAŞ
Turcia

SCRIITORI FĂRĂ FRONTIERE

De ce nu-l putem înțelege pe deplin pe Homer și pe cei care i-au urmat? Și să ținem împreună piept ațățătorilor de războaie? Oare istoria noastră este scrisă de cei care interpretează trecutul în funcție de propriile lor interese?

De ce sunt obligați copiii noștri să învețe despre falșii eroi care luptă în războaiele declanșate de alții doar pentru a-și lărgi tot mai mult zona de exploatare – de ce numai despre ei?

Viitorul copiilor noștri oare va fi definit de „naționi” și granițe create de războaie? Vor aprecia oare tot ce se petrece în conformitate cu identitățile lor secundare sau terțiare, uitând de umanitatea lor care alcătuiește adevărata lor identitate? Ei înșiși se vor judeca pe ei în această manieră în viitor?

Să ne amintim de războaiele din secolul trecut...

Oare n-a fost obiectivul lor principal acela de a cuceri teritoriile pe care le numesc „spațiu viabil” – cu sau fără arme, cu războaie reci sau calde, așa sau altfel?! Nu folosesc ei oare gangsteri, teroriști, dictatori pentru a-și realiza scopurile? Nu apelează ei la orice mijloc pentru a coloniza asemenea teritorii în interese proprii? Nu exploatează ei cinematografia, media, pornografia sau violența?

Nu încearcă ei să supună până și literatura economiei de piață? Nu fac ei orice ca să pună botniță disidenților? Efectul acestei stări de fapt se numește „poluare culturală” și se face simțită în fiecare țară, în fiecare comunitate. Și toate acestea, doar în scopuri economice. Ce înseamnă globalizare? A cui globalizare, la urma urmei?

Dacă popoarele aflate pe aceste teritorii se opun pretențiilor ațățătorilor de războaie, aceștia nu ezită să deschidă focul asupra lor. Ei se țin deoparte și urmăresc ce se întâmplă pe ecranele televizoarelor, ascultându-și muzica preferată...

Soldați, civili, femeii care încearcă să cumpere câțiva cartofi de la piață, copii care se joacă în ciuda a tot ce se întâmplă, prunci care mor.

Bogații devin tot mai bogați, poluându-mi pământul, aerul, apa.

De ce mor eu, numai pentru ca ei să obțină combustibil pentru automobile și fabrici?

Așa vor sta lucrurile și pe viitor?

Chiar și în secolul XXI?

Cum vom putea pune capăt acestei stări de fapt?

În primul și în primul rând, trebuie să încercăm să evaluăm situația. Și pentru aceasta e nevoie, așa cum am mai spus, ca istoria ființelor umane, a oamenilor să fie scrisă... Va fi cu siguranță o sursă din care să tragem învățămintele ce se cuvin a fi trase... Totuși, ceea ce contează cu adevărat este **viitorul**. Viitorul ține de modul în care ni-l concepem... Conceperea lui poate intra în sarcina artiștilor – asemenea poeziei, arhitecturii etc.

Din acest motiv adevărații artiști și scriitori trebuie să intervină

Născut în 1934 la Denizli (Turcia), Cenghiz Bektaş studiază arhitectura la Istanbul și la München, obținând de-a lungul întregii sale activități 25 de premii în domeniul arhitecturii. Ca poet, Cenghiz Bektaş debutează în anul 1960, volumele sale de poezie – **Kisi**, 1964, **Akdeniz**, 1970, **Ustalarım**, 1984, **Fide**, 1987, **Dislarım İci**, 1994 –, precum și activitatea de traducător aducându-i un loc important pe scena lirică turcă, inclusiv funcția de Președinte al Asociației Scriitorilor Turci.

Sous la pluie

înaintea oricui altcuiva. Ei sunt cei care vor prevesti viitorul, care vor juca un rol în conceperea lui. De aceea se spune că adevăratul artist este cel care lucrează întru luminarea și fericirea poporului său.

Nu numai pentru comunitate, ci pentru întreaga umanitate... El va lupta împotriva separatiștilor și a celor care stabilesc granițele. Împotriva separatiștilor religioși, declarați sau mascați.

Împotriva rasiștilor, declarați și mascați.

Pe scurt, nu trebuie să uităm să dăm la o parte istoriile scrise de separatiști, hoți, gangsteri, jefuitori.

Trebuie să învățăm să scriem istoria ființei umane oneste, a creatorului, a celui care produce.

Să nu impunem granițe luptei noastre pentru umanitate și pentru viitorul copiilor noștri.

În urma acestei întruniri, vă invit să formăm un grup de „scriitori fără frontiere”.

Să fie întotdeauna muzică în casele noastre!

Ghennadi AYGHI
Ciuvașia – Federația Rusă

IVIREA IASOMIEI

Iar iasomia năvălește:
aidoma sufletului – îndepărtându-se
dintr-o dată – lejer – de păcat! – și parcă
devenind idei – se tăinuiesc
amărăciunile noastre – deplângerile – psalmodieri
în miezu-i focalizator! – ca și cum ar purcede
spre centrul-iasomie... – topindu-se tot mai mult
ca și cum – „întru Dumnezeu”

1966

ZĂPADĂ, ÎNTR-UN „VECHI” CARTIER DIN MOSCOVA

Iar zăpada (tot mai
sărăcăcioasă) e
din nou ca funinginea: iarăși macularea
colțurilor stradelei stâlpilor chioșcurilor închise și
a rarelor – văzute prin geam – tulpini cu

Poet rus și ciuvaș, Ghennadi Ayghi trecuse deja de vârsta de cincizeci de ani (n. 1934), iar scrisul său mai era încă izgonit din cuprinsul literaturii sovietice oficiale. Nefiind un disident în sensul strict, politic al cuvântului, făcând însă parte dintre artiștii „underground”-ului moscovit, poetul avea reputația de consecvent nonconformist, motivul neîncrederii cu care era tratat și al marginalizării la care era supus pornind de la faptul că simbolistica metafizică a poeziei sale, pe care el însuși o punea în seama „ieroglifelor de la Dumnezeu”, scăpa controlului ideologic. Dar nu și cenzurii. Încă acum 15 ani, Ayghi era printre foarte puținii novatori ai prozodiei și metaforei contemporane rusești, remarcat, sporadic, dar cu viu interes, în anumite țări europene. Așa se face că, spre sfârșitul perestroikăi, el se impune fulminant. Spre exemplu, în mai 1997, la Universitatea Ciuvașă de Stat din Ceboksarî s-a ținut un colocviu internațional al celor ce studiază sau traduc opera lui Ghennadi Ayghi, sosiți din Austria, Franța, Germania, Polonia, SUA, Suedia, Marea Britanie și, bineînțeles, din Ciuvașia sa natală și alte țărâmuri ale Federației Ruse.

Este deținător a numeroase premii și distincții importante, printre care Premiul Academiei Franceze, Coroana de Aur a Festivalului de la Struga (Macedonia, 1993), Premiul Petrarca (Germania, 1993), Premiul Pasternak (Rusia, 2000). Poartă titlul de Cavaler al Ordinului Artelor și Literaturii (Franța, 1998).

La Festivalul **Zile și nopți de literatură** de la Mangalia am reușit, cred, să ne împrietenim, Ghennadi Ayghi oferindu-mi trei din recentele sale cărți. Versurile ce urmează le-am tradus din cea intitulată **Continuarea plecării** (Prodoljenie ot' ezda, 2001) și nu exclud ca ele să devină parte integrantă a unui eventual volum în limba română.

clarobscuritatea umed-tihnită (precum straturile în
densa umbră a grădinii)
a semi-troienelor
și cvasi-„ceva”-oamenilor (iar prezenta implicare
nu e decât timpul dat cu încetinitorul al parcă-umanului
tot mai sesizabil și apropiat
și cald)

1982

ÎNSPRE PONOARE

Dar înfățișează-ne nouă
fărâmele – precum cojirea pielii ne revin
când irizările ponoarelor despică lumea:
zâmbindu-mi (bale scumpe)
spre exemplu mie – copilului
altcuiva boala i-i un fel de floare: deja e înțârcată
și aduce a așchie fulgerătoare-aiurea –

sărăcia lucie
(o oarecare lumină miloagă):
„măcar cât de puțin dar avem totuși” nu face o ceapă degerată-n
lumea șoaptelor

în aerul acela-n care domină doar ruina
arderea calicelor surpări-năluciri –
deocamdată încă neoficializate drept mormintele
Ponoarelor-Guri ale Țării

1983

UN TRANDAFIR MORT PRINTRE HÂRTII

Pe impozitele
încasate de la săraci
să tuni și să fulgeri contra tunetului – apanajul mahărilor.

Să-i numești nerușinați?
Chiar și așa ar însemna
să le oferi oarece. Motiv pentru răutăcioasă bucurie.

Dar *măcar ceva*, cât de puțin, – *săracilor*.

Dar, Doamne Sfinte, despre ce vorbim?

Ei nouă nu ne vor ceda nici barem cuvântul *sărăcie*,
pentru ca,
simplu,
să stea pe hârtie.

Mai curând, îi vor smulge copilului pâinea.

Jalnicul posmag, din mânuțele lui.

1983

ÎN CALMUL LUNII AUGUST

Convalescență:

între claviculă și mărușul lui Adam
se tăinuiește – ca o necunoscută ființă
naivă și aurie
tăcerea omenească –

se parguiește în memorie:

până-n acest moment cuvântul încă n-a răzbit! – și iată –
precum o adiere parcă

el intră în cvasipustia luminozitate:

o rugă deocamdată neînțeleasă –

(ca pentru copii)

1984

MELODIA DE LÂNGĂ DRUM

Astea nu-s decât ramuri ude-n ceață dar eu le numesc nenoroc
și cu o tristețe pribeagă din viața-mi uitată apar-dispar
alternativ fugitiv de-a lungul șinelor peste traverse
unde neliniștitor alb-împurpurată apare aceeași țărancă
ce poartă-o paporniță
prin câmpiile aleanului – de parcă sângele s-ar fi urnit
dimpună cu același asfințit
pentru-a mă absorbi și pe mine spre a mă rătui (iar
atare-nfloriri ne sunt cunoscute)
deci e timpul dispariției – nu e cazul să ne mai repetăm
înseamnă că (sângele năboiește din nou) totul e simplu – însă
iată pentru libertatea universal-tăcutei lumi care
și fără aceasta e deja liber-pustie
aici între sărăcăcioasele ramuri
ca și cum a nici unui – în cele din urmă – soroc

29.VII.1987

kilometrul 67 depărtare de Petersburg

AL CINCILEA CÂNT

Uitând iubeam dar totuși undeva exiști tu – ca și cum trezindu-mă
m-aș fi dezobișnuit să înțeleg ce vorbesc
din ce se face asta cu ce se lovește cutare și o atare tristețe
din aceleași vremuri
și sufletul arătându-mi-se-n vis ca o rană îndepărtată-n lumina
de asemeni visată
însă se năzărea atunci o înmormântare dar în dumbravă
cântă-atât de-aprinse și numeroase
albăstrele legănându-se-n acel văzduh dar fost-am și noi
iar acum ori vântul bate-a trecut ori geamătul scumpetei
sângelui luminând
însă iată adie a „niciodată”

1987

Prezentare și traducere de Leo BUTNARU

Valentin HOSSU-LONGIN
România

DINU FLĂMÂND

Vârsta de 55 de ani îl găsește pe Dinu Flămând, aflat de peste un deceniu, în Parisul unde a luat cu sine Bârgaiele copilăriei, acel nord ardelenesc inconfundabil, adaptându-se foarte greu noii existențe și vieții culturale franceze. Zice: „Am trăit destule situații paranoice, cum ar fi aceasta: visezi în limba maternă, dar te exprimi în alta. După o vârstă, nu devii parizian chiar dacă ajungi să vorbești fără accent (lucru rar). De obicei, accentul ți se lipește de piele până la sfârșitul vieții. Eu vorbesc cu accent românesc și nu mi-e rușine. A fost o perioadă în care a trebuit să accept că eu nici nu exist ca scriitor”...

Student al Facultății de Filologie din Cluj, Dinu Flămând devine unul dintre fondatorii cenaclului și revistei *Echinox*, în anii '67-'68, dovedind că era „un poet care se forma miraculos sub ochii noștri, creștea și se maturiza, își dobânda siguranța tonului propriu, inconfundabil”, amintește poetul Adrian Popescu, într-un grupaj din *Vatra* (nr. 6-7, 2001), unde foștii „echinox”-iști îi evocă începuturile literare de la cumpăna deceniilor șapte-opt. Dinu Flămând a debutat cu volumul *Apeiron*, la Editura Cartea Românească, în 1971.

Mai publică volumele *Poezii* (1974), *Altoiuri* (1977) și *Stare de asediu* (1983), după care urmează o lungă... grevă a scrisului, de 15 ani, cu doar câteva poeme în reviste și traduceri, până la plecarea definitivă din țară, în 1989, cu puțin înaintea căderii dictaturii. După un stagiu la BBC și Europa Liberă, lucrează la Radio France Internationale, unde este și actualmente. Despre epoca

de aur (!) avea să recunoască, într-un interviu din revista **Formula AS**: „Recitindu-mă, îmi apar ca din ceață, cu o violență extraordinară, imagini pe care le-am refuzat în cuvânt; linia de discurs a fost tot timpul denaturată. Eram schingiuiți și schimonosiți fără să ne dăm seama. Mă obsedează acest trecut. De aceea, nu mă mai recunosc decât parțial în textele acelea (...). Cum s-a întâmplat, în această singură viață, din care mi s-a dat să fac parte, și eu și ai mei și prietenii mei, din turma mânată de niște imbecili? Cum s-a întâmplat? Unde au fost oamenii inteligenți și sensibili ai acestei țări?... Mă urăsc mocnit pentru că am trăit netrăind. Și, ca la o nesfârșită despăduchere, încerc, noapte de noapte, să răzui arsura de pe pereții sufletului”...

În 1998 îi apare volumul de versuri **Viață de probă**, la Editura Fundației Culturale Române, care cuprinde 38 de poezii inedite scrise în perioada pariziană și o selecție riguroasă din **Stare de asediu**, în care cenzura operase prin... omisiuni și denaturări. Peste trei ani, avea să vadă lumina tiparului antologia de autor **Migrația Pietrelor** (Editura Cartea Românească, colecția Hyperion), prefațată de Ion Pop, cuprinzând cele mai valoroase poeme de tinerețe, printre care *Înstrăinare familiară*, *Duminica* și *Caravana cinematografică*, precum și ciclul *Dincolo*, din anul 2000. Prin aceste ultime apariții, poetul rafinat Dinu Flămând („Acum sunt flămând, sunt o tautologie națională”, ar fi scris, în anii cenzurii), de o marcată gravitate lirică și aparentă modestie, a revenit în primul plan al literaturii române. Unul dintre cei mai valoroși reprezentanți ai generației șaptezeciste, Dinu Flămând a avut și șansa luminilor Parisului, hrănit însă din rădăcinile năsăuden-bistrițene.

Michel DEGUY
Franța

ELANSAȚI

Ei elansați se lansează, iubirea și comparația!
Iubirea compară comparația pe care-i place s-o laude cu
anafora
iar lira safică țese
incomparabila frumusețe a marginilor
în contra-ziuă unei eclipse a Ființei

(doar că îndepărtându-mă-n barcă de insula-hotel
în zori pe care tu-i salutai de la fereastră la Uda pur –
încă nu eram ieșiți din poveste
ci protejați, chiar încredințați
de o constantă a lui Propp chiar și mai frumoasă
decât trofeelee fotografice)

Va fi
mereu prea devreme mereu prea târziu
deci este acum acel
prea tardiv și de tot prematur adio

Născut în 1930 la Paris, este profesor emerit la Universitatea Paris VIII. Președinte al Colegiului Internațional de Filozofie din 1989 până în 1992, Michel Deguy s-a aflat în fruntea Casei Scriitorilor între anii 1992 și 1998. Este redactor-șef al revistei *Po&Sic* (Berlin), membru al comitetului revistei *Temps modernes* și al revistei *Rue Descartes*. În 1989 i-a fost decernat Marele Premiu Național de Poezie. A publicat numeroase volume: *Les Meurtrières* (P.J.Oswald, 1959), *Poèmes de la presque île* (Gallimard, 1962), *Biefs* (Gallimard, 1964), *Ouï-dire* (Gallimard, 1965), *Figurations* (Gallimard, 1969), *Poèmes 1960-1970* (Gallimard, 1973), *La Machine matrimoniale ou Marivaux* (Gallimard, 1982), *Gisants* (Gallimard, 1985), *La Poésie n'est pas seule* (Seuil, 1987), *Arrêts fréquents* (Anne-Marie Métaille, 1990), *Axiomatique Rosace* (Cartes blanches, 1991), *À ce qui n'en finit pas* (Seuil, 1995), *La Raison poétique* (Galilée, 2000), *Splée de Paris* (Galilée, 2001), *Un homme de peu de foi* (Bayard, 2002).

Traducător al lui Heidegger (*Approche de Hölderlin*, Gallimard, 1962) și al lui Paul Célan, scriitorul a mai editat, împreună cu Jacques Roubaud, *21 poètes américains* (Gallimard, 1980), iar în colaborare cu Jean-Pierre Dupuy publică *René Girard et le problème du mal* (Grasset, 1982); *Au sujet de Shoah* (Berlin, 1990) – cu și pentru Claude Lanzmann.

Unele antologii din opera sa au apărut în Statele Unite (*Given Giving*, traducere de Cl. Eshleman, U.C. Press, 1984), în Italia și în Polonia. Scriitorului i-a fost consacrat un colocviu internațional (ENS din Fontenay, 1995).

ZACERI

De dublul tău eu mă agăț cu falangele-n timp ce
dublul tău își ridică în mod rezonabil ancora. Și ca
într-o dramă ne separăm dând înapoi întâlnirea cu
încetinitorul. Iar tu nu ești acolo îi spuneai tu pur
și simplu unui tu. Eu te văd tulbure, desfășurându-ți
mucoasele pe fire entoptice, iar încetul cu-ncetul întreg
trupul tău e îmbibat de o umoare pe care urmează să
și-o compună și să o caute-n tine dimpreună cu a lui și a ta.

Soir tombe(2)

UNDE SE PIERDE TIMPUL

Minuscula și aproape subliminala pierdere a timpului,
ce este pierdere a timpului cum e atunci când pierdere a răului
devine izvor, acolo unde timpul se pierde e un deliciu – când
mă ridic de pe scaun, chemat de sonerie, și în acest interval – de
douăzeci, patruzeci de secunde? Impus, eliberat de sarcina
de a scrie, de constrângerea de a inventa un laborios vad,
dar în acest timp hărăzit nimicului, nu mă gândesc la altceva
decât să deschid...

În românește de Dinu FLĂMÂND

Valentin HOSSU-LONGIN
România

DUMITRU ȚEPENEAG

Dumitru Țepeneag a „dispărut” din literatura română imediat după 1975, când regimul ceaușist i-a luat cetățenia română și l-a constrâns să trăiască la Paris. Numele și cărțile sale au fost interzise. Timp de un deceniu și jumătate s-a văzut nevoit să trăiască numai în literatura franceză, scriind direct în această limbă, cărțile sale din țară fiind traduse de excelentul Alain Paruit, „starostele traducătorilor din română în franceză”.

Scriitorul bilingv – prozator român și francez totodată, a elaborat chiar o carte în cele două limbi, **Le mot sablier** (Paris, 1985) – Dumitru Țepeneag s-a născut la 14 februarie 1937, la București. Licean zbuciumat și student nonconformist, a participat la manifestațiile din 1956 și, scăpând „ca prin miracol” de arestare, termină Institutul Pedagogic, specialitatea limbile română și franceză, în 1962; după absolvire, pentru un an a fost profesor într-un sat de lângă Oltenița. Adolescentul începuse să scrie „pentru sertar” (1957–1963), multe din prozele scurte din această perioadă constituind volumul de debut **Exerciții** (Editura pentru literatură. Colecția „Luceafărul”, 1966), după care devine corector la Editura Meridiane și publică în revistele literare. Participă la cenaclul „Luceafărul” și se împrietenește cu scriitori ai deceniului șapte. Un fapt ieșit din comun ce avea să-i aducă unele

satisfacții: juca șah ca un adevărat profesionist, în echipa României de „șah prin corespondență”. Este perioada unei „libertăți regizate” și a „liberalizării ceaușiste”, când poetul Miron Radu Paraschivescu, scriitor de prestigiu și cu mare influență politică, promova „libertatea de expresie” în artă, devenind mentorul unui grup de tineri literați ce aveau să se numească „onirici” (de la grecescul „oneiros”, însemnând „vis”).

Împreună cu poetul Leonid Dimov (1926-1987), boem și ludic, „Țepi”, cum îi spuneau prietenii, pune bazele teoretice ale oniris-mului, la care aderă, printre alții, poeții Vintilă Ivănceanu, Daniel Turcea, Virgil Mazilescu și prozatorii Sorin Titel, Virgil Tănase, Florin Gabrea. În acest timp îi apare volumul de nuvele și povestiri **Frig** (1967), traducerea romanului **Gumele** de Alain Robbe-Grillet, articolul-program *Autorul și personajele* (în **Viața Românească**), nuvela *Înscenare* (în **Gazeta literară**) și traduce romanul același francez, **În labirint**. Obține o bursă de documentare, din partea lui Zaharia Stancu, și stă trei luni la Paris (ianuarie-martie 1968). Un an mai târziu devine redactor la **România literară** și apoi lector la Editura Cartea Românească. În 1970, în toamnă, îl găsim din nou la Paris, cu o bursă acordată de filozoful Gabriel Marcel. Dă interviuri și scrie articole în presa occidentală, ceea ce atrage atenția autorităților române.

Cu chiu, cu vai, cum se spune, peste un an, publică volumul de nuvele **Așteptare** (Editura Cartea Românească, retras din librării la o săptămână de la apariție. Totuși, la Editura Univers,

apare **Graal-Pirat**, traducerea romanului lui Robert Pinget, concomitent cu apariția la Flammarion a unei selecții de proze **Exercices d'attente**, în traducerea aceluiași Alain Paruit. Revenind în Franța, D. Țepeneag pune bazele revistei *Cahiers de l'Est* (1975–1980, douăzeci de numere); paharul anticomunist s-a umplut, astfel că Dumitru Țepeneag este exclus din U.S.R. și, prin decret prezidențial, i se retrage cetățenia română, obligându-l astfel să rămână în Franța, cu statut de apatrid. Înființează „Liga drepturilor omului în România” (cu sediul în redacția sa), asigurând logistica „Mișcării Goma”, mai ales după arestarea acestuia; culmea, i se refuză cererea de naturalizare în Franța, chit că la Flammarion publică **Les Noces nécessaires**. Din același an, 1978, până în 1984, Țepeneag întrerupe orice activitate literară și relațiile cu exilul românesc, refugiindu-se în... șah, scrie chiar o carte de teorie șahistă, **La defense Alékhine**, (P.O.L., Paris, 1982). Reîncepe să scrie direct în franceză și publică, în 1985, **Cuvântul nisiparniță / Le mot sablier, Roman de gare**, iar trei ani mai târziu, apare, sub pseudonimul Ed Pastenague, romanul **Pigeon vole** (P.O.L., Paris).

La sfârșitul lui decembrie '89, Dumitru Țepeneag vine în România, implicându-se imediat în procesul de restaurare a democrației și de punere în valoare a literaturii române. Îi apare, la Paris, antologia **Quinze poètes roumains** și, în București, romanul **Zadarnică e arta fugii**, distins cu Premiul U.S.R. (1991). Cu asta începe repunerea în „drepturi naționale” a operei care trebuia să-l aducă în conștiința noastră pe

cel alungat din literele românești. Tipărește volumul **Înscenare și alte texte**, romanul **Nunțile necesare** (distins cu Premiul Academiei Române); sunt reeditate volumele **Așteptare și Roman de citit în tren**, apoi jurnalul **Un român la Paris** (decembrie 1970–februarie 1972), volumul de publicistică **Reîntoarcerea fiului la sânul mamei rătăcite** (1993). În 1996 publică romanul **Hotel Europa** (reeditat în 1999, la Editura 100+1 Gramar, cu o prefață și CV de Nicolae Bârna), care avea să primească Premiul UNESCO și să fie ulterior tradus în germană, maghiară și slovenă. „Nebunia onirică” a deceniului șapte și relația Leonid Dimov – Dumitru Țepeneag prind contur în volumul **Momentul oniric** (antologie de texte-interviuri, eseuri, articole). Tot în 1997, este reeditat jurnalul **Un român la Paris**, carte distinsă cu Premiul U.S.R. Un an mai târziu, apare a treia ediție a romanului **Nunțile necesare** și volumul **Călătorie neizbutită** (Editura Cartea Românească).

Romanul **Maramureș** (Premiul Uniunii Scriitorilor, 2001) a fost lansat anul trecut, la a patra întâlnire a scriitorilor români de pretutindeni (de la Neptun), ca a treia piesă a trilogiei începute cu **Pont des Arts**, trilogie care-l reazăză pe Dumitru Țepeneag în primul plan al literaturii române contemporane!

O poză înainte de drum.

I. Groșan (plan secund),
V. Sâmpetrea și M. Cârnelci.

E. Guzun și N. Dabița.

M. Deguy (Franța).

Nicolae Breban.

S. Kerim, L. Butnaru, C. Breban și G. Dimisianu.

Axel MAUGEY
Canada

PLAIDOIRIE POUR LA FRANCOPHONIE

Curieusement, malgré ses avancées importantes, l'anglo-américain n'est pas devenu l'idiome généralisé car apprécié du monde global. C'est que l'anglo-américain, univers tourné vers l'argent, soucieux d'efficacité, de rapidité et trop souvent de court terme, s'affirme beaucoup plus comme "système de communication" qu'un «banquet» où seraient conviés les esprits.

En fait, la nature ayant horreur du vide aussi minime soit-il, l'anglo-américain, par son dynamisme et la force économique des sociétés où il est parlé, a pris la place du français fort affaibli à la suite des deux guerres mondiales et qui est devenu dans l'ensemble beaucoup moins réactif.

Depuis cinquante ans, convenons que la pensée française est parfois – pas toujours – réductionniste car un peu trop bridée par le carcan de l'état et parfois mal soutenue par une francophonie méconnue et par des élites encore trop hexagonales. Mais, rien n'est perdu si tous ceux qui ont enfin compris les dangers réels qu'il y aurait de se fondre dans un «américain global» décident de réagir et de se tourner avec dynamisme vers un meilleur dialogue des cultures, source bondissante de la diversité.

Il serait en effet grand temps de multiplier les échanges entre la France et les francophones, avec

notamment l'Afrique, le Québec, l'Europe et tant d'autres lieux du monde qui redoutent un tête-à-tête avec l'Amérique. Le français n'est absolument pas une langue perdue de vitesse comme d'aucuns voudraient nous le faire croire. Certainement pas, si l'on considère que près de 40 pays l'ont aujourd'hui comme première langue. Compte tenu de cette réalité, il faut donc donner un nouvel élan à la coopération et à la solidarité Nord-Sud, y compris à l'intérieur de l'Union européenne.

Il faut également préciser que dans le domaine culturel, le français hors de l'hexagone progresse comme jamais. Venus du monde entier, les écrivains francophiles sont légions. Ils se nomment Salah Stétié, Amin Maalouf, Albert Memmi, Gaston Miron, Hector Biancotti, François Cheng, Édouard Glissant, Aimé Césaire, Léopold Sédar Senghor, Émile Cioran, Eugène Ionesco et des centaines d'autres encore que je vous invite à découvrir dans les livres d'André Brincourt¹, de Robert Jouanny² et de Jacques Chevrier³.

Il est clair que nous n'utilisons pour l'instant qu'un faible pourcentage des possibilités du français et des «francophonies».

Par exemple, en Europe, notre terrain pourtant naturel, nous régressons dans certains pays parce que le parti anglo-américain a probablement réussi soit à acheter certains responsables, soit à démoraliser une partie de ceux qui croyaient à l'avenir du français.

Malgré certains égarements survenus au cours de l'histoire mouvementée et une période coloniale souvent plus que discutable, les Français n'en sont pas moins perçus comme des bâtisseurs dans

le monde; nos amis américains le pensent d'ailleurs puisqu'ils viennent de conférer la nationalité américaine à titre posthume au général La Fayette. Ils en auront mis du temps, eux qui sont en général toujours pressés.

Il m'apparaît que le moment est venu de remettre à plat tout le dossier France-Francophonie, France-Europe francophonie. Nul doute que l'avenir du français passe par une meilleure assise et le développement des autres langues.

Si le français progresse dans le monde et même dans certains pays européens (en Angleterre, en Irlande, en Finlande), c'est parce que de nombreux auteurs ne cessent de distiller de l'espérance, ce que le sociologue Edgar Morin⁴ considère comme une vertu rare dans nos sociétés modernes. Et Maurice Druon de rappeler dans un de ses excellents articles du *Figaro*: «devons-nous tenir pour rien que 65% des collégiens britanniques, ce qui n'est jamais dit par les détracteurs du français, choisissent le français comme première langue étrangère?».

On sait qu'un Albert Camus a permis à de nombreux Argentins⁵ de tenir moralement devant les exactions des extrémismes de tous bords; qui sait qu'en Colombie, un Haïtien, Nick Israël, se bat comme un lion pour faire aimer entre autres Jean de la Fontaine? Qui sait qu'à Hanoi la France met à la disposition de l'état vietnamien ses urbanistes et ses archives pour permettre la renaissance de la capitale vietnamienne? Qui sait qu'à Edmonton, au Canada, la faculté francophone de Saint-Jean reçoit chaque année cinq cents étudiants désireux de poursuivre leurs études dans la langue de Molière?

Hors des frontières du Québec, qui sait en France ou ailleurs qu'un million de francophones se battent jour après jour pour conserver le français de leurs ancêtres?

De même, en Malaisie, au nord de Kuala Lumpur, les amoureux de la France ont recréé une Colmar tropicale et, le 14 juillet, la «Marseillaise» y retentit. Et, en Chine, 3.000 de nos compatriotes n'ont pas peur de se retrousser les manches⁶.

Il faut aussi savoir que l'année dernière une opération de mécénat international, grâce à la B.N.P.-Paribas, a permis qu'une conférence sur le célèbre Beaumarchais soit donnée à Singapour. Une des multiples actions d'une grande banque française qu'il est important de souligner.

Cette passion mondiale pour le français s'exprime également en Bulgarie où le professeur Anna Krasteva a choisi d'instruire les élites en sciences politiques et sociales directement en français.

Qui sait que l'Égypte s'est dotée récemment d'une université française grâce à une souscription dans les milieux francophones qui a permis de récolter un million d'euros? Fort intéressés par cette université, les milieux d'affaires égyptiens ont à leur tour offert un million d'euros?

Du côté du Nigeria, pays Anglophone le plus peuplé d'Afrique, une autre bonne nouvelle est à signaler puisque ce pays a décidé d'adopter le français comme deuxième langue.

Beaucoup de nos compatriotes ne savent pas non plus qu'en Roumanie, à Bucarest, dans le «petit Paris» de Paul Morand, de nombreux ministres sont francophiles. Que

peut-on dire des relations France Roumanie en 2002?

Un peu plus loin sur la carte, en Estonie, grâce à trois jeunes Congolais, le français se développe en terre russophone. Autre nouvelle qui peut réjouir tous les amis de la France et de la Francophonie: en Russie, un comité sibérien pour le français, langue européenne, vient d'être créé.

Et puis, tout à côté de la douce France, à Bari, dans cette Italie si chère aux Français et aux Roumains pour ne citer qu'eux, le professeur Giovanni Dotoli⁷, poète francophile de talent, fait aimer notre civilisation à des milliers d'étudiants chaque année. En 2001, lors d'un colloque qui s'est tenu dans cette ville fort accueillante, j'ai rencontré une femme, une Serbe, professeur à la faculté de philosophie de Belgrade. Cette dernière m'a raconté que, juste après "les bombardements alliés" sur Belgrade, accompagnée de quelques-uns de ses collègues et de plusieurs étudiants, elle a réussi à empêcher la foule qui lançait des cailloux contre la façade du centre culturel français de brûler les 10.000 livres de la bibliothèque. Alors que répondre de plus à tous ceux qui se moquent des amoureux du français, aux indifférents, aux cyniques, à ceux qui se vendent pour un plat de lentille et aux défaitistes de tous bords. J'ai envie de leur dire que ce sont des poltrons.

Bref, dans le monde, le français ne régresse absolument pas. Pour ne prendre qu'un dernier exemple, celui de la Syrie, il ne cherche qu'à se développer. Mais seuls les moyens manquent, disent certains. Je leur réponds que c'est surtout la volonté politique qui manque.

Pour nous, Français, francophones et francophiles le 18e siècle,

fort de ses nombreuses réalisations, nous propose un art de vivre incomparable par bien des aspects. Allons-nous le rejeter au profit d'un "américain global" peu soucieux, en général, de l'univers des nuances? En agissant ainsi, nous perdriions une bonne partie de notre héritage. Au fond, notre chance, notre avenir, consiste à pouvoir continuer à puiser avidement dans cet héritage, tout en profitant de l'étonnante modernité américaine, mais à la seule condition de ne point nous couper des autres cultures du monde, expressions vitales de l'universalité, et de ne point céder aux sirènes des technologies toutes puissantes.

Il apparaît clair que la communication de masse est au service du monde commerçant, qu'il ne s'agit absolument pas de rejeter, mais de relativiser et de contrôler un minimum.

En vérité, on s'aperçoit, ici et là, qu'en dépit de son déclin très relatif, plus psychologique que réel, le français continue de fasciner une élite mondiale qui a nettement augmenté depuis le 18e siècle.

"Loin en effet des canaux de la Francophonie institutionnalisée et des écoles Berlitz", l'on retrouve ou l'on découvre dans de nombreux pays des artistes de la conversation en français. Il faudrait peut-être examiner de plus près cette piste surprenante. L'on y découvrirait en effet des êtres de qualité, influents et discrets qui deviennent volontiers vos amis, vos confidents et vos correspondants.

Alors, question majeure: quelle langue au 21e siècle offrira un idiome civilisé au monde global? Je m'interroge.

Sur cette terre bizarrement mondialisée, déchirée et peuplée d'énormes d'égoïsmes, il semble que l'esprit ne soit pas toujours du côté du plus fort. Il existe même une langue des langues – écoutez Racine écoutez Ovidius, écoutez Shakespeare, écoutez Cervantes, écoutez Dante – révélatrice de civilisations incomparables qui refusent de mourir parce qu'elles possèdent de trésors qui, sans elles, disparaîtraient en entraînant des arts de vivre, de modèles d'espérance. Nul doute que ses disparitions priveraient la planète d'oxygène en entraînant avec elle de nombreuses valeurs.

Il reste aux Français, aux francophones, aux francophiles, aux Roumains que nous sommes de convaincre tous nos amis et, bien sûr, les non-francophones, qu'abandonner les richesses culturelles, comme cela se pratique trop depuis cinquante ans au profit exclusif du monde „des finances et de l'économie”, s'avère une erreur dangereuse que nous payons déjà très cher, trop cher.

À cause de notre héritage commun si précieux, refusons tous ensemble l'univers médiocre vers lequel les partisans de l'uniformisation veulent nous entraîner.

Quant aux hésitants et tous ceux qui lorgnent exclusivement vers l'Amérique, ils finiront par comprendre ce qu'ils risquent de perdre en se coupant des mille et une réalités de ce monde. Il ne faut jamais mettre tous ses œufs dans le même panier. Soyons réalistes.

Notre cher disparu, Léopold Sédar Senghor, était persuadé que „dans la civilisation de l'universel, la langue française était tout à la fois précurseur et vigie”. Ne le détrom-

pons surtout pas. Et paix à son âme de grand poète.

Laissons l'excès de virtuel à ceux qui ont perdu le goût des saveurs humaines et disons avec Emmanuel Berl: „La France réelle est l'universel”.

Avec Maurice Druon et tous les militants du français du Multilinguisme et du dialogue des cultures; renversons à présent la vapeur et plaquons nos paumes sur les tables de conférence en disant: „Nous voulons notre langue; nous voulons parler la langue des autres, y compris l'anglais, mais pas seulement l'anglais; c'est cela qui pourrait s'appeler la volonté politique”.

Français, réveillez-vous (en écrivant cela, je pense au Georges Bernanos de **Français, si vous sachiez**), Francophones et francophiles ayez confiance dans la France, celle, bien sûr, du banquet des esprits. Elle est en train de se ressaisir⁸.

Note:

¹ André Brincourt, *Langue française, terre d'accueil*, Éditions du Rocher, 1997.

² Robert Jouanny, *Singularités francophones*, P.U.F. 2000.

³ Jacques Chevrier, *La littérature nègre*, Armand Colin, 1999.

⁴ Edgar Morin, *Les sept saviors nécessaires à l'éducation du futur*, Le Seuil, 1999.

⁵ Axel Maugey, *Les élites argentines et la France*, L'Harmattan, 1999.

⁶ Axel Maugey, *Un patron français en Chine*, Lettres du Monde, 2001.

⁷ Giovanni Dotoli, *Paris poème*, collages de François Chapuis, Paris, Didier, 2000.

⁸ Axel Maugey, *L'avenir du français dans le monde*, Montréal, Humanitas, 2002.

Parviz KHAZRAI
Iran

EXIL, OMBRES ET LUMIÈRES

Tu as fui les feux du désert
et la caravane de la soif
pour rêver le restant de ta vie
aux mirages,
à la danse des gazelles,
ici,
parmi les ombres moisiées
de l'exil...

• • •

Le cerf
sans la forêt,
l'aigle
sans le bleu du haut,
la baleine
sans les ondes du bas,
ne seraient ni nobles ni complets;

et moi,
avec toi je reste toujours beau,
accompli par tes mystères;
avec toi,
 mon pays las,
 ensablanté,
volcan furieux de la terre...

• • •

L'arbre
sans ses racines ni sa terre
ne sera que la danse squelettique de la mort
figée dans la soif et la solitude.

Arraché de ta terre meurtrie,
ô toi mon ami,
comment restes-tu encore debout,
toujours en vie...?

• • •

Jusqu'où ont coulé de ma plume
l'encre de la nuit
et le sang des crépuscules?

Jusqu'où ta bouche
emportera-t-elle mes cris
et la comète de ma révolte?

• • •

Ô mes compagnons d'errance,
arrosez de vos larmes
les longs chemins poussiéreux
de l'exil!

Ô mes amis de pensée,
perdus dans les labyrinthes des déceptions,
rendez-vous au désert,
empire de la soif!

• • •

J'écarquille les yeux
rivés à ce paysage
dément,

paysage
pendu loin de ma fenêtre
à des crochets de sang...

• • •

Les nuages de toute la terre
pleurent sur ton cœur
qui ne bat
qu'à la grisaille;

les fauves de toutes les jungles
hurlent sur tes lèvres
qui ne peuvent plus aimer
qu'à voix basse...

• • •

ce n'est pas
que je sois triste
que je voie noir;

c'est que je porte
toujours la nuit
dans mes yeux...

• • •

Ce n'est pas aux sommets de la tristesse,
ce n'est pas sous les dents de l'indifférence,
dans les labyrinthes de la solitude,
dans les tourbillons de la peur,
dans les sous-sols de la torture,
dans l'abîme des deuils ininterrompus,

c'est dans les cauchemars que j'ai vieilli...

• • •

Solitude
cocon tissé autour de soi
pour y faire pousser des ailes...

• • •

Pour aimer
la loi de l'attraction
suffira;

le reste
– mots, science, raison –
ne sèment que confusion!

• • •

Un jour, j'ai écrit aussi:

“Qui se met en quête d'une vérité
ne peut être
ni maître ni adepte;
c'est un noble aventurier
qui marche sur le tranchant du sabre.”

Je suis, peut-être, cet aventurier (enlevez l'adjectif!) qui ne cesse d'observer la terre et le ciel à la recherche d'une certaine vérité. Mais comme c'est dommage de ne vivre qu'une seule fois! Car trouver les bonnes réponses aux questions fondamentales nécessite l'éternité pour pouvoir contourner le temps, arriver au néant d'avant le chaos initial et surprendre "les mains" à l'œuvre. Et comme, apparemment, c'est impossible, je suis depuis toujours, et je resterai jusqu'à mon dernier souffle, un révolté qui se bat contre tout ordre prescrivant de se taire. Je vis donc mon enfer sur cette terre chauffée "au bleu" pour y subir la punition qu'on inflige, depuis toujours d'ailleurs, aux âmes révoltées. Je suis un voleur, oui! voleur de la liberté (le feu a déjà été volé). La liberté, la vraie, n'a jamais été admise nulle part. Pourtant elle est absolument indispensable à la recherche de la vérité. Mais elle a toujours été considérée comme très dangereuse, surtout entre les mains des rebelles... Il fallait donc la voler. Je l'ai fait et la punition n'a pas tardé à tomber: l'errance. Il fallait donc fuir, s'exiler. Et c'est le destin de tous ceux qui, tout en restant rebelles, n'ont pas un poignard ou un fusil à la main; qui veulent rester en vie et continuer à observer, à chercher, à constater et à contester. Partout. Ils sont toujours et partout prêts à souffrir, énormément, pour pouvoir témoigner de leur temps devant l'histoire.

J'ai parlé et je vais continuer à parler à la première personne – chose que je n'apprécie pas beaucoup – car l'exil de chaque individu est une affaire très personnelle et une expérience unique.

J'ai quitté l'Iran deux ans avant la chute du Shah. J'étais universitaire, j'avais maison et situation et je menais une vie confortable. Mais la censure était terrible et, en écrivant, l'autocensure s'installait. A un moment donné, je me suis surpris à censurer ma pensée! Je n'étais plus un homme libre, même dans ma plus intime solitude. J'ai tout abandonné pour venir à Paris et vivre dans une "niche", une chambre de bonne. Tout cela pour me lancer dans une nouvelle aventure culturelle et humaine, pour pouvoir m'exprimer sans crainte et, surtout, pour pouvoir penser librement. J'ai donc fait un choix. Il fallait que le but de mon exil soit en harmonie avec ma quête de liberté et de vérité. D'ailleurs, mon premier recueil de poèmes publié en France porte le titre "Désobéir à la Peur". Beaucoup de mes poèmes sont nourris de ma vie au pays natal et de celle de mon peuple. Cependant ils n'auraient peut-être pas la même audace et la même liberté s'ils avaient été écrits dans l'Iran du Shah ou celui du régime actuel. Les poèmes protestataires que j'avais écrits en Iran n'y ont jamais été publiés.

Une langue, dans la bouche d'un poète, est avant tout un instrument pour creuser au plus profond de l'âme humaine. Mais elle est aussi, en même temps, une arme de combat, de résistance. La connaissance d'une autre langue, surtout quand on arrive à s'y exprimer aisément, est, avec ses propres possibilités, un outil supplémentaire au service de la recherche des vérités, une arme de plus dans le combat et la résistance contre les forces obscures qui assombrissent le côté merveilleux de l'homme. Ainsi, le français, depuis qu'il m'habite est devenue ma langue principale de communication avec le monde pour mieux lui transmettre mes batailles et mes témoignages.

Je suis persuadé que l'exil peut élargir, si on le veut vraiment, l'étendue de notre regard sur l'homme et sur le monde. Pour ma part, il est fort probable que l'exil a joué un rôle considérable dans l'évolution de mon écriture. Mes souffrances personnelles diminuent chaque jour davantage. Dans mes poèmes

de ces dernières années, “je”, “toi”, “lui”, sont très souvent le même personnage confronté à des questions différentes.

En outre, il faut dire que l'exil ne signifie pas seulement l'absence de crainte et ses conséquences sur l'écriture; ce n'est pas seulement s'offrir une fenêtre qui ouvre sur d'autres mondes et sur une meilleure compréhension des races et des cultures. L'exil, c'est aussi l'entassement des années loin de ses racines, années qui pèsent de plus en plus dans la vie de l'exilé, surtout pour celui qui ne peut pas retourner chez lui.

Il y a treize ans, j'ai écrit un long poème en dix-huit chapitres, poème intitulé “A travers la Fenêtre de l'Exil”. Voici une partie de son dixième chapitre:

Si par pure compassion
les bienveillants arrachaient du désert
les ronces brûlant de sécheresse,
et si on les replantait
dans les jardins de l'Eden,
la nostalgie de leurs terres assoiffées
finirait certainement par les faner.

• • •

L'exil provisoire
c'est passer une nuit dans une auberge;
mais s'il se perpétue
il deviendra royaume de souffrance,
puis, dans les ruines de ton âme,
il se transformera en vipère
pour te mordre jour et nuit.

L'exil est une vieille canaille,
une pie rusée, vicieuse,
qui vole tout ce qui brille en toi.
Ton arrivée foudroyante
est l'éclatement du soleil;
ta vieillesse, ton départ,
seront l'assaut des ténèbres glaciales.
L'exil est un supplice:
les secondes te traversent à l'infini
comme des gouttes d'acide;
après quelques années
chaque longue journée de l'exil
devient une avalanche de pierres
qui s'écroule dans ta tête.

Dans tes sommeils troubles,
dans tes rêves bourbeux,
tu entends toujours quelqu'un crier,
toujours quelqu'un pleurer;
et lorsque tu te réveilles

tu es tremblant d'effroi,
tu es inondé de tes larmes.

Être étranger,
rester toujours étranger,
quelle sensation sinistre!
C'est comme si quelque chose
tourbillonnait en toi,
quelque chose comme un nuage
à la silhouette de vautour...

• • •

Avalanche, avalanche!
avalanche de neige des années
qui déjà s'est détachée du sommet;
on n'a plus le temps de s'échapper,
elle court en avalant la vallée
avec ses régiments de glace
pour se jeter au puits du dedans...

• • •

C'est vrai, tout cela est vrai. Mais j'aimerais terminer sur un autre ton. J'aimerais revenir sur d'autres aspects de l'exil. C'est vrai que l'humanité n'a jamais connu autant de déracinements, de migrations, d'exodes et d'exils que durant les trois dernières décennies. Mais, par la succession continue des malheurs qui assaillent les peuples de notre planète, l'homme universel est en train de naître. L'exil, ce ne sont donc pas seulement des moments qui durent l'éternité; ce ne sont pas seulement des solitudes qui aspirent l'exilé comme des sables mouvants; ce n'est pas seulement le travail colossal et absurde de Sisyphe; bref, l'exil n'est pas tout noir. Il est de toutes les couleurs du noir et de celles du blanc, mais chacune de ces couleurs est beaucoup plus intense, donnant ainsi beaucoup plus de relief aux moments et aux choses de la vie. Vivons donc notre exil, mélancoliquement heureux, sans jamais oublier notre colère et notre révolte contre l'injustice et la contrefaçon des vérités. Cette colère et cette révolte, qui sont nos principales forces, ne doivent à aucun moment connaître le compromis. Et à elles seules, elles peuvent nous sauver ainsi que le monde. Peut-être, qui sait?!

Liliana URSU
România

CA O ARCĂ A LUI NOE

Orice Festival de literatură este un fel de „Arcă a lui Noe” modernă care salvează cartea în aceste vremuri dominate de televizor și computer. Scriitorii apar în fața publicului dăruind celor prezenți energia magnetică a cuvântului scris.

„Dacă lumea aceasta ar putea fi salvată, ar fi salvată de către poeți”. Sub aceste cuvinte înțelepte ale lui Bernanos se desfășoară în perioada 19-24 septembrie la Neptun și Mangalia prima ediție a Festivalului Internațional **Zile și nopți de literatură**, organizat de Uniunea Scriitorilor și Societatea Română de Radiodifuziune, care reunește scriitori din peste 20 de țări ale lumii, poeți și prozatori.

Și, fiindcă „meseria” mea e poezia, când am fost invitată de Uniunea Scriitorilor să particip la întâlnirile acestui „superclub” literar, m-am gândit că darul cel mai frumos pe care și-l pot face poeții sunt traduceri, altminteri spus, crearea unei hărți a poeziei, întrucât actul nașterii într-o altă limbă este asemenea reconstrucției unui sat sau oraș în ruine.

Și, astfel, am avut bucuria de a mă întâlni mai întâi cu cărțile poetei luxemburgheze Anise Koltz, fondatoarea „Zilelor literare de la Mondorf”, membră a Academiei Mallarmé din Paris și vicepreședintă a Academiei Europene de

poezie, sau cu cărțile poetului, pictorului și traducătorului britanic de origine maghiară George Szirtes, membru al Societății Regale de Literatură, dar și deținătorul mult râvnitului „Premiu European pentru traduceri de poezie”, în 1996, sau cu cărțile suedezului Kjell Espmark, poet, romancier, istoric literar, membru al Academiei Suedeze și președinte al Comitetului Nobel din 1988, sau cu poezia slovenului Tomaz Salamun, scriitor, istoric al artelor, bursier Fulbright, profesor de *creative writing* la diverse și celebre universități americane, cu poezia lui Asher Reich, editorul revistei Asociației Scriitorilor din Israel, profesor de *creative writing* la Universitatea Ben Gurion, deținător al Premiului pentru poezie al președintelui Israelului pe anul 2000.

Și cu alți distinși poeți din Franța, Finlanda, Macedonia, Turcia, Spania, Polonia. Bucuria de a-i întâlni apoi „în carne și oase” la malul Mării Negre este cel puțin egală cu cea a traducerii poemelor lor, apoi a rostirii lor în fața microfونului din cabina trei pentru emisiunea atât de dragă sufletului meu, **Meridianele poeziei**. Cât despre tema Colocviului Festivalului: **Inter arma silent musae?**, ea a fost cu succes „epuizată” în luările de cuvânt ale scriitorilor români și străini care și-au aflat ecoul în cuvintele unui poet de peste Ocean: „Frumusețea poate opri suferința. Și nu poate exista frumusețe fără de adevăr, iar adevărul este lupta pentru cuvântul autentic”.

Tomaz SALAMUN
Slovenia

CĂPRIOARA

Stânca ce-ți taie respirația, albă dorință
Apa țâșnind din sânge
Lasă-mi forma să se îngusteze, să-mi sfărâme trupul,
ca totul să fie una: cenușă și schelet, un pumn de țărână.

Mă bei, secătuindu-mi culoarea sufletului
Mă aduni din valuri, ca pe o muscă într-o minusculă barcă.
Capul îmi vâjâie, văd cum
au fost făcuți munții, cum s-au născut stelele.

Ți-ai tras sprânceana de sub mine. M-am ridicat.
Privește în aer. În tine, uscată, toată
a mea. Acoperișuri de aur se unesc deasupra noastră,

Născut în 1941 la Zagreb, Tomaz Salamun a publicat treizeci de culegeri de poezie în Slovenia. A provocat o adevărată revoluție în literatura slovenă chiar de la prima apariție (*Poker*, 1966). Scriitorul a renunțat la imaginile poetice intimiste și tradiționale, înlocuindu-le cu efecte combinate. Ca element adițional șocant pentru un cititor conservativ, a introdus prezența clară a corpului în text. Salamun nu și-a pierdut niciodată energia poetică tinerească; chiar și acum, când a primit cele mai înalte onoruri pe care țara sa a putut să i le acorde. Și după ce a fost numit Atașat Cultural al Ambasadei Sloveniei la New York, el continuă să fie același *enfant terrible* de cândva, de pe când făcea parte din avangardă.

În anumite privințe, Tomaz Salamun se bucură de o mai mare popularitate peste hotare, decât acasă. Prezența sa literară este atestată în toată Europa, iar în Statele Unite este considerat unul dintre cei mai traduși poeți europeni contemporani. Versul său este înalt apreciat atât de tinerele generații de poeți americani, cât și de personalități marcante, cum ar fi: Jorie Graham, Robert Creeley, David St. John, Robert Haas (autor al introducerii la cartea lui Salamun publicată în 1988 de Ecco Press) și Charles Simic (editor al celei mai recente culegeri, publicată în 2000 de Harcourt Brace).

Dintre numeroasele sale cărți editate peste hotare, începând cu 1972, amintim: *Ein Stengel Petersilie im Smoking*, Frankfurt: Fischer, 1972; *Turbines*, Iowa City: The University, 1973; *Wiersze*, Cracovia: Wydawnictwo Literackie, 1979; *Glas*, Split: Logos, 1985; *The Selected Poems of Tomaz Salamun*, New York: The Ecco Press, 1988; *Wal*, Graz&Viena, Droschl, 1990; *Ar anglar gršna*, Stockholm: Symposion, 1992; *Poemes choisies*, Paris: Editions Est Ouest, 1994; *Homage to Hat and Uncle Guido and Eliot*, Londra, ARC Publications International Poets, 1977; *Sellecion de poemas*, Madrid, Visor, 1999.

Poemele lui T. Salamun au fost publicate în multiple culegeri de poezie, antologii, inclusiv *Child of Europe* (Penguin Books), în reviste europene și americane.

mici pagode din frunze. Eu sunt în dulciurile mătăsoase,
tandru și tenace. Îți suflu ceața
în respirație și respirația ta o aduc în capul de zeu al grădinii mele, căprioară.

LACUL

Destinul se rostogolește peste mine. Uneori ca un ou. Alteori
cu labele, izbindu-mă de taluz. Urlu. Încerc
să mă ridic. Îmi pun zălog toată bărbăția. N-ar trebui
să fac asta. Destinul mă poate nimici acum.

Dacă destinul nu suflă asupra sufletelor noastre, înghețăm
pe loc. Am petrecut zile întregi cu spaima
că soarele nu va mai răsări. Că era ultima mea zi.
Am simțit lumina alunecându-mi din mâini și dacă

n-aș fi avut destule fise în buzunar și dacă vocea Metkăi
nu era atât de dulce și de bună și de solidă și
de adevărată, sufletul mi-ar fi ieșit din trup, așa

cum într-o bună zi se va întâmpla. Cu moartea trebuie să fii amabil
Casa e locul de unde ne tragem. Totul într-o umedă gălușcă.
Trăim doar o clipă. Doar până când se usucă lacul.

IONA

cum apune soarele?
ca zăpada
ce culoare are marea?
mare
Iona, ești sărat?
sunt sărat
Iona, ești un steag?
sunt un steag
licuricii se odihnesc acum

cum sunt pietrele?
verzi
cățelușii cum se joacă?
ca florile
Iona, ești pește?
sunt pește
Iona, ești un arici de mare?
sunt un arici de mare
ascultă refluxul

Iona e căprioara care aleargă prin pădure
Iona e muntele care respiră
Iona cuprinde toate casele
ai auzit vreodată un asemenea curcubeu?
cum e roua?
ai adormit?

Charles CARRÈRE
Senegal

POATE CĂ IUBIREA ERA LIMPEDE ASEMENI UNEI GRĂDINI DIN CARNE

iubirea era limpede
în trupurile noastre împreunate

* * *

mireasmă de tămâie
de gândire pură
vertij al abisurilor
chip al visului
adevăruți imaginare
realul alunecă
preludiu al limpezimilor

* * *

știi
tu
timpul eclipselor
durata lunilor pline
divagațiile valurilor
evanescența nisipului
ora mării.

Poet senegalez, Charles Carrère s-a născut la Saint-Louis în 1928. Având studii în drept, a profesat mai mulți ani în notariat la Dakar; consilier juridic și consultant la Agenția pentru Francofonie; coordonator al Organizației Mondiale a Poeților, al cărei președinte a fost, până nu de mult, Léopold Sédar Senghor. Fiind vicepreședinte al Casei Internaționale a Poeziei din Bruxelles, Charles Carrère este de asemenea membru-fondator al Academiei Mondiale "Poésie-Opéra" de la Verona, sub egida UNESCO. Colaborează la diverse reviste literare și figurează în nenumărate antologii; este titular al mai multor premii și distincții, iar de curând – al Marelui Premiu Léon Dierx al Societății Poeților Francezi; a fost onorat, în 2001, cu medalia "Arts et Lettres".

Bibliografia sa cuprinde: *Océanes* (Nouvelles Editions Africaines, Dakar); *Lettres de Gorée* (Silex-ACCT, Paris); *Mémoires de la Pluie* (Euro-Editor, Luxembourg–Fundația Agha-Khan la Geneva); *D'Ecume et de Granit* (Institutul de Înalte Studii Umanistice de la Roma); *Mémoires d'un balayeur* (L'Harmattan, Paris); *Nouvelle Anthologie de la Poésie nègre et malgache* (în colaborare cu A. Lamine Sall, Editura Simoncini, Luxembourg); *Noël à Malaïka* (F. Rielo, Madrid – Editura Simoncini, Luxembourg); *Hivernage* (L'Harmattan, Paris); *Les contes d'une grand-mère sénégalaise*.

În calitate de conferențiar Charles Carrère susține clase de poezie în mai multe licee și colegii. Este membru al Societății Poeților Francezi.

* * *

iubire
a spumei
a granitului
marea în taina lor împreună cum mai
murmură

* * *

ziua cântă zorilor
lumina-i zămislită din acest cânt
și desenează în ceruri
culorile sângelui meu
coapsele tale din fildeș
împletitură de mătase
cât de tandru va fi focul

* * *

iată hotelul dimineților
coșul de pâine
și cana cu lapte
râsul-plânsul patriilor copilăriei
geneza vârstei
colina ardorilor

* * *

privire perlată
raza verde
angoasă a viselor
trezirea vieții dintr-o privire albastră
pești migratori

În românește de Liliana URSU

Mircea MARTIN
România

LAUDATIO

Domnule Jorge Semprun,
Domnule Eugen Uricaru,
Stimați colegi,
Doamnelor și domnilor,

Uniunea Scriitorilor a decis anul acesta să constituie un premiu internațional și să-l acorde cu prilejul Festivalului **Zile și nopți de literatură** la Mangalia. Acest premiu este destinat unui scriitor de o valoare certă, care să fi adus prin creația și activitatea sa o contribuție importantă la afirmarea libertății de expresie și a toleranței interetnice. Numele acestui premiu este „Ovidius”, în amintirea marelui poet latin, care și-a sfârșit zilele, exilat aici, pe țărmul Pontului Euxin, unde a așteptat în zadar misiva de iertare a împăratului și, așteptând, a scris **Tristele**, dar – se zice – și poeme în graiul autohtonilor. Acordat unui scriitor străin de seamă, acest premiu ar vrea să invoce și să evoce acele versuri care au pierit o dată cu limba rămasă, la rândul ei, necunoscută, a geților sau a sarmaților: să fie o compensație simbolică pentru pierderea lor.

Acest premiu se vrea, în același timp, un act de legitimare inițiat din spațiul unei literaturi care nu a dus niciodată lipsă de talente, al unei culturi care, în ciuda ultimelor patru decenii de dictatură comunistă, n-a fost o „Siberie a spiritului”; se vrea, în fine, un gest de apropiere și de regăsire venit din acea parte a Europei, care a fost atâta vreme ignorată și depărtată. Un gest firesc, la urma urmelor, dacă acceptăm ideea că valorile trebuie să circule în toate sensurile și că validarea lor nu se face într-un singur punct de pe glob.

Alegerea juriului s-a oprit asupra Dumneavoastră, domnule Jorge Semprun, nu pentru că ați fost un exilat, ca și Ovidiu, nici pentru că, asemenea lui, ați trăit suferința și, în același timp, plăcerea perversă a singurătății. Nici pentru că opera și cariera Dumneavoastră au fost marcate de numeroase alte premii, printre care și unul fondat de o româncă, premiul Femina – Vacaresco. Ci pentru coerența destinului Dumneavoastră de scriitor, pentru unitatea exemplară între opera Dumneavoastră și biografia Dumneavoastră.

Mentalitatea modernă – nu numai de la Proust încocoare – obișnuiește să disocieze opera de biografie, eul artistic de cel empiric și uneori chiar să le opună radical. Dumneavoastră înșivă intitulați una dintre cărți **Scrisul sau viața (L'écriture ou la vie)**. Dar scrisul Dumneavoastră merge mână în mână cu viața Dumneavoastră care îl inspiră și-l ritmează. Câtă literatură, atâta viață, câtă existență, atâta conștiință. Proba acestei unități nu e dată numai de caracterul evident autobiografic al scrierilor Dumneavoastră, ci și de faptul – pe care singur îl mărturișiți – că scrisul este cel care V-a provocat și întreținut angoasa în loc să vă scape de ea. Nu V-ați expulzat din romanele Dumneavoastră și nici conduita Dumneavoastră civică n-a fost străină de aceea a personajelor Dumneavoastră. Momentele cele mai puternice, cele mai reușite din proza Dumneavoastră sunt acelea ale trezirii conștiinței, fugile înainte și înapoi care se opun blocajului memoriei. „Memoria este inepuizabilă”, spuneți, și justificați astfel un travaliu al memoriei și o datorie a memoriei.

Iar memoria Dumneavoastră nu este unilaterală, deși ați fost și ați rămas un scriitor angajat. Ați fost francțiror în Franța ocupată, ați fost chiar comunist, ați fost arestat și închis în lagărul de la Buchenwald, unde ați ratat o moarte la vârsta de

20 de ani [Mărturia acestei experiențe o găsim în cel mai cunoscut roman al Dumneavoastră, **Marea călătorie (Le grand voyage)**, precum și în romanul recent (recent apărut și în românește) **Mortul care trebuie (Le mort qu'il faut)**]. Ați conspirat apoi împotriva dictaturii franchiste între 1957 și 1962, iar în 1964, în urma unor divergențe politice cu conducerea Partidului Comunist Spaniol, ați fost exclus din partid. Ați acceptat apoi în 1988–1991 să fiți Ministrul Culturii în Guvernul socialist al Spaniei, ați fost, prin urmare, nu numai ministrul lui Felipe Gonzalez, dar și al Regelui Spaniei, ca, altădată, bunicul Dumneavoastră.

Ați crezut în puterea formatoare a cărților și a idealurilor, dar ați acordat valoare sacră vieții, nu ideologiei. N-ați traficant convingerile Dumneavoastră antifasciste și ați recunoscut înaintea altora existența gulagului și atrocitățile comise în numele idealurilor comuniste. Faceți

parte dintr-o stângă europeană care încearcă astăzi să-și regăsească vocația, asumând atât cât îi stă în putință eșecul comunismului real și analizând cu luciditate cauzele acestui eșec. Mari scriitori precum Baudelaire sau Kafka V-au apropiat de realitatea lumii și V-au îndepărtat de ficțiunea constrângătoare și lipsită de orice adevăr concret al teoriei comuniste. În ciuda perspectivei grave și, repet, angajate, nu V-ați pierdut capacitatea de mirare și de surpriză în fața gratuității existenței – fără de care scriitorul riscă să devină doar un predicator.

Pentru aceste motive și pentru încă multe altele, juriul nostru Vă acordă Premiul „Ovidius”. Premiul „Ovidius” nu este premiul „Goncourt”, dar să sperăm că datorită numelui său ilustru și datorită prestigiului primului premiant va deveni, la rândul lui, un premiu important și râvnit de scriitorii lumii. A Vous l'honneur, Señor Semprun!

Mircea Martin împreună cu Jenő Farkas (Ungaria) și Kjell Espmark (Suedia).

Jorge SEMPRUN

MORTUL CARE TREBUIE

– *Avem* mortul care trebuie!
strigă Kaminsky.

Sosește făcând pași mari, nici nu așteaptă să ajungă până la mine ca să-și trâmbețeze vestea cea bună.

Duminică de decembrie: soare de iarnă.

Copacii, de jur-împrejur, acoperiți de promoroacă. Peste tot zăpadă, după cât s-ar părea rămasă dintotdeauna. În orice caz, o zăpadă cu nuanța albăstruie a eternității. Dar vântul se potolise. Obșnuitele lui rafale de pe colinele de la Ettersberg, aspre, înghețate, nu mai ajungeau până la ridicătura de pământ pe care se înălțau latrinele din Lagărul cel Mic.

Pentru un scurt răgaz, întins la soare, cum nu mai sufla vântul ucigaș, ai fi putut să uiți, să te gândești la altceva. E ce mi-am zis ajungând la locul întâlnirii, în fața barăcii cu latrine colective. Ai fi putut să-ți spui că apelul se terminase și că înaintea ta se întind, ca în fiecare duminică, mai multe ceasuri de viață: un fragment important de timp care nu le aparține SS-iștilor.

Ai fi putut să închizi ochii la soare, să-ți imaginezi cum anume ți-ai putea petrece acest timp disponibil, miracol săptămânal.

Nu aveai prea multe posibilități, existau limite precise – își poate imagina oricine. Dar o alegere, totuși, era posibilă, cum probabil că există peste tot una; pentru oamenii de rând,

în orice caz. Chiar dacă restrânsă, o alegere era totuși posibilă: excepțională, numai în aceste după-amiezi de duminică, însă reală.

De exemplu, te puteai hotărî să te duci să dormi.

De altfel, mai toți deportații se îndreptau repede spre dormitoare, imediat după sfârșitul apelului de duminică. Să uite de ei înșiși, să se piardă, poate să viseze. Se trânteau fără să mai aștepte pe stinghiile priciului, adormeau de îndată. După apel, după supa duminicală – cu macaroane, totdeauna; binevenită, totdeauna –, nevoia de neantul reparator părea să fie cea mai importantă.

Puteai de asemenea să iei de la tine, din nevoia de somn, din oboseala de a trăi, și să mergi să-ți regăsești prietenii. Să refaci o comunitate, uneori chiar o comuniune, când nu era vorba pur și simplu decât să te reîntâlnești cu cei din satul natal, cu cei împreună cu care ai luptat în clandestinitate, în mișcarea de rezistență: sau când era, pe deasupra, o comuniune politică ori religioasă, aspirând spre depășire, deci spre o transcendență, și antrenându-te în vâltoarea ei.

Să iei de la tine ca să ieși din tine, la urma urmei.

Să faci schimb de semne, de cuvinte, de vești din lumea largă, de gesturi frățești, de un surâs, de un chiștoc de mahorcă, de fragmente de poeme. Fragmente, de acum înainte zdrențe, scame, căci memoria se fărâmița, se micșora. Cele mai lungi poeme știute pe de rost, din adâncul inimii, *Le bateau ivre*, *Le cimetière marin*, *Le voyage*, se reduceau la câteva catrene descusute, disperate. Dar cu atât mai tulburătoare, desigur, căci încă mai ieșeau la suprafață din cețurile trecutului îngropat.

Forța cărții **Mortul care trebuie**, ce nu se vrea nici istorie și nici autobiografie, rezultă mai cu seamă din concretețea detaliilor, din caracterul pregnant al senzațiilor ce iau în stăpânire un segment dureros al trecutului, pentru a se constitui într-o mărturie de altă natură. Altfel, adică diferită de litera neutră a studiilor de istorie sau chiar a prozei doloriste ieșite din infernul nazist. **Mortul care trebuie** este o imersiune epidermică, totală, necomplezentă și radicală în adâncurile unei experiențe colective care a traumatizat câteva generații.

În acea duminică tocmai, no-
utățile ce se transmiteau erau mai
degrabă îmbucurătoare: americanii
rezistau la Bastogne, nu cedau un
centimetru de teren.

Dar soarele de decembrie era
înșelător.

Nu încălzea deloc. Nici mâinile,
nici fața, nici inima. Frigul glacial te
lovea în măruntaie, îți tăia suflarea.
Sufletul simțea și el frigul, îndurerat.

În acest timp, Kaminsky se apro-
pie cu pași mari, cu un aer vesel. Și
începu să-și strige vestea cea bună
când încă se mai afla la distanță.

Iată deci: avea mortul care
trebuie.

Imobil, acum, în fața mea, înfipt
țepăn în cizme, masiv, cu mâinile
adânc îndesate în buzunarele laterale
ale hainei sale de ploaie, albastre, de
Lagerschutz. Dar fața lui neclintită,
ochii lui vii trădau o stare de excita-
re.

– Unerhört! exclamă el. Incre-
dibil! E de vârsta ta, vă despart doar
câteva săptămâni. Iar pe deasupra,
student!

Altfel spus, un mort care îmi
seamă. Sau poate eu seamăn
deja cu el.

Conversația cu Kaminsky, ca de
obicei, se desfășoară în două limbi
amestecate. El a luptat în Spania, în
Brigăzi, încă mai vorbește o spaniolă
fluentă. Îi place să strecoare cuvinte
spaniole, locuțiuni întregi neori, în
conversațiile noastre pe nemțește.

– Ash Unerhört! exclamă deci
Kaminsky. Inaudito!

După care adaugă, fără îndo-
ială pentru a sublinia caracterul cu
adevărat neașteptat al acestui mort
convenabil:

– Parizian, ca tine.

Sunt eu oare un adevărat pa-
rizian?

Nu-i momentul să abordez
această întrebare: Kaminsky m-ar
trimite la dracul. Poate chiar pe ruseș-
te. În acest amestec lingvistic peștiț
de Buchenwald – din care engleza
era exclusă, atâta pagubă, Shakes-
peare și William Blake ar fi fost totuși

potrivii –, limba rusă mi se pare că
dispune de cea mai bogată varietate
de expresii, dacă vrei să trimiți pe
cineva în mă-sa.

Râde, Kaminsky, cu un soi de
bucurie brutală.

– S-ar putea spune că ești
norocos.

E o frază care mi s-a mai spus
pe durata acelor ani. O constatare
deseori făcută. Pe toate tonurile,
inclusiv de enervare. Sau de neîn-
credere, de bănuială. Ar fi trebuit să
mă simt vinovat de atâta noroc, mai
cu seamă de norocul de a supraviețui.
Dar eu nu sunt prea înzestrat pentru
un atare sentiment, atât de rentabil
totuși, literal vorbind.

S-ar părea, e adevărat – iar
acest lucru nu a încetat să mă sur-
prindă –, că trebuie să afișezi o oa-
recare rușine, o conștiință vinovată,
cel puțin dacă te ambiționezi să fii un
martor prezentabil, demn de încrede-
re. Un supraviețuitor demn de acest
nume, plin de merite, pe care să-l poți
invita la colocvii pe respectiva temă.

Sigur, cel mai bun martor, singu-
rul martor adevărat este în realitate,
spun specialiștii, martorul care nu a
supraviețuit, cel care a dus experiența
până la capăt și care e mort. Dar nici
istoricii, nici sociologii nu au reușit
încă să rezolve această contradicție:
cum să-i inviți pe adevărații martori,
deci pe cei morți, la colocviile lor?
Cum să-i faci să vorbească?

Iată, în orice caz, o întrebare
pe care timpul trecător o va regla el
însuși: în curând nu vor mai exista
deloc martori jenanți, cu memoria lor
stânjenitoare.

În orice caz, eu eram un noro-
cos, nu are rost să neg.

Însă nu am să vă furnizez ime-
diat probele în acest sens, asta ne-ar
îndepărta de subiectul principal, ace-
la de a povesti felul în care au găsit
ei mortul care trebuie. Și la ce anume
e necesar mortul care trebuie, de ce
pică el la țanc, tocmai astăzi.

– Peste câteva clipe, adaugă
Kaminsky, când ai să vii la Revier, ai
să faci cunoștință cu el!

Am respins ideea.

– Știi, de morți nu am nevoie, cunosci! Văd morți tot timpul, peste tot... Pe ăsta, al meu, pot să mi-l imaginez!

De douăzeci de ani, ca și mine, student parizian: da, pot să mi-l imaginez!

Kaminsky ridică din umeri. S-ar părea că nu am înțeles nimic. Mortul acela, al meu (care în curând voi fi eu, fiindcă probabil voi lua numele lui), e viu. E încă viu, măcar. Timp de câteva ore încă, fără nici un dubiu. Am să fac cunoștință cu el, e sigur.

Îmi explică în ce fel și cum se vor petrece lucrurile.

Totul a început în ziua precedentă. Deci sâmbătă dimineața, la o oră greu de precizat. Brusc, am simțit lovituri surde, insistente, în adâncul somnului meu. În jurul aceluia zgomot se coagula un vis: undeva în străfundul somnului meu se auzea cum se bat cuiele la un capac de sicriu, în partea stângă, departe, în teritoriul umbros al somnului.

Știam că era un vis, știam și ce fel de capac de sicriu era bătut în cuie în acel vis. Știam mai cu seamă că urma să mă trezesc, că loviturile înțeleșite (de ciocan, pe scândurile sicriului?) urmau să mă trezească dintr-o clipă în alta.

Iată: Kaminsky se afla alături, în coridorul strămt ce separă priciurile dormitorului. Izbea cu pumnul lui puternic în stinghia verticală de la căpătâiul patului, aproape de urechea mea. În spatele lui, zăream privirea îngrijorată a lui Nieto.

Chiar și la trezirea bruscă din somn, din somnul întrerupt brutal, nu era greu să înțelegi că se întâmpla ceva neobișnuit.

Kaminsky nu era numai un prieten, era de asemenea unul dintre responsabilii organizației militare clandestine. Cât despre Nieto, el era unul din cei trei principali conducători, numărul unu din compoziția de troică, de fapt, a organizației comuniste spaniole.

Kaminsky și Nieto împreună la căpătâiul meu, ceva nu tocmai banal.

M-am ridicat repede în capul oaselor.

– Îmbracă-te, mi-a spus Kaminsky, avem de vorbit!

Și am vorbit, ceva mai târziu.

Eram în spălătorul de la primul etaj, în blocul 40. Îmi dădusem pe față cu apa ca gheața ce venea de la rezervorul central. Cețurile vătuite ale somnului se risipeau.

Nu era nimeni în spălător, la această oră matinală toți deportații se aflau la locurile lor de muncă. Eu, cu o zi înainte, făcusem parte din echipa de noapte de la Arbeitsstatistik. Nu fusese prea mult de lucru la fișierul central de care mă ocupam. Tocmai din această pricină Willi Seifert, kapoul nostru, crease echipa de noapte, Nachtschicht, ca să ne putem odihni cu rândul.

Terminasem destul de rapid cu mișcarea deportaților pentru mână de lucru semnalată pe diferite servicii. După aceea, am putut să pâlăvrăgesc liniștit cu unii dintre veteranii germani care acceptau să schimbe o vorbă – și care nu erau prea numeroși. De fapt, nu-l aveam la dispoziția mea decât pe Walter.

Restul nopții, am citit. Am terminat romanul lui Faulkner pe care-l împrumutasem de la bibliotecă pentru această săptămână de muncă de noapte.

Spre ora șase dimineața, după apel și după plecarea coloanelor de muncă, am intrat în blocul 40. Sebastian Manglano, prietenul meu de la Madrid, vecinul meu de pat, era la lanțul de montaj al uzinelor Gustloff.

Voi dispune pe toată lărgimea patului de scânduri numai pentru mine.

Apa înghețată de la bazinul central risipea gustul aspru și jerpelit de somn prost întrerupt: puteam de acum să vorbim.

Kaminsky a rezumat situația.

Sosise în chiar acea dimineață o notă de la Berlin. Provenea de la Direcția centrală a lagărelor de con-

centrare, era destinată secției Politische Abteilung, antena de Gestapo de la Buchenwald. Iar această notă mă privea pe mine, cerea informații despre mine. Întreba dacă mai eram încă în viață. Și dacă da, eram oare la Buchenwald, sau într-un lagăr anex, o unitate exterioară?

– Avem două zile la dispoziție, adăugă Kaminsky. Pister era grăbit, trebuia să plece într-o călătorie. Nota nu va fi transmisă la Politische Abteilung decât luni.

Hermann Pister era ofițerul superior SS care comanda lagărul de la Buchenwald. Se adeverea că nu transmisese imediat Gestapo-ului nota sosită de la Berlin.

– Mai avem răgaz până luni, repetă Kaminsky.

Nieto nu era nici el mai puțin uimit decât mine de siguranța lui Kaminsky, de precizia informațiilor sale. Chiar dacă nu spunea nimic, limitându-se doar să enumere faptele, ca și cum ar fi fost martor direct la ele –, afirma, de exemplu, că Pister închisese sub cheie nota de la Berlin într-un dulap metalic din biroul lui –, noi știam de unde vin informațiile.

Știam, cel puțin în linii mari, cum funcționa aparatul de culegere de date al comuniștilor germani de la Buchenwald.

Fără îndoială că era implicat un „triunghi violet”. Unul pe care conștiința îl obliga să refuze serviciul militar, membru în secta Bibelforscher, semnalase sosirea notei de la Berlin.

Cei din Bibelforscher, „cercetătorii Bibliei”, martorii lui Iehova, altfel spus, nu mai erau prea numeroși la Buchenwald în iarna lui 1944. Internați fiindcă refuzaseră să poarte arme, cum le dictau convingerile lor religioase, în trecut ei fuseseră deseori supuși unor umilințe colective și unor represalii ucigașe. De câțiva ani, totuși, de când Buchenwaldul, mai cu seamă, intrase pe orbita industriei de război naziste, cei din Bibelforscher care supraviețuiseră erau de obicei repartizați pe posturile privilegiate de

servitori, ordonanțe sau secretari pe lângă șefii SS.

Unii dintre ei profitau de această situație pentru a face servicii importante rezistenței organizate de comuniștii germani, compatrioții lor, care țineau pârgurile esențiale ale puterii interne la Buchenwald.

Așa că aproape orice decizie importantă sosită de la Berlin cu referire la lagăr era cunoscută de organizația clandestină, care se putea pregăti să o pună în aplicare, evitând sau evitându-se efectele negative.

– Informatorul nostru, zice Kaminsky, n-a putut să citească decât începutul notei de la Berlin! Ți-a reținut numele și cererea de informații despre persoana ta. Luni, când documentul va fi remis la Politische Abteilung, o să aflu și restul conținutului. Vom ști atunci cine cere informații despre tine și de ce!

Într-adevăr, de ce se mai cer despre mine informații acolo, la Berlin? Nu am nici cea mai mică idee, mi se pare absurd.

– Să așteptăm luni răspunsul lor, spun eu.

Ei nu sunt de acord, nici nu se pune problema.

Nici Kaminsky, nici Nieto nu împărtășesc punctul meu de vedere.

Ei îmi aduc aminte că în săptămânile din urmă au existat mai multe cazuri de luptători în rezistență francezi sau britanici arestați în Franța, care de asemenea fuseseră căutați de Politische Abteilung, convocați la turnul de control și executați. Îmi vorbesc despre Henri Frager, patronul meu din Jean-Marie Action, care făcea parte dintre acei dispăruți: reidentificați de Gestapo în lagăr și asasinați.

Fără îndoială, îmi zic eu, dar de fiecare dată era vorba de agenți importanți ai serviciilor aliate de informații și acțiune, șefi de rețea, responsabili militari de prim plan.

Eu, în ceea ce mă privește, nu sunt decât un neînsemnat subaltern, un subof. oarecare, le zic eu.

Frager, tocmai, îmi spusese că voi fi înscris cu grad de subofițer în

registrele militare ale FFI. Deci nimic de-a face cu ceilalți! Nu există nici un motiv ca Gestapo-ul să se intereseze din nou de mine, la mai mult de un an după arestare. Mai mult ca sigur că tipii aceia au uitat de mine.

– Iată dovada că nu! zicea Kaminsky, cât se poate de categoric. Nu te-au uitat, își mai pun încă întrebări în ceea ce te privește!

Nu puteam să neg, dar toate astea nu aveau nici un sens: exista, desigur, o altă explicație.

Încăpățânați, neacceptând să lase nimic pe seama întâmplării, mi-ar lua un nou interogatoriu despre activitățile mele în Rezistență, căutând să priceapă ce anume-i interesează pe cei de la Berlin. Le-aș vorbi din nou despre MINE, despre Jean-Marie Action, o rețea Buckmaster, despre circumstanțele precise ale arestării mele la Joigny.

Numai că ei știau toate astea. Nieto, cel puțin, cunoștea și el totul. El îmi luase deja un interogatoriu pe acest subiect când mă reintegrasem în organizația comunistă spaniolă, după sosirea mea în blocul 62 din Lagărul cel Mic.

El a decis, după un moment de discuții și întrebări:

– Ascultă, azi n-ai de ce să te temi. Dar luni va trebui să fim gata de orice, gata să reacționăm imediat.

Privirea lui rămâne gravă, dar în mod straniu devine și apropiată, fraternală.

– Partidul nu vrea să riște să te piardă, adăugă el.

Formula era probabil solemnă, dar surâsul lui Nieto corecta caracterul ei bombastic.

Aici interveni Kaminsky.

– Azi nu se întâmplă nimic! Poți continua să dormi. Te prezinți deseori la Arbeitsstatistik, cum e prevăzut, pentru echipa de noapte. Însă mâine, duminică, după apelul de la prânz, te luăm în grija noastră. O să facem să fii primit la infirmerie, atins de o boală gravă declanșată brusc... Vedem noi care. Așa că, pentru apelul de luni dimineață, vei fi în mod oficial socotit

în efectivul bolnavilor de la Revier. După care, în funcție de veștile pe care le avem, ori revii la viața din lagăr, după patruzeci și opt de ore sau câteva zile de absență justificată, ori dispari. Dacă nota de la Berlin este într-adevăr alarmantă, trebuie să încerci să mori din punct de vedere administrativ. Tocmai aici se complică lucrurile! Nu e ușor să găsești în răstimpul necesar un mort convenabil, căruia tu să-i poți prelua identitatea. După cum totdeauna rămâne posibil și un control al medicilor SS! Dacă toate lucrurile merg bine, va trebui, probabil, să pleci într-o echipă de muncă la exterior, să rupi legăturile cu Buchenwaldul, unde prea multă lume te cunoaște sub adevăratul tău nume.

Povestea asta mă plictisește teribil.

Ideea că va trebui să părăsesc Buchenwaldul mă plictisește teribil. Trebuie să crezi că până la urmă te obișnuiești cu orice. Proverbul spaniol „Más vale malo conocido que bueno por conocer” enunță un mare adevăr, resemnat și pesimist, ca toate adevărurile înțelepciunii populare... Mai bine să-ți fie cunoscut ceva și cu aproximație, decât să-ți rămână doar bun de a fi cunoscut!

– O viață nouă sub un nume fals, trăită altundeva, nu văd de ce m-ar interesa, îi replic eu, trist și furios.

Cu atât mai furios cu cât nu-mi vine să cred că mă paște o adevărată primejdie.

– Un nume, într-adevăr, care nu va fi al tău, comentează Kaminsky, placid. Cât despre viață, ea va fi într-adevăr a ta. O viață adevărată chiar dacă sub un nume fals.

Are dreptate, dar toate astea mă plictisesc cumplit.

Cred că am să mă întorc în dormitor, să mă tolănesc pe tot spațiul patului de stinghii. Am să regresez în vis, cine știe?

A doua zi, duminică, pe soarele iernatic, înșelător, Kaminsky mă anunță că au găsit mortul care trebuie.

Care, de altfel, este un muri-bund.

Nu știu de ce, dar ideea asta mă tulbură, mă stânjenește. Aș fi preferat ca tânărul parizian, pe de asupra și student, să fi fost deja mort. Dar nu-i spun nimic lui Kaminsky. M-ar rezezi, cu spiritul lui brutal pozitiv.

Un mort, un muribund: ce diferență între unul și altul?

– Prezintă-te la Revier la ora șase, îmi zice el. Am să te aștept...

Râde, e clar că se simte excitat să le joace SS-iștilor festa.

Îmi oferă o țigară, în ideea că sărbătorim evenimentul: o marcă germană de tutun oriental. Sunt țigările pe care le fumează, de obicei, privilegiații, acei Prominenten, șefii de bloc, kapos, cei de la Lagerschutz, poliția internă, pe care o asigură înșiși deportații germani.

Willi Seifert îmi oferă o țigară asemănătoare, atunci când mă convoacă în biroul lui de la Arbeitsstatistik, pentru conversații între patru ochi.

Mahorca rusească, pe care o răsucești în hârtie de ziar, nu-i pentru ei, e pentru plebea de la Buchenwald.

Zi cu soare, ce era de spus s-a spus, trag adânc un fum din această țigară de privilegiat.

În privința tutunului, a hranei, eu fac parte din plebe, în mod sigur. Eu fumez mai degrabă mahorcă acră. Rareori altceva. Din când în când, câte un chiștoc, savuros. Și mă hrănesc cu rația obișnuită din lagăr, exclusiv.

La deșteptare, la ora patru și jumătate dimineața, înainte de apel și de adunarea șefilor brigăzilor de lucru, serviciul camerelor, Stubendienst, primul eșalon al administrației interioare, asigurat chiar de deținuți, ne distribuie o gamelă cu o fiertură caldă și negricioasă căreia îi spunem „cafea”, ca să ne facem mai repede înțeleși și să terminăm cât mai repede cu ea.

Primum tot atunci și rațiile de pâine și de margarină pentru toată ziua, cărora li se adaugă, din când în când, o bucată de înlocuitor de salam,

de o consistență suspect spongioasă desigur, dar totuși extrem de gustoasă: în acele dimineți, îți lasă gura apă.

După ziua de lucru, după apelul de seară și revenirea în barăci, Stubendienst-ul distribuie rația de supă, o fiertură transparentă în care plutesc bucăți de legume, varză și napi mai cu seamă, precum și rare firișoare de carne slabă. Singura ciorbă ceva mai groasă din timpul săptămânii e cea cu macaroane, de duminică. O adevărată desfătare, îți dau pur și simplu lacrimile de plăcere – dar am mai spus-o o dată.

Fiecare poate să facă ce vrea cu rația lui zilnică.

Unii o înfulecă imediat. Uneori, mestecând în picioare, dacă nu sunt destule locuri la mesele din cantină. Ăstora nu le mai rămâne nimic de mâncat până la supa de seară. Douăsprezece ore de muncă forțată, plus alte două ore, în medie, cu apelul și transportul.

Patrusprezece ore de îndurat cu burta goală.

Alții, din rândurile cărora încerc și eu să fac parte, își păstrează pentru pauza de prânz o parte din rația zilnică. Nu-i ușor. În anumite zile, destul de numeroase, nu reușești. Trebuie să-ți impui, să te obligi, ca să nu devorezi totul o singură dată. Se trăiește într-o permanentă angoasă de foame grețoasă. Trebuie pentru o clipă să uiți chiar de foamea din acea clipă, obsedantă, dacă vrei să-ți imaginezi la modul concret ce foame cumplită te va apuca la prânz în cazul că nu ți-ai păstrat nimic pentru atunci. Trebuie să încerci să-ți reduci, să-ți stăpânești foamea reală, imediată, gândindu-te la foamea care va veni, virtuală, dar îngrozitoare.

*Fragment din romanul **Mortul care trebuie**, apărut recent la Editura Dacia. Traducerea, prefața, notele și îngrijirea ediției sunt semnate de **Dinu FLAMÂND**.*

D. Țepeneag, M. Martin, M. Călinescu
și C. Ungureanu în portul Tulcea.

P. Khazrai și H. Topuz.

Armas Marcello și Ioana Zlotescu.

G. Dimisianu și L. Butnaru.

Popas.

CEREMONII

(FINIS CORONAT OPUS)

Premiul Internațional „Ovidius” al primei ediții a Festivalului **Zile și nopți de literatură** i-a fost acordat prozatorului Jorge Semprun, născut la 10 decembrie 1923, la Madrid, pentru ca, în 1937, după pierderea războiului civil de către republicani, să se exileze împreună cu familia în Franța, unde își urmează școlarizarea, apoi studiile la Universitatea Sorbona.

Distincția i-a revenit pentru valoarea recunoscută a operei literare, contribuția la afirmarea libertății de expresie și a toleranței interetnice, se menționează în decizia juriului ce l-a avut de președinte pe criticul literar Mircea Martin. Să reținem și alte momente din dramatic-captivanta biografie a scriitorului. În 1941, Jorge Semprun aderă la organizația de francitiori și partizani ai Rezistenței franceze. Peste un an, devine membru al partidului comunist spaniol, iar în 1943 este arestat de Gestapo, ajungând deținut în lagărul de concentrare Buchenwald, de unde are șansa de a fi salvat. Revine la Paris în 1945.

Criticul literar Cornel Ungureanu, membru al juriului, a subliniat: „Pentru noi, Semprun este scriitorul spaniol care a venit la sfârșitul anilor '60, împreună cu un lung șir de autori care aduceau un spirit nou, un refuz al clișeelelor, autori de stânga având, în același timp, o extraordinară vocație literară. Când a ajuns în România, acum aproape 40 de ani, cu **Le Grand Voyage**, Semprun era deja un mit literar. Și după atâtea decenii, după o carieră extraordinară, întâlnirea cu el este un lucru deosebit”.

Și iarăși la biografia sa să ne întoarcem. Începând cu anul 1953, Jorge Semprun coordonează activitatea clandestină de rezistență contra regimului dictatorial al lui Franco, făcând-o în numele comitetului central al partidului comunist. Din 1957 până în 1962, activează sub numele conspirativ (înainte de a avea vreun... pseudonim literar!) Frederico San-

chez, pentru ca doi ani mai târziu, în 1964, să fie exclus din partid sub motivația că ar devia de la linia ideologiei comuniste.

În anii 1988–1991, deține portofoliul de ministru al culturii în Guvernul spaniol, iar în 1996 este ales membru al Academiei Goncourt.

În zilele Festivalului de la Mangalia a fost lansat romanul lui Jorge Semprun **Mortul care trebuie**, apărut la Editura clujeană „Dacia”.

Premiul Festivalului – *Marea medalie de argint* – i-a fost atribuit celebrului prozator novator francez Alain Robbe-Grillet pentru contribuția la extinderea frontierelor literaturii. „Sunt fericit că am asistat la așezarea alături a acestor foarte mari scriitori, care păstrează formula spiritului european, din ce în ce mai amenințată”, spunea criticul literar Cornel Ungureanu.

Născut la Brest (Franța), la 18 august 1922, viitorul mare prozator și cineast Alain Robbe-Grillet a studiat la Institutul Național de Agronomie, între 1949 și 1951, este inginer la Institutul de fructe și citrice coloniale. Glorioasa-i carieră de scriitor, lector, conferențiar și consilier începe în 1949, când este angajat colaborator la „Editions Minuit”, care a durat, fructuos, o jumătate de secol. Iar numele său, „ostentativ” pomenit, e legat, în primul rând, de Nou Roman care, zic ușor eufemistic unii, probabil că „n-a murit” și că, eventual, se va discuta încă mult timp de fostul Nou Roman. Iar însuși Alain Robbe-Grillet spunea într-un recent interviu din *România literară*: „Părerea mea este că romanul nu poate fi decât „nou”. Dacă nu este „nou”, nu poate exista. Singurii scriitori care au dăinuit în istoria literaturii sunt cei care au înnoit literatura, la fel cum singurii pictori care dăinuie sunt cei care au reînnoit pictura, același lucru se poate spune și despre muzicienii care au făcut ca muzica să evolueze”.

Și de ce n-ar fi crezut acest venerabil și vital papă, precum i se mai spune?

Așadar, prin alegerea laureaților, prin însăși ceremonia de cinstire a literaturii de pretutindeni, Festivalul de la Mangalia invocă, implicit și îndreptățit, antica maximă: *Finalul încoronează opera!*

Milan NENADIĆ
Iugoslavia

CĂTRE OVIDIU

Cândva ne-am întâlnit deja,
Schimbând doar o privire.
Sunt convins că-n ochii mei
El și-a memorizat propria-i tristețe.
Nici eu nu am uitat nimic:
Era îmbrăcat într-o tunică, scurtă și strâmtă,
De parcă ai fi ticsit un bătrân în haină de copil.
Pe cap nu purta nimic, însă
Eu văzui cununa de spini,
Presimțind suflul unui nor verzui
Peste o cunună de lauri.
Mă obseda, chinuitor, o întrebare, dar
Nu am ajuns să întreb – mai bine zis
Nu îndrăznii s-o fac
Din cauza soldaților încruntați
Și a stricteței lor (oricum,
Nu se merge contra cuvântului împărătesc!)

Ciudate sunt căile Domnului,
Neștiute-s pribegiile omului. – El
A mers, forțat, spre răsărit,
Pe țărmul Negrei Mări (mai departe nu se putea!),
Numai ca Cezarul să poată afla până unde
Poate ajunge rezistența „materialului uman”;
Iar eu, de asemenea forțat, mersei spre Apus,
De parcă n-aș fi știut ce mă așteaptă
Și cu ce și cum mă va cinsti
Ăcel Apus, acea Romă.
Până astăzi, iată,
Întrebarea ce țineam să i-o pun
A rămas neschimbată: „Ovidiu,
Oare toate acestea au
un sfârșit
Și un nume?!”

Constanța,
20 septembrie 2002

Traducere de Ileana URSU

“AM AJUNS LA LIMBA ROMÂNĂ PRIN LITERATURA ROMÂNĂ”

**Dialog: Ana BANTOȘ –
Jean-Louis COURRIOL**

[Jean-Louis Courriol, Professeur Agrégé de l'Université en Lettres Classiques, Professeur de Langue et Littérature Roumaines à l'Université „Jean Moulin” de Lyon, Docteur d'Etat en Lettres et Sciences Humaines en Traductologie, Président de l'Institut International „Liviu Rebreanu” de Traduction de l'Université de Pitești, Professeur Associé à l'Université de Pitești, Docteur Honoris Causa de l'Université de Pitești.]

– *Stimate domnule profesor Jean-Louis Courriol, este pentru a doua oară când am onoarea să Vă întâlnesc. Prima oară a fost la Chișinău, cu mulți ani în urmă, în cadrul unui colocviu consacrat scriitorilor Lucian Blaga și Ion Barbu. Atunci am avut surpriza să Vă cunosc și să constat că prin intermediul Dumneavoastră literatura românească devine mai cunoscută în Franța. Vă rog să-mi spuneți cum a apărut acest interes față de literatura română și față de limba română pe care le știți atât de bine?*

– Aș vrea să Vă spun, înainte de a răspunde la întrebarea Dumneavoastră, că încerc să popularizez literatura română în Franța, traducând din literatura română care îmi place mie și pe care o consider cea mai bună și cea mai valoroasă, dar nu sunt absolut sigur de rezultat, fiindcă după ce traduci trebuie să și publici. Și intervine o altă problemă: căutarea editurilor. Interesul editurilor trebuie evident, provocat. Este o problemă

mult mai complicată, mai dificilă, dar sunt convins, experiența m-a convins, că o traducere e bună dacă e lizibilă. Pentru că atunci când spui că o traducere e bună spui, mai întâi, că e lizibilă și e accesibilă publicului care o citește, în franceză în cazul de față. Și trebuie să-i dai acestui public o traducere care să fie pe înțeles, ceea ce nu a prea fost cazul la noi, până acum, din păcate. Atunci când ai reușit să faci aceste traduceri bune, cei mai importanți editori devin mai receptivi. Deci, prima problemă, care e primordială, este cea a traducerii.

Dar să revenim la întrebare. Eu am ajuns să învăț limba română citind, traducând din literatură. Am ajuns la limba română prin literatura română, citind-o. Nu citind traduceri, căci nu existau aproape deloc, dar traducând, după ce am venit la Iași ca lector de franceză, în 1975–77. Atunci am început cu adevărat să mă interesez de literatura română și mi s-au încredințat cursuri de traducere.

– *Deci, ați predat la Universitatea „Al.I.Cuza”...*

– Da, am fost lector de franceză. Predam limba franceză, dar știind puțină română, pe atunci deja, mi s-au dat cursuri de traducere. În perioada când eram la Iași, am început să traduc din Camil Petrescu, „Patul lui Procust”.

– *Este prima traducere pe care ați făcut-o din limba română?*

– Da, Camil Petrescu este primul autor pe care l-am tradus și pe care l-am publicat 13 ani mai târziu. A avut un mare succes.

– *Apropo de această lucrare. Ați avut ocazia să vizionați filmul „Patul lui Procust” – o ecranizare relativ recentă, realizată de o echipă de cineaști de la Chișinău?*

– Nu. Eu am vizionat o ecranizare realizată în România. Dar e foarte bine că s-a mai făcut un film după acest roman.

– *Și mie mi s-a părut curios acest interes pentru literatura din perioada interbelică la niște tineri cineaști... Spuneți și Dumneavoastră că francezii au avut o reacție favora-*

bilă la traducerea romanului „Patul lui Procust”...

– Da. În limitele posibilității pieței de carte din Franța, totuși, au fost receptivi. E adevărat: cartea a apărut imediat după Revoluție, în ianuarie 1990.

– *Prin aceasta se și explică succesul la public?*

– Parțial, cred că da. Prima mea traducere publicată a fost, însă, din Marin Sorescu.

– *În ce an se întâmpla acest lucru?*

– În aprilie 1989. Înainte de Revoluție. Și iarăși, constat, cartea a avut succes.

– *L-ați cunoscut pe Marin Sorescu? Ce impresie V-a lăsat scriitorul și omul Sorescu?*

– Este un mare scriitor contemporan, fără doar și poate. Cât privește omul Sorescu, era cordial și extrem de sensibil. Ne-am înțeles excelent. Cu el mi-am petrecut foarte interesant timpul, lucrând asupra traducerilor. Primele poezii ale lui Marin Sorescu, o selecție din “La lilieci”, le-am publicat în '89. Pe atunci el avea deja tipărită la Paris o carte, o antologie din poezia modernă a lui, traducere care mie mi s-a părut sub nivelul operei sale.

– *Respectiva traducere a fost pentru Dumneavoastră ca o provocare?*

– Într-un fel, da. Și am încercat să-i dovedesc și poetului acest lucru. Căci dacă ești tradus nereușit, publicul, cititorul își face o impresie falsă despre tine. I-am retradus în română poemele și i-am demonstrat ce simte, ce aude și ce înțelege un cititor francez. El a rămas uluit și speriat de rezultat. Atunci am publicat traducerile mele adunate într-o carte. Altă lucrare, apărută în aceeași perioadă, a fost **Viziunea viziunii**. La Universitatea din Lyon, în 1984, i-am și publicat prima carte, în care am inclus 66 de poezii.

– *Aceasta era, de fapt, prima carte tradusă?*

– Prima plachetă, care, însă, nu a intrat în comerț. A fost concepută ca

o publicație a Universității, utilizată ca material la cursuri, după care am făcut antologiile Eminescu în 1985, prima, fără *Doina*, bineînțeles, din motive cunoscute. Poezia *Glossă* încă nu mi se părea posibil să o traduc. Până la urmă, însă, am tradus-o.

– *De ce Vă place Eminescu? Ce apreciați la Eminescu?*

– Nu toată opera lui Eminescu îmi place, deși e foarte interesantă. Este un document fascinant asupra timpului și asupra lui, fiindcă este o personalitate pasionantă. Dar poezia, mai ales poezia de dragoste, îmi place. Se pare că acolo Eminescu este cu adevărat el însuși. E o poezie foarte simplă și foarte profundă, în același timp.

– *Îl vedeți pe Eminescu apropiat de vreunul din poeții francezi?*

– De mai mulți. El, de fapt, cum să zic eu, nu poate fi comparat cu unul singur, căci reprezintă o istorie întreagă. Noi avem foarte mulți scriitori, foarte mulți poeți. Eminescu nu e singurul, bineînțeles, dar Eminescu simbolizează poezia română mai mult decât ar face-o Hugo în cazul poeziei franceze. Hugo, care este o personalitate literară distinctă, în același timp se integrează într-un șir întreg de scriitori francezi. Mie de multe ori mi se pare că Eminescu are mai multe afinități cu Baudelaire, Rimbaud, Verlaine, decât cu Hugo.

– *Și acum spuneți-mi, Vă rog, cum îi receptează cititorul francez de astăzi pe Baudelaire și pe Rimbaud?*

– Îi receptează în măsura în care îi citesc.

– *Dar îi citesc?*

– Asta este problema, dar sigur, mulți dintre copiii care fac studii serioase, citesc.

– *Deci, cititorul francez este interesat de literatură, citește creații literare, dincolo de liceu, de sălile studentești?*

– Da, cred că da. Cei care au făcut studii continuă să citească. Dar sigur că e o parte mică din populație.

– *În Franța, școala este un bun promotor al literaturii?*

– Da, în general da.

– Există programe de învățământ adecvate, studii bine făcute?

– Depinde de școli. Sunt diferențe mari între școli și licee, chiar între școlile și liceele de stat, în funcție de cartiere, de orașe.

– Și în ce constă diferența?

– Diferența e socioculturală. Depinde de familie, de situația financiară. Procesul de învățământ este mai greu pentru zonele de la periferie, din suburbii, defavorizate. Dar, în general, se face școală bună, totuși, în Franța.

– Deci, se poate spune că există o relație bună între cititorul francez de azi și literatura care se scrie?

– Da, se păstrează legătura aceasta, dar e loc pentru mai bine.

– Întotdeauna este loc pentru mai bine... Stimate domnule profesor, Dumneavoastră cunoașteți în linii mari cultura, literatura română. Vă rog să-mi spuneți cum îl vedeți, de exemplu, pe Marin Sorescu în contextul poeziei române de astăzi?

– Cred că, în primul rând, influența lui există, chiar dacă este negată uneori de mai mulți scriitori actuali, după cum, de altfel, unii dintre ei refuză să recunoască influența lui Eminescu. Ceea ce este un teribilism fără motive.

– Cum explicați atitudinea renegatoare a valorilor? În Franța există așa ceva?

– Da. A existat, în 1968, o atitudine de renunțare la trecut, de respingere a valorilor clasice și sigur că aceasta a lăsat o amprentă în societatea franceză. Însă ne-am revenit.

– Dar cum Vă explicați reacția din '68 în Franța?

– E greu de explicat, e foarte greu. Cred că era o situație prea fericită.

– Atunci, după mișcarea din '68, Charles de Gaulle și-a dat demisia. Lui îi aparține o afirmație memorabilă despre acele evenimente: „Mișcările studentești din Franța, la 1968, sunt de la André Breton citire...”.

– Inspirația, într-un fel, de acolo vine. Iar evenimentele de la 1968 trebuie privite ca o reexaminare a valorilor.

– Cum credeți, cititorul francez este mai interesat de proză sau de poezie?

– De proză.

– Starea prozei e mai bună, deci, decât cea a poeziei la ora actuală în Franța?

– Da. Poezia în Franța, chiar din perioada interbelică, a părăsit formele clasice ale artei poetice și, după mine, scriitorii au fost contaminați de tendința de a scrie poezie făcând proză. S-a încercat să se scrie poezie sub formă de proză.

– Atunci se vede mai bine ce rămâne din poezie.

– Da, dar nu rămâne nimic din poezie. Asta e toată problema. Dacă scrii proză, scrii pur și simplu proză. Chiar și poemele în proză ale lui Baudelaire sunt proză, și nu poezie. Poezia este un laborator pentru a sculpta, pentru a cizela limba. E o obligație a autorilor. Scriitorii au o obligație, în acest sens. De pildă, Eminescu este excelent în *Glossă*, care e o poezie formidabilă, dar și în toate celelalte poezii. Mai puțin în proză. Dar nu se poate spune că citești mai ușor un Rebreanu decât proza lui Eminescu. Deci poezia lui Eminescu rămâne de o mare valoare. La începutul secolului trecut s-au încercat niște experiențe în domeniul poeziei, care au dus la un fel de moarte a poeziei. Poezia actuală, de multe ori, mi se pare lipsită de interes, în sensul că poezii își povestesc viața sau starea de spirit într-o limbă care nu e nici proză, nu e nici poezie. Proza adevărată cere o meserie de prozator și poezia adevărată, la fel, cere o artă. Cred că în lipsa acesteia a murit poezia.

– Stimate domnule profesor, Vă mulțumesc pentru acest dialog, pe care sper să avem ocazia să-l reluăm la Chișinău cât de curând.

Iași, mai 2002

Eugenio COSERIU
Tübingen

LATINA VULGARĂ ȘI TIPUL LINGVISTIC ROMANIC

(Din *Actele primului Colocviu Internațional asupra latinei vulgare și târzii*, Pécs, Ungaria, 2-5 septembrie, 1985)

(În legătură cu teza lui Humboldt: *Es sanken Formen, nicht aber die Form* [*Dispar formele* [procedeele particulare], *dar nu dispăre Forma* [principiile esențiale]])

1.1. Prin „tip lingvistic” se înțelege cel mai adesea un ansamblu coerent de procedee de structurare lingvistică, în special, în planul expresiei. În acest sens se vorbește de limbi „flexionare”, „aglutinante” „izolante”, „incorporante” etc., în conformitate cu „metoda de structurare”, cu tipul *abstract* predominant. Credem că vom răspunde unei aspirații implicate de această tipologie tradițională și vom explicita intuiția care stă la baza acestei tipologii dacă vom defini tipul lingvistic ca fiind: nivelul superior de structurare care poate fi constatat într-o limbă în mod obiectiv, mai exact, nivelul tipurilor de funcții și procedee, al *principiilor* manifestate prin opozițiile funcționale ale unui sistem lingvistic.¹

1.2. În orice tehnică istorică a limbajului („limbă”), pot fi distinse următoarele trei nivele de structurare: *norma, sistemul și tipul*. Nivelul *normei* corespunde realizării „normale” a unei tehnici lingvistice într-un discurs: norma înglobează tot ceea ce, chiar fără a fi în mod obiectiv funcțional, este tradițional și „uzual” într-o limbă (de exemplu, faptul că vocalele limbii franceze se pronunță în mod

normal lungi în fața unor consoane numite [în franceză] „allongantes”). *Sistemul*, dimpotrivă, este nivelul opozițiilor distinctive în expresie și în conținut, adică ansamblul funcțiilor care constituie o limbă. [De exemplu, în conformitate cu sistemul limbii române, orice substantiv poate avea forme de singular și plural (*un plugar – doi plugari, o bilă – două bile*) însă, în conformitate cu norma, anumite substantive au numai forma de plural (*ochelari*) sau numai forma de singular (*silă*). Alt exemplu: la nivelul sistemului, verbele de conjugarea I se conjugă la modul indicativ, timpul prezent cu terminațiile *ez, ezi, ează...* (*lucrez, vinez, desenez*) sau cu terminațiile $\emptyset, i, ă...$ (*cînt, mîn, zbor*), însă care dintre aceste două paradigme de terminații se utilizează pentru un verb sau altul, se stabilește la nivelul normei.] Tipul lingvistic reprezintă nivelul de analogie structurală și funcțională între diferite secțiuni ale unui sistem, nivelul de unitate superioară a funcțiilor și procedeele unei limbi; de exemplu, unitatea esențială a funcțiilor și procedeele utilizate în domeniul substantivului și în domeniul verbului, în morfologia cuvîntului și în morfologia frazei etc. În acest sens tipul constituie nivelul superior al unei tehnici lingvistice; acesta corespunde principiilor de structurare a unei limbi și reprezintă coerența și omogenitatea funcțională a limbii respective, fiind la baza varietății și diversității de funcții și procedee specifice la nivelul sistemului. [De exemplu, conform cu tipul lingvistic al limbii române, și al altor limbi romanice, categoria numărului la substantive prezintă *doi* termeni: singular (un obiect) și plural (două sau mai multe obiecte); conform cu tipul lingvistic al limbii grecești vechi, categoria numărului la substantive prezintă *trei* termeni: singular (un obiect), dual (două obiecte) și plural (trei sau mai multe obiecte); conform cu tipul lingvistic al limbii ruse și al altor limbi slave, categoria numărului la substantive prezintă *tot trei* termeni,

însă aceștia sînt organizați altfel decît cei trei termeni ai aceleiași categorii în greacă: singular (un obiect), plural₁ (două-patru obiecte) și plural₂ (cinci sau mai multe obiecte)].

1.3. Se va remarca de asemenea că norma, fiind totalitatea realizărilor uzuale, privește în exclusivitate fapte ce pot fi atestate într-un moment dat al dezvoltării istorice a unei limbi. Sistemul și tipul, dimpotrivă, sînt întotdeauna „deschise spre viitor”: sistemul, fiind ansamblul opozițiilor funcționale, înglobează, pe lîngă realizări atestate, și realizări virtuale, altfel spus, „fapte de limbă” posibile din punct de vedere funcțional (în conformitate cu opozițiile conținute de sistem), însă nerealizate la nivelul normei; de asemenea, tipul lingvistic, fiind ansamblul principiilor unei limbi, înglobează funcții și opoziții „virtuale”, adică funcții și opoziții posibile (conforme aceluiași principii, de la nivelul tipului), dar care nu există – sau nu există încă – în sistem. Din acest motiv, un singur sistem poate îngloba mai multe norme de realizare, iar un singur tip lingvistic, mai multe sisteme; pe de altă parte, sistemul reprezintă dinamica normelor, iar tipul lingvistic – dinamica sistemelor care îi corespund.

2.1. Astfel conceput, tipul lingvistic corespunde cu ceea ce Humboldt numește „formă caracteristică a unei limbi”², formă care reprezintă pentru el, mai exact, unitatea de structurare a unei limbi, coerența și omogenitatea funcțională subiacente diversității faptelor particulare, unitate care trebuie de asemenea identificată și prezentată în descrierea limbilor:

„Forma caracteristică a limbii depinde de oricare dintre elementele cele mai mărunte ale ei; oricare element este determinat de această formă într-un fel sau altul, chiar dacă acest lucru pare imperceptibil. Cu toate acestea, cu greu ar putea fi găsite elemente despre care, luate separat, s-ar putea afirma că depind de această formă în mod decisiv. De

aceea, atunci cînd este cercetată o anumită limbă, sînt descoperite multe aspecte care pot fi concepute în diverse moduri, indiferent de esența formei lor, și, pentru a sesiza această diferențiere, se renunță la o apreciere de ansamblu” (Sprachbau, p. 420).

„Așadar, în orice limbă există o astfel de... unitate ordonatoare... Aceeași unitate trebuie regăsită și în descrierea limbii; o concepție asupra limbii poate fi formulată cu adevărat numai dacă, pornindu-se de la elemente disparate, se ajunge la această unitate; fără procedeu respectiv, intervine pericolul ca elementele limbii să nu poate fi înțelese corect prin prisma particularităților lor și, cu atît mai puțin, în contextul lor real” (p.423). [Traducere din germană]

2.2. Tipul lingvistic este, înainte de toate, un fapt „sincronic”, și, ca atare, obiectul lingvisticii descriptive. Dar, pe de altă parte, ca o structură deschisă, el nu este niciodată în întregime atestat ca un ansamblu definit de funcții: el se realizează gradual în istoria sistemelor, tot așa cum un sistem se realizează în istoria normelor care îi corespund. În acest sens, se poate discuta foarte bine despre aplicarea și realizarea unui tip lingvistic, de exemplu, în istoria limbilor romanice. Aceasta este exact ceea ce spune Humboldt despre forma caracteristică a limbilor. Ca o modalitate de acțiune a subiecților vorbitori, această formă reglează și modelează orice dezvoltare a limbii, atît inovațiile interne, cît și inovațiile care provin din alte limbi:

„Nici o limbă nu poate fi concepută fără această unitate a formei, și prin felul lor de a vorbi, oamenii concep limba lor în mod necesar ca o astfel de unitate. Acest lucru se întîmplă și ca rezultat al oricărei dezvoltări, internă sau externă, care intervine în evoluția unei limbi. De aceea, în conformitate cu natura sa cea mai profundă, o limbă își elaborează o rețea coerentă de analogii, în care un

element străin poate fi încadrat numai prin adaptare" (p. 679).

În plus, dat fiind că forma caracteristică este ceea ce constituie individualitatea fiecărei limbi, după Humboldt, o limbă își păstrează identitatea atâta timp cât principiile acestei limbi nu se schimbă. Numai atunci când „principiul unității” este înlocuit cu un alt principiu, cu un alt „mod de formare” (*Formung*), poate fi vorba de apariția unei limbi noi:

„Numeroasele amănunte, necesare în procesul utilizării limbii, indiferent de contextul în care sînt utilizate, trebuie... să-și găsească o corespondență cu această unitate, care are funcție individualizatoare. Doar prin faptul că apare un nou principiu unitar, o nouă percepție asupra spiritului unui popor, se poate considera că a apărut și o nouă limbă. Atunci cînd asupra limbii unui popor se exercită o serie de schimbări revoluționare, elementele noi sau modificate trebuie integrate și asimilate prin intermediul unei noi forme” (p. 644).

3.1. Cum ar putea fi interpretate din acest punct de vedere latina vulgară („latina vulgară” a romaniștilor, bineînțeles, adică: latina în mișcare, a primelor secole p. Ch., în opoziție cu latina cultă sau „clasică”) și limbile romanice? În aceste cazuri este vorba de același tip lingvistic sau de mai multe tipuri? „Forma caracteristică” a limbilor romanice (poate și cea a latinei vulgare) este diferită de cea a latinei „clasice”? Bulversările suferite de latina populară, vorbită în mod uzual în epoca „latinei vulgare” au dus la o înlocuire a „principiului unității” în limba latină propriu-zisă? Și, dacă se ia în serios ecuația „*formă caracteristică*” = *individualitatea unei limbi*, limbile romanice reprezintă limbi noi (sau o limbă nouă) în raport cu latina? La nivelul tipului lingvistic, latina vulgară era deja o limbă diferită față de latina clasică? Se pare că, în opoziție cu romaniștii din timpul

său și cu tradiția tipologică în curs de consolidare, Humboldt nu era de această părere; sau, cel puțin, poziția sa în această privință este destul de ambiguă.

3.2. În conformitate cu A.W. Schlegel, *Observations sur la langue et la littérature provençales*, Paris, 1818 (care, de altfel, relua ideile lui Adam Smith asupra acestei probleme, dîndu-le o nouă formulare³, care a și devenit tradițională), cum se știe, chiar și în manualele din zilele noastre, limbile romanice, considerate limbi „analitice”, se opun limbii latine, considerată „sintetică”. Începuturile aplicării principiilor analitice sînt căutate adesea chiar în latina vulgară; astfel au fost relevate anumite aspecte, cum ar fi utilizarea prepozițiilor „în locul” desinențelor cazuale. Or Humboldt, deși nu utilizează termenii „analitic” și „sintetic”, respinge în mod explicit – și, ceea ce ni se pare simptomatic, referindu-se doar la limba latină și la limbile romanice (*Sprachbau*, pp. 640-649) – distincția lui A.W. Schlegel. Pentru Humboldt, aprecierea că limbile romanice sînt diferite de limba latină, reprezenta doar un punct de vedere material și superficial. Limbile romanice sînt „formloser” [înzestrate cu forme mai puțin variate și mai puțin numeroase] decît limba latină, însă, dintr-un punct de vedere mai profund și intern, acestea sînt construite pe aceleași principii, continuînd *aceeași formă* a limbii latine, sau reconstruind-o, fapt dovedit și prin remarcabila unitate structurală a acestor limbi, în ciuda varietății lor în ceea ce privește detaliile:

„Explicația pentru faptul că anumite procedee ale unor limbi romanice din zone foarte îndepărtate sînt foarte asemănătoare, iar adesea prezintă corespondențe uimitoare, trebuie căutată în această uniformitate a noilor transformări, care provine din chiar natura generală a sensului lingvistic, și în unitatea, nealterată din punct de vedere gramatical, a limbii

materne. Dispar formele [procedeele particulare], dar nu dispăre Forma [esența], care cel mai adesea își aplică vechiul ei spirit [Geist] asupra noilor transformări”... „Forma ruinată este reconstruită în diferite moduri, însă spiritul [Geist] acelei Forme plănăzează în continuare deasupra noilor structuri”.

3.3.1. „Es sanken Formen, nicht aber die Form”: această Formă esențială ar fi aceeași, atât în cazul limbii latine, cât și în cazul limbilor romanice, „principiul unității” nefiind modificat. Este adevărat că Forma despre care vorbește Humboldt în acest context nu reprezintă decât *flexiunea*: limbile romanice ar fi construite după aceleași principii din simplul motiv că ele sînt limbi flexionare. Însă el vorbește despre flexiune – care a fost prezentată anterior ca o „metodă” de structurare⁴, așadar, ca un tip abstract – ca și cum aceasta ar fi o „formă caracteristică”, atribuindu-i proprietăți corespunzătoare, în particular, acea forță unificatoare și individualizatoare. Or, dacă este vorba de flexiune, este evident că acest procedeu, în sine, nu poate determina individualitatea unei limbi sau a unui grup de limbi. Și, dacă ar fi vorba de un alt tip de unitate decât coerența dată de o „formă caracteristică”, este dificil de admis că în limbile romanice se manifestă aceeași formă (interioară) ca și în limba latină și că schimbările suferite de limba latină în procesul de transformare a ei în limbi romanice nu ar fi decât niște schimbări superficiale, care n-ar afecta structurile gramaticale esențiale, sau că aceeași formă gramaticală ar fi fost refăcută. În acest caz „forma”, deși identificată cu flexiunea, nu ar fi decât *funcție gramaticală* în general, independent de procedeele care o exprimă, și n-ar mai exista aproape deloc diferențe tipologice între limbi. În consecință, trebuie acceptat că caracterul analitic al limbilor romanice nu este un fapt indiferent din punct de vedere tipologic.

3.3.2. Pe de altă parte, totuși – chiar dacă se face abstracție de faptul că termenul „analitic” (ca, de altfel, și acela de „sintetic”) desemnează o metodă de structurare, un tip abstract, și nu o „formă caracteristică”, un tip concret și, în consecință, caracterizarea unei limbi din punctul de vedere al procedeelelor analitice sau sintetice nu poate fi decât relativă (o limbă nu este analitică sau sintetică în sens absolut: ea este *mai* analitică sau *mai puțin* analitică, *mai* sintetică sau *mai puțin* sintetică decât o altă limbă cu care este comparată) – trebuie acceptat principiul analitic în sensul lui A. W. Schlegel și al tradiției inaugurate de el („construcții perifrastice în locul desinențelor”) ca o trăsătură distinctivă și caracteristică a limbilor romanice. Ca atare, acest principiu nu permite ca schimbările intervenite în procesul transformării elementelor latine în elemente romanice să fie reduse la unitate și omogenitate; dacă este aplicat mecanic, acest principiu ne pune în fața unei extreme eterogenități a schimbărilor, eterogenitate care nu permite decât un tratament cantitativ și exclude orice interpretare funcțională.

Să ne reamintim câteva aspecte frapante ale acestei eterogenități. Întîi, flexiunea nu a fost tratată în același mod în domeniul nominal și în cel verbal. În cazul formelor nominale, flexiunea (declinarea) este în mare măsură eliminată; în cazul formelor verbale, dimpotrivă, flexiunea (conjugarea) este în mare măsură menținută și chiar, parțial, refăcută (cf. de exemplu formele de imperfect de tipul it. *ero – eri – era* sau rom. *eram – erai – era*). Apoi, perifrazele romanice nu au același statut funcțional în diferitele domenii ale limbii. Există perifraze „înlocuitoare” [„remplaçantes”] și „non-înlocuitoare” [„non-remplaçantes”] (adăugate), și limita între aceste două tipuri nu coincide cu frontiera dintre domeniul nominal și domeniul verbal. În domeniul nominal, perifrazele sînt în general, „înlocuitoare”: construcțiile „analitice”

preiau funcțiile formelor „sintetice” care au fost eliminate (cf. *patris* → *del padre* [al tatălui]; *altior* → *más alto* [mai înalt]; *hinc* → *de aquí*). În domeniul verbal, perifrazele sînt adesea „non-înlocuitoare”; aceste perifraze au funcții noi, care concurează cu funcțiile formelor sintetice menținute ca atare (astfel, *habeo dictum* nu înlocuiește pe *dixi*, după cum *habebam dictum* nu înlocuiește pe *dixeram*, pentru că aceste forme își păstrează întreaga lor vitalitate: cf. sp. *dije* – *he dicho* [rom. *zisei* – *am zis*]; *dijera* – *había dicho*). Totuși, în cazul diazezei pasive, perifrazele se comportă ca și în domeniul nominal: *amatus est* înlocuiește și elimină pe *amatur*. În fine, în pofida extensiunii principiului analitic, există în limbile romanice forme sintetice noi, care au provenit din perifraze (astfel, în particular, viitorul și „condiționalul” de tipul *chanterai*, *chanterais*), ceea ce ar implica o dezvoltare neprevăzută din punct de vedere tipologic (dinspre analiză spre sinteză!), precum și forme sintetice mult mai bine caracterizate decît în limba latină, în special, pentru exprimarea numărului și a genului. Astfel, *casae* putea fi în latină genitiv sau dativ singular, precum și nominativ sau vocativ plural, în timp ce *it. case* este marcat în mod clar și exclusiv ca un plural [în schimb, în română se menține aceeași omonimie a formei *case*, care poate fi genitiv sau dativ singular (*unei case*), precum și toate cazurile la plural (*niște case*; *unor case*)]; la nivelul limbilor romanice apar adesea forme de plural dublu marcate, cum ar fi port. *novo* – *n³vos* sau rom. *roată* – *roți*. De asemenea, *-a* era în limba latină o terminație care se putea prezenta cu orice gen, și oricare dintre cele trei genuri se putea prezenta cu alte terminații, în timp ce în limbile romanice *-a* (sau ceea ce îi corespunde) este înainte de toate (și devine într-o măsură din ce în ce mai pronunțată) marcă a genului feminin: substantive în *-a* care nu erau feminine trec la genul feminin (adică *sînt interpretate* ca feminine); mai ales la

nivelul popular al limbii au fost create forme în *-a* pentru forma de feminin a unor substantive și pentru unele categorii întregi de adjective, și aici opozițiile sînt adesea dublu marcate (cf. port. *novo* – *n³va*)⁵.

4.1. Am arătat cu alte ocazii⁶ că toate aceste aspecte au motivele lor funcționale, că dezordinea nu este decît aparentă și că s-ar putea introduce ordine în această eterogenitate și chiar s-ar putea descoperi o remarcabilă coerență, dacă ar fi identificat adevăratul principiu tipologic care determină la nivelul limbilor romanice crearea și utilizarea formelor și opoziția generală dintre perifraze și formele „sintetice”. Ne vom limita aici la observația că acel „principiu al unității”, în sensul lui Humboldt, care este valabil în majoritatea cazurilor și pentru toate limbile romanice cu excepția limbii franceze, poate fi formulat după cum urmează: „Determinări materiale paradigmatiche, interne unității determinate pentru funcții autonome (non-relaționale) în raport cu această unitate și determinări materiale sintagmatice, externe în raport cu unitatea determinată, pentru funcții externe sau relaționale, adică funcții mergînd dincolo de această unitate determinată și implicînd un raport cu alte unități”, sau mai simplu: „*Determinări interne pentru funcții interne, determinări externe pentru funcții externe*”.

4.2. Să remarcăm de asemenea, că acest principiu nu se aplică numai în cazul gramaticii, ci și în cazul lexicului și că în gramatică el nu se limitează la nivelul cuvîntului: unitatea determinată poate fi atît o sintagmă, cît și o propoziție sau o frază complexă. Astfel, în lexic, un sufix diminutiv constituie o determinare internă, în timp ce determinarea unui substantiv prin intermediul calificativului „mic” este o determinare externă; *aureus* reprezintă o determinare internă, iar *de oro*, o determinare externă. De asemenea, în gramatică, la nivelul propoziției, este internă o determi-

nare plasată în interiorul nucleului constituit din subiect și verbul predicat și este externă o determinare plasată în afara acestui nucleu. Opoziția flexiune / formă perifrastică, care nu privește decât nivelul cuvântului, este doar un caz particular, chiar dacă este unul frecvent întâlnit, al opoziției mult mai generale intern / extern. Limbile romanice nu sînt caracterizate din acest punct de vedere prin așa-zisul „principiu analitic”, ci prin faptul că ele fac distincție între funcții externe și interne, relaționale și non-relaționale. Este adevărat că în limba latină era preferat în gramatică – la toate nivelele, de altfel, nu numai la nivelul cuvântului – procedeul determinării interne; dar ceea ce contează cu adevărat este că, în cazul limbii latine, nu se făcea distincție între funcții relaționale și non-relaționale. De asemenea, este adevărat că limbile romanice prezintă adesea perifraze acolo unde limba latină folosea flexiunea; dar ceea ce contează cu adevărat, nu este această realitate care ține de o statistică materială, ci faptul că perifrazele și formele sintactice corespund în aceste limbi unor categorii de funcții⁷.

Tocmai acest nou principiu tehnic, această nouă „modalitate de formare” [« façon de former »] este ceea ce constituie coerența și omogenitatea unei întregi serii de schimbări, eterogene la prima vedere, pe care limba latină le-a suferit în cursul transformării sale în limbi romanice. Astfel, dacă pentru funcțiile cazuale, flexiunea – adică determinarea paradigmatică sau „internă” – este înlocuită prin expresie perifrastică, adică printr-o determinare sintagmatică sau externă, faptul se explică prin aceea că această categorie a cazului reprezintă funcții esențialmente relaționale: aceste funcții semnifică un raport între termenul determinat și un alt termen (sau alți termeni ai frazei). Pentru categoriile de gen și număr, care sînt funcții non-relaționale, dimpotrivă, determinarea paradigmatică sau internă este cea care

s-a afirmat. Comparația adjectivelor și adverbelor corespunde, evident, unor forme relaționale, unor raporturi (între două sau mai multe obiecte, între două sau mai multe calități etc.); în consecință, în exprimarea acestei categorii procedeul „analitic” (adică determinarea „externă”) înlocuiește formele „sintactice” (determinarea „internă”). În același mod, pentru adverbele pronominale de loc, în limbile romanice, în locul determinării întotdeauna interne în latină, se face distincție între funcția non-relațională, exprimată prin forma de bază, și funcțiile relaționale, exprimate prin aceeași formă de bază cu prepoziții (cf. lat. *hic – hinc – huc – hac*; sp. *aquí – de aquí – hacia aquí – por aquí* [rom. *aici – de aici – încoace – pe aici*]). În cazul verbului, toate timpurile sînt situate și ordonate în raport cu actul vorbirii; însă formele simple, cu determinare paradigmatică sau internă, nu exprimă raporturi: aceste timpuri semnifică un singur moment al timpului sau un singur spațiu temporal și sînt, în acest sens, „non-relaționale”, în timp ce perifrazele semnifică un raport între două momente sau două spații temporale: astfel, *dictum habeo* semnifică un raport între un moment din trecut și momentul actual, iar *dicere habeo*, un raport între momentul actual și un moment din viitor. De asemenea, la nivelul propoziției nu este vorba doar de construcția „lineară” („subiectul cu determinările sale, apoi verbul cu complementele sale”) care se afirmă în detrimentul construcției „circulare” („subiect – determinările subiectului și complementele verbului – verb”) și nici doar de ordinea SVO care se afirmă în detrimentul ordinii SOV: în realitate, este vorba, și de această dată, de aceeași distincție generală dintre funcții interne și funcții externe. Tot ceea ce înseamnă determinare funcțională „internă”, adică determinările subiectului în sine (cum ar fi „epitetele”) sau ale verbului în sine (în cazul verbelor „modale”), este plasat în interiorul nucleului; ceea

ce este determinare funcțională „externă”, adică determinările nucleului în ansamblul său (acesta este cazul așa-zisului „complement al verbului”), este plasat în exteriorul nucleului: **homo bonus scribit, homo bonus debet scribere** (nu *scribere debet!*), însă – în loc de **homo litteras scribit, homo amico suo scribit – homo scribit litteras, homo scribit amico suo** etc. La fel stau lucrurile și la nivelul frazei complexe: subordonatele „adjectivale” care determină subiectul sînt plasate în interiorul propoziției principale, iar subordonatele „adjectivale” care determină complementele și subordonatele „adverbiale” sînt plasate în exterior.

5.1. Or, dacă se pune întrebarea, în ce epocă aceste „bulversări” funcționale încep să se producă – nu cînd modificările în chestiune încep a se prezenta ca fenomene sporadice, mai mult sau mai puțin facultative, ci cînd acestea încep să obțină statutul de „Umwälzungen” [modificări revoluționare] – trebuie să se admită că este vorba de epoca „latinei vulgare”, adică aproximativ secolul al doilea p. Ch. Din acest punct de vedere, diversele atestări ca *socrus non socra, nurus non nura, pauper mulier non paupera mulier*, în *Appendix Probi*, sau *membra ad duos fratres*, în inscripții, obțin o semnificație particulară: aceste atestări relevă aplicarea principiului distincției între funcții non-relaționale și funcții relaționale. Din punctul de vedere al latinei mai vechi sau „clasice”, acestea sînt simptome ale „distrugerii” și ale „dezordinii” și gramaticienii tradiționaliști le interpretează ca atare; însă din punctul de vedere al latinei „vii”, al activității creatoare a subiecților vorbitori care se manifestă în aceste fapte, este vorba de o nouă ordine în curs de a se impune, de o nouă analiză a conținutului exprimat. Un exemplu deosebit de elocvent al acestei noi analize (care confirmă coerența sa) este acela al restructurării pasivului latin în epoca latinei vulgare. Manua-

lele ne învață că pasivul, pe jumătate perifrastic în latina clasică, devine în întregime perifrastic în limbile romane (cu deplasarea timpului verbului auxiliar). Dar în realitate schimbarea este mult mai profundă și, în ultimă instanță, diferită de ceea ce aflăm din manuale. Din punct de vedere funcțional pasivul latin nu era deloc identic cu pasivul romanic, care este o diateză „obiectivă” (ce consideră acțiunea tranzitivă din perspectiva obiectului său), în timp ce pasivul latin era ceea ce L. Weisgerber⁸ a numit pentru limba germană „täterabgewandte Diathese”, adică o diateză deturmată de la agent⁹. Din punct de vedere romanic, acest pasiv – care era o funcție unitară în latină – corespundea cu trei funcții diferite, pentru că acesta putea exprima: a) un pasiv „obiectiv”, eventual cu un agent exprimat (*Iulia amat a Paulo* [Iulia este iubită de Paul]), b) un pasiv „mediu” (*quia nominor leo* [deoarece mă numesc leu]) și c) o acțiune neatribuită unui agent (*dicitur* [se zice]). Or, dintre aceste trei funcții, numai prima este continuată de pasivul perifrastic romanic (de exemplu, *Giulia è amata da Paolo*); în celelalte cazuri, sînt utilizate forme non perifrastice (de exemplu, sp. *me llamo león, se dice* sau, simplu, *dice*). Altfel spus, o funcție unitară în latină a fost analizată ca o funcție relațională (pasivul „obiectiv”, care implică referirea la un agent) și două funcții non-relaționale și că, în acord cu noul principiu tipologic, expresia relațională a fost rezervată pentru funcția relațională sau „externă”.

5.2. Așadar, în latina vulgară se constată, la nivelul principiilor de structurare a limbii, o nouă orientare, un nou «façon de former» al conținutului și al expresiei lingvistice. Giacomo Devoto a avut dreptate să vorbească despre o „criză” a latinei din secolul V a.Ch.¹⁰ Fără îndoială că aceasta a fost o criză foarte profundă. Însă a fost o criză la nivelul sistemului limbii, în special, la nivelul sistemului fonologic. „Criza” din epoca latinei vulgare este mult mai profundă,

pentru că aceasta este o criză la nivelul tipului lingvistic. În acord cu Humboldt ca teoretician al „forme caracteristice” și împotriva romanistului Humboldt, trebuie să admitem că latina vulgară și limbile romanice nu continuă aceeași formă a latinei „clasice” și că unitatea remarcabilă a limbilor romanice este datorată unei noi forme caracteristice. Chiar dacă se ia în considerație numai flexiunea, tocmai statutul funcțional al flexiunii (și al determinărilor interne sau paradigmatică în general) este ceea ce s-a schimbat în mod radical și, dacă flexiunea a fost în parte refăcută, ea a fost refăcută pentru o categorie de funcții specifice la nivel romanice, în virtutea noului „principiu al unității”. Formele latine clasice au dispărut, fiind înlocuite cu alte forme – această înlocuire avînd loc într-un ritm deosebit de accelerat – pentru că forma veche era în curs de dispariție din conștiința unui număr din ce în ce mai mare de subiecți vorbitori, nemaifiind operantă în activitatea lor de creație lingvistică. ***Es sanken Formen, weil die Form gesunken war [Dispar formele] [procedelee particulare], pentru că Forma [principiile esențiale] a dispărut deja.***

* Explicațiile și exemplificările din paranteze drepte [...] aparțin traducătorului Victor Celac.

¹ Am expus și fundamentat această concepție asupra tipului lingvistic într-o serie de lucrări. Cîteva dintre cele mai recente sînt: „Der Sinn der Sprachtypologie” în *Typology and Genetics of Language* (TCLC, XX), Copenhaga, 1980, pp. 157-170; „Partikeln und Sprachtypus. Zur strukturell-funktionellen Fragestellung in der Sprachtypologie”, în *Wege zur Universalienforschung (Mélanges Seiler)*, Tübingen, 1980, pp. 199-206; „Sprachtypologie und Typologie von Sprachlichen Verfahren”, în *Allgemeine Sprachwissenschaft, Sprachtypologie und Textlinguistik. Festschrift für Peter Hartmann*, Tübingen, 1983, pp. 269-279.

² Cf. E. Coseriu, „Über die Sprachtypologie Wilhelm von Humboldts” în *Beiträge zur vergleichenden Litera-*

turgeschichte. Festschrift Kurt Wais, Tübingen, 1972, pp. 107-135. Cităm aici lucrarea lui Humboldt *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, 1836 (= Sprachbau), după ediția conținută în: W.v.Humboldt, *Werke in fünf Bänden*. Publ. de A. Flitner și K. Giel, III, Stuttgart, 1963.

³ Cf. articolul nostru „Adam Smith und die Anfänge der Sprachtypologie”, în *Wortbildung, Syntax und Morphologie. Festschrift Hans marchand*, La Haye, 1968, pp. 46-54.

⁴ A se vedea, de exemplu, *Sprachbau*, pp. 529, 653-654.

⁵ La toate acestea s-ar putea adăuga că principiul analitic se aplică în special sau chiar exclusiv la nivelul cuvîntului, în timp ce funcțiile lingvistice (gramaticale sau de alt ordin) pot corespunde și altor niveluri și că, în consecință, un principiu cu adevărat tipologic ar trebui să poată fi aplicat, *mutatis mutandis*, la orice nivel de structurare a limbii.

⁶ „Sincronía, diacronía y tipología”, *Actas del VI Congreso Internacional de Lingüística y Filología Románicas*, Madrid, 1965 I, Madrid 1968, pp. 269-281; Essai d'une nouvelle typologie des langues romanes, Sinaia, 1971.

⁷ Din acest punct de vedere, franceza modernă este, într-un sens, analogică, iar în altul, contrară latinei: în franceză nu se face distincția între funcții interne și externe, fiind preferate în toate aceste cazuri determinări materiale externe. În legătură cu dezvoltarea tipologică a limbii franceze, cf. teza de doctorat a elevului nostru G. Eckert, *Sprachtypus und Geschichte, Untersuchungen zum typologischen Wandel des Französischen*, Tübingen, 1986.

⁸ *Die vier Stufen in der Erforschung der Sprache*, Düsseldorf, 1963, pp. 248 sqq.

⁹ În latină, pasivul putea fi reprezentat și la verbe intransitive, de exemplu, *dormitur*, „es wird geschlafen” [„se doarme”] (dar bineînțeles că nu și la verbe impersonale, cum ar fi *pluit*, pentru că, în acest caz, este vorba de un eveniment *fără agent*: **pluitur* era imposibil în latină, după cum **es wird geregnet* e imposibil în germană [sau **se plouă* în română]).

¹⁰ „La crisi del latino nel V secolo a.C.”, *Studii Clasice*, VI, 1964, pp. 17-23.

REZOLUȚIA

Conferinței Științifice “Limba Română – azi” (ediția a IX-a)

Conferința și-a desfășurat lucrările la Universitatea “Al.I.Cuza” din Iași și la Universitatea de Stat din Chișinău. Au participat, cu referate și comunicări savanți-filologi, profesori universitari și de licee, cercetători științifici de la Academia de Științe din Republica Moldova, Academia Română (Filiala Iași). Au fost audiate și discutate circa 45 de comunicări, privind unele probleme de sociolingvistică, normă literară și uz, gramatică, vocabular, stilistică, semiotică, pragmatică etc.

S-a constatat că limba română, în perioada actuală, pășește cu demnitate alături de celelalte limbi romanice și neromanice din Europa, dezvoltându-și nivelurile, stilurile funcționale, îmbogățindu-și lexicul și mijloacele de expresie. În limba română se fac cercetări în absolut toate domeniile științei, tehnicii, culturii. Ea este aptă a acoperi pe deplin și integral aspectele vieții materiale și spirituale a tuturor cetățenilor din spațiul românesc.

S-a demonstrat, prin comunicări și prin dezbateri, că în Republica Moldova, cu regret, se promovează o politică lingvistică nesănătoasă, provocatoare de tensiuni sociale, de discordii între populația majoritară, națiunea titulară, pe de o parte, și unele etnii, diaspora și minorități conlocuitoare, pe de altă parte. În loc să se spună deschis adevărul științific și istoric referitor la etnogeneza limbii și a poporului băștinaș din Republica Moldova, se vehiculează tot felul de enormități, cum ar fi: 1) că româna și așa-zisa limbă moldovenească sunt limbi identice, *dar poartă două denumiri separate*; 2) că originea etnică a moldovenilor este diferită de cea a românilor; 3) că limba rusă trebuie declarată a doua limbă de stat în R.M. și predarea ei urmând să fie obligatorie în toate clasele școlilor naționale preuniversitare.

Conferința atrage atenția guvernanților că adevărul științific și istoric privind etnogeneza limbii și a poporului nostru – adevăr obiectiv, foarte bine cunoscut în Europa și în lume, stabilit de mult de specialiștii români și străini în lingvistica generală, romanică și românească, confirmat și de cercetările recente, nu poate fi încălcat, ignorat, nici dosit sau camuflat. Faptul că frontierele statal-politice nu corespund cu integritatea și unitatea de limbă și de neam nu poate infirma un adevăr axiomatic.

Într-un trecut nu prea îndepărtat, fostele două Germanii nu au generat două limbi germane; cele două state vietnameze, la timpul respectiv, nu s-au folosit de *două limbi* diferite. În prezent, cele două state coreene nu au nici ele două limbi coreene, ci una singură.

A nu înțelege sau a neglija acest lucru înseamnă a deforma istoria, a umili un popor, a contribui la dezintegrarea *națiunii*, și nu la consolidarea ei prin buna înțelegere cu toți reprezentanții etniilor conlocuitoare.

Participanții la conferință și adresează conducerii R.Moldova, organelor abilitate cu următoarele propuneri:

1. Să se înceteze propagarea românofobiei în mass-media, căci isteria antiromânească nu poate contribui la normala și frățească înțelegere și prietenie între Republica Moldova și România.

2. Să fie reexaminat și reformulat articolul nr. 13 din Constituția Republicii Moldova în conformitate cu adevărul științific, cu "Declarația despre Independență" (27 august 1991), cu Decizia Curții Constituționale (1995), stipulându-se că "**Limba de stat (oficială) a Republicii Moldova este limba română**".

3. Să fie revăzută în mod radical Legislația Lingvistică (adoptată la 31 august 1989), care s-a învechit totalmente și care în condițiile actuale stopează funcționarea normală a limbii de stat în R.Moldova.

4. Să se efectueze atestarea la limba română a funcționarilor alolingvi de toate nivelurile, care au nevoie de limba română în exercitarea funcțiilor de serviciu, pentru înlesnirea contactului cu populația autohtonă din R.M.

5. Să fie introdus în *Legea învățământului* un amendament cu privire la predarea în limba română a obiectelor de profil la toate colegiile și universitățile. În felul acesta studenții din grupele ruse (în prezent numai în cele 7 universități de stat numărul lor ajunge la 10 000) nu s-ar confrunta cu dificultăți la profesarea specialității alese și la angajarea în câmpul muncii în R.M.

6. Să se constituie o comisie din specialiști-profesioniști (filologi, istorici, juriști, filozofi, sociologi etc.), care, sub egida Guvernului și a Parlamentului, să elaboreze un document privind *politica lingvistică a statului*, arătând rolul limbii române ca limbă oficială și specificând locul și funcțiile limbilor vorbite de reprezentanții grupurilor etnice conlocuitoare din Republica Moldova. Se va ține cont de normele legislative internaționale privind locul limbilor minoritare într-un stat suveran și independent. Astfel, în R.M. limba rusă urmează a fi considerată ca limbă a etniei respective, bucurându-se de drepturile prevăzute în Carta Europeană a Limbilor Regionale sau Minoritare, dar nu și de privilegiul de a obține statutul de a doua limbă de stat.

7. Să fie organizat, după modelul unor țări din fosta U.R.S.S. și din Europa, un *Departament de Stat* pentru ocrotirea și dezvoltarea limbii române, ca limbă oficială în Republica Moldova; fără grija Statului, româna nu-și poate exercita *de facto* misiunea de limbă de comunicare interetnică pe teritoriul republicii, nu poate fi un suport solid pentru limbile etniilor conlocuitoare.

8. Să se caute posibilități materiale pentru a purcede la traducerea în limba română a unor lucrări de inegalabilă valoare științifică și educativă, lăsate de mult regretatul nostru pământean, lingvistul numărul unu al secolului XX, profesorul Eugeniu Coșeriu (decedat la 7 septembrie 2002), Cavaler al Ordinului Republicii Moldova, Membru de Onoare al A.Ș.M., Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Moldova, al Universității de Stat "Al.Russo" din Bălți, al Universității Pedagogice de Stat "Ion Creangă" din Chișinău, Cetățean de Onoare al Municipiului Chișinău.

Conferința solicită organizatorilor să facă toate demersurile necesare pentru publicarea în volume a lucrărilor traduse sau recuperate din moștenirea lui Eugeniu Coșeriu.

Ion ȚURCANU

MIRCEA ELIADE DESPRE CAPACITATEA OMULUI DE A SUPORTA ISTORIA

Principala întrebare pe care și-a pus-o Mircea Eliade, cercetînd mitologiile precum și istoria credințelor și a religiilor, a fost: cum suportă omul istoria? După ce înșiră unele din marile nedreptăți și nenorociri pe care oameanii le-au îndurat în trecut din partea altor oameni, reprezentați în acele acțiuni de importanți factori de putere, filozoful pune retoric această întrebare tulburătoare: „Cînd presiunea istoriei nu permite nici o evaziune, cum ar putea omul să suporte catastrofele și ororile istoriei..., dacă dincolo de ele nu s-ar lăsa presimțit nici un semn, nici o intenție transistorică, dacă ele nu sînt decît jocul orb al forțelor economice, sociale sau politice sau, mai rău, decît rezultatul libertăților pe care o minoritate și le arogă și le exersează direct pe scena istoriei universale?”¹.

Cercetînd mentalitatea omului arhaic, M. Eliade a dat la iveală o astfel de „intenție transistorică” a desfășurării evenimentelor, reflectată în convingerea că lumea poate fi regenerată, ca în miturile greco-orientale despre moartea și învierea naturii (teoria arhetipurilor) sau că istoria poate fi oprită și reluată de la început, dintr-un stadiu al fericirii, așa cum căută să convingă teoria ciclică a repetării vîrstelor omenirii. Deci mitul eternei repetări stătea la baza reprezentărilor omului din societățile tradiționale despre istorie. Eliade explică persistența peste veacuri a interesului față de repetarea ciclică, întrucît „din faptul că evenimentele istorice depindeau de cicluri și de situații astrale, ele deveneau inteligibile și chiar previzibile pentru că-și găseau un model transcendent; războaiele, foametea, mizeriile provo-

cate de istoria contemporană nu erau decît cel mult imitarea unui arhetip fixat de astrele și normele celeste din care nu lipsea întotdeauna voința divină”². Așadar, concepția arhaică despre istorie era una negativă, de refulare a acesteia. „Fie că o abolea periodic, fie că o devaloriza găsindu-i mereu modele și arhetipuri transistorice, fie că, în sfîrșit, îi atribuia un sens metaistoric (teoria ciclică, semnificații escatologice etc.), omul civilizațiilor tradiționale nu acorda istoriei o valoare în sine, nu o privea, cu alte cuvinte, ca pe o categorie specifică a modului său propriu de existență”³. Drept urmare, față de omul modern, terorizat de istorie, arhaicul era incomparabil mai avantajat, el știind că suferințele, ca fapte istorice, sînt lipsite de valoare în sine, au un sens metaistoric, putînd fi înțelese fie ca expresia unor gesturi arhetipale, fără semnificație absolută, fie ca manifestare a voinței unei zeități (a cărei loialitate poate fi cîștigată prin invocațiile corespunzătoare), fie pur și simplu ignorate din lipsă de legătură nemijlocită cu viața intimă a omului etc. Astfel, „datorită acestui punct de vedere, zeci de milioane de oameni au putut răbda secole de-a rîndul marile presiuni ale istoriei fără să dispere, fără să se sinucidă, nici să cadă în acea uscăciune spirituală care aduce după sine întotdeauna o viziune relativistă sau nihilistă a istoriei”⁴.

Cu totul alta este atitudinea omului modern față de istorie: el „se recunoaște și se vrea istoric”, libertatea lui se reduce la „libertatea de a face istoria făcîndu-se pe sine”⁵. În realitate însă modernul, care devine din ce în ce mai neajutorat în fața „terorii istoriei”, are tot mai puține șanse de a face, anume el, istoria; aceasta fie că, în virtutea anumitor premise, se face singură, fie că o fac pentru el și independent de voința lui alții sau altul. În atare situație, omului nu-i rămîne decît ori să se revolte, ori să se supună, iar atunci îl așteaptă suprimarea la propriu și la figurat (izolarea), în primul caz, evaziunea într-o existență subumană, în cel de-al doilea caz. Iar în ce privește libertatea, care pentru omul modern întruchipează valoarea supremă,

aceasta în realitate trebuie văzută în două ipostaze: libertatea nelimitată a aceluia care într-adevăr face istoria și libertatea tuturor celorlalți care nu poate fi mai mult decât libertatea gesturilor permise⁶.

Evident, filozoful a meditat asupra remediilor împotriva „terorii istoriei”. Vintilă Horia consemnează în *Istoria sa a filozofiei române* că Eliade vede două soluții pentru depășirea sau evitarea presiunii terifiante a istoriei. O posibilă șansă de evitare a acestei presiuni filozoful o vede în felul următor: „În momentul în care istoria ar fi în stare – ceea ce nici Cosmosul, nici omul, nici hazardul n-au reușit pînă acum să facă – să aneantizeze speța umană în totalitatea ei, s-ar putea să asistăm la o tentativă disperată de a interzice evenimentele istorice prin reintegrarea societăților umane în orizontul... arhetipurilor și al repetării lor. Cu alte cuvinte, nu este interzis să se conceapă o epocă, nu prea îndepărtată, în care umanitatea, pentru a-și asigura supraviețuirea, se va vedea constrînsă să înceteze să mai facă în continuare istorie în sensul în care a făcut-o începînd cu crearea primelor imperii, și să se mulțumească să repete gesturile arhetipale prescrise...”⁷.

Cealaltă soluție, pentru care filozoful român pledează cu toată puterea lui de convingere, este credința. Încrederea sa în puterea primenitoare și salvatoare a credinței era atât de mare, încît un bun cunoscător al creației sale, cercetătorul american Charles Long, va observa: „Pentru Eliade, centrul [lumii] era homo religiosus”⁸.

Din opera sa transpare cu destulă claritate că omul modern, îndepărtat, se pare, iremediabil de istoriosofia arhetipurilor și a repetării, nu se poate apăra de surprizele chinuitoare ale istoriei decît prin ideea de Dumnezeu. Aceasta îi conferă siguranță, îi dă orizontul unei libertăți neîngrădite și-i oferă convingerea că tragediile istorice au o semnificație transistorică. Nimic nefiresc în atare viziune, de vreme ce creștinismul, spre deosebire de precursorul său, iudaismul, stabilește că totul e posi-

bil nu numai pentru Dumnezeu, ci și pentru om. Drept dovadă, în acest sens, Eliade reproduce următorul pasaj din *Evanghelia după Marcu* (XI, 22-24): „Aveți credință în Dumnezeu. Adevărat zic vouă că oricine va zice acestui munte: ridică-te și te aruncă în mare, și nu se va îndoi în inima lui, ci va crede că ceea ce spune se va face, fi-va lui orice va zice. De aceea vă zic vouă: Toate cîte cereți, rugîndu-vă, să credeți că le veți primi și le veți avea”⁹.

O dată ce obține o astfel de viziune asupra lumii, omul se eliberează complet de orice dependență de legile naturii, devine liber în sensul cel mai cuprinzător al termenului, întrucît, cu îngăduința și ajutorul lui Dumnezeu, poate schimba lumea în care trăiește, dar, bineînțeles, nu înainte de a se schimba pe sine însuși.

Această concepție presupune meditații stăruitoare asupra problemei libertății omului în raport cu Dumnezeu. Eliade este convins că omul are nevoie de o „filozofie a libertății care nu l-ar exclude pe Dumnezeu”, pentru că „numai o asemenea libertate... este capabilă să apere omul modern împotriva terorii istoriei”¹⁰.

Dar libertatea este o mare povară, fapt pentru care, de cele mai multe ori, oamenii se feresc să și-o asume. „Este greu și tragic drumul spre libertate, spune Berdiaev, deoarece cu adevărat nu este nimic mai eroic și mai chinuitor decît calea libertății. Orice drum al necesității și constrîngerii este unul mai ușor, mai puțin tragic și mai puțin eroic. Iată de ce, pe căile istoriei sale, omenirea este în permanență abătută de tentația de a prefera căile constrîngerii căilor libertății”¹¹. De aici și interesul oamenilor pentru soluții arhaice, de a anula istoria sau de a o repara prin intervenții rituale. Tocmai de aceea în cadrul religiilor în care libertatea credinciosului este în același timp și manifestare a voinței divine, acesta caută să evadeze. Eliade explică fenomenul referindu-se la situații din istoria omului arhaic, dar care astăzi nu sînt mai puțin valabile: „Era mai consolant și mai comod, în nenoroc și încercări, să continue să acuze un ac-

cident (vrăjitorie etc.) sau o neglijență (greșeală rituală etc.) ușor de reparat prin intermediul unui sacrificiu...¹².

Cînd se spune însă că adevărata libertate nu poate fi concepută în afara lui Dumnezeu, atunci întîlnirea cu rolul divinității în istorie este iminentă. Deși Eliade nu acordă o atenție specială acestui subiect (în orice caz, în cadrul speculațiilor despre „teroarea istoriei”), totuși ideea se înțelege de la sine. Pe alți filozofi creștini, dimpotrivă, i-a preocupat mai mult. Chiar în filozofia contemporană întîlnim destule considerații care subliniază că istoria nu poate fi concepută fără Dumnezeu. Berdiaev afirma: „Dacă Dumnezeu nu este, omul rămîne o ființă dependentă întru totul de natură și societate, de lume și de stat. Dacă Dumnezeu este, atunci, spiritual, omul este o ființă independentă”¹³. Descătușarea și eliberarea omului din condiția nesatisfăcătoare în care lîncezește o poate face numai Dumnezeu, aflăm din scrieri mai recente¹⁴.

În asemenea situație, istoria nu se poate reduce la odiseea existenței umane. Căpătînd o dimensiune soteriologică, „ea cuprinde nu numai istoria umană, ci totalitatea istoriei cosmice”, sau altfel, „istoria profană este cea care se cuprinde în istoria sacră”¹⁵. Și încă mai clar: „Sensul creștin al istoriei este în acest caz speranța că istoria profană face și ea parte din acest sens pe care istoria sfîntă îl dezvoltă, că nu există pînă la urmă decît o singură istorie, că orice istorie este în ultimă instanță sfîntă”¹⁶.

Totuși, în ce constă sensul istoriei? Evident, răspunsul este dificil, mai ales dacă nu se ține cont de rolul factorului divin. Sarcina este atît de grea încît, așa cum observa un istoric francez, „ca să cunoști istoria cu adevărat, în totalitatea și plenitudinea ei, ar trebui să fii un dumnezeu, ar trebui să fii chiar Dumnezeu”¹⁷. Toate filozofiile istoriei s-au arătat, pînă la urmă, neputincioase în fața acestei întrebări; Dilthey, de pildă, care a fost preocupat îndeaproape de această problemă, recunoștea că „relativitatea tuturor concepțiilor umane este ultimul cuvînt al viziunii istorice a lumii”¹⁸. Alții, mai optimiști, au găsit totuși un

sens istoriei, și celei profane, și celei totale, sfînte. Pentru cea dintîi, pe care P. Ricoeur o asemăna cu „pățania unui nebul povestită de un idiot”, iar Berdiaev a considera criminală¹⁹, rostul ar fi în „principiul curajului de a trăi în istorie”²⁰, ceea ce pare destul de convingător. Cît privește sensul celei sfînte, acesta este unul supra-rațional, deci ascuns, întrucît este legat de natura divinității, putînd să se releve doar în dimensiune escatologică (Berdiaev: „adevărata filozofie a istoriei este o filozofie escatologică”). Este limpede însă că cele două istorii sînt legate printr-o unitate de sens care va trebui să se arate la sfîrșitul istoriei.

Așa cum s-a putut vedea din variate pasaje ale textului de față, Eliade vorbește în repetate rînduri despre situații în care istoria, din anumite motive, încetează să mai existe, fie că este abolită prin exercițiul arhetipurilor și al repetării, fie că pur și simplu e oprită printr-o catastrofă ori că, în sfîrșit, e anulată printr-un act soteriologic. De fapt, subiectul e mai vechi.

În general, ideea despre sfîrșitul istoriei ca o concepție încheată și elaborată suficient de nuanțat este emanația învățăturilor mesianice. În creștinism, în special, așa cum am văzut, i se acordă o atenție deosebită. Urmînd să vorbim despre asta mai încolo, vom observa deocamdată că tema aceasta a interesat și interesează speculațiile filozofice și analizele istorice care nu sînt legate foarte strîns de religie sau chiar sînt străine de ea. Despre sfîrșitul istoriei vorbește și Hegel, și deoarece el a căutat o împăcare deplină cu timpul și mai cu seamă cu societatea în care trăia, nu e de mirare că, pentru el, sfîrșitul istoriei intervine o dată cu afirmarea liberalismului european, mai exact, cu principiul libertății, întrucît, zice el, „istoria universală nu este altceva decît dezvoltarea conceptului de libertate... Cu acest principiu formal absolut ajungem la ultimul stadiu al istoriei, la lumea noastră, la zilele noastre”²¹.

Tot astfel și la Marx, sfîrșitul istoriei are motivație teleologică, identificîndu-se, în cazul lui, cu crearea societății comuniste, ca „epifanie a luptelor de clasă”²², după expresia lui Eliade.

În prima jumătate a sec. XX, necesitatea depășirii istoriei tradiționale, ca formă de manifestare a existenței umane, poate fi constatată ca o preocupare și pentru filozofia existențialistă, chiar dacă unii reprezentanți ai acesteia spun că depășirea trebuie să se realizeze în mediul acestei istorii; pe de altă parte, se admite că istoria trebuie să aibă sfârșit, după cum are un început²³.

În zilele noastre, mare vîlvă au făcut considerațiile filozofului american Francis Fukuyama asupra acestui subiect, deși, cum am văzut, tema nu este deloc nouă. (Modelul pe care el l-a imitat, în acest demers, a fost filozoful ruso-francez Alexandr Kojève, foarte cunoscut mai ales în anii '30-'40 ai sec. XX.) De altfel, nu au lipsit nici atitudinile depreciative, însoțite uneori de un sarcasm cam dur²⁴ față de această apariție. În accepția lui Fukuyama, istoria umană și punctul ei final sînt determinate de progresul tehnologic, etapele principale ale acestuia se identifică grosso modo cu dominația industriei grele și, în sfârșit, cu era informațiilor, a serviciilor și a tehnologiilor suprasofisticate, cînd progresul se epuizează și istoria se încheie²⁵; istoria, încununată de prosperarea economică, prăbușirea comunismului și triumful democrației liberale (în aspectul de la urmă, F. Fukuyama pare a se vrea hegelian), este înlocuită de postistorie, eră în care societății civilizate nu-i mai rămîne decît să-și conserve forma și nivelul la care a ajuns. Singura neliniște a gînditorului este că mentalitatea oamenilor rămîne mereu în urma progresului tehnologic și politic, ceea ce ar putea genera în viitor destule necazuri omenirii²⁶.

Departate de a ne mulțumi cu sarcasmul juvenil al unor critici ai acestei viziuni asupra istoriei, vom constata totuși că, deși este elaborată cu destulă stăruință și-și clădește suportul pe o informație foarte bogată, această construcție teoretico-istorică se arată forțată²⁷; trecerea de la istorie la „postistorie” nu poate fi decelată cu claritate și, principalul, este greu de închipuit că „postistoria”, dacă am admite-o, ar putea fi o eră lipsită de zbcium și zguduirii. Ar fi

potrivită aici observația istoricului francez H.-I. Marrou relativ la iluzia pe care și-o făcea Occidentul după primul război mondial, iluzie prezentă chiar și în manualele de școală și care cultiva „credința confortabilă și naivă într-un progres linear și continuu ce ar justifica ideea din perspectiva căreia civilizația occidentală ar fi ultima etapă în evoluția omenirii”²⁸, iluzie ce va fi spulberată foarte curînd de succesiunea ulterioară a evenimentelor.

Cu totul altfel e văzut sfârșitul istoriei în filozofia creștină. Avem certitudinea că, în acest sens, cel mai convingător cercetător al fenomenului rămîne a fi Berdiaev, care nu numai că nu identifică progresul cu istoria, cu atît mai mult nu deduce sfârșitul istoriei din progres, dar arată că acestea sînt fenomene antagonice. „Învățătura despre progres, spune filozoful referindu-se mai ales la Comte, Hegel, Spencer și Marx, presupune că sarcinile istoriei universale a umanității vor fi rezolvate în viitor (subl. n.), că va sosi o clipă în istoria omenirii, în destinul ei, cînd va fi obținută o stare supremă, ideală, și în starea aceasta supremă vor fi împăcate toate contradicțiile de care sînt pline destinele istoriei umane, vor fi rezolvate toate sarcinile”²⁹. Întrebîndu-se cît poate fi de convingătoare asemenea părere, el răspunde categoric negativ, raționînd astfel: „Religia progresului consideră că toate generațiile umane, toate epocile istorice nu au în sine nici valoare și nici scop, nu au importanță prin ele însele, ci numai ca unelte și mijloace pentru ceea ce urmează să fie. Aceasta este principala contradicție religioasă și morală a învățaturii despre progres, care, intrinsec, o face inacceptabilă și inadmisibilă”³⁰. Incapacitatea concepției despre progres de a convinge vine din imposibilitatea de rezolvare a problemei timpului. „Nerezolvarea problemei timpului constituie viciul de bază al teoriei progresului, pentru că dacă este cu putință dezlegarea destinului istoriei universale, a contradicțiilor sale principale, atunci aceasta se poate numai prin victoria asupra timpului, adică înlăturînd ruptura dintre trecut, prezent și viitor, fragmentarea timpului în elemente care se dușmă-

nesc și se distrug reciproc. Natura aceasta vicioasă a timpului trebuie să fie învinsă definitiv pentru ca destinul istoriei universale să fie cu adevărat soluționat³¹. Destinul omului nu-și are rezolvare în istoria terestră, ci în afara acesteia, în timpul veșnic, când istoria terestră se continuă și se contopește cu cea celestă. „Istoria nu este o dezvoltare înfinită în timpul nostru, nu are legitățile fenomenelor naturale, pentru că istoria este destin. Aceasta este ultima concluzie și rezultatul de la urmă al metafizicii istoriei. Destinul uman pe care trebuie să-l urmărim în toate perioadele istoriei nu are dezlegare în cadrul istoriei. Metafizica istoriei ne învață că ceea ce nu-și are soluție în istorie, se rezolvă în afara ei. Acesta e cel mai mare argument în sensul că istoria nu este fără sens, că ea are un sens suprem³².”

Filozofia creștină contemporană merge neabătut pe această cale, deși problema sfârșitului istoriei și în special a destinului uman este, firește, tratată diferit și de multe ori în contradictoriu. A. Toynbee, de pildă, nu crede că omenirea va putea duce o viață fericită la nesfârșit, de aceea își exprimă convingerea că numai eliberându-se de grijile și tentațiile caracteristice societății contemporane, oamenii vor obține posibilitatea „să îndeplinească adevăratul țel al omenirii, și anume acela de a-l proslăvi pe Dumnezeu și de a se desfăta iarăși în prezența lui divină³³.”

Evident, teologii creștini caută să evite echivocul în această chestiune. Francezul J. Daniélou, criticând teoriile răsplății pămîntești ca sens al istoriei, demonstrează, împreună cu filozoful englez H. Butterfield, că acestea „se lovesc de dezmințirea realității; numai concepția care privește [Istoria] ca Judecată a lui Dumnezeu asupra unei lumi păcătoase poate dezlega aparentele contradicții³⁴.” După M.-I. Marrou, destinul uman „nu se împlinește la scară terestră; omul nu se află pe pămînt doar pentru a trece de la epoca pietrei la cea a bombei atomice; el a fost creat pentru a-l căuta pe Dumnezeu³⁵.” Ceea ce, evident, nu se poate realiza decât în afara existenței pămîntești, în istoria

sfință. „De aceea, zice P. Ricoeur, sensul pe care îl poate avea istoria în ansamblul ei este obiect de credință; el nu este obiect al rațiunii precum progresul instrumental, pentru că el este sensul global pe care îl poate lua această figură pe cale de a fi desenată de actele oamenilor; acest act nu poate fi constatat decât așteptat de la o grație atotputernică, capabilă să întoarcă spre slava lui Dumnezeu ceea ce este înfricoșător și zadarnic³⁶.”

În locul de îngemănare a celor două ipostaze ale istoriei, acolo unde lumea profană caută să se topească în cea sfință, veghează cu perseverență cenzura transcendentă blagiană, dar pentru credința de felul cum o înfățișează Eliade prin mobilizatorul exemplu citat din Evanghelia după Marcu, citat mai sus, hotăr de netrecut nu există. Posibilitatea, mai mult, obligativitatea trecerii din istoria umană în cea sacră este evocată de Iisus foarte limpede când spune: Împărăția mea nu este din lumea aceasta (Ioan, 18, 36); deci el se află – provizoriu, așa ca un om – în lumea aceasta, dar este totodată și în lumea sfință, în care se va retrage cu totul și unde ar urma să viețuiască și toți acei care cred în El. Dar asupra soartei tuturor acestora rămîne să decidă numai credința lor. Aceasta este un fenomen eminent subiectiv, o stare care se identifică cu personalitatea omului și o domină în mod absolut și tocmai de aceea ea nu se obține ușor, după cum nici nu poate fi anulată cu ușurință; ea ori este, ori nu este; e, putem spune, aproape ca un dat obiectiv. „Credința, zice M. de Unamuno, este un fapt în cei care o posedă, și orice disertație asupra ei din partea celor care nu o au e ca și cum o societate de orbi ar discuta despre ceea ce ar auzi cu privire la lumină din gura celor care văd³⁷.”

Ar fi poate prea mult să i se ceară simplului muritor, disperat de istoria în care trăiește, să creadă la fel cu Sf. Apostol Pavel, care zice: M-am răstignit împreună cu Hristos, și nu eu mai trăiesc, ci Hristos trăiește în mine (Gal., 2, 20). Dar conștientizarea importanței absolute a necesității salvării sale din acest impas reclamă implacabil un simț acut al credinței. Anume

aceasta face ca, așa cum observa Eliade, creștinismul, în care credința în mîntuire este valoarea lui supremă, să fie religia „omului căzut în istorie”³⁸, întrucît ea îi oferă șansa, inasimilabilă de necredincioși, de a-și depăși condiția descurajantă de sclav al unei existențe fără perspectivă istorică.

NOTE:

¹ Mircea Eliade, Eseuri. Mitul eternei reîntoarceri. Mituri, vise și mistere, trad. Maria și Cezar Ivănescu, București, 1991, p. 111.

² Ibidem, p. 108.

³ Ibidem, p. 104.

⁴ Ibidem, p. 111.

⁵ Ibidem, p. 114.

⁶ Ibidem, p. 114-115.

⁷ Ibidem, p. 112.

⁸ Charles Long, O primă condiție a cunoașterii, în: Mircea Eliade, Psihologia meditației indiene. Studii despre Yoga, București, 1992, p. 8.

⁹ Prevăzînd posibile atitudini sceptice față de acest pasaj, Eliade atenționează, la subsol: „Să ne ferim să îndepărtăm cu suficiență asemenea afirmații pentru simplul motiv că ele implică posibilitatea miracolului. Miracolele s-au dovedit atît de rare de la apariția creștinismului, și nu este vina creștinismului, ci a creștinilor” (Eseuri, p. 117).

¹⁰ M. Eliade, Eseuri, p. 117.

¹¹ Николай Бердяев, *Самопознание (Опыт философской автобиографии)*, Москва, 1991, стр. 158.

¹² M. Eliade, Op. cit., p. 83.

¹³ N. Berdiaev, Op. cit., p. 305.

¹⁴ Jean Daniélou, Reflecții despre misterul istoriei, București, 1996, p. 102 și a.

¹⁵ Ibidem, p. 83.

¹⁶ Paul Ricoeur, *Istorie și adevăr*, București, 1996, p. 108.

¹⁷ Henri I. Marrou, *Teologia istoriei*, Iași, 1995, p. 17-18.

¹⁸ Mai tîrziu, această convingere s-a accentuat. În zilele noastre, istoricul francez Ph. Ariès observă, de pildă, că istoricii, de regulă, refuză să recunoască o filozofie a istoriei, considerînd-o „ca o sporovăială teoretică a unor amatori lipsiți de competență”: Philippe Ariès, *Timpul istoriei*, București, 1997, p. 236. Aceeași atitudine o constată și Raymond Aron: v. *Introducere în filozofia istoriei*, București, 1997, p. 158.

¹⁹ N. Berdiaev, Op. cit., p. 305.

²⁰ Paul Ricoeur, Op. cit., p. 107.

²¹ G. W. F. Hegel, *Prelegeri de filozofie a istoriei*, București, 1997, p. 405, 417; v. și C. I. Gulian, *Axiologie și istorie*, București, 1987, p. 169-188; Gheorghe Gr. Radu, *Introducere în filozofia istoriei*, București, 1996, p. 33-36.

²² M. Eliade, Eseuri, p. 109.

²³ Карл Ясперс, *Смысл и назначение истории*, Москва, 1994, стр. 280.

²⁴ După filozoful german Peter Scholl-Latour, care demonstrează, pe exemplul istoriei zbuciumate a țărilor din Balcani, că fondul principal al problemelor ce frămîntă omenirea se schimbă foarte greu, teoria lui Fukuyama ar fi o neghiobie greu de depășit: Peter Scholl-Latour, *Im Fadenkreuz der Mähe-Gespenster am Balkan*, München, 1994, p. 95, 113 și a.

²⁵ Francis Fukuyama, *Sfîrșitul istoriei și ultimul om*, București, 1994, p. 86-87 și a.

²⁶ Ibidem, p. 239-245, 291 ș. a. Autorul este de acord cu filozoful francez A. Kojève cînd acesta susține că prin civilizația occidentală (în anii '20-'30 ai secolului trecut) s-a „ajuns la sfîrșitul istoriei pentru că viața în statul universal și omogen este pe deplin satisfăcătoare pentru cetățenii săi” (p. 127).

²⁷ Iată o succintă dar sugestivă părere în acest sens: Al. Zub, *Sfîrșitul istoriei?*, în „Xenopoliana”, II, 1994, nr. 1-4, p. 181-182. Pentru subiectul în discuție e utilă consultarea întregului număr al publicației.

²⁸ H. I. Marrou, Op. cit., p. 7-8.

²⁹ Николай Бердяев, *Смысл истории*, Москва, 1990, стр. 146.

³⁰ Ibidem, p. 147.

³¹ Ibidem, p. 148.

³² *Ibidem*, p. 154, 158, 160-161. Ne exprimăm regretul că ne-am limitat doar la unele referințe izolate și fără legătura logică necesară între ele, extrase din strălucitul eseu al lui Berdiaev *Sensul istoriei*, pentru că aceste fragmente nu pot crea nici pe departe o idee completă despre lucrarea respectivă.

³³ Arnold Toynbee, *Studiu asupra istoriei*. Sinteza vol. VII-X, de D. C. Somervell, București, 1997, p. 472, 536.

³⁴ Jean Daniélou, Op. cit., p. 243-244.

³⁵ Henri I. Marrou, Op. cit., p. 25.

³⁶ Paul Ricoeur, Op. cit., p. 109.

³⁷ Miguel de Unamuno, *Jurnal intim*, Iași, 1999, p. 186.

³⁸ M. Eliade, Eseuri, p. 117-118.

Vlad POHILĂ

KALEVALA, UN MAGIC SIMBOL AL SPIRITUALITĂȚII FINEZE

O uvertură suomeză

Noțiunea de *suomez* – fie ca adjectiv, fie ca substantiv –, nu am găsit-o înregistrată în vreo sursă lexicografică românească, deși *monegasc* “originar din Monaco” sau *burkinab* “originar din țara africană Burkina Faso” sînt relativ cunoscute, iar în consecință – și utilizate de mulți români. Iar *suomez* ar însemna tocmai locuitorul unei țări europene, nordice, scandinave – Finlanda, patria finlandezilor pe care ei și-o numesc *Suomi*, *Finland* fiind toponimul în suedeză, preluat de majoritatea idiomurilor din lume. În fond, ar fi o ineptie să ceri ca omul de rînd să știe denumirile indigene de țări, respectiv de popoare, însă acest cuvînt, *suomez*, m-a dus cu gîndul la fireasca întrebare: ce știe omul nostru comun despre Finlanda, dacă e să-l întrebăm așa, “pe nepusă masă”, prin surprindere?

Ei da, cei mai mulți își vor aminti că e o țară cu multe lacuri, păduri și mlaștini. Precizăm din capul locului că în Finlanda, deși e supranumită “Țara celor o mie de lacuri”, sînt de fapt peste 50 de mii de lacuri mai mari sau mai mici, iar pădurile – de conifere, de pin și de molid, liniștite și întunecoase, acoperă aproape 70 la sută din teritoriul acestui stat. Cît despre mlaștini... astea nu se supun nici unei statistici plauzibile, dar însăși denumirea țării, *Suomi* (de la *suo* “mlaștină” și *maa* “pămînt”, “țară”) este suficient de edificatoare. Cine știe despre pădurile finlandeze, știe obligatoriu și despre lemnul de acolo (mobile, cherestea, material de construcție), și despre hîrtia suomeză, jinduîtă de toți editorii din lume. Rar om cît de cît informat să nu fi auzit de celularele Nokia, ca și

de sauna – celebra baie cu aburi finlandeză. Cei care identifică saunele cu niște localuri de distracție (pentru finlandezi ele fiind “micro-stațiuni curative” aflate la îndemîna oricui) cunosc și acest adevăr: numai în Finlanda trăiesc femei cu adevărat blonde; precizăm – blonde naturale, nu în accepția argotică a acestui cuvînt. Mulți copii cred sincer că în nordul Finlandei, în regiunea numită Laplanda, sălășluiește anual, pînă la 25 decembrie, Moș Crăciun...

Un român mai instruit știe, fără doar și poate, că Finlanda e o țară a arhitecturii originale și funcționale, căreia, de vreo jumătate de secol, i s-a alăturat designul, și acesta pus acolo în serviciul comodității și buneii dispoziții de lucru sau de creație. Alvar Aalto (1898–1976), nume cu care se deschide majoritatea enciclopediilor din lume, a revoluționat arhitectura europeană, încadrînd perfect stilul modern în mediul natural. Alt nume finlandez de referință într-o eventuală societate cultivată este Jean Sibelius (1865–1957), creator de seamă al postromantismului în muzica europeană, un George Enescu al finezilor, căci și Sibelius este creatorul școlii muzicale naționale, cele șapte simfonii ale sale izvorînd tumultuos din spiritul autohton, șlefuit cu instrumentele melismelor germane.

Nu numai filologii noștri, dar și oameni cu o instruire relativ temeinică, au anumite cunoștințe despre limba finlandezilor, la acest capitol – curios lucru! – prevalînd elementul legendei sau al exoticului. De pildă, se consideră că în limba finlandeză cuvintele sînt extrem de lungi, iar sistemul de declinare este cel mai “nărăvaș” din lume. Într-adevăr, în Cartea Guinness a recordurilor, la punctul “cel mai lung cuvînt din limbile de pe glob” este trecut un cuvînt finlandez, din 33 de litere/sunete, pe care însă nu-l reproducem aici din motive tehnice. Cît privește numărul cazurilor gramaticale, ele cu certitudine sînt cam multe: 12 productive – deci, exact ca și în limba estonă, sora dreaptă a finlandezei. Acestea li se adaugă încă 4 cazuri, mai puțin productive, și astfel obținem un total de 16 cazuri: cam mult, nici vorbă, față de 4-5 în română, și de-a dreptul catastrofal față de franceză, limbă în care nu există

în genere categoria cazului gramatical! Mulțimea de cazuri este totuși în aparență una paradoxală: fiind un idiom prin excelență sintetic, lipsit, practic, de “unelte” gramaticale ca prepoziția sau articolul, pînă la urmă e și firesc să aibă finezii o declinare atît de complexă. Totuși, credem, vom putea temera emoțiile celor ce se interesează de această limbă fino-ugrică făcînd o precizare: pentru a modifica în 16 feluri cuvintele ei, există și niște “facilități” – trei “cazuri-cheie”, pe care dacă le deprinzi, vorbești o finlandeză pe înțelesul locuitorilor Țării Suomi.

Lubitorii de lecturi nu pot să nu știe că, spre deosebire de noi, românii, bunăoară, finlandezii au un laureat al Premiului Nobel, și anume prozatorul Frans Emil Sillanpää (1888–1964), autor a vreo zece romane de factură rustică, în care elementul realist se împletește reușit cu o undă lirică. Cei mai sentimentali cunosc și poezia tulburătoare a lui Edith Södergran (1892–1923), care a candidat pentru același Premiu Nobel, o excelentă replică feminină a lui Walt Whitman, o modernistă în sensul primar al noțiunii, o fire sensibilă ce-și însușise cu însuflețire anumite teme iuri ale filozofiei lui Nietzsche. Aceste două somități ale literaturii nordice sînt de natură să creeze impresia unei vechimi și solidități ale scriiturilor finlandeze. Fără a știrbi în vreun fel din valoarea incontestabilă a literaturii finezilor, cîteva precizări se impun aici. Pentru un pasionat de romanele lui Liviu Rebreanu, Camil Petrescu sau Mihail Sadoveanu, prozele lui Sillanpää au o forță de atracție cu mult mai anemică: **Elämä ja aurinko (Viața și soarele)**, **Hurskas kurjuus (Pioasa mizerie)** sau **Miehen tie (Calea unui om)** sînt prea sumbre, ca să nu zic greoaie pentru receptarea noastră; poate că ar avea un număr cu mult mai mare de simpatizanți romanul **Nuorena nukkunut (O soartă zbu-ciumată, într-o tîlmăcire avînd un titlu mai inspirat: Ca stînsă din viață de tînără)**. Cît despre E. Södergran, apoi ea a scris cu precădere în suedeză, din care motiv e și revendicată, firesc, de către suedezi. Iar pentru a ne face o imagine reală despre vechimea literaturii artistice finlandeze e suficient să amintim acest detaliu: prima

lucrare cultă scrisă în limba suomeză, romanul **Cei șapte frați** de Aleksis Kivi, a văzut lumina tiparului în anul 1870, adică la peste 150 de ani de la apariția primului roman la noi, dacă e să considerăm ca atare **Istoria ieroglică** a lui Dimitrie Cantemir.

Trăgînd linia la această listă a posibilelor noastre cunoștințe despre Finlanda, despre cultura ei, în primul rînd, trebuie să constatăm, în egală măsură, cu jenă și cu regret, că avem o imagine destul de aproximativă, superficială în ceea ce privește mișcarea spirituală din această țară nordică. E la mijloc, neîndoios, cortina de fier ce a existat între teritoriul populat de noi și cel unde au dăinuit etniile ferite de regimul comunist și totuși... Paradoxul e că dintre toate țările capitaliste Finlanda a fost pentru oamenii sovietici, ca și pentru cei din alte colțuri ale lagărului comunist, cea mai accesibilă: era, într-un timp, mai ușor să mergi într-o călătorie la Helsinki decît la Belgrad; se organizau mai multe expoziții și concerte finlandeze decît iugoslave; se editau nu mai puține cărți de autori finlandezi decît iugoslavi etc. (Este adevărat că cel mai tîlmăcit scriitor finlandez în U.R.S.S. era un oarecare Martti Larni, om de litere cu vederi de sînta, de care conaționalii săi nu prea știau, tot așa cum francezii nu știau de vreun Louis Aragon sau Pierre Gamarra, deosebit de popularizați de către editurile sovietice). Ziceam că Finlanda era relativ accesibilă locuitorilor U.R.S.S., acolo puteau vedea “capitalismul în putrefacție” nu numai muncitori și țărani frunțași, dar și intelectuali. Cu toate astea, paradoxal, nu am putut descoperi în literatura basarabeană impresii despre Finlanda, nici măcar scrieri inspirate de splendorile (sau mizeriile?) acestei țări. O curioasă excepție o aflăm, totuși, în creația lui... Andrei Lupan (1912–1992). Astfel, în placheta **Legea găzduirii** (Chișinău, 1966), poate cea mai rezistentă în bibliografia poetului (dar care carte nu include, nu se știe de ce, și poezia *Mea culpa*), am citit încă în anii de școală un poem intitulat bizar, *Țara Suomi*. Recitind peste ani poemul, nu au putut să nu-mi rețină atenția cîteva strofe:

*“Așa trăiesc, parcă săpînd în piatră,
și n-au hodină oamenii și brazilii,*

*răzbind pe sub tăcerea încrustată,
cinstitul plug în cremene brăzdează.*

*Sibelius începe de aicea
cu harfele pe care le-nfioară
și visul despre Sampo cea ferice
și-această turtă neagră de secară.*

*În infinite iezere răsfrîntă
și-n simplă muncă fără de hodină,
cu oameni tari, cu basmul, cu pămîntul
Suomi-și duce aprigă destinul.*

*Am cercetat-o dreaptă și-nțeleasă
și-n tainică legendă scufundată
și, pricepînd că n-oi cuprinde-o toată,
din saga ei o pulbere luat-am,
ca să-i păstrez sclipirea pentru-acasă”.*

La facultate, cînd m-am familiarizat cu eposurile unor popoare, ajungînd și la **Kalevala** finlandeză, mi-au răsărit în memorie aceste stihuri, în care, mi s-a părut – și mi se mai pare – autorul a surprins cu uimitoare finețe spiritul patriei celor cu “visul despre Sampo cea ferice”.

Impresia mi-a revenit în minte și mai recent, cînd am încercat să scriu un eseu despre **Kalevala** și culegătorul ei, Elias Lönnrot, de la a cărui naștere s-au împlinit, în aprilie curent, 200 de ani. Ocazie cu care în Finlanda, conform Calendarului UNESCO, a fost declarat Anul

Lönnrot-Kalevala, prilej pentru o impresionantă suită de manifestări culturale, literar-artistice, filologice și chiar naționaliste. Ca stat ce se îngrijește de popularizarea culturii naționale în lume, Finlanda a extins anvergura acestor manifestări în mai multe țări din lume. La noi evocarea personalității lui Elias Lönnrot, cel căruia finlandezii – și întreaga lume cultă – îi datorează epopeea **Kalevala**, s-a făcut extrem de modest: printr-o schiță biobibliografică, inclusă în **Calendarul Național–2002**.

Această schiță, dezvoltată, stă la baza prezentului eseu, care s-ar dori un îmbold pentru cititorii noștri de a se familiariza cu capodopera națională a finezilor, un magic simbol al spiritualității din Țara Suomi. Căci, înainte de toate, Finlanda se identifică cu eposul **Kalevala**, iar **Kalevala** în-săși se confundă cu cel care a cules-o și a “montat-o” în tiparele genului lirico-epic – poetul, folcloristul, filologul, cărturarul Elias Lönnrot.

Născut în zodia drumețiilor

Elias Lönnrot a văzut lumina zilei la 9 aprilie 1802, în localitatea Paikkari, într-o zonă din sud-vestul

Finlandei, populată preponderent de suedezi. Peste șapte ani, Finlanda era să fie încorporată Imperiului Rus, păstrându-și acest statut de colonie rusească – dar incomparabil mai privilegiat decât al Basarabiei, bunăoară, căci Finlanda era Mare Ducat, nu gubernie, nici regiune –, pînă la 6 decembrie 1917.

Obîrșia familiei Lönnrot nu provoacă dubii: chiar și forma numelui arată că era suedeză. Se vede însă că Elias a știut de copil finlandeza, pe care cu timpul și-a însușit-o pînă la calitatea de limbă maternă. Tot așa, conștientizînd că e trăitor al Finlandei, la maturitate a adoptat pentru scrierile sale exclusiv finlandeza; poate și de aceea, spre deosebire de cazul Edith Södergran, amintit mai înainte, Lönnrot nu este revendicat în nici un fel de suedezi și doar în treacăt se amintește de originea sa etnică, apartenența sa lingvistică fiind recunoscută ca una singură, finlandeză.

Elias cu tatăl său, de meserie croitor, a colindat mai multe sate din împrejurimi – conform tradiției locale, croitorii umblau pe la casele potențialilor clienți –, astfel avînd posibilitatea de a asculta de mic tot felul de istorii, basme, balade, cîntece epice, proverbe, zicători, vorbe de duh.

Între 1815 și 1818 face studii gimnaziale în limba suedeză, în orașele Porvoo și Turku (numite de suedezi Borgo, respectiv Abo). Însă, în lipsă de mijloace materiale, e nevoit să-și întrerupă învățătura. Începe a aduna resurse financiare cîntînd pe la ferme (moșii); în același scop se angajează ajutor de farmacist în or. Hammeenlinna. În 1822 își ia bacalaureatul la Porvoo și în același an dă admiterea la Facultatea de Litere a Universității din Turku – celebra Academia Aboensis, fondată încă în 1640. După absolvirea filologiei, în 1827 se înscrie la Facultatea de Medicină, în cadrul aceleiași școli superioare. Și ca student trebuie să muncească pentru a-și asigura o existență decentă – dă meditații unor copii din familii înstărite.

În 1828, urmare a unui incendiu devastator din 1827, vechea univer-

sitate suedeză din Turku se transferă în capitala Marelui Ducat al Finlandei – Helsinki, unde va cunoaște un proces lent, dar hotărît de finlandizare. Lönnrot întreprinde prima sa călătorie în ținutul Savo din Karelia (partea de sud-est a Finlandei), unde culege de la cîntăreți populari balade, legende, rune (cîntece epice). În anii 1829–1831 publică materialul folcloric adunat în patru cărțuții intitulate **Kantele taikka Suomen kansan sekä vanhoya että nykysempiä runoya ya lauluya** (**Țitera sau Rune vechi și noi și cîntece populare finlandeze**). Entuziasmat de aceste apariții, un grup de tineri întemeiază în 1831, pe baza unui “Cenaclu de simbătă” (“Lauantaiseura”) al tinerilor filologi, Societatea de literatură finlandeză, care există pînă în prezent, cumulînd funcțiile unei Asociații a scriitorilor, dar și pe cele ale unui Institut de folcloristică, istorie și teorie a literaturii. E. Lönnrot a fost întîiul secretar al Societății de literatură națională.

În 1831 pornește din nou în Karelia, dar, ca student la medicină, este curînd convocat la Helsinki, în împrejurimile căruia, după un an de cumplită secetă, izbucnise o epidemie de holeră. Lecuindu-i pe alții, se îmbolnăvește grav de tifos însuși Lönnrot, încît printre colegii de facultate se răspîndise zvonul despre decesul său; i s-a compus chiar și un necrolog versificat, pe seama căruia cel “îngropat de viu” avea să facă spirite: “Dacă e să crezi tradiției finlandeze, trebuie să devin la anu’ milionar!”. E promovat doctor în medicină și chirurgie cu teza de licență “Medicina magică a finlandezilor” (1831). Peste un an obține postul de medic municipal la Kaaajani, nu departe de Karelia “rusă”. Aici traduce din suedeză broșura “Sfaturi pentru țărani, în caz de secetă” (1834), iar în 1839 tipărește un îndreptar de medicină populară. În 1839 mai editează, în colaborare, o **Istorie pe scurt a Finlandei**.

În lunile de vară întreprinde călătorii prin Karelia, de unde se întoarce în chiar primul an (1832) cu un material extrem de bogat: 2.400 de

rune, peste 65 mii de versuri, culese în principal de la trei barzi populari: Vaassila Kielevainen, Ontrei Malinen și Arhippa Pertunen; ultimul, de 80 de ani, fiind celebru pentru că recita și cînta zile în șir. Începe să îmbine acest material folcloric în trei cicluri epice, fiecare avînd în centru cîte un erou popular. După o călătorie în nordul țării (1833), lucrează la prima redactare a *Poemului despre Väinämöinen*, format inițial din 16 cînturi cu peste 5.000 versuri. Amplificat în anul următor (1834; numai în 11 zile de primăvară a cules 14 mii de versuri), poemul se va numi mai apoi **Alku-Kalevala (Kalevala de bază sau Kalevala de la început)**. La 28 februarie 1835 apare la Helsinki, într-un tiraj de 500 exemplare, prima ediție a eposului popular finez, cules și prelucrat de E. Lönnrot: **Kalevala, taikka vanhoya karjalan runoya Suomen kansan munoisista ajoista (Kalevala sau Vechile cîntece kareliene din timpuri străvechi ale poporului finlandez)**. Ediția, denumită și **Vanha Kalevala (Vechea Kalevala)**, cuprindea 32 de rune (cînturi), cu un total de 12.078 versuri.

Această carte cu titlul atît de sonor, **Kalevala**, a fost și prima tipăritură în limba finlandeză (cu caracter laic, căci texte religioase apăreau în limba finezilor de cîteva secole deja). Pentru a se înțelege importanța acestei apariții editoriale, vom menționa că pe teritoriul Finlandei, timp de șase secole și jumătate – de la prima cruciadă întreprinsă de regele Suediei, Eric, pentru încreștinarea finlandezilor –, limba culturii, învățămîntului și chiar de comunicare în casele celor înstăriți era suedeza, considerată drept “limba latină a finlandezilor”. Pînă în prezent suedeza este a doua limbă de stat în Finlanda, chiar dacă minoritatea suedeză nu alcătuiește mai mult de 6 la sută din populația de peste 5 milioane de locuitori. Mai e de adăugat că nu a existat și nu există în Finlanda o atitudine refractară față de cea de-a doua limbă de stat, ba dimpotrivă, una binevoitoare, cum suedeza e, pentru finlandezi, cu graiul lor relativ “mic” și izolat, o poartă spre germană

(inclusiv marea cultură a nemților) și spre celelalte limbi “vecine”, scandinav: daneza și norvegiana, reciproc inteligibile, iar într-o măsură mai mică – olandeza și islandeza. Utilizînd îmbinarea “atitudine refractară” față de o limbă, nu am făcut-o întîmplător, deoarece a existat și acest fenomen în Finlanda... ați ghicit, cu referire la rusă. Cînd Suomi și-a dobîndit independența (urmare “legală” a unui decret semnat de însuși Lenin la 31 decembrie 1917), în această țară exista și o minoritate rusă, aproape la fel de numeroasă ca cea suedeză. Tocmai din cauza agresivității (inclusiv lingvistice!) a rușilor, finlandezii, prevăzători din fire, au făcut tot posibilul ca în războiul antibolșevic din 1918–1920 să-i silească pe cei mai mulți ruși să părăsească hotarele Finlandei.

Tînărul E. Lönnrot fundează prima revistă periodică din Finlanda – *Mehiläinen (Albina)*, care a apărut lunar în anii 1836–1837 și 1839–1840. (Printr-o absolută coincidență, ceva mai înainte, în alt capăt al Europei, la Iași, începe să apară o publicație numită similar – e vorba de *Albina Românească* a lui Gh. Asachi, al cărei prim număr vede lumina tiparului pe 1 iunie 1829...) Întregul an 1836 și mai multe luni ale următorilor doi ani E. Lönnrot se consacră în continuare cercetărilor folclorice în nordul țării și în Karelia “rusă”, concomitent pregătind pentru tipar materialul cules. În 1840 vede lumina tiparului culegerea lui Lönnrot **Kantelatar (Fiica țiterei, 600 de cîntece populare)**, doi ani mai tîrziu (1842) – **Suomen kansan sanalaskuya (Proverbele poporului finlandez, iar în 1844 – Suomen kansan arvoituksia (Cimiliturile poporului finlandez))**.

În 1841 apare o primă traducere a **Vechii Kalevale** – în suedeză, efectuată de marele filolog din Turku M.A. Castren (1812–1852). La Paris apare, în 1845, traducerea în franceză a **Kalevalei**, realizată în proză de L. Leouzon Le Duc; în același an filologul german Jakob Grimm publică la Berlin un studiu *Despre epopeea finlandeză*. Sînt primele semnale importante în străinătate despre

strădaniile lui Lönnrot în a culege și propaga creația populară națională.

În anii 1844–1848 lui E. Lönnrot i se acordă un concediu de serviciu, răstimp în care întreprinde călătorii de documentare în Karelia, apoi în Estonia, Ingria (sau Ingermanlanda, actualele teritorii ale regiunilor Leningrad, Pskov și Arhanghelsk din Rusia, pe atunci încă populate de finlandezi), Livonia (zona de nord-est a actualei Letonii, unde mai trăiau livii – frați de limbă ai finlandezilor și estonienilor, practic, dispăruți pe la mijlocul sec. XX), în Laponia și în mai multe județe din nordul și estul Finlandei.

În total, în anii 1828–1845, Lönnrot a întreprins 11 mari expediții folclorice, parcurgînd pe jos, cu barca și cu schiurile peste 25 mii kilometri, ca să adune circa 100 mii versuri, plus cîntece, legende, povești, zicale, ghicitori.

Momentul Kalevala în cultura finlandeză

Principalul rod al acestor “dru-meții folclorice” extenuante este apariția în 1849, la Helsinki, a unei ediții noi, completată și desăvîrșită, a epopeii **Kalevala** (supranumită și **Uusi Kalevala – Noua Kalevala**), cuprinzînd 22.785 de versuri, aranjate în 50 de cînturi – de fapt, niște balade-poeme mai mult sau mai puțin autonome, dar totuși legate tematic între ele. Fiecare vers e compus din patru trohei, formînd opt silabe, cu accentul tonic obligatoriu pe prima silabă a cuvintelor. Versurile octosilabice nu sînt rimate. Este textul definitiv al eposului **Kalevala**, care a devenit mîndria națională a finlandezilor, cu o contribuție substanțială la cristalizarea limbii literare finlandeze, la afirmarea literaturii naționale peste hotare (**Kalevala** fiind creația literară finlandeză cea mai tradusă în alte limbi) și la cunoașterea în lume a Finlandei.

Apariția **Kalevalei** a influențat puternic mișcarea de renaștere națională a Finlandei, avîntul naționalist al compatrioților lui Lönnrot, silind țarismul rus să procedeze la o serie

de concesii (reforme) favorabile finlandezilor. Datorită prestigiului ce și-l cîștigase Lönnrot și succesului reputat de **Kalevala**, s-a permis folosirea finlandezei nu numai în biserică, dar și în învățămînt, administrație, știință, iar în 1863 devine limbă oficială în Marele Ducat al Finlandei; numeroși intelectuali finlandezi, care anterior dădeau preferință suedezei, ca limbă a unei culturi mai avansate, s-au întors masiv spre limba poporului din care ieșiseră.

După 20 de ani de muncă în calitate de medic municipal la Kajaani, în 1853 E. Lönnrot este invitat să lucreze la Catedra de limba și literatura finlandeză a Universității din Helsinki, unde avea să fie profesor de-a lungul a opt ani. În anii '60 tipărește studiul **Flora Finlandei**, apoi un **Îndrumar juridic pentru folosință generală**, astfel introducînd în uz termeni noi pentru limba finlandeză în aceste domenii. În anii 1874–1880 E. Lönnrot publică **Dicționarul fino-suedez** în două volume, la care începuse a lucra încă în 1845. Lexiconul (reeditat în 1930 și 1958) include peste 200.000 de cuvinte, fiind cel mai mare nu numai în epocă, dar și pînă în prezent. Acest dicționar a fixat bogăția lexicală finlandeză, constituită de-a lungul secolelor, dar și mii de termeni științifici și tehnici, stabiliți în premieră sau chiar creați de Lönnrot, termeni ce și-au dovedit viabilitatea peste decenii.

În 1880 Lönnrot tipărește antologia **Suomen kansan munaisia loitsurunoya (Vechile farmece ale poporului finlandez)**, însoțită, ca și alte culegeri similare (inclusiv **Kalevala**), de importante note și comentarii filologice, istorice, etnologice etc.

La 19 martie 1884 E. Lönnrot se stinge din viață la Paikkari, nu departe de locul unde s-a născut și unde se retrăsese în ultimul său deceniu. Societatea de Literatură Finlandeză instituie din anul următor, 1885, "Kalevala-Pana" ("Ziua Kalevalei"), Ziua limbii și literaturii finlandeze, sărbătorită și în prezent la 28 februarie, ca pioasă amintire a acelei date când a văzut lumina tiparului prima ediție a eposului național, în 1835. Curînd se întemeiază o "Societate a iubitorilor Kalevalei", începe editarea unui anuar (transformat în revistă trimestrială) cu studii despre creația epică finlandeză.

Așa cum s-a mai menționat, numele lui E. Lönnrot se identifică, în mare parte, cu cel al **Kalevalei** – epopeea populară care a rezultat din culegerea, compilarea, "montarea", structurarea cu o deosebită intuiție artistică a runelor păstrate în tradiția orală, precum și șlefuirea lor de către ilustrul literat, filolog și patriot. Lönnrot a folosit și unele texte culese de predecesorii săi, cum ideea "încropirii" unui poem epic unic plana încă de pe vremea primului clasic al literaturii fineze, Mikkael Agricola (sec. XVI), intenția fiind întărită în anii '20 ai sec. XIX prin eforturile scriitorului și folcloristului Sakkari Topelius (1781–1831). Deși a apărut cu circa 2.000 de ani mai târziu decât **Iliada** lui Homer sau decât **Eneida** lui Virgiliu; la 1000 de ani după **Cîntarea Cidului**, **Cîntecul lui Roland** ori **Cîntecul Nibelungilor**; la 500-400 de ani după **Divina Comedie** a lui Dante Alighieri, **Orlando furioso** de Ariosto, **Ierusalimul eliberat** de T. Tasso, **Kalevala** este comparată tocmai cu asemenea mărețe pînze lirico-epice. Culegînd materialul folcloric pentru **Kalevala** din diferite zone ale Finlandei, Lönnrot nu a înregistrat cu fidelitate specificul dialectal al creației populare orale de pe o arie extrem de largă de răspîndire

a runelor: din Finlanda de Sud-Vest (unde se consideră că ar fi avut loc geneza **Kalevalei**, în evul mediu) și pînă la extremitățile de nord și ale părții de răsărit a Finlandei, numită Karelia, unde s-au conservat cele mai numeroase rune. Scopul ce și l-a propus marele cărturar era înregistrarea creației populare într-o limbă cît mai accesibilă majorității finlandezilor; în plus – folcloristul a stăruit să imprime un caracter unitar și de dezvoltare logică, structurată, a conținutului sutelor de motive eroice, mitice (atît păgîne, cît și creștine), reflectînd viața de toate zilele a conaționalilor, datinile, credințele și obiceiurile. Intenția i-a reușit în mare măsură – în pofida volumului masiv și a numărului impresionant de subiecte și personaje, **Kalevala** se prezintă ca un epos relativ armonios, bine structurat pe adversitatea celor două țări mitice, numite ca și căpeteniile ("stăpîinii") lor: Kalev (sau Kalevala) și Pohjola (sau Pohja). Aceștia se află într-o continuă rivalitate: Pohjola, sub stăpînirea lui Louhi, devine prosperă grație unui mecanism miraculos ("Sampo"), compus din trei mori, la care se macină concomitent făină, sare și bani. Cum "Sampo" este invenția unui locuitor din sudul țării, "sudiștii" propun "nordiştilor" să împartă frățește această comoară. Refuzați, oamenii lui Kalevala, în frunte cu bătrînul bard Väinämöinen, însoțit de meșterul-fierar Ilmarinen, viteazul Lemminkainen ș.a., întreprind mai multe expediții și pînă la urmă sfărîmă moara magică. În replică, Louhi trimite peste țara Kalevala tot felul de nenorociri: foamete, boliști, apoi frig și întuneric, furînd și ascunzînd soarele și luna. În această adversitate, Kalevala opune rezelor puse la cale de Pohjola înțelepciunea, cumpătarea și dexteritatea, încît, în cele din urmă Louhi le întoarce aștrii dătători de viață. În final, Väinämöinen cel biruitor se retrage, dar locul său îl ia un copil deosebit de frumos și dotat, simbol al perenității spiritului popular. Adversitățile dintre cele două țări, respectiv domnii, sînt însoțite de spectaculoase competiții la diverse abilități (profesionale, sportive, artistice, inclusiv recitatul-cîntatul

runelor), fapte războinice, elemente de aventură, istorii sentimentale, ospățuri de zile mari etc., fenomene ale naturii, metamorfoze provocate de vrăji și blesteme, diverse obiceiuri matrimoniale și ale pământului, tradițiile păgâne alternînd cu datinile creștine. Natura umanizată le vine deseori în ajutor celor cu dreptatea. În această lungă înșiruire de întâmplări și fapte figurează și personaje ca Aino, Hiisi, Vipunen, Tiera etc. și cu deosebire viteazul și talentatul sclav Kullervo, eroi care, în diferite zone ale Finlandei, apăreau adesea în prim plan. Lönnrot a “repartizat” rolurile acestor personaje în funcție de gradul de popularitate general-finlandez, de asemenea – conform măsurii de implicare a lor în acțiunea eposului. Contribuția directă a folcloristului nu se reduce la această rînduire, care imprimă eposului caracter unitar și o linie de subiect logic-evolutivă; el mai face o serie de digresiuni de ordin autobiografic (cu precădere în prolog și în epilog), acestea precizînd istoria devenirii lui Lönnrot ca autor al **Kalevalei**, iar în bună parte – și istoria devenirii ca popor a finezilor. E de menționat că în pofida atmosferei subliniat mitologice a **Kalevalei**, chiar și Lönnrot (iar după el, și alți comentatori), a insistat asupra istorismului epopeii, găsind, bunăoară, chiar și în Väinämöinen, Louhi sau Ilmarinen nu niște divinități, ci personaje istorice.

Două particularități ale **Kalevalei** sînt invocate obligatoriu de cercetătorii ei. În primul rînd, că această măreață scriere este cu certitudine cea mai veche dintre eposurile europene, situîndu-se la hotarul dintre mitul șaman și eposul ca atare. Vechimea mitului **Kalevalei** se întrezărește și în formula sa, în viziunea despre facerea lumii: pământul și cerul ies dintr-un ou de rață, pe care pasărea-l clocise într-un cuib făcut pe genunchii lui Väinämöinen (conform unor variante – în poalele mamei lui Väinämöinen). Altă particularitate remarcabilă a **Kalevalei** este caracterul ei pașnic: aparent războinic, eposul se întemeiază nu atît pe

acțiuni belicoase, cît pe formule magice (inclusiv, adeseori, prin magia cuvîntului!), cu ajutorul cărora se desfășoară numeroasele “operațiuni militare” pe întinsa canava a genialei creații populare fineze. Acest ultim aspect a dat prilej unor cercetători să vorbească despre un anumit defetism al finlandezilor, ba chiar și despre... lașitatea lor! Falsitatea ipotezei a ieșit la suprafață chiar în iarna anilor 1939–1940, cînd, atacată de colosul pe al cărui vîrf stătea Stalin, mica Finlandă a opus o eroică, admirabilă rezistență cotropitorilor. De altminteri, dîrzenia și curajul ostășesc al finlandezilor au fost cunoscute și apreciate de români și mai înainte: în războiul pentru independență din 1877–1878, un regiment finlandez din cadrul armatei ruse a demonstrat numeroase fapte de eroism la Șipka, Plevna, Șeinovo și chiar lîngă Smîrdan, fapte despre care a scris atunci, în repetate rînduri, presa din București.

Viața fără de moarte a epopeii fineze

Kalevala și-a făcut drum spre Europa, apoi în lumea întregă, încă în timpul vieții lui Lönnrot, în primul rînd datorită traducerilor în suedeză, prima tîlmăcire în această limbă efectuînd-o chiar marele folclorist (**Vanha Kalevala**, tipărită în 1836 la Helsinki, pe baza căreia s-a făcut o traducere franceză, la Paris, în 1845). În 1852, la Helsinki apar concomitent transpuneri în germană și în suedeză; în anii 1864–1868 se tipărește traducerea integrală a eposului finlandez, iar în 1875 apare o versiune adaptată pentru tineret. În 1868 vede lumina tiparului o ediție versificată în franceză a **Kalevalei** (reeditată în 1875), în 1871 – în maghiară; în 1880 – în rusă (două ediții – la Petersburg și la Moscova, ultima fiind cea completă), în 1884 – în cehă.

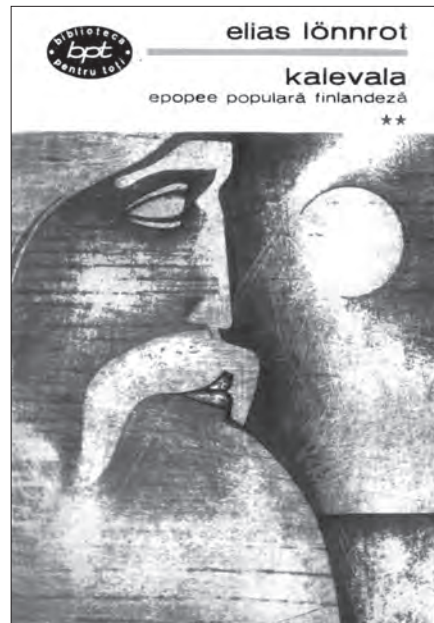
Exemplul lui Lönnrot – adunător al eposului național – a fost urmat de folcloriștii F.K. Fahlman (1798–1850)

și Fr. R. Kreutzwald (1803–1882) în Estonia, alcătuitorii eposului național **Kalevipoeg – Fiul lui Kalev** (1857–1861), iar apoi în Letonia de A. Pumpurs, care a compus în același spirit, pe baze folclorice, poemul epic leton **Lacplexis** (în anul 1888). Conform mărturiei autorului însuși, H.W. Longfellow (1807–1882), poemul epic **Song of Hiawatha (Cîntecul lui Hiawatha)**, publicat la New York în 1855) i-a fost inspirat de marea opera a lui Lönrot. Poetul francez Leconte de Lisle (1818–1894) scrie, sub înfrurirea **Kalevalei**, două cîntece din ciclul “Poeme barbare” (1862). În două-trei decenii după moartea lui Lönrot, **Kalevala** apare în numeroase limbi și ediții: în engleză (1886, 1887, 1898, 1907 – la Londra; în 1888, 1912 – la New York), germană (1885, 1892, 1904), italiană (1890, 1906, 1909, 1910, 1912, 1913); apoi în spaniolă, polonă, daneză, sîrbă... pînă la japoneză și chiar în esperanto, în sute de mii de exemplare. În secolul XX eposul finlandez a fost tradus în cîteva zeci de idiomuri din Europa, Asia, America.

Eroii Kalevalei vorbînd în limba Meșterului Manole

Firește, nu rezistă decît vreo comparație metaforică între eposul finlandez și creațiile epice românești gen *Miorița*, *Meșterul Manole*, *Codreanu* etc. Scopul pe care ni-l propunem în acest pasaj e de a face o succintă trecere în revistă a familiarizării românilor cu epopeea finlandezilor.

Conform unei observații a lui Perpessicius (1891–1971), în română, prima mențiune despre opera lui Lönrot ne-o dă B.P. Hasdeu, în amintirile sale de pe cînd era iuncăr de campanie și “făcea lungi lecturi din **Kalevala**”, cu un căpitan de campanie, baronul finlandez Mayendorf, moment relatat în nuvela *Duduca Mamuca* (1863). După datele furnizate de scriitorul și cercetătorul Iurie

Colescnic, între cele două războaie mondiale, traducerea literaturii fineze, inclusiv a **Kalevalei**, ar fi constituit obiectul preocupărilor moldoveanului Aurel George Stinu, care, pentru respectivele contribuții, a și fost distins cu un ordin suprem al Finlandei, *Trandafirul Alb*. Cu regret, deocamdată nu am putut găsi vreo confirmare a acestei curioase relatări: în scrierile lui A.G. Stinu nu am dat de vreo “urmă finlandeză”, cu atît mai mult de vreo legătură cu **Kalevala**. În 1942 apare la București – cu certitudine! – prima traducere românească a **Kalevalei**, făcută în proză, de Barbu B. Brezianu, cu o prefață de romancierul, dramaturgul și eseistul Ion Marin Sadoveanu (1893–1964). Cunoscut mai ales ca autor al romanului **Sfirșit de veac în București** (1944) – “o revelație în viața literară a momentului, înscriindu-se printre capodoperele românești ale secolului XX”, I.M. Sadoveanu a fost și un “excelent traducător, care a dat culturii românești cîteva capodopere ale literaturii universale” (M. Popa, **Dicționar de literatură română contemporană**, București, 1971, pag. 527) – traduceri din Shakespeare, Stendhal, H. von Kleist, Goethe, Lenau, Schiller,

Heine, Ibsen etc. Excelenta prefață făcută **Kalevalei** vădește nu numai o cunoaștere subtilă a operei, dar și o simpatie aparte pentru finlandezi. Avem toate motivele să credem că această ediție, din 1942, a traducerii românești a eposului finez a fost pusă într-o discretă legătură și cu vitejia națiunii finlandeze, manifestată în războiul declanșat împotriva patriei sale de către sovietici. Este edificator finalul prefeței semnate de I.M. Sadoveanu: "Nobilul popor finlandez, prin fiecare 28 Februarie al său, dovedește înalta treaptă de cultură pe care a atins-o, amintind mândria națională și făcînd să fluture sărbătorește steagurile din puterea Statului, pe toate edificiile, pentru a prăznuir strădania unui vizionar, apariția unei cărți și cîntecul risipit prin țară de la nașterea pînă la moartea fiecăruia dintre cei cari au dus țara pe umerii lor". Cînt privește traducătorul, Barbu B. Brezianu, poet și critic de artă (a scris studii revelatoare despre pictura lui N. Grigorescu și N. Tonitza, despre sculptura lui C. Brâncuși etc.), vom menționa că a avut aprecieri elogioase din partea mai multor contemporani pentru strădania de a traduce cu fidelitate **Kalevala**, fiind gratificat, iarăși pentru această trudă de tălmăcitor, cu Premiul Comisiei Române pentru cooperare intelectuală. Ca dovadă a calității ei, o nouă ediție a acestei versiuni breziene a văzut lumina tiparului în 1965, la Editura Tineretului din București, purtînd titlul **Țara vitejilor, Kalevala**.

În 1959 se tipărește la București traducerea integrală, în metru original, a **Kalevalei**. Volumul cu peste 800 de pagini este opera traducătorului Iulian Vesper. Originar din zona Sucevei, legat de grupul literar bucovinean "Iconar", Iulian Vesper a debutat în 1933 cu placheta de versuri **Echinox în odăjdii**, urmată de alte trei volume prin care "își propune să realizeze un compromis între formalul avangardist de moment și o metafizică sprijinită pe mituri și simboluri indigene" (M. Popa, op. cit., p. 634). Nu o fi fost tocmai această

tentație a miturilor motorul ce l-a făcut să se apuce de o lucrare atît de complexă cum se prezintă traducerea în versuri, integrală, a **Kalevalei**? Tălmăcirea sa din 1959, substanțial îmbunătățită, este retipărită nouă ani mai tîrziu (1968) în populara colecție "Biblioteca pentru toți", beneficiind de un solid aparat critic, note și comentarii semnate și ele de I. Vesper, între timp traducătorul român studiind și finlandeza, familiarizînd-se îndeaproape cu spiritualitatea suomeză. O paralelă strict intelectuală s-ar impune aici: de dragul **Kalevalei** a învățat finlandeza, a studiat temeinic cultura Finlandei și o personalitate marcantă a culturii ruse – Marietta Șaghinian (1888–1982), prozatoare și eseistă, armeană originară din țîrgul transnistrean Grigoriopol. Ei îi aparține un aprofundat eseu despre **Kalevala** și despre Lönnrot, studiu care deschidea toate edițiile de lux ale eposului finlandez, tipărite în U.R.S.S. în anii '60-'90.

În fine, amintim că la Chișinău s-au tipărit doar fragmente din **Kalevala** – în almanahul de literatură universală **Meridiane** (volumul din 1983), în versiunea lui Pavel Starostin (n. 1924). Schimbările survenite și în activitatea editorială, după 1990, lipsa unei garanții în a-și tipări transpunerea, au topit elanul creator al lui P. Starostin, lucrarea rămînînd neterminată. Dar avînd la dispoziție chiar numai fragmentele din **Meridiane**, vom observa că P. Starostin, care a făcut (și tipărit) și o izbită versiune a **Hiawatei**, înregistrează certe împliniri și în strădania-i de a-l tălmăci pe Lönnrot. Avînd ca materie primă cîteva variante rusești, inclusiv excelenta traducere realizată de L. Belski, traducătorul de la Chișinău dă în română o ritmicitate mai apropiată de atmosfera sobră, uneori înnegurată a originalului finlandez. Aceasta, spre deosebire de varianta – repetăm: de excepție, oricum –, a lui I. Vesper, în care s-a mizat creator, frumos, dar întrucîtva și excesiv pe splendoarea ritmului baladelor noastre românești. Subsemnatul, rămînînd un fidel admirator al versiunii lui Iulian Vesper,

Iată ce-auzii odată,
Ce-ascultai cîndva, în cîntec:
Noaptea vin singurele,
Singure, pe rînd, vin zile;
Văinămöinen și el singur
S-a ivit, rapsodul veșnic,
Din subțirea purtătoare,
Ilmatar, frumoasa maică.

În văzduh trăia o fată,
Minunata Luonnatar;
A trăit mult timp curată,
Ca fecioară, – o vecie,
Prin înaltele văzduhuri,
Prin nemărginite ceruri.

Dar s-a săturat deodată,
I-a părut povară viața,
Să rămîie-așa stingheră,
Tot fecioară, tot curată,
Prin înaltele văzduhuri,
Prin nemărginite ceruri.

Pîn' la urmă coborît-a,
S-așeză pe nalte valuri,
Pe al mării spate luciuri,
Printre unde despletite;
Năvălit-a o vîntoasă,
Dinspre răsărit pornită,
Ce umplu de spumă marea,
Înălță tăioase valuri.

Vîntul fata-a legănat-o,
Valul aruncă fecioara
Pe spinarea albăstrie
A înaltelor talazuri;
I-a rodit ei vîntul, sînul,
A lăsat-o grea talazul.

Trudnic a purtat povara,
Sarcina cea grea din pîntec
Ani de toți vreo șapte sute,
Vîrste de viteji vreo nouă;
Îi era cu neputință
Fătul nenăscut, să-l nască.

Muma apelor, fecioara,
Rătăci înot, departe,
Mult spre Soarele Răsare,
Iar apoi spre Soare-Apune,
Miazăzi și Miazănoapte,
Cît văzu-mprejur cu ochii,
În durerea grelei faceri,
În cumplitul chin din pîntec
Îi era cu neputință
Fătul nenăscut să-l nască.

(Traducere de Iulian Vesper)

Auzit-am cînturi multe
Cum se iscă din cuvinte;
Noaptea vin cîte una,
Zilele – pe rînd și ele;
Tot la fel pe lumea asta,
Unul era Văinămöinen.
Cîntărețul, înțeleptul,
Nașterea cărui se trage
De la Ilmatar frumoasa.

Statnică și mlădioasă
Ilmatar cea preacurată,
A văzduhului făptură
A rămas mult timp fecioară
Și-a trăit mult timp în ceruri,
În înaltele văzduhuri
Pe nemărginite 'ntinsuri.

Își ducea astfel viața
Într-o stranie tristețe
Pîn' i se urî de traiul
În singurătate-adîncă
Ani de zile-n feciorie
În înaltele văzduhuri
Pe nemărginite 'ntinsuri.

S-a lăsat atunci fecioara
Către valurile mării,
Peste străveziu-i greabăn,
Peste largul ei de ape,
Iar din răsărit pornit-a
Vînt încrîncenat să sufle,
De-a stîrnit furtună mare,
Apa a învîrtejit-o,
Ridicînd înalte valuri.

De vînt aspru clătînată
Și de valuri mari izbită,
Dusă-n larg a fost fecioara
Pe-ale mării albe creste.
Și-a îngreunat-o vîntul,
Marea plină a lăsat-o.

Șapte veacuri de-a rîndul,
Nouă vieți de om fecioara
Tristă a purtat povara
Împlinitului său cîntec.
În zadar – ne-nsărcinatul
N-avea grabă să se nască.

(Traducere de Pavel Starostin)

pune, totuși, la discreția cititorului curios șansa de a compara transpunerea unuia și aceluiși fragment din **Kalevala**, pasaj ales la prima deschidere a cărții: povestea nașterii fără de prihană a lui Väinämöinen de către Ilmatar, fecioara zisă și Luonnatar:

Dincolo de textul tipărit al Kalevalei

Capodopera ce aparține lui E. Lönnrot în aceeași măsură în care aparține **Miorița** lui Alecu Russo ori lui Vasile Alecsandri – **Kalevala** – a servit ca sursă de inspirație pentru mai mulți literați finlandezi, printre primii fiind prozatorul și dramaturgul Aleksis Kivi (1834–1872). Ziua monștrii în premieră a piesei sale, *Lea*, avînd ca punct de plecare un episod din **Kalevala** – 10 mai (1869) – e sărbătorită și în prezent ca Zi a Teatrului Finlandez. Au recurs în creația lor la motive kalevaliene și prozatorul Juhani Aho (1861–1921), poetul și dramaturgul Juhani Heikki Erkkö (1849–1906); Eino Leino (1878–1926), cel mai original poet liric finez, traducătorul în finlandeză al **Divinei Comedii**. În pictură a excelat prin lucrări inspirate de **Kalevala** Akseli Gallen-Kallela (1865–1931); în sculptură – Emil Wickström (1864–1942), iar în muzică – celebrul Jean Sibelius (1865–1957). Doi redevabili filologi și folcloriști finlandezi, tatăl și fiul, Julius Krohn (1835–1888) și Kaarle Krohn (1863–1936) i-au consacrat operei lui Lönnrot studii fundamentale, insistînd asupra unei originale metode – “geografico-istorică” – în abordarea **Kalevalei**. Punînd la îndoială teoria despre geneza eposului în perioada dăinuirii comunității balto-fino-ugorice (începutul mileniului), K. Krohn o atribuie epocii vikingilor (sec. X–XII) sau evului mediu timpuriu catolic (sec. XII–XVI), iar ca geografie dă prioritate Finlandei de est, apoi Estoniei și Ingriei, Karelia fiind considerată ca loc de cristalizare, datorită unei impecabile conservări, a runelor din care a rezultat **Kalevala**. În opinia lui Krohn elementul mitologic din **Kalevala** este secundar, cel istoric prevalînd necon-

diționat. Pentru a “tălmăci” geneza și mesajul **Kalevalei**, K. Krohn a scris 10 volume solide consacrate acestui subiect; ca material ilustrativ a cules personal circa 18 mii de variante folclorice, care au stat la baza Fondului Creației Populare (arhivă numită și “Casa Lönnrot” sau “Casa Kalevalei”) din cadrul Societății de Literatură Finneză, colecție ce a crescut substanțial cu timpul – de la 500 de mii de texte înregistrate în anii ’30, pînă la trei milioane – în anii ’80 ai sec. XX.

Un acord final privind **Kalevala** s-ar impune, chiar dacă este lipsit de măreția și de sublimul specific unui sfîrșit clasic. De ce se numește acest epos – mai ales în traduceri și în literatura de specialitate din Rusia – “*karelo-fin*”? În ce măsură este justificată această denumire dedublată? A zice “*karelo-fin*” este aceeași cu “*bucovineano-român*”, “*bănățeano-român*”, “*basarabeano-român*”, dacă vreți. Prin precizarea “*karel*” se insistă asupra localizării genezei acestui epos (de fapt, asupra unei variante privind localizarea ei). Karelii sînt o varietate etnică a finlandezilor, tot așa cum sîntem noi, moldovenii, sau cum sînt bănățenii, maramureșenii, ardelenii, bucovinenii etc., varietăți ale poporului român. Karelia a fost dintotdeauna o provincie finlandeză, a și rămas într-o anumită măsură, dat fiind că, dezbinată, “frîntă”, în 1721, în 1918, apoi în 1940 și 1944, cea mai mare parte a acestei zone rămîne încorporată Rusiei, de mai bine de două secole. Rușii țin la precizarea “epos *karelo-fin*”, revendicîndu-și astfel o dată în plus pretențiile (observați: nu numai teritoriale!) față de Karelia; finlandezii, cînd recurg la această îmbinare, o fac pentru a reaminti lumii că nu uită ce le aparține...

Lumea aceasta, cum vedem, e plină nu numai de frumoase mituri de tipul celor kalevaliene, ci și de coincidențe cumplite prin realismul lor...

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

Lönnrot, Elias. **Kalevala: epopee populară finlandeză** / trad. de Iulian

Vesper; stud. introd. de O.Kuusinen. – București: E.S.P.L.A., 1959. – 842 p.

Lönnrot, Elias. **Kalevala. Epopee populară finlandeză** / trad., prefață și note de Iulian Vesper. – București: Editura pentru Literatură, 1968.

Vol. I. – 356 p. – (B.p.t., 475);

Vol. II. – 406 p. – (B.p.t., 476).

Lönnrot, Elias. **Kalevala: din eposul karelo-fin:** (fragmente) / trad. de Pavel Starostin //Meridiane. – 1983. – P. 107-128.

Kalevala: Karelo-finski narodnyi epos / Sobral, obrab. (i predisl. napisal) E. Lönnrot. (Per. L. Bel'skogo). Vstup. statia K. Cistova, p. 7-25. – Petrozavodsk: Karelia, 1989. – 439 p.: il.

Kalevala: (Karelo-finscki epos/ Zapisal E. Lönnrot). Perevod s finskogo L. Bel'skogo. Vstup. statia M. Şaghinian, p. 5 – 31; – Moscova: Hudojestvennaia literatura, 1977. – 574 p.: il. – (Bib-ka vseмирnoi literatury; vol. 12).

Kalevala: Finski narodnyi epos. Perevod L.P. Bel'skogo. Izd. 2-e, isprav. – Moscova: Sabasnikovy, 1915. – 428 p. – (Pamiatniki mirovoi lit-ry).

Kalevala: Finskaia narodnaia epopeia. Izd. 3-e. – Sankt-Petersburg, 1887. – 400 p.

Almosnino, Eleonora. **Lönnrot, Elias// Scriitori străini: Mic dicț.** – București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981. – P. 346.

Colesnic, Iurie. **Un cavaler al Trandafirului Alb:** (Referiri la personalitatea lui Aurel George Stinu, traducător și din literatura finlandeză în perioada interbelică)//Flux. Ediția de vineri. – 2001 – 17 aug. – P. 7.

Eliade, Mircea. **Religiile asiaticilor septentrionali și ale fino-ugrilor:** (Referiri la miturile finlandeze, inclusiv la **Kalevala**)//Istoria credințelor și ideilor religioase. 3. De la Mahomed la Epoca Reformelor. – Chișinău: Universitas, 1992. – P. 27-31.

Kuusinen, Otto. **Epopeea Kalevala și creatorii ei**//Lönnrot, Elias. **Kalevala. Epopee populară finlandeză.** – București: E.S.P.L.A., 1959. – P. V-XL.

Kalevala//Dicționar enciclopedic ilustrat. – Chișinău: Cartier. – P. 1433.

Kalevala// Dicționar enciclopedic român. Vol. 3. – București, 1965. – P. 9.

Kalevala//Enciclopedia sovietică moldovenească. Vol. 3. – Chișinău, 1974. – P. 163.

Le Kalevala// Le Petit Robert. Dictionnaire universel des noms propres. – Paris, 1995. – P. 1116.

Lönnrot (Elias) // Le Petit Robert. Dictionnaire universel des noms propres. – Paris, 1995. – P. 1243.

Pohilă, Vlad. **Elias Lönnrot**//Calendar Național-2002. – Chișinău, 2001. – P. 128-131.

Pohilă, Vlad. **Finlandezii nu uită că le aparține Karelia “rusească”:** (Referiri la locurile unde a fost culeasă epopeea și la personalitatea lui E. Lönnrot) // Mesagerul. – 2000. – 22 ian. – P. 7.

Radu, George. **Suomi, terra magica.** – București, 1984. – 239 p.

Vesper, Iulian. Prefață. Tabel cronologic// Lönnrot, Elias. **Kalevala. Epopee populară finlandeză.** Vol. I – București: Editura pentru Literatură, 1968. – P. V-LXVI.

Barkova, A.L. **Kalevala**//Ențiklopedia mirovoi literatury. – Moscova: Vagrius, 2001. – P. 219-220.

Evseev, V. **Kalevala**//Bol'shaia sovetskaia ențiklopedia. T. 11. – Moscova, 1973. – P. 196.

Karhu, Eino. **Ot run – k romanu. Stat'i o karelo-finskom fol'klore, «Kalevale», finskoi literature.** – Petrozavodsk: Karelia, 1978. – 334 p.

Karhu, E.G. **Elias Lönnrot**//Istoria literatury Finliandii. **Ot istokov do konța XIX veka.** - Leningrad: Nauka, 1979. – P. 149-174.

Karhu, E.G. **Finliandskaia literatura**//Literaturnyi ențiklopediceski slovar'. – Moscova, 1987. – P. 468-469.

Lönnrot, Elias. **Bol'shaia sovetskaia ențiklopedia.** T. 14. – Moscova, 1973. – P. 330-331.

Marcina, I.U. Lönnrot, Elias// **Kratkaia literaturnaia ențiklopedia.** – T. 4. – Moscova, 1967. – P. 128.

Şaghinian, Marietta. **Kalevala:** (Studiu istorico-estetic despre eposul național finlandez, despre alcătuitorul și traducerea în rusă ale **Kalevalei**) // **Kalevala.** – Moscova: Hudojestvennaia literatura, 1977. – P. 5-31.

Wilson, W.A. **Folklore and nationalism in modern Finland:** (Conține referințe la E. Lönnrot-folcloristul și la eposul național **Kalevala**). – Blooming-London, 1976. – 368 p.

Ion CIOCANU

ION LUCA CARAGIALE – DRAMATURG ȘI PROZATOR NAȚIONAL

A venit pe lume la 30 ianuarie 1852, în satul Haimanale (azi I. L. Caragiale), județul Dâmbovița, ca fiu al lui Luca Caragiale și al Ecaterinei Karaboa.

Primele cunoștințe de carte le-a luat de la părintele Marinache din Ploiești, apoi a învățat la Școala Domnească și la Gimnaziul “Sfinții Petru și Pavel” din același oraș.

În 1868–1870 a frecventat Cursurile Conservatorului din București, unde a audiat lecțiile de declamație și mimică ale unchiului său, dramaturgul Costache Caragiali. Aici face cunoștință cu Mihai Eminescu, pe atunci suflor în cadrul trupei lui Mihail Pascăl.

A fost copist la Tribunalul Prahova, al doilea suflor și copist la Teatrul Național din București.

Din 1878, invitat de Mihai Eminescu, colaborează la ziarul politic al junimiștilor, “Timpul”, ia parte la ședințele “Junimii” și publică în revista “Convorbiri literare” piesele *O noapte furtunoasă* (1879), *Conu Leonida față cu Reacțiunea* (1880), *O scrisoare pierdută* (1885), *D-ale carnavalului* (1885), *Năpasta* (1890).

A fost revizor școlar, funcționar la Regia Monopolurilor (aici a cunoscut-o pe Maria Constantinescu, din relațiile cu care s-a născut Mateiu I. Caragiale).

În 1889 i-a apărut prima carte, **Teatru**, însoțită de studiul lui Titu Maiorescu *Comediile dlui I. L. Caragiale*. Dramaturgul deplânge trecerea la Domnul a lui Mihai Eminescu, cu care avusese – e drept – și unele relații tensionate.

A fost un editor prodigios (revistele “Claponul”, “Moftul român” ș. a.).

În 1905 se stabilește cu familia la Berlin, unde scrie nuvelele *Kir lanulea*, *Calul Dracului*, studiul *1907. Din primăvară până-n toamnă*. La sfârșitul secolului scrie articolele programatice *Câteva păreri* (1896), *Ceva despre teatru* (1896), *Literatura și politica* (1897) etc.

În 1908 apar **Opere complete** de I. L. Caragiale, în 3 volume.

A trecut la cele veșnice la 22 iunie 1912, la Berlin, ulterior fiind reînhumat la cimitirul Bellu din București, alături de Mihai Eminescu.

Comedia *O noapte furtunoasă* a fost citită de autor la 12 noiembrie 1878, la o ședință a “Junimii”, “înainte de banchet”. Premiera comediei a avut loc la 18 ianuarie 1879.

Înțelegerea justă și, drept consecință, savurarea deplină a *Noapții furtunoase*, ca și a întregii creații caragialiene, presupune tratarea în cunoștință de cauză a câtorva noțiuni (și realități de ordin spiritual), ca

Criticul și istoricul literar Ion Ciocanu a încheiat lucrul la un florilegiu de articole, studii, recenzii și prezentări, orânduite într-o carte cu genericul **Literatura română. Studii și materiale pentru învățământul preuniversitar**.

În noua sa lucrare Ion Ciocanu continuă munca începută prin seria de portrete ale scriitorilor basarabeni, publicată inițial în revista „Limba Română” (1997, nr. 5), apoi editată sub titlul **Literatura română contemporană din Republica Moldova**, în 1998.

Scrisă în conformitate cu prevederile Curriculumurilor în vigoare, cuprinzând – în ordine cronologică – informații esențiale despre literatura națională, cu începere din epoca ei folclorică și încheind cu o prezentare inspirată a creației lui Arcadie Suceveanu, cartea eruditului filolog se vrea un material didactic indispensabil elevilor, liceenilor, profesorilor de limba și literatura română, eventual – și studenților de la facultățile de profil.

parodia (spiritul zeflemitor), *moftul* (amalgam de intenții, sentimente, idei vizând starea individului față cu alți indivizi sau cu societatea), *mahalaua* (cu sensul de univers și nivel sufletec, după o precizare esențială a lui Garabet Ibrăileanu) și – nu în ultimul rând – *kitschul* (în sensul blagian de “frumusețe deplasată”; se referă la universurile lipsite de profunzime și de semnificații social-umane superioare și, conform **Dicționarului de estetică generală** (București, Editura Politică, 1972, p. 198), “e receptiv la vulgaritate, gregar sau melodramatic”).

În *O noapte furtunoasă* Ion Luca Caragiale parodiază cu o sete neascunsă felul de a fi al chereștegiului, căpitan în garda civică jupân Dumitrache Titircă Inimă-rea, pe cel al ipistatului Nae Ipingescu, prieten politic al primului, și al ziaristului Rică Venturiano, student în drept, publicist, arhivar la o judecătorie de ocol; scriitorul dezvăluie pe viu moftul (“ambițul”) lui jupân Dumitrache, înfățișează în culori bogate spiritul de mahală, în care se complac personajele. În afara de numitele trei personaje, altele trei nelipsite de importanță în cadrul comediei sunt Veta, soția lui jupân Dumitrache, Zița, sora ei, și Chiriac, teighetar, om de încredere al lui Dumitrache, sergent în gardă.

Protagonistul comediei este Dumitrache Titircă Inimă-rea. Anume el este obsedat de ideea “onoarei de familist” și de repulsie față de tot ce i-o poate periclita. La prima vedere, el nici nu bănuiește că soția sa Veta ar putea să-l înșele, o apără în discuțiile cu Nae Ipingescu. Pentru orice eventualitate, îl ține pe Chiriac pe post de paznic al casei.

Dar acesta e cadrul exterior al comediei. În subsidiar, inclusiv în sufletul personajului, intuim de la bun început acea “noapte furtunoasă”, care i se întâmplă curând și pe care o simte profund Rică Venturiano atunci când este surprins de Dumitrache în casa acestuia, discutând cu Veta (“Am scăpat până acum! Sfinte Andrei, scapă-mă și de acu încolo: sunt

încă june! Geniu bun al venitorului României, protejează-mă; și eu sunt român. (*Răsufliă din greu și își apasă palpații.*) O, ce noapte furtunoasă! Oribilă tragedie! Ce de peripețiuni!...”).

Jupân Dumitrache nu dă pe față că ar fi gelos, însă chiar dacă-l ține în slujbă pe Chiriac să-i păzească “onoarea de familist”, se întoarce pe neașteptate de la serviciul de noapte, bănuitor, ca s-o supravegheze personal pe Veta. Când îl zărește, prin geam, pe Rică Venturiano în casă, își iese din fire și pune toată lumea să-l prindă. În aceste clipe simte – și el – “noaptea furtunoasă” a sentimentelor și frământărilor măturisite ceva mai înainte de Rică Venturiano.

Noaptea se dovedește “furtunoasă” și pentru Chiriac, omul de încredere al lui jupân Dumitrache, îndrăgostit de soția acestuia, pe care o păzește de nădejde, până stăpânul găsește în patul soției sale o legătură de gât, care aparținea chiar omului “de încredere”, rămas acum “înfiorat”.

Ion Luca Caragiale e un observator profund și, totodată, fin al psihologiei mahalalei citadine: jupân Dumitrache pare să nu-și suspecteze soția, dar o spionează totuși, și nu numai prin Chiriac; nevasta sa Veta trece drept soție credincioasă, dar nu-și poate refuza aventurile amoroase cu însuși “paznicul” adus în casă de soțul ei; duplicitar este, în fine, Chiriac.

Adevăratele sentimente și gânduri ale personajelor nu stau la vedere, ci colcăie în interiorul acestora, dincolo de vorbele lor. Anume în sufletul personajelor se desfășoară tragedia comică a acestora, de vreme ce viața lor nu e nici pe departe fericită ori cel puțin normală, după cum și-o prezintă ele în mod ridicol. De fapt, scriitorul le dezvăluie interiorul sufletesc, esența etică, ridiculizându-le.

Din punctul de vedere al compoziției comediei, un rol esențial revine procedului numit *quiproquo*. E vorba de un termen venit din limba latină și care înseamnă “eroarea de a lua pe cineva drept altcineva” (**Dicționar de termeni literari**, București, Editura

Academiei, 1976, p. 355). În *O noapte furtunoasă* jupân Dumitrache îl ia, inițial, pe bărbatul zărit în casa sa drept amant al Vetei, în adevăr însă acesta fiind adoratul Ziței, cumnata divorțată: Zița îl invitase la blocul 6, dar meșterul care fixase placa cu numărul respectiv întorsese cifra 9, a lui jupân Dumitrache, și Rică Venturiano nu nimerise la iubita care-l aștepta.

Dar în afară de cunoașterea ireproșabilă a psihologiei și a mentalității mahalalei bucureștene și de măiestria de a se folosi de procedeul comic numit adineauri, farmecul acestei prime comedii caragialiene rezidă în arta replicii și a dialogului. Vorbirea personajelor, scilicet prin ridicolul ei spontan, neconștientizat de acestea, este calitatea primordială a scrisului caragialesc. Jupân Dumitrache are o părere totalmente dușmănoasă despre oamenii săraci sau, oricum, inferiori stării sale sociale: "...Niște papugii... niște scârța-scârța pe hârtie! 'l știm noi! Mănâncă pe datorie, beau pe veresie, trag lumea pe sfoară cu pișcherlicuri... Un ăla... un prăpădit de angloiat, n-are chioară în pungă..."

În vorbele despre sine jupân Dumitrache e într-atât de sigur pe situație și atât de pitoresc, încât devine o efigie a ridicolului: "Eu am ambiț, domnule, când e vorba la o adică de onoarea mea de familist...", "Apoi să știu bine că intru în cremena! Să mă văz eu numai că se ține bagabontul după mine, și lasă-l...", "Apucăm pe la Sfântul Ionică ca să ieșim pe Podul-de-pământ – papugiul cât coala după noi; ieșim în dosul Agiei – coate-goale după noi; ajungem la Sfântul Ilie în Gorgoni – moftangiul după noi; mergem pe la Mihai-Vodă ca să apucăm spre Stabilament – mațe-fripte după noi..."

Nae Ipingscu, prieten politic al lui Dumitrache, l-o fi compătîmind pe protagonist în suspiciunile acestuia, dar nu dă pe față gândurile sale. În interiorul său el rămâne o enigmă, vorbele lui întipărindu-ni-se printr-o adevărată artă de a simula compasiunea: "Rezon!", "Mie-mi spui?".

Ambele personaje își vădesc psihologia și mentalitatea în episodul lecturii ziarului "Vocea patriotului național", mai exact – a unui articol al publicistului Rică Venturiano, deosebit de pitoresc prin limbaj: "Democrațiunea română sau mai bine zis ținta democrațiunii române este de a persuadea pe cetățeni, că nimeni nu trebuie a mânca de la datoriile ce ne impun solemnamente pactul nostru fundamentale, sfânta Constituțiune..."

Deși personajele nu înțeleg nimic din articolul cu pricina, nu pricep că "a mânca" e folosit aici greșit, ca o preluare mecanică a verbului francez *manquer*, care înseamnă *a lipsi*, ele se arată totuși entuziasmate: "Ei, bravos! Aici a adus-o bine", "E scris adânc", "Ăsta combate, domnule, nu ți-am spus eu?".

Rică Venturiano își dezvăluie ridicolul vorbirii sale în bilețelul de dragoste, trimis Ziței: "Angel radios! De când te-am văzut întâiași dată pentru prima oară, mi-am pierdut uzul rațiunii... Inima-mi palpită de amoare. Sunt într-o pozițiune pitorească și mizericordioasă..."

Culmea în felul de a vorbi al lui Rică Venturiano sunt expresiile "box populi, box dei" (în loc de *vox populi, vox dei*) și lozinca "Ori toți să muriți, ori toți să scăpăm!", ambele luate de bune de către jupân Dumitrache (*rapit*: "Bravos! Să trăiești! (*Bate-n palme, încet către Ipingscu*:) Vorbește abitur, domnule! ăsta e bun de dipotat") și Ipingscu ("Hei! Lasă-l că ajunge el și dipotat curând-curând...").

O noapte furtunoasă l-a consacrat pe Ion Luca Caragiale ca dramaturg român de mare valoare.

În 1880 scriitorul realizează farsa *Conu Leonida față cu Reacțiunea*. Protagonistul acesteia își etalează vederile politice cu o gravitate exagerată, se vede participând la "revoluție" și, entuziasmat de felicitarea primită de revoluționarii români de la "Galibardi" (în adevăr *Garibaldi*), chiar enumeră avantajele republicii ("Nu mai plătește nimenea bir", "fieștecare cetățean ia câte o leafă bună pe lună, toți într-o

egalitate” etc.). Toate acestea în imaginația personajului. Trezit însă din închipuirile dulci despre “revoluție”, el se sperie peste măsură de vorbele soției sale Efimița cu privire la zgomotele noptatice, apoi de bățile insistente în ușă. Conu Leonida acum nu numai că își pierde calmul și nu se grăbește la “revoluție”, dar e alarmat profund și se află pe punctul de a se ascunde în dulap de răul reacțiunii, până – între timp, se dumeresc, el și soția sa – că noaptea avusese loc un mare chef de lăsată-secului, iar dimineața bătea în ușă servitoarea, care venise să aprindă focul în sobă.

Comicul de limbaj – cu “revoluție”, cu “Galibaldi” și cu savoaarea “avantajelor” republicii – se îmbină cu acela de situație, a visătorului trezit la realitatea “reacțiunii”, farsa dovedindu-se de o rară eficacitate artistică, demnă de un dramaturg național.

Următoarea treaptă a evoluției lui Caragiale-dramaturgul a constituit-o comedia *O scrisoare pierdută*.

Spre deosebire de primele două lucrări dramatice, aceasta se întemeiază pe acțiunea din cadrul eșaloanelor superioare ale puterii. Zaharia Trahanache nu mai e un negustor oarecare, ci e chiar șeful local al partidului de guvernământ. Nae Cațavencu aspiră la funcția de deputat. Pentru a-și asigura deputăția, el sustrage o scrisoare de dragoste a lui Ștefan Tipătescu, prefect local, către Zoe Trahanache, soția lui Zaharia. Cațavencu folosește scrisoarea ca element de șantaj, îi amenință pe cei vizați că o va publica, drept care Tipătescu îi oferă profitului Cațavencu – în schimbul scrisorii buclușe – o mulțime de poziții sociale, echivalente cu tot atâtea mijloace de câștig ilicit.

Scena devine o arenă de luptă înverșunată pentru putere. Intră în acțiune personaje corupte, lipsite de orice scrupule, de un comic debordant, ca avocații Tache Farfuridi și lordache Brânzovenescu. Un rol esențial are polițaiul orașului Ghiță Pristanda și, nu în ultimul rând, Cetățeanul turmentat, astfel încât comedia devine o expresie

pregnantă a vieții politice românești a timpului, de un comic nemaiîntâlnit în dramaturgia națională. Față de comediiile întrucâtva similare ale lui Vasile Alecsandri, *O scrisoare pierdută* are o savoare de altă calitate, superioară. Aici comicul de limbaj și de situație, îngemănându-se măiestrit cu comicul de personaj, pune în lumină democrația absolut falsă, de vreme ce efectul tuturor bătăliilor locale – duse cu mijloace nici pe departe oneste – se spulberă o dată cu apariția deputatului recomandat de capitală (Agamemnon Dandanache). Pe parcurs Nae Cațavencu își pierde pălăria în care ținea ascunsă scrisoarea cu bucluc, iar o dată cu ea – orice posibilitate de ascensiune politică și socială. Agamemnon (tot el Agamiță) Dandanache devine deputat, toți ceilalți rămânând simple marionete în spectacolul alegerilor zise democratice. Totul și toate sunt dictate de *interes*, în special – de interesul personal, de parvenire pe căi necinstite, ca și în cazul lui Dinu Păturică din *Ciocoi vechi și noi* ai lui Nicolae Filimon. Personajele caragialiene își satisfac interesele personale și de grup în detrimentul celor sociale și naționale, ca Tipătescu și Pristanda, care pun interesele statului la chere-mul amantei (primul) și al șefilor locali (al doilea). În felul acesta instituțiile statale nu sunt decât niște... parodii.

În genere, întreaga comedie *O scrisoare pierdută* se lasă înțeleasă ca o parodie a vieții politice a timpului, iar personajele – ca purtători concreți, pitorești și memorabili ai setei de parvenire. Pentru a le caracteriza succint și, totodată, plenar, Ion Luca Caragiale utilizează cu o artă desăvârșită limbajul colorat, de o semnificație profundă. Zaharia Trahanache, de exemplu, se memorizează prin tical său “Ai puțintică răbdare” și prin expresii paradoxale, ca “O soțietate fără de prințipuri care va să zică că nu le are”, Ștefan Tipătescu – prin expresia “Să-l lucrăm pe onorabilul”, Ghiță Pristanda – prin paradoxalul “curat murdar” și prin cuvinte stâlcite ca “bampir” (în loc de *vampir*).

Campioni ai limbajului paradoxal sunt, totuși, Nae Cațavencu, cel cu "Industria română e admirabilă, e sublimă, putem zice, dar lipsește cu desăvârșire", Tache Farfuridi, cel cu "... să se revizuiască, primesc! Dar să nu se schimbe nimica", și Cetățeanul turmentat, cel cu ticul "Eu... pentru cine votez?" (alteori "Eu pe cine aleg? Pentru cine?"). De altfel, deși stăpânit de patima beției, Cetățeanul turmentat pare să fie, totuși, unicul personaj pozitiv al comediei.

Culmea paradoxului și a paradoxalului caragialesc o exemplifică un al patrulea personaj care se cere pomenit aici – Agamemnon Dandanache. De fapt, Agamiță, de vreme ce, față de vestitul erou al Troiei, personajul cu pricina a decăzut până la "o stârpitură, un gagamiță", după cum i-o spune pe față Zaharia Trahanache. El este o parodie a luptătorului de la 1848 ("eu cu famelia mea de la pazopt"), un profitor (de pe urma duelului verbal lipsit de un scop limpede și nobil dintre Nae Cațavencu și Tache Farfuridi), un flecar de cea mai joasă speță, cu "zițea" sa, cu "ținevas", "țentral", "zdronca-zdronca" și "tilinca-tilinca". Or, tocmai el, Agamiță Dandanache, devine deputat, "chematul" să slujească poporul român în Parlament! Care alt paradox, care altă parodie ar putea concura cu acest personaj atât de pitoresc și de expresiv, sub aspect negativ?

Zaharia Trahanache e un alt jupân Dumitrache, înșelat de soție, dar care, știind totul despre Zoe, nu dă nimic pe față, își îndeplinește funcția de șef local al partidului de guvernământ, străduindu-se să mențină starea de lucruri existentă. Numele propriu va să însemne ticăitul, după cum Farfuridi e licheaua, Cațavencu – demagogul pus pe lătrat, Pristanda (de la denumirea unui joc) – polițaiul servil care joacă după cum îi cântă șefii, iar Dandanache – încurcătura neașteptată, altfel zis – *dandanaua*. Spectacolele cu *O scrisoare pierdută*, antrenând artiști talentați în domeniul comicului, sunt, bineînțeles, splendi-

de, însă și lectura comediei este un deliciu pentru toți acei care au simțul umorului sau – de ce nu? – doresc să și-l descopere și să și-l dezvolte.

Mai puțin pretențioasă ca realizare, farsa *D-ale carnavalului* (1885) este o parodie la melodramele timpului și, mai larg, la un anumit tip de literatură a epocii. Un personaj, numit *Catindatul*, printr-o încredere neștrămutată în teorii, îl repetă, în parte, pe Conu Leonida. El este omul nefericirilor care se țin lanț, de la durerea de măsea la nesfârșita candidație la o funcție publică, dialogul lui cu lordache fiind unul esențial în multe privințe pentru întreaga farsă.

Restul personajelor sunt parodii ale "confracților" literari din *Păstorul întristat* al lui Vasile Cârlova, din *Rodica* lui Vasile Alecsandri și din alte opere asemănătoare. Mița Baston, de exemplu, este de o savoare aparte în contextul nenumăratelor personaje dominate de gelozie, de tentativa răzbunării și de satisfacția de a-și duce la împlinire intenția. Ea e aidoma tuturor femeilor îndrăgostite ("Nae! Nae, pe care l-am iubit, pe care l-am adorat pentru eternitate, la nebunie... Tu știi cât l-am iubit?"), care însă descoperă înșelarea ("Nae mă traduce"; de la jocul de cuvinte italiene *traduttore – traditore, a traduce și a trăda*) și intenționează să-i facă infidelului – ea, care-i rămăsese *fidea!* – un scandal... "cum n-a mai fost până acuma în *Universul*" (aluzie la ziarul în care publica însuși Caragiale).

Acțiunea cea mai trepidantă se desfășoară la un bal mascat, de mahala. Personajele confundă pe cei vinovați de frământările lor cu oameni în afara relațiilor lor, Caragiale revenind astfel la procedeul comic *quiproquo* și sporind hazul farsei printr-un splendid comic de limbaj, Mița declarându-se "fidea" lui Nae (în loc de *fidelă*), Pampon zicând *asenție* (în loc de *esență*), Nae uitându-și acasă "ostromentele" (*instrumentele*), iar Catindatul ducându-se la "grandirop" (*garderob*). În plus, Mița cere "ver-

mult” (*vermut*), iar Didina se consideră “compromentată” (*compromisă*).

Am zice că, pe alocuri, Ion Luca Caragiale nu se distanțează prea mult de comicul de limbaj al lui Vasile Alecsandri din ciclul Chirițelor, e, de fapt, o revenire și, parțial, o continuare creatoare a practicii înaintașului, în multe privințe actuală până în prezent.

Două piese – *O soacră* (1883) și *Năpasta* (1890) – sunt inferioare comediilor autorului, prima fiind o parodie ieftină, cea de-a doua – unica dramă caragialiană cu acțiune la țară. Aceasta e o încercare de tragedie și are în centru setea de răzbunare a unei țărance, Anca. Ea s-a măritat cu Dragomir numai pentru a se convinge că anume el îi omorâse iubitul, ca să scape de rival. Timp de zece ani Anca trece prin frământări chinuitoare, unele veridice sub aspect psihologic. Dragomir încearcă sentimentul de remușcare. Totodată se întoarce de la închisoare Ion, țăranul care a ispășit crima lui Dragomir, fără să fi avut vreo vină. Ion se sinucide, și atunci Anca îl obligă pe Dragomir să recunoască ambele omoruri.

Drama nu e lipsită de o mare încărcătură psihologică, este executată cu o dibăcie dramaturgică de netăgăduit, dar atât pomirea Ancăi de a descoperi ucigașul iubitului ei, cât și suicidul lui Ion lasă totuși impresia că nu sunt prezentate pe deplin veridic sub aspect psihologic.

Dincolo de inegalitatea comediilor și de o anumită scădere a nivelului de realizare psihologică a dramei *Năpasta*, Ion Luca Caragiale a fost și rămâne cel mai mare dramaturg român. Pe urmele lui Vasile Alecsandri, însă la un nivel superior de satirizare necruțătoare, el a dezvoltat substanțial dramaturgia românească, punând în funcție acel “simț enorm” și acea “vedere monstruoasă” datorită cărora viața a putut fi prinsă de ochiul ager al detectivului și exprimată artistic de pana măiastră a geniului.

Alături de Ion Creangă, el este și un clasic al prozei românești, unul

inspirat din realitatea orașului, care a dus la strălucire schița, nuvela, instantaneul. Comicul din operele dramatice de până la 1890 și tragicul de natura celui din drama *Năpasta* sunt păstrate de autor în proza de după 1890, spre sfârșitul vieții inspirându-se din folclorul oriental (*Abu Hassan, Pastramă trufanda*) sau din celebri autori străini (*Kir Ianulea*).

Câteva nuvele sunt neîndoiește desăvârșite, de un psihologism autentic și de o inegalabilă artă a cuvântului. *O făclie de Paște*, de exemplu, are în centru un hangiu evreu, Leiba Zibal, care trăiește până la demență sentimentul de frică. Argatul său Gheorghe l-a amenințat că în noaptea Învierii avea să se răzbune pentru o închipuită obidă, jefuindu-l pe fostul său stăpân. Deși până la Înviere mai era timp, Leiba Zibal simte aprioric coșmarul. El se visează prăvăliaș la Iași, dar și acolo i se năzar mereu tâlhari, unul dintre care îi omoară soția și copilul.

Cu toate că ai săi nu fuseseră omorâți în adevăr, în sufletul personajului tensiunea trăirilor crește.

Trezit din somn, Leiba Zibal află că hangiuul evreu din satul vecin fusese cu adevărat prădat și omorât împreună cu toată familia.

De aceea, când, în noaptea menită, Zibal este în adevăr atacat, el era oarecum pregătit sufletește și se salvează ținându-și carbonizând la flacăra lămpii mâna criminală introdusă printr-o gaură în poarta grea de lemn, ca până la urmă să-și piardă echilibrul sufletesc de încordarea trăită.

Pe o situație-limită care presupune o încordare psihologică similară este axată nuvela *Păcat...* Aici un preot, Niță, are un fiu nelegitim, ajuns între timp măscărici de bâlci. Ros de remușcări, slujitorul bisericii vrea să-și spele cumva greșeala și îl ia acasă pe fiu. Dar curând Mitu se îndrăgostește de fiica preotului, altfel zis de propria sa soră, aceasta răspunzându-i la iubire, încât preotul este pus în situația de a preveni un nou păcat și își ucide ambii copii.

Situații profund dramatice întâlnim și în nuvela *În vreme de război*. Popa Iancu Georgescu, legat cu o bandă de hoți, ajunge om bogat. Frațele său Stavrache îl trimite la război, pentru a nu fi prins de poteră. Curând Iancu e dat mort, spre satisfacția fratelui său care spera din capul locului ca Iancu să moară și el să rămână stăpân pe averea acestuia (între timp le murise mama).

Dar păcatul era prea mare ca Stavrache să-l îndure senin, fără reumușcări. Odată fratele i se înfățișează la han ca ocaș evadat, altă dată – ca ofițer. Stavrache se apără, dar nu scapă de coșmaruri. Până când, într-o iarnă, Stavrache îl recunoaște în unul dintre cei doi străini sosiți la han și repetând vorbele spuse anterior de ocașul evadat și de ofițer: “Credeai c-am murit, neică?” Stavrache crede că e un vis urât și se culcă. Dar viscolul de afară este dublat de o vijelie lăuntrică nu mai puțin năprasnică.

Acum era în adevăr Iancu. Acesta cheltuse o parte din banii regimentului și-i cere fratelui său să-i dea banii necesari ca să acopere cheltuielile. Stavrache trece printr-o acută criză de furie, din cauza lăcomiei încearcă să-și ucidă propriul frate, dar este învins și legat butuc, drept care “începu să cânte popește”.

Spre deosebire de nuvelele de natură profund psihologică, instantaneul *Căldură mare* este un *moment*, explicat teoreticește ca “o scurtă povestire, axată pe un singur eveniment, fiind sinonim cu schița” (**Dicționar de termeni literari**, București, Editura Academiei, 1976, p. 281). Nu e vorba de o proză inferioară sau lipsită în principiu de analiză psihologică, ci de un alt tip de proză. Întregul *instantaneu* sau *moment* constă dintr-o conversație a unui domn cu un fecior care nu-l poate dumeri dacă a nimerit sau nu la cetățeanul căutat. Experiența dramaturgică, atenția constantă la felul de a se exprima al oamenilor, arta dialogului succint și caracterizant contribuie la realizarea unei proze pe cât de nesemnificativă

la prima vedere, pe atât de încântătoare la o asimilare adâncă a atmosferei de afară (33 de grade Celsius la umbră) în corelația directă cu cea din interiorul personajelor. Desigur, nu numai căldura mare de afară face ca echivocul, paronimia, deficitul de explicație să încingă o horă amețitoare, personajele conversând în afara logicii formale elementare. Se adaugă străduința Domnului de a se exprima în mod criptic, ascunzând – de Fecior și de Birjar – adevăratele sensuri ale informațiilor care urmează să fie transmise stăpânului. *Moment*, altfel zis, o lucrare epică, *Căldură mare* e totodată o minicomedie, una desăvârșită. Parcă nu se întâmplă nimic, dar tustrele personajele – domnul, feciorul și birjarul – stăruie mereu în fața ochilor noștri, ca sculptați din propriile lor cuvinte și reacții. Am zice că ele seamănă cu niște monumente, ceea ce ar relua o exclamație făcută de George Ranetti în 1901, la apariția volumului caragialian *Momente*: “Nu *Momente*, ci *Monumente!*”

O temă frecventă a *Momentelor* scriitorului este educația în familie și în școală. *Vizită*, de exemplu, se lasă înțeleasă ca o mostră de educare greșită a copilului, prin satisfacerea tuturor capriciilor acestuia. Când servitoarea îi cere doamnei Popescu să-și strunească odrasla, care era gata să verse cafeaua și să răstoarne lampa cu spirt pentru preparat cafea, doamna nu-l ceartă, ci îl ia în brațe și-l răsfață. Drept urmare, copilul sparge timpanele unei trompete, urcă pe cal, bate toba. Apoi scoate sabia de la șold, își lovește obraznic mama, care nici de data aceasta nu-l pedepsește. Atunci micul satrap continuă să se poarte bestial cu servitoarea, cu mama, cu musafirul. Ce să fie și acest moment, dacă nu un alt monument – vorba lui George Ranetti –, de data aceasta al parazitului social începător, încurajat de însăși maicăsa în pornirile lui de moftangiu?

Ion Luca Caragiale a satirizat cu talent metodele greșite de educație a copiilor în familie și în schița

DI Goe. În centrul acesteia se află un copil de vreo 10 ani, plin de mofturi deochete și încurajat de maică-sa și de bunică-sa. Orice acțiune a micului personaj îi aduce laudele și pupăturile cucoanelor. DI Goe își permite să le apostrofeze nu numai pe ele, dar și pe pasagerii necunoscuți care "îndrăznesc" să-i facă obiecții. El afirmă neobrăzat că dorește ca bunica să moară, unui pasager îi zice "urâtule", oprește trenul în mod samavolnic și irresponsabil, dar după aceste gesturi necugetate cucoanele nu-l dojenesc cel puțin. Așa pun ele temelia unui individ cu purtări grosolane, lipsit de tact elementar în relațiile cu oamenii.

Două momente – *Bacalaureat* și *Triumful talentului...* – sunt despre educația în școală, dar neapărat și în familie, de vreme ce mama arhigrijulie din primul instantaneu "cumpără" bacalaureatul fiului său. Scriitorul militează, bineînțeles prin mijloace satirice, pentru metode de educație care să asigure o generație sănătoasă și sub aspect moral, cultural.

În *Triumful talentului...* sunt satirizati mai curând profesorii și directorii. Scriitorul folosește în sens ambiguu cuvântul *probe*, de vreme ce și scrisorica din plic avea să constituie principala "probă" întru ocuparea postului cu pricina, proba scrisă – adevărata probă! – rămânând aici cu totul inoperantă.

Cea mai usturătoare critică face scriitorul așa-zisului pedagog de școală nouă în schița cu același titlu. Ca nicăieri în altă parte, comicul de limbaj își confirmă aici considerabila putere de evocare a metehnelor omești.

Ajungând la aceste instantanee, e cazul să spunem că la ora apariției lor în ziarul *Universul* ele produceau impresia de foileton, de simplă relatare a unor cazuri obișnuite, în genere – de literatură minoră. Personajele schițelor sunt aidoma aceluși Mitică, pe care "il întâlnim atât de des – în prăvălii, pe stradă, pe jos, în tramvai, în tramcar, pe bicicletă, în vagon, în restaurant, la Gambrinus – în fine

pretutindeni". Ochiul ager al scriitorului ironic descoperă plăgi sociale și metehne omești în faptele cele mai obișnuite, pe care le evocă printr-o exagerare conștientă, metodică, dusă uneori până la absurd. Aparent laudate, cucoanele din momentele *Vizită* și *DI Goe*, de exemplu, sunt ca și desființate. Aceasta e natura ironiei caragialiene, lesne reductibilă la o laudă ce-ți iese pe ochi, făcută în termeni cuviincioși, fără urmă de critică directă, ceea ce nu l-a ferit de acuzații de imoralitate și chiar de tendințe antinaționale. Producând, în epocă, impresia de ceva efemer, care va pieri o dată cu faptele evocate, *Momentele* și-au păstrat actualitatea până în chiar zilele noastre, deoarece Caragiale vizează în ele prostia omeșască, vanitatea, ipocrizia, corupția, perfidia, spiritul de mahala, moftul românesc de sute și mii de feluri și de nuanțe, toate acestea evocate cu arta unui simț desăvârșit al umorului. În *Momente* și, mai larg, în întreaga proză a lui Ion Luca Caragiale actualitatea trecătoare a realității s-a răsfrânt sub forma actualității eterne a artei autentice.

EVALUARE

- *Care este capodopera lui Ion Luca Caragiale în dramaturgie? Caracterizați pe scurt personajele ei principale.*

- *Numiți procedeele dramaturgice la care recurge frecvent Ion Luca Caragiale.*

- *Enumerați nuvelele în care Ion Luca Caragiale abordează probleme ale educației în familie și în școală. Prin ce v-au impresionat ele?*

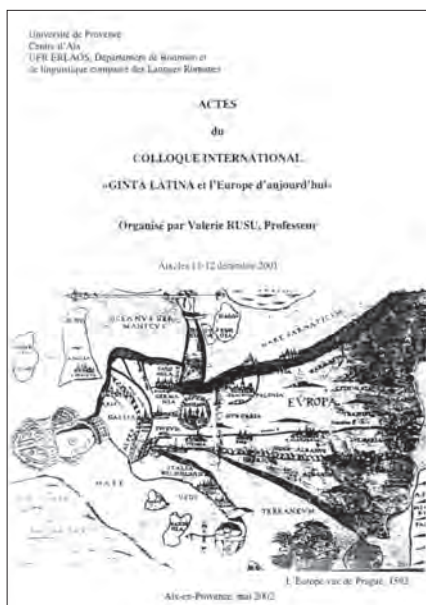
- *Încercați să faceți o recenzie a nuvelei **Căldură mare**.*

- *Scrieți o compunere pe tema "Analiza psihologică a lui Leiba Zibal din nuvela **O făclie de Paște**".*

Ana BANTOȘ

“GINTA LATINA ET L'EUROPE D'AUJOURD'HUI”

Rezultat și mărturie ale unui important Colocviu Internațional, desfășurat la 11-12 decembrie 2001 la Aix-en-Provence, volumul „Actes du Colloque International”, *Ginta Latina et l'Europe d'aujourd'hui*, apărut în mai 2002, este o dovadă a priceperii organizatorilor acestui eveniment de a duce lucrul început la bun sfârșit. Inițiată de profesorul Valeriu Rusu, directorul Departamentului de limbă română și de lingvistică comparată a limbilor romanice de la Universitatea din Aix-en-Provence, această manifestare științifică și culturală a întrunit profesori universitari, cercetători științifici, scriitori și ziariști din Franța, România, Italia și Republica Moldova. Organizat la Universitatea din Aix, Colocviul s-a dovedit a fi o convingătoare și memorabilă formă

de comunicare pe marginea problemelor latinității în Europa de azi.

„O Europă fără istorie ar fi orfană și nefericită” – această afirmație aparținând istoricului Jacques Le Goff (al cărui interviu intitulat „Latina se află la originea Europei” este inclus în volum) a constituit, de fapt, fondul de referință al discursurilor susținute de către Antoni Ferrer, Sophie Saffi, Estelle Variot, Adri-

Prof. Valeriu Rusu împreună cu delegația din Moldova.

an Chircu, Aurelia și Romanița Rusu (Universitatea din Aix), Dan Mănuță (România), Dante Cerilli (Italia); și de către membrii delegației din R. Moldova din care au făcut parte profesorul Anatol Ciobanu, scriitorii Vasile Romanciuc, Iulian Filip, Nicolae Dabija și subsemnata. Pe lângă textele comunicărilor, volumul include șase convorbiri cu distinse personalități franceze: Jacques Le Goff, René Remond, membru al

Dan Mănuță, Vasile Romanciuc, Aurelia Rusu, Anatol Ciobanu, Nicolae Dabija și Ana Bantoș.

Academiei Franceze, Rémi Brague, filosof, Paul Gerbod, istoric, Alexandre del Valle, cercetător în domeniul științelor geopolitice, Jean-Baptiste Para, latinist. Intervenițiile sunt realizate de Emmanuel Galiero, ziarist la revista „Le Figaro” și discipol al profesorului Valeriu Rusu. Momentul poetic de la sfârșitul volumului a fost conceput ca o punte între Latinitatea Orientală și Provența.

Susținut de către Universitatea din Provence și de către Primăria din Aix-en-Provence, Colocviul reflectat în presa locală (iar mai apoi în cea română de la București și Chișinău) a atras atenția, în special, a profesorilor și studenților de la Universitatea din Provence, servind drept exemplu de “punere în temă” a occidentalilor cu privire la problemele actuale ale latinității orientale.

Se cuvine să menționăm faptul că aflarea grupului din Chișinău în Provența a fost înlesnită, și de această dată, de către distinsa familie de intelectuali de bună-credință Valeriu, Aurelia și Romanița Rusu. Ei au stimulat atmosfera de comunicare intelectuală de o ținută aleasă. Gazde primitoare, oameni

inimoși, energici și cu spirit de inițiativă, au știut să adune în jurul lor numeroase personalități din domeniul culturii dornice de comunicare, dând dovadă încă o dată că, vorba domnului Valeriu Rusu, dacă vom face fiecare la locul său câte puțin, ne vom mișca înainte. „Puținul” pe care îl datorăm dragului nostru basarabean materializează continuitatea, prin fapte reale, a unei file de istorie începută de Vasile Alecsandri, poetul solar, prieten al Felibri-lor și al lui Mistral, premiat la Montpellier pentru poemul dedicat „Gintei Latine”, și care a nutrit în permanență gândul înalt al aflării firești a românilor în familia popoarelor romanice.

Cele două zile de discuții în jurul unor probleme de lingvistică, literatură și filozofie a culturii, așa cum s-a conturat în trecut și cum se conturează în prezent în spațiul latinității, au răspuns necesității de comunicare permanentă între Vestul și Estul Europei.

Adrian CHIRCU
 Universitatea
 «Babeş-Bolyai»
 România,
 Université de Provence
 Franța

PARATAXĂ ȘI ADERENȚĂ ÎN SINTAXA LIMBII ROMÂNE

0. Ne propunem, în cele ce urmează, să aducem în discuție unele aspecte referitoare la două dintre mijloacele de realizare a raporturilor sintactice, prezentate în lucrările de gramatică a limbii române. Majoritatea lingviștilor disting două tipuri de raporturi sintactice: de coordonare și de subordonare¹.

1. **Punctul de plecare al analizei noastre îl reprezintă unul dintre articolele lui Eugen Coșeriu, publicat pentru prima oară în limba română în paginile revistei Institutului de Lingvistică și Teorie Literară "Sextil Pușcariu", din Cluj-Napoca². Abordînd diversele modalități de realizare a raporturilor sintactice și bazîndu-se pe principiile sintaxei funcționale³, savantul se oprește și asupra parataxei⁴, afirmînd că „ceea ce caracterizează parataxa este deci faptul că unitățile combinate sînt echivalente din punct de vedere gramatical (nici una nu o determină pe cealaltă) și că unitatea rezultantă este de asemenea gramatical echivalentă unităților combinate: ea nu aparține unui nivel superior, ci aceluiași nivel de structurare. Astfel, două cuvinte coordonate nu constituie un "grup de cuvinte" ca unitate gramaticală a nivelului imediat superior. În acest caz, în parataxă, nu există vreă funcție sintagmatică între unitățile combinate”⁵.**

1.1. Din cele susținute de Eugen Coșeriu, reiese clar că parataxa caracterizează coordonarea, și nu subordonarea, acest lucru fiind remarcat și în lucrările de gramatică a limbii franceze⁶, însă diferitele aspecte ale acestei posibilități de realizare a raporturilor sintactice nu sînt clarificate, în sensul că există divergențe de opinie⁷, căci, atunci cînd e vorba despre relația de subordonare ce vizează adverbul, în calitate de Ts⁸, nu se încearcă o delimitare clară a faptelor de limbă, ci se rămîne la o interpretare de suprafață.

În schimb, cîteva dintre lucrările de sintaxă a limbii române, apărute în ultimul timp, readuc⁹ în discuție o nouă modalitate de structurare a raporturilor de subordonare¹⁰. Este vorba despre aderență, partea de vorbire care participă la realizarea acesteia fiind adverbul. Din păcate, nici de această dată nu s-a ajuns la o stabilire clară a limitelor acestui termen¹¹.

1.2. Fie următoarele enunțuri :

(1) *A cumpărat cărți, caiete și ce-a mai vrut el.*

(2) *Atunci ne-am întors acasă.*

(3) *Am fost acolo, m-am întîlnit cu el și l-am dus acasă.*

(4) *Vreau să-mi spui ce-ai făcut acolo, ce-ai văzut și ce-ai cumpărat.*

(5) *Vin la tine cînd va ieși soarele.*

Din exemplele de mai sus rezultă următoarele, și anume : în (1), (3) și (4) avem, pentru secvențele subliniate, o relație de coordonare, iar, în (2), avem o dublă subordonare față de regent¹².

1.3. Datorită invariabilității sale, adverbul, în calitate sa de Ts, este obligat să se alipească la Tr și să formeze împreună o sintagmă¹³, însă în cadrul unei sintagme avem nevoie de trei elemente, indiferent dacă ne aflăm sau nu la nivel interpozițional. Cel ce „mijlocește” realizarea sintagmei este relatemul (R) care are

realizare \emptyset , dar o are¹⁴, căci despre morfem \emptyset nici nu poate fi vorba. Parataxa e prezentă în (1), (3) și (4), pe cînd în (2) avem aderență¹⁵.

1.3.1. Examinarea lui *cînd*, din enunțul (5), poate fi făcută dintr-o dublă perspectivă, în sensul că, la o primă analiză, cea intrapropozițională, *cînd* (adverb de timp-relativ) are rolul unui Ts, iar verbul *a ieși* joacă rolul unui Tr. A doua abordare, scoate la iveală faptul că, pe lîngă acest prim rol (Ts), *cînd* are și valoare de R, căci, în absența sa¹⁶, nu s-ar mai realiza o sintagmă la nivel interpropozițional.

1.4. Dacă în (1), (3), (4) virgula marchează parataxa (juxtapunerea), în (2) acest semn grafic lipsește, faptul reprezentînd, prin urmare, un prim argument pentru considerarea relației din (2) ca fiind una realizată prin aderență.

1.4.1. Funcțiile sintactice realizate prin aderență – enunțurile (2) și (5) – sînt tot timpul sintagmatice, spre deosebire de cele realizate prin parataxă care sînt paradigmatic – enunțurile (1), (3) și (4).

Din aceleași exemple, reiese clar că parataxa (juxtapunerea) poate apărea atît la nivel intrapropozițional¹⁷, cît și la nivel interpropozițional¹⁸. În schimb, subordonarea prin aderență¹⁹ apare doar la nivel intrapropozițional, prin urmare acestei relații nu-i este caracteristic domeniul frazei, ci numai cel al propoziției.

1.5. Putem, de asemenea, susține că subordonării prin aderență nu-i este specifică coordonarea, în schimb parataxa e înfîlînită, în majoritatea situațiilor, atunci cînd avem coordonare²⁰.

1.5.1. Cele discutate pînă în acest moment demonstrează că termenul de parataxă are în literatura de specialitate o accepție prea largă, tributară într-un fel gramaticilor latine și celor de orientare tradiționalistă, și utilizarea lui în literatura de specialitate de la noi, dar nu numai, pentru relația de subordonare prin aderență, este neadecvată.

1.6. Vom încerca, pe baza celor afirmate mai sus, să redefinim

această modalitate de realizare a subordonării, restrîngînd astfel, în adevăratul înțeles al cuvîntului, sfera modalităților de subordonare care au constituit subiectul acestui articol.

1.6.1. Aderența²¹ trebuie percepută ca fiind acea modalitate sintactică specifică subordonării intrapropoziționale în care termenul subordonat (Ts) se atașează foarte puternic, atît în plan formal, cît și în plan funcțional-semantic, la termenul regent (Tr), împreună cu care formează o sintagmă în prezența unui relatem (R) \emptyset ²².

2. Credem că cele prezentate sub 1. reprezintă tot atîtea argumente pentru reconsiderarea acestor modalități de realizare a relațiilor sintactice, în special a aderenței, prezentă în sfera intrapropoziționalului. Sperăm, de asemenea, ca lucrările și studiile de gramatică ce vor apărea să facă o delimitare mai clară a acestor termeni.

BIBLIOGRAFIE

ARRIVÉ, Michel, GADET, Françoise, GALMICHE, Michel, *La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française*, Paris, Editions Flammarion, 1997.

CHIRCU, A., *Observații asupra relației de subordonare prin aderență*, în StUBB, Philologia, XLV, nr. 1, 2000, p. 149-153.

CIOMPEC, Georgeta, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Științifică, 1998.

COȘERIU, Eugeniu, *Principii de sintaxă funcțională*, în *Dacoromania*, serie nouă, anul I, 1994–1995, Cluj-Napoca, p. 29-67.

DIACONESCU, Ion, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995.

DRAȘOVEANU, D. D., *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, [Cluj-Napoca], Editura Clusium, 1997.

DUBOIS, Jean et alli, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Editions Larousse-Bordas / HER, 2001.

KARCEVSKIJ, Serge, *Sur la nature de l'adverbe*, în *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, n° 6, 1936, p. 107-111.

MARTINET, André, *Syntagme et syntème*, în *La Linguistique*, n° 2, 1967, p. 1-14.

MARTINET, André et alli, *La linguistique. Guide alphabétique*, Paris, Editions Denoël, 1969.

MARTINET, André, *Syntaxe générale*, coll. «U», Paris, Armand Colin Editeur, 1985.

MARTINET, André, *Fonction et dynamique des langues*, Paris, Armand Colin Editeur, 1989.

MARTINET, André, *Eléments de linguistique générale*, 4e édition, coll. «Cursus», série «Linguistique», Paris, Armand Colin Editeur, 1996.

NICA, Dumitru, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988.

PANĂ-DINDELEGAN, Gabriela, *Sintaxa grupului verbal*, Brașov, Editura Aula, 1999.

REBUSCHI, Georges, *Coordination et subordination. Première partie : La co-jonction restreinte*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, tome XCVI, fasc. 1, 2001, Paris, p. 23-60.

SĂTEANU, Cornel, *Sintagma, cea mai mică unitate relațională*, în *Cercetări de lingvistică*, anul VI, nr. 2, p. 359-379.

SECRIERU, Mihaela, *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoșani, Editura GEEA, 1998.

STATI, Sorin, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972.

STATI, Sorin, *Les relations transphrastiques : syntaxe et/ou sémantique*, Actes, XXe Colloque international de Linguistique fonctionnelle, Liège-Belgique, 13-19 juillet 1995, Edition préparée par Denis Costaouec et François-Xavier Neve de Mevergnies, Cahiers de L'Institut de Linguistique de Louvain, Louvain la Neuve, 1996-1997, p. 449-452.

TOMA, Ion, *Limba română contemporană*, București, Editura Niculescu, 1996.

Van RAËMDONK, Dan, *Pour une redéfinition de l'adverbe*, în *Psychomécanique du langage. Problèmes et perspectives*, Actes du 7e Colloque international de Psychomécanique du langage (Cordoue, 2-4 juin 1994), Textes publiés sous la direction de P. de Carvalho et O. Soutet, Paris, Honoré Champion Editeur, 1997, p. 353-364.

VULIȘICI-ALEXANDRESCU, Maria, *Sintaxa limbii române*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 1995.

NOTE

¹ André MARTINET et alli., *La linguistique. Guide alphabétique*, Paris, Editions Denoël, 1969, p. 101: „*En syntaxe structurale on parle de coordination s'il y a identité de fonction entre l'élément de base et l'élément ajouté, et de subordination si la fonction de l'élément ajouté ne se retrouve pas chez un élément préexistant dans le même cadre. On peut dire également que la coordination consiste à adjoindre des éléments de même nature et que la subordination désigne des rapports de dépendance dans lesquels peuvent se trouver entre eux les différents éléments d'une combinaison.*”

² Eugeniu COȘERIU, *Principii de sintaxă funcțională*, în *Dacoromania*, serie nouă, anul I, 1994-1995, Cluj-Napoca, p. 29-67.

³ A se vedea, în acest sens, și lucrările lui André MARTINET: *Syntaxe générale*, coll. «U», Paris, Armand Colin Editeur, 1985; *Fonction et dynamique des langues*, Paris, Armand Colin Editeur, 1989; *Eléments de linguistique générale*, 4e édition, coll. «Cursus», série «Linguistique», Paris, Armand Colin Editeur, 1996.

⁴ Atît în lingvistica românească, cît și în cea franceză circulă, pe lîngă acest termen, în sinonimie perfectă, termenul **juxtapunere**.

⁵ Textul se continuă la p. 57 astfel: „*Tocmai asta ar intenționa să exprime afirmația că parataxa “nu are structură” sau “nu este o structură sintactică”: o construcție paratactică nu are o structură de dependență care ar implica simultan două straturi, dar are, evident, o structură funcțională (opozitională sau paradigmatică), deoarece unitățile combinate paratactice sunt combinate într-un raport determinat, fapt care se manifestă în opoziția dintre diversele tipuri de parataxă (parataxă copulativă, adversativă, disjunctivă: A și B/A, dar B/A sau B) și în opozițiile posibile în interiorul acestor tipuri.*”

⁶ A se vedea, de exemplu, Michel ARRIVÉ, Françoise GADET, Michel GALLMICHE, *La grammaire d'aujourd'hui. Guide alphabétique de linguistique française*, Paris, Editions Flammarion, 1997, p. 469: „*Terme de rhétorique, caractérisant ce que sur le plan grammatical on appelle la juxtaposition ou la coordination, par opposition à l'hypotaxe ou subordination.*”; Jean DUBOIS et alli., *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Editions Larousse-Bordas / HER, 2001, p. 344: „*La parataxe est un procédé syntaxique consistant à juxtaposer des phrases sans expliciter*

par une particule de subordination ou de coordination le rapport de dépendance qui existe entre elles dans un discours, dans une argumentation.”

⁷ Georges REBUSCHI, *Coordination et subordination. Première partie: La co-jonction restreinte*, în *Bulletin de la Société de linguistique de Paris*, tome XCVI, fasc. 1, Paris, 2001, p. 26: „une difficulté certaine à appréhender certains phénomènes.”

⁸ Prescurtările ce vor urma: Tr- termen regent; Ts- termen subordonat; R- relatem. Pentru detalii vezi D. D. DRAȘOVEANU, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, [Cluj-Napoca], Editura Clusium, 1997, passim.

⁹ Spunem *readuc*, fiindcă termenul a fost introdus de către Sorin STATI în lucrarea sa *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, p. 39-40.

¹⁰ Ion DIACONESCU, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995; Ion TOMA, *Limba română contemporană*, București, Editura Niculescu, 1996; Gheorghe CONSTANTINESCU-DOBRIȚOR, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Științifică, 1998; Gabriela PANĂ-DINDELEGAN, *Sintaxa grupului verbal*, Brașov, Editura Aula, 1999.

¹¹ Cf. Mihaela SECRIERU, *Nivelul sintactic al limbii române*, Botoșani, Editura GEEA, 1998, p. 126: „...aderența este juxtapunerea subordonatoare prin care se subordonează complementele și circumstanțialele regenților [s.n. Oare circumstanțialele nu sînt tot complemente?] de tip verbal”; Cf. D. D. DRAȘOVEANU, *Op. cit.*, p. 41 “...combinări directe ale T-lor au loc, dar numai în “juxtapunere”, unde R, într-adevăr, nu există. În aceste situații, lipsa lui R este suplinită, din partea vorbitorului, de cea mai probabilă asociație a sensurilor (CL)”; Cf. Georgeta CIOMPEC, *Morfosintaxa adverbului românesc. Sincronie și diacronie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 215 “... concatenarea directă, prin simpla juxtapunere a adverbului adjunct față de regent.”

¹² Sîntem de acord cu afirmația lui D. D. DRAȘOVEANU, *Op. cit.*, p. 41, conform căreia “în combinații de acest tip nu punem în legătură, [s.n. în acest caz (**atunci** cu **acasă**)] pe mîine cu acolo, deși există structura adverb + adverb, ci pe fiecare cu verbul.”

¹³ Pentru acest concept, vezi D. D. DRAȘOVEANU, *Op. cit.*, passim; André MARTINET, *Syntagme et syntème*, în *La Linguistique*, n° 2, 1967, p. 1-14; Cornel SĂTEANU, *Sintagma, cea*

mai mică unitate relațională, în *Cercetări de lingvistică*, anul VI, nr. 2, p. 359-379.

¹⁴ A se vedea, în acest sens, și discuțiile purtate de către: Serge KARCEVSKIJ, *Sur la nature de l'adverbe*, în *Travaux du Cercle linguistique de Prague*, n° 6, 1936, p. 107; Dumitru NICA, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988, p. 90; Maria VULIȘICI-ALEXANDRESCU, *Sintaxa limbii române*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest, 1995, p. 45; Mihaela SECRIERU, *Op. cit.*, p. 85.

¹⁵ Serge KARCEVSKIJ, *Art. cit.*, numește această relație **adjonction**. A se vedea și discuțiile referitoare la **incidentă** (termen preluat din lingvistica lui Gustave Guillaume), purtate de către Dan van RAEMDONK, în articolul *Pour une redéfinition de l'adverbe*, în *Psychomécanique du langage. Problèmes et perspectives*, Actes du 7e Colloque international de Psychomécanique du langage (Cordoue, 2-4 juin 1994), Textes publiés sous la direction de P. de Carvalho et O. Soutet, Paris, Honoré Champion Editeur, 1997, p. 353-364.

¹⁶ A se ține cont, în descrierea faptelor de limbă, și de observația lui Sorin STATI din articolul *Les relations transphrastiques: syntaxe et/ou sémantique*, Actes, XXe Colloque international de Linguistique fonctionnelle, Liège-Belgique, 13-19 juillet 1995, Edition préparée par Denis Costaeuc et François-Xavier Neve de Mevergnies, Cahiers de L'Institut de Linguistique de Louvain, Louvain la Neuve, 1996-1997, p. 449: „On parlera d'une relation syntaxique aussi toutes fois que le connecteur pourra être considéré comme sous entendu.”

¹⁷ Exemplul (1).

¹⁸ Exemplele (3) și (4).

¹⁹ Exemplul (2).

²⁰ Vezi lucrările de la nota 5.

²¹ O definiție apropiată de a noastră dă și Gabriela PANĂ-DINDELEGAN, *Op. cit.*, p. 40, „Aderența înseamnă simpla alipire a doi constituenți (vezi, de exemplu, legarea adverbului de verb), alipire care se asociază (dar nu obligatoriu) cu restricții de topică.”

²² Serge KARCEVSKIJ, *Art. cit.*, p. 107: „l'adverbe se pose en un Déterminant à marque zéro.”

Estelle VARIOT
Université de Provence
France

A PROPOS DE LA GRAMMATICALISATION EN ROUMAIN: SUR QUELQUES FORMES ET FONCTIONS DU VERBE EN ROUMAIN

En partant de l'analyse en constituants immédiats (SN/SV) et si nous décomposons le SV, nous obtenons le **verbe**. Il est une partie du discours flexible dont les séries morphologiques permettent l'expression du temps et du mode dans lequel se réalise une action ou un état. Néanmoins, des nuances doivent être faites. C'est une "unité linguistique qui se définit, au moins dans de nombreuses langues, par son paradigme spécial: il se conjugue. Il ne se définit pas comme exprimant l'action, l'état etc., comme le disaient les vieilles définitions: le substantif peut le faire aussi. Martinet définit les verbes, dans les langues où ils existent, comme des lexèmes prédicatifs qui *peuvent* se combiner avec des modalités de temps, de mode et d'aspect, par opposition aux noms qui se combinent avec des modalités (ou suffixes verbaux ou nominaux) de nombre et de cas. Cette caractéristique prédicative n'est pas univoque. Dans certaines langues (latin, russe etc.), d'autres lexèmes peuvent être utilisés comme prédicats, quelquefois même tous. Dans les langues à verbes, tous les verbes ne sont pas des prédicats" (Mounin, G., *Dictionnaire de la linguistique*, Quadrige/PUF, Paris, 1974, p. 335). Le verbe est, ainsi, la seule classe avec le prédicat à être soumise à la catégorie de la personne (singulier, pluriel, duel du grec).

Ceci fait intervenir la notion de flexion "Procédé morphologique,

caractéristique de certaines langues, qui consiste à ajouter au radical d'un mot des suffixes, des désinences, propres à exprimer les catégories grammaticales du cas et du genre (pour les noms, adjectifs et pronoms), de la personne, du temps, du mode, de l'aspect et de la voix (pour les verbes), la catégorie du nombre étant commune aux deux groupes." (Mounin, G., *Op. cit.*, p. 142). Nous pouvons donner comme exemples, le verbe roumain (a) *lua* "prendre", à l'indicatif présent: *iau,iei,ia,luăm, luați, iau* (Je prends, Tu prends, Il prend, Nous prenons, Vous prenez, Ils prennent) et le verbe français aller, toujours à l'indicatif présent: je vais, tu vas, il va, nous allons, vous allez, ils vont. Une fois que cette distinction entre les types de flexions est faite, l'on peut observer la composition du verbe.

La structure générale d'une forme verbale est la suivante: **thème** (porteur de la "charge", du contenu sémantique du verbe) + **suffixe** (monème à inventaire limité qui exprime certaines valeurs grammaticales et, notamment, le temps et le mode) + **désinence** (élément variable indiquant, pour le verbe, le nombre et la personne), même si, dans certains cas, l'adjonction d'un préfixe est nécessaire.

Notre objectif est, ici, d'examiner des verbes qui ont des valeurs "normales" et qui ont, en plus, la possibilité de changer de fonction lexicale en prenant un emploi particulier. Nous prendrons, notamment, des exemples dans la langue roumaine (ex.: **auxiliaire fléchi ou non; infinitif roumain**) et ferons une analyse comparative. Notre propos sera donc d'envisager différentes acceptions prises par des verbes de cette langue. Ces acceptions seront autant de messages différents qui vont participer au processus de création linguistique.

La première considération autour du verbe roumain est le caractère non obligatoire du pronom personnel sujet mis à part les cas où l'on veut mettre une emphase, insister sur une opposition etc. Les désinences per-

sonnelles contenues dans le verbe suffisent, normalement, à renseigner sur la personne ou le sujet qui réalise l'action.

L'étude des verbes commence, en général, par la présentation de l'**infinitif** car il indique le signifié du verbe. Dans certains cas, il peut prendre la valeur d'un substantif. Il en va ainsi de l'un des deux infinitifs roumains. Si l'on compare un texte roumain et sa traduction française (ou l'inverse), l'on se trouve face à une différence syntaxique notable: la fréquence nettement moindre de l'infinitif en roumain par rapport au français. Cela s'explique, en particulier, par la valeur sémantique de ce lexème et par l'existence de formes concurrentes en roumain, nominales ou verbales ainsi que par des raisons historico-géographiques. Néanmoins, même si les verbes de volonté et les modaux [(a) *voi* mais aussi (a) *vrea*, (a) *putea*...] sont souvent suivis du subjonctif, en roumain, l'infinitif est possible mais avec une connotation un peu spéciale (forme ancienne, niveau de langue élevé, poésie).

La variante longue de l'infinitif provient directement du latin. Par exemple, le latin *canto*, *-avi*, *-atum*, *-are* donne en roumain *cîntare* "chant ; chanter". La forme courte est (a) *cînta* "chanter". Nous reviendrons un peu plus tard sur cette dernière forme.

L'**infinitif long** a, généralement, une valeur nominale, aujourd'hui et se décline comme n'importe quel autre substantif. Il dispose de toutes les formes grammaticales spécifiques: singulier, pluriel etc., Nominatif/Accusatif singulier: *cîntare*; Génitif/Datif: *cîntării* etc.

Il est en concurrence, notamment au XIXe siècle, avec des noms qui ont des racines identiques mais qui utilisent les suffixes **-ție** (influence française indirecte, par filière russe) ou **-țiune** (directe). De nos jours, l'on observe, souvent, une différenciation sémantique entre les formes en **-ție** et **-țiune** (*rație* "ration", *rațiune* "raison") ou bien entre les formes en **ție**, **-țiune** et **-are**, **-ere** ou **-ire** [ex.: *administare* – *administrație* (sens res-

treint au domaine commercial). Des concurrences et des nuances dans le domaine sémantique peuvent, également, exister entre des formes adaptées au système roumain (*asociere*) et des néologismes (*asociație*). Dans certains cas, aussi, l'un des termes tombe en désuétude (usage non naturel ou dû à un effet de mode), ce qui peut mettre fin à la concurrence. Néanmoins, l'infinitif long contient, forcément, une nuance supplémentaire liée à son origine ce qui permet parfois au locuteur d'insister davantage sur l'idée verbale (cf. la différence entre les exemples *Administarea unei întreprinderi* "L'administration d'une entreprise" et *Administrația de stat* "L'administration d'Etat").

L'on peut, également, remarquer la possibilité d'employer l'infinitif long dans la construction du conditionnel dans sa forme inversée, notamment en poésie (forme imposée, par exemple, par la nécessité de respecter la rime) alors que, normalement, c'est l'infinitif court qui est utilisé (ex.: *Cîntare-aș* "Je chanterais"; forme habituelle: *Aș cînta*). Cf., aussi, les paragraphes consacrés à (a) *avea*.

L'infinitif peut aussi être remplacé par une autre forme verbale, conservée du latin, le **supin** [préposition *de* (parfois *la*, *pentru*, *după*) suivie du participe passé du verbe à conjuguer]. Nous pouvons nous demander s'il s'agit de la continuation du supin latin ou bien s'il est né sur le terrain roumain pour compenser, justement, la disparition de l'infinitif. Le supin s'emploie dans des constructions à valeur finale (ex.: *A venit la scăldat* "Il est venu se baigner"), avec des verbes de mouvement, d'obligation (ex.: *Am de mers undeva* "Je dois aller quelque part") ou d'aspect (ex.: *A se apuca de făcut ceva* "se mettre à faire quelque chose").

Enfin, le **subjonctif** est souvent préféré à l'infinitif, en roumain, dans de nombreuses constructions, notamment après un verbe "modal" (désir, volonté, envie). En français, il est utilisé quand le sujet est le même pour les deux verbes ("je veux faire"). Il en

va de même pour l'espagnol (*Quiero hacer*). Dans les autres cas, on emploie le subjonctif (fr.: "je veux que tu fasses"; esp.: *Quiero que hagas*). En roumain, les verbes "désidératifs" sont majoritairement suivis du subjonctif (ou conjonctif) [ex.: *Vreau să fac* "Je veux faire"; *Vreau să faci* "Je veux que tu fasses"], sauf cas particulier. Il s'agit d'une particularité balkanique qui est due à une influence du néogrec selon Al. Rosetti (Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucarest, 1978, p. 645). Cf., également, K. Sandfeld qui a mis en lumière le concept de **Linguistique balkanique** (Paris, 1930). Le grec ancien semblait, quant à lui, faire davantage usage de l'infinitif.

L'**infinitif court** est, quant à lui, plus récent. On le crée à partir de l'infinitif long, auquel on retire le *-re* final. Cette forme est précédé de *a*, (<lat. *ad*). Le *a* est mis entre parenthèses car il ne participe pas à la conjugaison. Il joue le rôle d'une simple étiquette, marque morphologique (cf. l'anglais *to*).

L'infinitif court est la forme verbale proprement dite. C'est le point de départ de la conjugaison du verbe. Il peut être utilisé seul dans certaines constructions. Il désigne ainsi l'action en question (ex.: *A cînta este plăcut* "Chanter est [un fait] agréable"). Mais cet emploi est moins fréquent qu'en français ainsi que nous l'avons vu ci-dessus.

Il peut également se joindre à un **auxiliaire** afin de construire certains temps. Ce sont notamment les cas de deux formes analytiques roumaines: un des **futurs** et un des **conditionnels** (le français et les autres langues romanes utilisent, en général, les formes synthétiques).

L'auxiliaire est décrit par G. Mounin comme une "unité grammaticale qui appartient au système de la conjugaison et qui se combine avec un lexème verbal pour marquer tantôt le temps [...], tantôt le mode [...], tantôt la voix" (Mounin, G., *Dictionnaire de la linguistique*, Quadrige/PUF, Paris, 1974, p. 48).

Benveniste indique que le «verbe auxiliaire» est "une forme linguistique

unitaire qui se réalise, à travers des paradigmes entiers, en deux éléments, dont chacun assume une partie des fonctions grammaticales, et qui sont à la fois liés et autonomes, distincts et complémentaires" (Benveniste, E., *Problèmes de linguistique générale*, II, Gallimard, Paris, 1974, p. 177). De plus, l'auxiliaire garde la flexion de la conjugaison périphérique complète qui renouvelle le paradigme du perfectum (Benveniste).

Tesnière souligne aussi que "lors du dédoublement d'un temps simple en temps composé, les caractéristiques grammaticales passent dans l'auxiliaire, la racine verbale [=sémantème] dans l'auxilié" (dans Benveniste, E., *Op. cit.*, p. 178).

L'on peut distinguer trois possibilités d'auxiliarité: de temporalité (avec (a) *avea*: ex.: *Am bătut*... "J'ai frappé"...), de diathèse (avec (a) *fi*: ex.: *Ar fi bătut* de vecinul "Il serait frappé par le voisin"), de modalité (avec (a) *vrea*: ex.: *Vrea să bată* "Il veut frapper").

Pour ce qui est de l'**origine** de ces verbes, (a) *avea* provient du latin *habeo*, *-ere*, *-ui*, *-itum*, (a) *fi* du latin *sum*, *esse*, *fui*, (a) *vrea*, du latin *volo*, *velle*, *volui*, "vouloir" et son synonyme, (a) *voi*, du slave *voliti*.

L'on remarque que (a) *avea* peut se comporter, aussi, comme un verbe indépendant lorsque le locuteur désire indiquer l'idée qu'une certaine personne possède quelque chose. Il semble qu'en latin, on disait plus fréquemment, dans un premier temps, tout au moins, *mihi est liber* (insistance sur l'objet possédé, sur l'état des choses plus que sur le possesseur) que *habeo librum* "le livre est à moi". En roumain, aussi, on note la conservation de cette construction avec le datif dans certains cas et l'utilisation du verbe **être** au lieu d'**avoir** (ex.: *Mi-e foame* "J'ai faim").

En roumain, comme dans les autres langues romanes, le verbe (a) *avea* "avoir, posséder" est utilisé fréquemment même s'il est possible de dire: *Această carte este a mea* "ce livre est à moi".

(A) *avea*, lorsqu'il est employé comme verbe indépendant, pour les

temps simples et composés, conserve toute sa valeur sémantique (ex.: **présent:** *am, ai, are, avem, aveți, au*; **imparfait:** *aveam, aveai, aveau, aveam, aveai, aveau*). A noter, pour ces deux exemples, la présence des désinences personnelles *-m, -i, Ø -m, -ți, -u* (*-u* s'est généralisé comme marque de la IIIe personne du pluriel au XIXe s.).

Dans d'autres cas, le roumain utilise des formes dérivées de (*a*) *avea*, afin de construire des temps. C'est notamment ce qui se passe avec le **passé composé** [*am, ai, a, am, ați, au* + participe passé du verbe [radical + voyelle de liaison *a* (pour la première conjugaison), *u* (deuxième et parfois troisième), *i* (quatrième) + *t*, sauf exceptions (troisième, en général): pas de voyelle de liaison mais *s* final ajouté à la racine] (ex.: *am avut* "J'ai eu" (II); *am mers* "Je suis allée" (III); *am priceput* "J'ai compris" (III)].

Il en va de même pour un **conditionnel** roumain qui est formé à partir d'éléments appartenant à la morphologie de (*a*) *avea*: *aș, ai, ar, am, ați, ar* (formes dérivées de (*a*) *avea* + infinitif court (ex.: *Aș zice* "je dirais").

(A) *vrea* et (*a*) *voi* sont également utilisés comme verbes (de volonté) ou comme auxiliaires du futur (intention dans un futur plus ou moins proche de mener à bien une action). Il existe une troisième forme, hybride, (*a*) *vroi*, de même valeur. A noter que l'idée de volonté va souvent de pair avec le désir et l'intention ainsi que la possibilité de réaliser l'action en question, d'où l'utilisation de ces formes.

(A) *vrea* (< *vré* < *volēre* < *velle*) se conjugue à l'indicatif présent de la manière suivante, aujourd'hui: *vreau, vrei, vrea, vrem, vreți, vor* (ou *vreau*).

(A) *voi* se comporte comme un verbe indépendant et se conjugue comme tous les autres verbes du quatrième groupe (verbes se terminant par un *-i* et se conjuguant avec le suffixe *-esc*) lorsqu'il signifie "vouloir" (présent de l'indicatif: *voiesc, voiești, voiește, voim, voiți, voiesc*). Il devient un auxiliaire lorsque ses formes légèrement modifiées mais qui rappellent tout de même leur origine sont utilisées pour construire

la première variante du futur (ex.: *Voi face* "Je ferai").

Le **futur** roumain se forme de trois manières différentes et se caractérise par l'existence de trois degrés de probabilité et de niveaux de langue différents:

* *voi, vei, va, vom, veți, vor* (formes affaiblies du verbe (*a*) *voi* "vouloir" + infinitif court (ex.: *Voi cânta* "je chanterai", probabilité forte, langage littéraire)

* *am, ai, are, avem, aveți, au* (dérivant du verbe (*a*) *avea* "avoir") + subjonctif (préposition *să* + verbe à conjuguer au subjonctif: les formes de ce dernier sont identiques à celles du présent de l'indicatif sauf aux troisièmes personnes du singulier et du pluriel); (ex.: *Am să cânt*: probabilité un peu moins forte, langage parlé)

* *O* (élément invariable) + subjonctif du verbe à conjuguer (ex.: *O să fac*: éventualité faible, langage familier). Le fait que cette forme soit fixe et ne comporte qu'une seule lettre tend, semble-t-il, à réduire chez le locuteur – de manière inconsciente ou non – la probabilité de mener à son terme cette action et, ceci, malgré la valeur sémantique de *o* à l'origine. *O* provient du verbe *volēre* (latin tardif) qui est, lui-même, issu de *volo*, *velle*, *volui* "vouloir". "*Posse și velle apar lungiți în potēre (poterent, Gr. de Tours, H. F., p. 250, 27), volēre (dr. putea, vrea), după analogia lui habēre: habui-habēre, deci potui-potēre, volui-volēre*" [*Posse et velle* apparaissent allongés en *potēre (poterent, Gr. de Tours, H. F., p. 250, 27), volēre (dr. putea, vrea), par analogie avec hab re: habui-habēre, deci potui-potēre, volui - volēre*] (Rosetti, Al., *Istoria limbii române*, Editura științifică și enciclopedică, Bucurest, 1978, p. 151). Cet allongement a entraîné des modifications dans la conjugaison du verbe latin. *Volo, velle, volui* (latin classique) donnait à l'indicatif présent: *Volo, Vis, Vult, Volumus, Vultis, Volunt. Volēre a*, quant à lui, permis la construction de nouvelles formes *Voleo, Voles, Volet...*

Rosetti remarque, très justement, la confusion de formes de (*a*)

vrea et de *volēre*, au départ, notamment à la troisième personne du singulier (Rosetti, Al., *Op. cit.*, p. 159 et 568). La forme *volet* (3 sg.) a, en effet, évolué vers **voare*, *vare*, avant de devenir *vrea* ainsi que *va* puis *o*. L'on présume que ce *o* peut également résulter d'une contamination par *habēre*.

En français, la construction analytique existe aussi (aller + infinitif du verbe à conjuguer; ex.: Je vais manger). Elle indique davantage l'intention de faire quelque chose – dans un futur plus ou moins proche (d'où l'emploi d'**aller** qui, au départ, est un verbe de mouvement). La probabilité que je parte dans *Voi pleca* est beaucoup plus forte car *Voi* indique la volonté du sujet de réaliser l'action.

Une autre comparaison intéressante à effectuer est: *Voi face* "Je ferai" – *Voi să fac* "Je veux faire" (*Voi să fac* étant une forme dialectale aujourd'hui). Quand *Voi* joue le rôle d'auxiliaire, il est suivi de l'infinitif court. Quand il s'agit du verbe de volonté, l'influence grecque se fait sentir et le roumain emploie le subjonctif "[...] mode de l'appréciation, de l'interprétation subjective des faits, du doute, du désir etc., face à l'indicatif, mode de l'assertion neutre" (Mounin, G., *Dictionnaire de la linguistique*, Quadrige/PUF, Paris, 1974, p. 309). L'emploi de la forme subjonctive ou infinitive joue, donc, ici un rôle de différenciateur sémantique.

L'analyse de ces quelques formes et fonctions verbales nous a permis de réaliser à quel point cette partie du discours est variée du fait, notamment, de son grand nombre de possibilités combinatoires. Il s'agit d'un moyen supplémentaire d'enrichissement d'une langue – le roumain – qui connaît des évolutions constantes (diminution de la flexion, apparition de nouvelles catégories grammaticales...). Ces faits de langues que nous avons abordés, même s'ils sont importants, ne sont toutefois qu'une partie des changements de catégories lexicales qui concernent les formes verbales.

Néanmoins, ils confirment, une fois de plus, la place de choix du

roumain, considéré par Alf Lombard comme le quatrième pied de la table de la linguistique comparée des langues romanes.

Le **verbe**... est, donc, un témoin de la dynamique du système roumain, héritier, quand même, du système latin.

BIBLIOGRAPHIE:

BENVENISTE, E., *Problèmes de linguistique générale*, Gallimard, Paris, 1966 (Tome I), 1974 (Tome II).

DENSUSIANU, O., *Histoire de la langue roumaine*, Edition par V. Rusu, traduction des notes par E. Variot, Grai și Suflet - Cultura națională, Bucarest, 1997.

Dictionnaire Larousse, Deux Volumes, Paris, 1994.

JAKOBSON, R., *Essais de linguistique générale*, Editions de Minuit, Paris, 1963.

Le verbe roman, Bulletin de la Société roumaine de Linguistique Romane, XIV, Bucarest, 1980.

MACREA D., *Probleme de lingvistică română*, Editura Științifică, Bucarest, 1961.

MARTINET, A., *Éléments de linguistique générale*, Armand Colin, Paris, 1970.

MARTINET, A., *Evolution des langues et reconstruction*, PUF, Paris, 1975.

MOESCHLER, J., Auchlin, A., *Introduction à la linguistique contemporaine*, Armand Colin, Paris, 2000.

MOUNIN, G., *Histoire de la linguistique des origines à nos jours*, Collection Sup, PUF, Paris, 1970.

MOUNIN, G., *Dictionnaire de la linguistique*, Quadrige/PUF, Paris, 1974.

REINHEIMER, S., TASMOWSKI, L., *Pratique des langues romanes*, L'Harmattan, Paris, 1997.

ROSETTI, Al., *Brève histoire de la langue roumaine, des origines à nos jours*, Mouton, The Hague, Paris, 1973.

ROSETTI, Al., *Istoria limbii române*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucarest, 1978.

RUSU, V., *Le roumain, langue, littérature, civilisation*, Ophrys, Gap, 1992.

WARTBURG, W. V., *Fragmentation linguistique de la Roumanie*, traduit de l'allemand G. Straka et J. Allières, Klincksieck, Paris, 1956.

Vitalie RĂILEANU
Catedra de Literatură
Română
U.S.M.

CONFIDENȚĂ ȘI CONFIDENȚĂ ÎN NOU TRATAT DE IGIENĂ DE ANATOL MORARU

Mișcarea vie a postmodernismului în literatura română din stînga Prutului are o importanță incontestabilă prin faptul existenței sale mai întii, apoi prin întinderea terenului pe care ea se aplică acțional. Iar interesul ce a știut să-l deștepte în public constituie un merit aparte.

Iată de ce, în acest context, debutul literar al lui Anatol Moraru cu volumul de proză **Nou tratat de igienă** (Editura Gunivas, Chișinău, 2002) nu pare deloc întârziat, iar în mai toate cele zece nuvele tocmai adolescența devine justificarea unei atitudini stilistice: volubilitatea, sarcasmul și lirismul, inocența relatării, exaltarea suplinită de iluzia naivă și de banalizare eronată, totul pare a fi motivat prin vârsta personajelor. Această vîrstă, înainte de toate, e a însuși autorului, interesat aproape în exclusivitate să reia de o manieră proprie teme și subiecte literare consacrate. Anatol Moraru reușește să atragă cititorul în acel univers imaginar menținîndu-l prin alegrețe stilistică și printr-un umor de bună calitate: "... *Voldemar a intervenit furibund. Și pentru că e în puterea noastră de decizie, menționăm că, în afară de păroșenia sa inconfundabilă, Voldemar avea un caracter și un comportament la fel de "delicat". "Un corp păros – o minte păroasă", parcă așa spuneau latinii cu tot cu greci în asemenea cazuri*". (**Nou tratat de igienă**, p. 6). Acestea sunt expuse foarte degajat, chiar "interpretate", dispoziția dominantă fiind un teribilism ingenu și sentimental. La cele relatate se realizează și spiritul ludic, nu doar al naratorului, ci și al eroilor din nuvele, figuri dispuse oricînd să

evadeze în spațiul jocului de cuvinte: "*Moșneagului îi străluceau ochii și i-a trecut și reumatismul. El începu a naviga harnic pe mările reveriilor. Parcă se vedea tînăr, cu arma curățată și patronțașul plin, pornit la vînătoare de căprioare fragede.*" (**Love story**, p. 39). Aceste compoziții fanteziste, inteligente și malițioase, fără intenții, dar cu efecte de parodie, au ca punct de pornire literatura, sfîrșind prin a impune un stil, care nu mai este un scop, ci un instrument; nu mai exprimă o sensibilitate anume, dar e utilizat pentru a se descrie o sensibilitate anumită, aceea a adolescenței. Pretextul îi oferă autorului un clișeu epic: "*Radu nu luase vara admiterea la facultate și a găsit de cuviință să nu se întoarcă în sat. Absolvise școala medie din Măgureni cu mențiune și profesorii, care au rămas vara șocați de insuccesul lui, mai continuau să analizeze cauzele eșecului unuia din cei mai buni absolvenți din promoția recentă. Bieții profesori de la țară nu-și puteau închipui cum Radu Rotaru, premiantul permanent al olimpiadelor raionale, ..., elevul care scria poezii și realiza cele mai bune compuneri din clasă, nu a devenit student la Jurnalistică.*" (**Morala faptei**, p. 64).

Această schemă, reală sau poate imaginară pentru personajul nuvelei, este pentru debutant un cadru pe care

îl umple cu imagini colorate, grațioase, sub a căror abundență narațiunea propriu-zisă dispăre. Adevăratul "erou" al nuvelor lui Anatol Moraru este în realitate starea personajului central, nu personajul însuși, continua pornire de a construi noi raporturi în închipuire, forța asociativă, trecerea în prim plan a emoțiilor declanșate de fapt, și nu a faptului în sine, imprevizibilitatea reacțiilor, spontaneitatea gesticulației și a replicii, în sfârșit, caracterul deschis al comunicării, prestat mereu de o candidă franchețe, foarte liberă în toate manifestările, necunoscătoare de piedici și interdicții: "Artemiza îi chelneriță. Bărbatul ei e plecat la Magadan, la cîștig, au un băiețel și îl crește mamă-sa la țară. Mă duc citeodată pe la ea, o ajut cu ce pot, adică o mai mîngîi... De, sunt om bun la suflet și nu pot fi altfel. Doamne, să vedeți ce bunățățuri aduce de la restaurant, beau numai coniac de cinci stele. Și ce minuni face în pat..." (**Craii de modă nouă**, p. 54).

Deși pleacă de la simpla intenție, știută numai de el, nuvelele lui A. Moraru nu-s doar o proză onirică, de vreme ce naratorul însuși acceptă posibilitatea să se fi trezit și să fi continuat să fantazeze în prelungirea celor visate.

Astfel, deosebita dorință de a ieși din orizontul îngust al vieții cotidiene și de a regăsi, prin joc, momentele vii și plenitudinea îl caracterizează pe Cătălin Miruță, personajul din **Confidența defulării** (p. 76).

Încercarea lui Cătălin de a fi sincer cu colegii, dar și cu sine, l-a deconspirat... "...mai bine zis, am fost forțat să fac lucrul acesta. Acum toți știu "de ce sunt în stare" și va trebui să intru într-un alt regim de atitudini (imposibile) cu mulți colegi" (**Confidența defulării**, p. 86). Nu este singura dată cînd autorul nuvelor, neiertător și ironic, își aduce personajul într-o situație ridicolă.

Corelative înclinației ludice sînt comicul și umorul, alte două însușiri ce asigură în egală măsură plăcerea lecturii. Povestirile din **Nou tratat de igienă** au darul să animeze, să trezească în sufletul cititorului o stare de vădită euforie, nu numai prin fragmentele pline de haz pe care le nareză, ci și prin modul de reprezentare. Ele au la bază o înțelegere umoristică a existenței umane, dezvăluind un sentiment de libertate in-

terioară ce oferă autorului posibilitatea să privească lumea cu detașare, ca pe un spectacol: "Studentții i-au mulțumit bătrînei pentru amabilitatea ereditară, au debarcat, s-au regrupat cîte doi și au înaintat în suișul hudîței. Un bărbat între două vîrste, purtînd o coasă pe umărul drept, urmat de un vițel fericit, le-a dat primul binețe și s-a uitat lung-lung în urma lor. Ceva mai încolo, un flăcăiandru desculț și numai în pantaloni a scăpat căldarea și s-a dat iute după fîntînă, îmbujorîndu-se înciudat. Darie, conducătorul alaiului și atent la semne, n-a răbdat și a pornit în întîmpinarea unei gospodine care, nevrînd să scape nici un detaliu (oricît de mic ar fi fost), venea ca o veritabilă Gabi Szabo spre poartă" (**Balada nupțială**, p. 27). O trăsătură specifică și lui A. Moraru e modul de enunțare, prin care ar face să treneze acțiunea, favorizînd în schimb dialogul și narațiunea: "Bătrînul s-a uitat scurt la dînsa, a oftat adînc și, afișînd bucurie sinceră pe fața-i de agricultor inveterat, i-a poftit să intre:

– Mulțumim de cuvinte frumoase și vă rugăm din toată inima să treceți în Casa cea mare.

Emil s-a uitat cu subînțelesuri la Petrică și i-a șoptit:

– Acum ce să fac? Să spun mai departe?

– Știu eu? Mie mi se pare că și așa totul decurge bine. Las' că vei mai spune la masă, cînd va trebui să schimbăm colacii...

Mătușa s-a făcut nevăzută, iar moș Aristide a așteptat cuminte și binevoitor să se descalțe băieții și, după ce aceștia au intrat în casă, i-a urmat" (**Love story**, p. 39).

Dacă am căuta o explicație satisfăcătoare pentru ordinea nuvelor din acest volum, posibil că nici n-am găsi-o. Ce l-a condiționat pe autor să-și înceapă cartea cu **Nou tratat de igienă** și să o finalizeze cu **Confidența defulării**? N-am putea spune. Indiferent însă de locul lor în carte, remarcabilă în toate cele zece proze este capacitatea scriitorului de a modula expresiv cîteva teme preexistente ce jalonează evoluția prozei românești din Basarabia în ultimul deceniu.

Dacă s-ar cere ca în final să rostesc un verdict de valoare, atunci aș insista asupra ultimei nuvele, poate cea mai apropiată de perfecțiune, care lasă larg deschise porțile spre viitoarele cărți ale lui Anatol Moraru.

Vlad POHILĂ

ATENȚIE LA CE SE PRIMEȘTE ȘI CE SE RĂSPINGE ÎN EXPRIMAREA NOASTRĂ!

Ca și în oricare alt domeniu, în cultivarea limbii există subiecte plăcute, întru cîtva ușor abordabile, dar sînt și aspecte nu numai dificile, ci chiar dezagreabile. În coloanele de mai jos încercăm a trata un aspect pe care-l trecem categoric în... categoria celor puțin agreabile. Poate că nici nu am fi abordat acest subiect... poate că nu ne-am fi referit iarăși – și încă pe larg! – la această greșeală de limbă, o eroare de-a dreptul infamă, detestabilă, “învechită-n rele” la noi, dacă nu era la mijloc o curioasă și vrednică de reținut circumstanță.

Așadar, mai întîi despre buclucașa întîmplare: o doamnă respectabilă, aș zice – chiar cultă, pe de-asupra și chișinăuiancă get-beget, m-a rugat “să-i analizez exhaustiv” greșeala ce apare la folosirea verbului “a se primi”, mai ales a prezentului acestui verb reflexiv, în forma-i impersonală: *se primește*. Căci, mi-a mărturisit desperată dînsa, aflîndu-se recent în România, a avut oribila surpriză de a nu fi înțeleasă corect ori chiar defel cînd recurgea la acest “se primește”, din care motiv a nimerit în niște situații cu totul penibile.

Cît privește greșeala de limbă, care, repet, îmi provoacă repulsie... ea e destul de veche în vorbirea noastră, fiind surprinsă, cu cîteva decenii în urmă încă, de către maestrul Valentin Mândăcanu, care a calificat-o drept “o calchiere nechibzuită, foarte frecventă” a verbului rus “poluceaetsea”. După V. Mândăcanu au mai scris și au vorbit mulți-mulți alții – ligviști, ziariști, profesori – des-

pre urîtenia acestei erori de limbă, inclusiv subsemnatul, dar se pare că întocmai ca și în fabula ceea a lui Donici, “carul pe loc a rămas”. Este adevărat, într-un timp, calchiera parcă dispăruse, cel puțin din vorbirea intelectualilor și aproape cu desăvîrșire a dispărut din ziare, reviste, reportaje radio și TV. Acum o redescoperim, cu stupoare, în limbajul comun, inclusiv în cel al unor intelectuali și – ce e mai trist – în comunicarea dintre tineri. Prin urmare, merită a se reveni la analiza, respectiv, la combaterea acestei grave devieri de la exprimarea corectă, de vreme ce eroarea persistă, făcîndu-și loc și în vocabularul tinerilor, care s-ar părea că nu au cum s-o perpetueze. Dacă mai adăugăm și acest detaliu, enunțat la începutul tabletei – că îmbinarea basarabeană “se primește” duce la adîncirea “prăpastiei lingvistice” care-i desparte oricum, din alte rațiuni, pe românii de pe cele două maluri ale Prutului, nu mai încape nici o îndoială că subiectul, oricît de banal și de supărător, trebuie tratat, lămurit, limpezit, pentru a reduce la minim frecvența greșelii, dacă nu ne stă în puteri să o lichidăm cu desăvîrșire.

Neîndoios, cel mai bun remediu împotriva acestei erori de exprimare/scriere este tableta respectivă a lui Valentin Mândăcanu din cartea sa **Cuvîntul potrivit la locul potrivit** (ediția a 2-a, Chișinău, 1987, pag. 238-240). Cum însă tirajul acestui valoros îndreptar s-a epuizat de mult, iar majoritatea tinerilor noștri nici nu prea pot citi texte cu litere rusești, revenim noi la subiect, precizăm – pe urmele lui V. Mândăcanu, după care adeseori este, practic, imposibil să combați mai convingător, mai argumentat anumite greșeli de limbă.

Vom încerca, totuși, să găsim o cheie proprie pentru a deschide lacătul spre combaterea acestei erori.

În română, verbul “a primi” este tranzitiv și are următoarele înțelesuri de bază: a) a lua în posesiune; a accepta; a obține; a căpăta; a încasa; a-i fi atribuit un rang, un titlu; b)

a se ocupa de un oaspete, a găzdui pe cineva; a acorda o audiență; c) a admite, a include pe cineva într-o instituție, formațiune etc.; d) a accepta, a consimți; a fi de acord; e) a îmbrățișa o concepție sau o doctrină religioasă etc.

În accepțiile mai sus enumerate verbul **a primi** se traduce în rusă, de regulă, prin **polucit' / poluceat'**, ceea ce creează falsa impresie de echivalență semantică totală în regimul respectivului verb atât în rusă, cât și în română. Există, însă, și destule cazuri în care acest verb din rusă nu poate fi tradus în nici un caz românește prin **a primi**. Vom cita doar câteva exemple, precizînd că cele marcate cu asterisc (*) sînt greșite, nerecomandabile:

polucit' izvestnost' – **a deveni/a ajunge celebru; a dobîndi celebritate;**

polucit' priznanie – **a fi/a deveni recunoscut (de toți)**, nu *a primi recunoștință*;

polucit' udovol'stvie – **a avea plăcere/a avea satisfacție; a-i plăcea (cuiva, ceva)**, nu *a primi plăcere/caif*;

polucit' benzin iz nefti – **a obține/a căpăta benzină din țitei**, nu *a primi benzină din petrol*;

polucit' horoșuuu oțenku – **a lua o notă bună; îmbinarea a primi o notă** avînd o arie de utilizare mai restrînsă și o nuanță ușor arhaică, poate chiar regională;

polucit' obrazovanie – **a-și face studiile**, nu *a primi studii*;

polucit' rasprostranenie – **a se răspîndi; a se difuza**; *a primi răspîndire* e o aberație lingvistică;

polucit' primenie – **a-și găsi întrebuițare/aplicare**;

polucit' zakonnuiu silu – **a căpăta putere de lege**;

polucit' naznachenie – **a căpăta o numire; a fi numit**; nu *a primi numire*;

polucit' zvanie – **a obține/a căpăta un titlu/un grad**; îmbinarea *a primi un titlu* dacă nu e aberantă, oricum e mai puțin potrivită cu firea limbii române;

polucit' po morde – **a (o) lua la bot/la moacă (“a primi (o mamă) de bătaie”** are altă nuanță, mai “apăsătoare”) etc., etc.

Deoarece doamna care ne-a rugat să tratăm acest subiect “spinos” este medic de profesie, vom aminti, firește, și cîteva exemple legate de domeniul în care lucrează dînsa.

Astfel: verbul **polucit'**, urmat de denumirea unei boli/ maladiei/ afecțiunii, nu se traduce prin *a primi o boală*, ci prin **a se îmbolnăvi de ceva; a contracta/a căpăta o boală**. De exemplu: polucit' vospalenie legkih – **a se îmbolnăvi de pneumonie**; polucit' nasmork – **a contracta un guturai/a căpăta guturai** și chiar **a înhăța (un) guturai**.

Deși mai rar, totuși, putem auzi în limbajul unor lucrători medicali expresii greșite ca, de pildă: *a primi leacuri*; *a primi injecții*. Corect e: **a lua medicamente/ doftorii/ leacuri/ pastile/ tablete**; respectiv, **a face injecții**.

Să ne oprim acum – în fine! – și la acea formă verbală devenită “celebră” prin ingratitudinea ei: *se primește*.

În forma-i impersonală, verbul reflexiv “a se primi” apare în limba noastră destul de rar, în situații ca:

Acum la magazin **se primește** marfă (adică: **este primită** marfa); sau: Corespondența **se primește** cu regularitate (adică: **este primită** cu regularitate); ori: **S-a primit** o indicație/ un ordin de a nu se circula prin centrul orașului (adică: **a fost primită** o indicație; **a fost primit** un ordin privind anumite restricții etc.).

Alte înțelesuri forma *se primește* nu poate avea în limba română, de aceea e și firească mirarea unor români care nu știu rusa și care nu au trăit printre noi, cînd aud îmbinări de felul: *nu mi se primește* nimic; *se primește* că el nu are dreptul de a merge la muncă în Vest; *s-a primit* ca în fabula aceea cu racul, broasca și o știucă etc.

În aceste trei cazuri avem a face, evident, cu calchiera verbului

Cinema

rus “poluceaetsea”. Oricît de înrădăcinată ar fi greșeala, ea poate fi înlăturată din uz și încă prin eforturi nu prea mari, pentru că nu e vorba de a căuta cine știe ce cuvinte sau forme rare, neologice, sofisticate, ci doar de a ne aminti de niște îmbinări simple, firești, din limba părinților noștri, cu ajutorul verbelor **a obține**, **a ieși**, **a reieși**, **a rezulta**, **a izbuti**, **a reuși**, **a se întâmpla** ș.a. În funcție de context, avem pentru acest **poluceatsea** zeci de soluții, zeci de echivalente, zeci de construcții românești, și nici una cu verbul *a (se) primi*.

Astfel, în loc de *nu mi se primește* nimic, vom zice **nu-mi iese/nu-mi reușește** nimic; **nu izbutesc** să fac nimic; pentru *se primește* că el nu are ce veni există forme corecte ca: **iese/reiese/rezultă** că nu are

pentru ce veni; **prin urmare, el nu are** la ce veni; ca să evităm greșeala din expresia *s-a primit* ca în fabula ceea... – vom zice **s-a întâmplat** ca în fabula ceea... ș.a.m.d.

În concluzie, ori de cîte ori avem a traduce verbul rus **poluceaetsea** ori sîntem tentați să zicem *a se primi*, pentru a nu da cu oiștea în gard, trebuie să ne gîndim la o frază cu unul din verbele românești enumerate mai sus (**a obține**, **a ieși**, **a reieși**, **a rezulta**, **a izbuti**, **a reuși**, **a se întâmpla** ș.a.).

Și cum intenția noastră a fost de a da o “consultație lingvistică” unui medic, mai precizăm aici că în legătură cu o maladie, cu o afecțiune, cu o durere, o suferință, pe scurt – în medicină, pentru forma populară **lui/ei nu i se poate** (ce pare a fi o traducere mot-à-mot din rusă, după **emu/ei nel'zea/ne polojeno**) – avem o îmbinare consacrată: **îi este contraindicat**. De ex.: **emu nel'zea/ne polojeno jirnoe/ eto lekarstvo – îi sînt contraindicate** grăsimile/**îi este contraindicat** acest medicament/**îi este contraindicată** administrarea acestui medicament.

În situația noastră, după decenii – și secole deja! – de crucificare a limbii materne, de siluire a limbii române prin impunerea peste tot a limbii ruse, **nouă ne este contraindicată** utilizarea rusismelor, fie acestea cuvinte, fie calchieri din rusă. Să fim atenți, deci, **ce primim** și **ce respingem** în exprimarea/ scrierea noastră!

Inga DRUȚĂ

INOVAȚIE ȘI TRADIȚIE LINGVISTICĂ

1. Apariția unui fond lexical neologic paralel cu cel tradițional denotă, în opinia lui Ștefan Munteanu, că «*tendința românei moderne merge spre neologism, fără să excludă sinonimele vechi și populare ale elementelor noi*» (1989, 165).

Expansiunea elementelor neologice în lexicul contemporan a generat afirmația referitoare la **intelectualizarea vocabularului românesc** (cf. Ivănescu, 1980, 726; Coteanu, Angela Bidu-Vrânceanu, 1985, 110).

Preluarea împrumuturilor din alte limbi este determinată de cauze atât de natură extralingvistică, cât și de natură intralingvistică.

Cauze extralingvistice. A devenit un loc comun în lingvistică afirmația despre sensibilitatea lexicului față de dinamica societății. Noile realități (și noile atitudini, generate de acestea) impun noi denotații, deci, noi cuvinte.

Evident, este indiscutabilă necesitatea de a desemna unele lucruri și fenomene noi apărute în alte culturi; astfel, se împrumută denumirea lor originală: *blue-jeans* (engl.), *pe-restroika* (rus.), *mafia* (ital.) etc.

Împrumuturile sînt inevitabile și atunci cînd este nevoie a denumi noi realizări ale progresului tehnico-științific, cum ar fi *computer*, *modem* (engl.), *decoder*, *ludotecă* (fr.), *sputnik* (rus.) ș.a. Acestea sînt situații despre care L. Déroy scria: «il y a des cas de thérapie verbale, qui ont nécessité des néologismes qu'il serait vain de condamner» (*Néologie et néologisme*, în *Banque des mots*, 1/1971, 6).

Prezența unui număr impunător de termeni comuni în diverse limbi a determinat lingviștii să vorbească despre elemente lexicale internaționale (Al. Graur). Tendința vocabularului moderne de a-și dezvolta caracterul internațional se amplifică din an în an. În limba română, ca și în alte limbi, aceasta se realizează nu numai prin împrumuturi lexicale din limbile de largă circulație, ci și prin formarea, pe teren propriu, dar cu procedee folosite și de alte limbi – ne referim aici, în primul rînd, la elementele formative de origine greacă și latină – a unui număr considerabil de cuvinte.

Prin urmare, principala cauză externă care favorizează intrarea împrumuturilor într-o limbă ține de dinamica civilizației. “În terminologia tehnică și științifică a ocoli cuvîntul nou ar însemna același lucru ca și cum în producție s-ar înlocui procedeele industriale prin practici meșteșugărești”, – conchide, în acest context, Stelian Dumistrăcel (1980, 47).

Cauze intralingvistice. Este greu a contesta rațiunea adoptării unui neologism atunci cînd se pune accentul pe eleganța și expresivitatea exprimării; astfel, *precizia și nuanța stilistică* de care dispun neologismele se constituie într-un motiv concludent pentru acceptarea lor.

Eleganța exprimării este obținută nu numai prin precizia, ci și prin *concizia verbală*. Neologismele prezintă avantajul de a substitui perifrazele, contribuind la o mare economie de limbaj (în baza legii minimumului de efort, de exemplu, *stres* în loc de “factor (sau ansamblu de factori) care acționează negativ asupra organismului uman”; *șlagăr* “melodie de mare popularitate; cîntec la modă”).

La aceste cauze se adaugă și *tendința de înlăturare a polisemiei cuvintelor autohtone, de delimitare sau specializare a unor nuanțe semantice și/sau stilistice* (cf. *iscusit* – abil; *îmbulzeală* – aglomerație;

întimplare – eveniment); *tendința de încadrare a termenilor similari din punct de vedere structural în clasa de cuvinte corespunzătoare*, cum ar fi, de exemplu, seria de substantive terminate în *-man*: *businessman, congressman, narcoman, gentleman, yesman* etc.

Dublele neologice sînt preferate în multe cazuri și în calitate de *eufemisme* ale unor termeni populari cu colorație trivială.

Th. Capidan, în cartea **Limba și cultura** (București, 1943), relevă că o cale specifică pe care pătrund neologismele în limbă este cea a *simbolismului fonetic*. Forma sonoră a cuvîntului, armonia dintre elementul sonor și conținutul noțional sau afectiv, adică valoarea lui simbolică, constituie motivul pentru care asemenea termeni sînt adoptați preponderent de scriitori; nu pare exclus faptul ca anumiți vorbitori să fie atrași, mai mult inconștient, de acest înțeles simbolic al fonemelor.

2. În mod tradițional, în interiorul împrumuturilor unei limbi se disting, din punctul de vedere al utilității, **neologisme necesare** și **neologisme de lux**.

Majoritatea neologismelor necesare sînt termenii internaționali și cei care nu au corespondente în limba română; în aceeași categorie se înscriu și elementele preluate din alte limbi pentru concizia și precizia exprimării.

Neologisme de lux sînt considerate unitățile lexicale care reprezintă dublete sinonimice ale unor cuvinte existente în limba noastră, împrumutate pentru modernizarea ei sau ca urmare a tendinței de nuanțare a exprimării. De neologismele de lux se detașează **xenismele**, constituind termeni de origine străină, neadaptați la structura limbii române, dintre care o mare parte nu se vor asimila niciodată.

3. Primele neologisme pătrund în limba română începînd cu secolul

al XVII-lea (cf. Ursu, 1962; Ivănescu, 1980), procesul intensificîndu-se mai tîrziu și continuînd pînă astăzi.

Revigorarea unui domeniu de activitate favorizează nu numai apariția cuvintelor noi, ci și actualizarea termenilor existenți deja în limbă, care trec din sferile marginale ale lexicului în cele «nucleare». Asemenea unități lexicale se numesc în literatura de specialitate *neologisme funcționale* sau *cvasineologisme* (cf. Gak, 1983, 17). De exemplu, termenul *fan* (< engl. *fan*) a intrat în limba franceză încă în 1923, dar a devenit extrem de frecvent sau **funcțional** doar în ultimele două-trei decenii. Pentru limba rusă cităm, în calitate de cvasineologisme, lexemele *тѣхнократія* «testare» (datat 1932), *технократія* «tehnocrație» (1933); pentru limba română, *drog* (consemnat în **Enciclopedia română** de C. Diaconovich, tom II, Sibiu, 1900, 221, în **Dicționarul universal al limbii române** de L. Șăineanu, ed. a IV-a, Craiova, 1922 ș.a.), *pretor, pretură* (funcționale în Republica Moldova după 1990).

În această ordine de idei, este relevant caracterul istoric al neologismului (cf. Budagov, 1961, 91). Un termen nou într-o epocă, cu timpul, își pierde din inedit și nu mai este recepționat, într-o perioadă următoare, ca o noutate, ba chiar poate fi substituit de un dublet sinonimic modern. Pe de altă parte, în legătură cu transformările social-politice și cu alte evenimente, unele cuvinte se **re-împrumută** sau se **re-crează** în limbă, ceea ce reprezintă încă un argument în favoarea istoricității neologismului.

Neologismele realizează legătura dintre nou și tradiția lingvistică anterioară. Dacă ele ar fi restructurat radical limba, substituindu-i integral vocabularul, atunci oamenii din diferite generații nu s-ar înțelege unii cu alții, și astfel limba nu ar mai fi un mijloc general de comunicare. În realitate, tot ce este nou în limbă se

dezvoltă pe temelii vechi, folosindu-le și coexistînd cu ele (cf. Saussure, 1931, 104).

Noile cuvinte nu apar *ex nihilo*, din complexe de sunete arbitrare; orice termen nou este, într-un fel sau altul, motivat, alcătuiindu-se din formanți preexistenți. Este de neimaginat, de exemplu, ca în calitate de denumire a artei aranjamentelor florale cineva să recurgă la o combinație de sunete fără nici o semnificație (cum ar fi *arao*), în loc să creeze un termen transparent ca *fitodesign* (< gr. *phiton* "plantă" + engl. *design* "armonizare estetică").

Există și elemente lexicale "artificiale", făcînd excepție de la acest principiu de formare a cuvintelor (*Kodak, felibru, rococo*); numărul lor, însă, în limbile europene, este infim (ne referim în exclusivitate la termenii care s-au instalat în limba comună, făcînd abstracție de creațiile expresive ale scriitorilor, de exemplu: *drion* "navă cosmică extraterestră", *guolla* "maladie provocată de excesul de civilizație").

Din punct de vedere teoretic, asemenea cuvinte n-ar trebui să existe, întrucît unitățile unui nivel al sistemului lingvistic se formează din elemente ale nivelului precedent. Orice cuvînt nou este determinat de tradiția lingvistică anterioară. Prin urmare, elementele lexicale noi sînt, într-o oarecare măsură, "previzibile", existînd virtual în sistemul limbii și actualizîndu-se sub influența unor factori externi sau interni (cf. Coseriu, 1958, 192).

Funcționalitatea cuvîntului nou creat și respectarea normei literare sînt principalele criterii care permit evaluarea inovațiilor lexicale. Astfel, formațiile noi sînt analizabile atît într-o perspectivă lingvistică, cît și în una stilistică, încadrîndu-se în următoarele categorii: 1) **neologisme necesare** – termeni cu funcție denominativă, care vin să umple "un gol" lexical (*impozitare, depolitizare*), adăugînd uneori sensului de bază și valori figurate,

conotative (*dughenizare, mitingist*); 2) **neologisme stilistice** – formații expresive ale scriitorilor și publiciștilor, datorate creativității individuale (*jertfelnicie, hei-rupist*).

Creațiile noi sînt alcătuite, de regulă, după modele mai mult sau mai puțin productive în limbă și, în majoritatea lor, conform normelor de formare a cuvintelor. Unele formații sînt transparente din punct de vedere semantic și pot exista independent de context (cf. *a disponibiliza*), altele sînt generate de anumite contexte (sociale, stilistice) și nu pot fi receptate fără dificultăți în afara lor (cf. *omagist* "autor de lucrări incluse în volume omagiale", *căminiadă* "perioada de cazare în căminele studențești").

Neologismele stilistice, rezultate din tendința spre o exprimare cît mai originală și mai plastică, nu intră, de obicei, în limba comună (cu rare excepții) și nu se fixează în dicționare generale, spre deosebire de majoritatea creațiilor necesare, care au sorți de izbîndă în limbă.

Neologismele stilistice nu pot fi tratate după aceleași criterii pe care le aplicăm în cazul creațiilor necesare. Categoriile lexicale în discuție au funcții și domenii de activitate diferite. Dacă neologismele necesare circulă în două sau mai multe stiluri ale limbii și au ca predominantă funcția denominativă, neologismele stilistice se întrebuițtează, de regulă, în limitele unui stil (beletristic, publicistic etc.), fiind condiționate în primul rînd de funcția expresivă.

Neologismele stilistice sînt individualizate în cel mai înalt grad, avînd circulație redusă sau constituind niște *hapax-uri*. Uneori, în goană după originalitate, pentru alcătuirea lor se forțează legile limbii. Aceasta nu diminuează importanța creativității lingvistice; o formație nouă poate fi consacrată de uz indiferent de pronosticurile lingviștilor.

În ceea ce privește lexicul,

acesta, în comparație cu celelalte niveluri ale limbii, stă sub semnul unei libertăți creatoare aparent nelimitate, subordonându-se în cel mai mic grad normei. În funcție de scopul și de condițiile comunicării, subiectul vorbitor recurge atît la mijloacele de expresie existente, cît și la cele potențiale, ceea ce înseamnă că, din necesități de comunicare și de expresivitate, acesta poate crea, conștient sau inconștient, termeni noi. Inovațiile vorbitorului pot fi acceptate de către conlocutorul său în calitate de modele pentru enunțurile următoare; astfel, după un șir de acceptări, inovația se poate generaliza în limbă (cf. Coseriu, 1958, 192).

În acest context, Iorgu Iordan nota referitor la inovațiile lexicale: "Dorința de a inova depășește [unelor] limitele necesității. Intervin (...) și ignoranța (...), exhibiționismul, moda și alți factori exteriori, care (...) dau naștere la inovații nu numai ciudate, ci și imposibile. Dar astfel de excese sînt inevitabile și cu vremea dispar oarecum de la sine. Ele prezintă însă un interes deosebit pentru lingvist, căci ajută la înțelegerea și aprofundarea creației lingvistice..." (LRA, 1943, 233).

Însemnată din punct de vedere teoretic, *creația lingvistică* este, totuși, în primul rînd o activitate cu scopuri practice de vorbire, constituind una din condițiile care, alături de *imitație*, asigură dezvoltarea lexicului individual (cf. Coteanu, A. Bidu-Vrânceanu, 1985, 112-113).

4. Apariția și difuzarea unui imens număr de cuvinte noi a generat, în lingvistica franceză, o nouă ramură, numită **neologie** (*néologie*) "știință despre neologisme", avînd ca obiective identificarea noilor cuvinte și semnificații, analiza factorilor care condiționează "nașterea" acestora, cercetarea modelelor de formare a cuvintelor, elaborarea principiilor de înregistrare lexicografică a noilor termeni etc.

În Franța funcționează mai multe organisme care se ocupă cu selectarea, analizarea și unificarea neologismelor. Cel mai însemnat dintre acestea este Consiliul Național de Cercetări Științifice, care tezaurează neologisme pe teritoriul țării și în afara ei (în spațiile de limbă franceză). Materialele sistematizate sînt incluse în dicționare speciale de neologisme. Specialiștii francezi în neologie urmăresc, în ultimă instanță, cum se asimilează noii termeni în comunitățile lingvistice cercetate, numind acest aspect *socializarea neologismelor*. O dovadă a dispersării cuvintelor noi este consemnarea lor în dicționare. Astfel, în socializarea neologismelor se succed trei etape: 1) fixarea primară a noilor termeni în studii, teze etc.; 2) înregistrarea neologismelor uzuale sau utile în dicționare speciale; 3) asimilarea definitivă a elementelor lexicale noi în limbă, confirmată și prin inserarea acestora în dicționare explicative generale.

Una dintre cele mai valoroase lucrări referitoare la neologismele limbii franceze este monografia lui L. Guilbert *La créativité lexicale* (Paris, 1975). Autorul analizează cauzele mobilității lexicului și relația *uz-creativitate-normă*, ajungînd la concluzia că în crearea neologismelor rolul cel mai însemnat revine sistemului lingvistic. L. Guilbert definește neologia drept "posibilitate de realizare a unităților lexicale noi conform normelor de formare a cuvintelor din cadrul sistemului lexical al limbii" (1975, 31).

Lingvistul francez distinge trei factori care condiționează apariția cuvintelor noi: a) *denominativ* (necesitatea de a desemna realități noi); b) *stilistic* (nevoia de o exprimare expresivă); c) *presiunea sistemului lingvistic* (formarea elementelor neologice pe baza modelelor).

Referindu-se la problema acceptabilității neologismelor, Guilbert constată două tendințe contradictorii:

pe de o parte, se observă o oarecare limitare a creativității lingvistice, deoarece oamenii în comunicarea cotidiană recurg, de regulă, la tipare, iar pe de altă parte, se manifestă o aspirație permanentă spre crearea de cuvinte noi sau modificarea sensurilor elementelor lexicale existente. O mare importanță în adoptarea sau respingerea neologismelor au considerațiile de ordin ideologic, cum ar fi conservatismul lingvistic, lupta pentru "puritatea" limbii etc.

Problema neologismelor este pusă în discuție pe larg și în paginile revistelor *Langage*, *Vie et langage*, *La Banque des mots* ș.a. În fiecare număr al publicației *La Banque des mots*, pe lângă articolele cu caracter teoretic și relațiile despre activitatea serviciilor de neologisme și a celor terminologice din Franța și din alte state francofone, apar cu regularitate vocabulare sectoriale și liste de cuvinte noi pentru completarea dicționarilor.

Lingvistica rusă a preluat din cea franceză atît termenul *néologie*, cît și, în mare parte, principiile de abordare a neologismelor. Inovațiile lexicale sînt încadrate aici, de unii cercetători, în două categorii de bază: **neologisme** și **neolexisme** (cf. Gak, 1983, 20). În această clasificare, **neologisme** sînt numite orice inovații lexicale: *exotisme* (împrumuturi denumind realități străine), *termenii de uz restrîns*, *formațiile ocazionale*, *efemeridele* (cuvinte ce reflectă fenomene trecătoare) ș.a., iar **neolexisme**, neologismele socializate în măsura în care să fie consemnate în dicționare. Astfel, V.G. Gak consideră – cu referire la limba franceză – că neolexismele constituie aproximativ o jumătate din numărul total de neologisme.

Cercetarea neologismelor prezintă interes nu numai pentru lexicografie, ci și pentru stilistica și cultivarea limbii. Înainte de a se aprecia valoarea unui cuvînt sau înțeles nou,

elementul neologic trebuie analizat multilateral pentru a se determina ponderea lui în limbă. Procesul presupune stabilirea valențelor combinatorii ale termenului, precum și a variantelor lui de întrebuițare cu sens propriu și figurat; este nevoie, de asemenea, de indicat frecvența neologismului dat în diferite stiluri ale limbii ori de constatat uzul redus al acestuia. Cercetarea va implica și referințe la utilizarea elementelor neologice din punctul de vedere al corectitudinii limbii.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Budagov, R.A., *Introducere în știința limbii*, București, 1961.

Coseriu, E., *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio lingüístico*, Montevideo, 1958; cităm după ediția în limba rusă: E.Coseriu, *Sinhronija, diahronija i istorija*, în: *Novoje v lingvistike*, III, Moscova, 1963.

Coteanu, I., Bidu-Vrânceanu, Angela, *Limba română contemporană*, vol. II. *Vocabularul*, București, 1985.

Dumitrăcel, St., *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, 1980.

Gak, V.G., *Novyje slova i novyje slovari*, în: *Novyje slova i slovari novyh slov*, Leningrad, 1983.

Iordan, LRA = Iordan, I., *Limba română actuală. O gramatică a «greșelilor»*, Iași, 1943. Ivănescu, Gh., *Istoria limbii române*, Iași, 1980.

Munteanu, Șt., *Conformitate și varietate în limba literară*, în *Limbă și literatură*, nr. 2, 1989.

Saussure, F. de, *Cours de linguistique générale*, troisième édition, Paris, 1931.

Ursu, N.A., *Formarea terminologiei științifice românești*, București, 1962.

Irina CONDREA

ISTORIA VECHE A UNUI CUVÂNT NOU

Mankurt este un cuvânt cu sens depreciativ, de ocară și a apărut în lexicul nostru relativ recent. De obicei, mai ales în presă, *mankurți* sunt numiți cei care nu cunosc și nu recunosc valorile neamului din care se trag, nu-și vorbesc frumos și corect limba maternă. Deși circulă de ani buni, nici substantivul *mankurt*, nici verbul *a mankurtiza* nu sunt înregistrate de dicționare, de aceea sensurile lor sunt mai mult intuite de vorbitori.

Însă istoria acestui cuvânt merită să fie cunoscută, pentru că este deosebit de interesantă. Lexemul a fost pus în circulație în anii '80 ai secolului deja trecut de către scriitorul kirghiz Cinghiz Aitmatov, într-un roman remarcabil, scris în limba rusă, care a stârnit un mare interes pe atunci – se numea **И больше века длится день** și a fost tradus în mai multe limbi, inclusiv în limba română. La București versiunea românească apare integral în 1993 cu denumirea **O zi mai lungă decât veacul** (trad. Ion Covaci și Denisa Fejes), iar la Chișinău, după ce fusese publicată o variantă de revistă, romanul apare în 1990 la Editura Literatura Artistică în colecția „Mari prozatori ai secolului XX” cu titlul **Halta vântoaielor**, dar având și subtitlul **O zi mai lungă decât veacul** (trad. Ala Cupcea).

În acest roman Cinghiz Aitmatov inserează o zguduitoare legendă, în care povestește cum erau tratați în vremurile trecute unii prizonieri de război în stepile Sarı-Ozek din Asia Centrală. Cotropitorii janjuani ucideau memoria robilor, mai cu seamă a ce-

lor tineri, printr-o caznă cumplită – îmbrăcarea capului în așa-numitele șiri. Mai întâi capul prizonierului era ras până la piele, iar firele de păr smulse cu migală din rădăcini. Între timp, se înjunghia o cămilă bătrână, se jupuia, se lua bucați din pielea cea mai groasă a animalului și, încă aburindă, pielea de cămilă era înfășurată strâns pe capul ras, de care se lipea imediat, ca un plasture... După aceea nenorocitului i se puneă în jurul gâtului o obadă de lemn, așa încât el să nu poată atinge pământul cu capul, i se legau mâinile și picioarele și era lăsat în stepă în arșița soarelui, fără apă și fără hrană timp de cinci-șase zile. Cei mai mulți piereau în această îngrozitoare caznă, căci, contractându-se în timp ce se usca, pielea de cămilă le strângea capul acelor nenorociți ca într-o stinghie. După două zile părul martirizaților începea să crească și firele țepoase, negăsind ieșire, se încovoiau și reintrau în pielea capului pricinuind niște chinuri cumplite, însoțite de întunecarea totală a minții. Cel care supraviețuia, era de acum un rob-mankurt, căruia îi fusese smulsă complet memoria. El își recunoștea, întocmai ca un câine, numai stăpânul, nu vorbea cu cei străini, putea îndura singurătatea în stepa nesfârșită, putea îndura orice lipsuri, îndeplinind cele mai grele și mai negre munci. Robii obișnuiți cunoșteau sentimentul de libertate și erau totdeauna gata să se răzvrătească, să evadeze, iar mankurtul era supus total, căci nu mai știa cine este, din ce neam se trage, nu-și cunoștea numele, nu-și amintea copilăria, tată, mamă – într-un cuvânt, n-avea conștiința de sine a unei ființe omenești, căci îi lipsea complet orice relație cu trecutul său.

Denumirea, metaforică acum, de mankurt, adică de persoană care nu-și cunoaște/recunoaște limba, neamul, identitatea, a prins la noi mai cu seamă în anii de renaștere a

conștiinței naționale, când lumea și-a dat seama că orice om, ca să fie om, trebuie să-și conștientizeze o identitate, un trecut, un neam, o istorie, deci să nu coboare la starea de *mankurt*.

Însă această tristă legendă nu se oprește doar la constatarea supliciului la care erau supuși cei transformați cu forța în *mankurți*. Partea cea mai tragică o reprezintă durerea nesfârșită a unei mame, care nu se poate împăca cu gândul că feciorul ei a fost prefăcut în *mankurt*. Ea îl găsește și nu vrea să-l lase în această stare nenorocită, hotărând să-l facă să înțeleagă cine este, să-l readucă la condiția de om, de fiu... Dar încercările ei sunt zadarnice și îi este sortit să moară de săgeata lan-

sată chiar de propriul ei fiu, pentru că el nu a recunoscut-o și nu și-a amintit cine este.

Concluzia și morala acestei legende este și mai tristă: odată devenit *mankurt*, individul nu-și mai poate recăpăta condiția umană firească.

Legenda este o serioasă avertizare, pe care o face scriitorul. Într-o scurtă introducere la acest roman, Cinghiz Aitmatov spune: „Fiind pus în fața necesității de a-și determina propriul său loc în lume, omul care nu are memoria trecutului, omul care este lipsit de experiența istorică a propriului popor și a altor popoare, se pomenește în afara perspectivei istorice și poate trăi doar cu ziua de astăzi”. Tristă perspectivă, trebuie să constatăm.

Dr. Petru ȚARANU
Vatra Dornei

APA SUB SPECTRUL MANIFESTĂRILOR MAGICO-MITICE

Apa, alături de aer, de foc și de pământ, este parte componentă, esențială, în structura magico-mitică a celor patru elemente primordiale. Este, prin definiție, un factor generator de viață, unul indispensabil existenței omului pe pământ. Una din străvechile cugetări dornene spune că *fără apă nimic nu poate fi pe lume*. Așadar, lipsa apei a fost asociată întotdeauna morții, neființei. Pentru mulți dintre oamenii Dornelor, Valea Bistriței, axul fundamental al sistemului hidrografic din zona de referință, era considerată pe bună dreptate *mama noastră*, adică o sursă care asigură supraviețuirea în condițiile aspre și austere ale spațiului montan. Un asemenea rol, vital pentru societatea Dornelor de odinioară, au avut și afluenții râului Bistrița, ramificați prin văi, până în adâncuri de munte. Când se utiliza o asemenea sintagmă – cea de *mama noastră* – se avea în vedere rolul apei nu numai în irigarea naturală a pământului din lunci, ci și importantele avantaje oferite de pescuit, de plutărit, de morărit și de multe asemenea îndeletniciri generatoare de mijloace de existență. În aria teritorială a Dornelor sunt dispersate numeroase izvoare din care se degajă ape vindecătoare de boli, cunoscute fiind, în vocabularul limbii vorbite de populația autohtonă de altădată, sub denumirea de *vinu pământului*. Alte izvoare aduc la lumina zilei apă rece, apă acră, apă sălcie sau, după caz, sulfuroasă, toate având miraculoase proprietăți vindecative, unele, după opinia bătrânilor, generatoare de

tinerețe fără bătrânețe. Așa se explică de ce, încă din cele mai vechi timpuri, apa minerală, chiar și cea potabilă, făcea obiectul unor interesante și insistente preocupări privind folosirea ei în terapia empirică a zonei, în scopul menținerii sau al recuperării sănătății. Așa că, în Dorne, o dată cu trecerea vremii, s-a statuat un *cult al apei*, cu implicații dintre cele mai diverse în mitologia și, pe măsură, în ecologia zonei. De aceea, omul Dornelor din alte vremuri, după ce a infuzat apei atribute miraculoase, misterioase prin definiția lor, a devenit conștient de necesitatea păstrării purității și a sacralității izvoarelor și a cursurilor de apă. Otrăvirea sau impurificarea apei prin acțiunea omului, indiferent de gradul de poluare, se considera un păcat de neiertat și făcea obiectul oprobiului comunitar. Acționându-se în virtutea unor asemenea cutume sacre, de mare tradiție în zona de referință, apa din sistemul hidrografic al Dornelor s-a menținut pură și a fost folosită în diverse ritualuri cu caracter magico-mitic.

Izvorul. Locul unde apa subterană iese la suprafața pământului, zvâcnind din adâncuri în gălgâiri tainice și misterioase, se numește izvor sau, după caz, izbuc. Aria teritorială situată de jur-împrejurul izvorului, numită odinioară *Vatra Zânelor*, se considera a fi un *loc curat*, deosebit de benefic pentru viețuirea umană. În mentalitatea lumii Dornelor de altădată, locul de unde izvoara apa se considera sacru, iar fântânița în care se acumula avea semnificația primului popas în lumea pământeană. De aceea, intervenția omului în amenajarea izvoarelor se limita strict la dimensiunea necesităților și la cutumele consacrate de tradiție. Locul de unde izvoara apa nu putea fi afectat de *mâna omului* sub nici un pretext și în nici o împrejurare. În procesul de amenajare a fântâniței de la baza inferioară a izvorului se folosea, în exclusivitate, pietrișul spălat de apă în curgerea ei. Fântânițele în care

se acumula apa izvorului trebuiau amenajate în așa fel încât trecătorii însetați să-și poată potoli setea cu ușurință. În procesul de amenajare a izvoarelor trebuia să se țină cont și de necesitățile de adăpare a animalelor și a păsărilor din lumea pădurii. Apa din izvoare se lua numai cu vase curate sau se consuma direct, fără a o tulbura, pentru a nu se afecta sacralitatea și puritatea ei. Așa că, la baza inferioară a fântâniței se fixa un *ciuroi* cu partea superioară deschisă, confecționat, de regulă, din lemn de brad sau de tei. Pentru ca animalele domestice și cele sălbatice să nu calce în apa acumulată la baza izvorului, impurificând-o în felul acesta, sub *ciuroi*, în locul unde ciuruia apa în curgerea ei, se așeza o *bradacina* în care se colecta cantitatea de apă necesară adăpării animalelor pe timp de vară. Într-o asemenea situație, fântânița de la baza izvorului se proteja cu un mic țarc, amenajat din țărugi din lemn de brad, de tei sau de alun, așezați într-un sistem semicircular, fără a se obtura însă curgerea apei. Pe lângă păstrarea purității apei, printr-un asemenea sistem de dirijare a izvorului, se asigura posibilitatea aprovizionării celor interesați cu cantitățile necesare și adăparea simultană a mai multor animale. Partea superioară a *ciuroiului* era protejată de un *târș* așezat cu capetele pe câte două *cobile*, un fel de opritori. Periodic, cu respectarea unor cutume impuse de tradiție, *ciuroiul* – jghebul sau *ciurgăul* potrivit denumirilor cunoscute astăzi – și *bradacina*, adică *troaca* sau *treuca* cum i se mai spune, se curățau de eventualele impurități formate din cedinile și frunzele uscate, sedimentate de-a lungul *ciuroiului* sau în fundul *bradacinei*. În ajunul Bobotezei, la fiecare izvor se așeza o cruce mică, confecționată din lemn de brad, iar după sărbătorirea *lordanului* se turna agheasmă în apa fiecărei fântânițe.

Un indiciu al purității apelor era prezența *lătăușului*, un răcușor de mici dimensiuni, în fântânițele de la

baza inferioară a izvorului, și un alt reper avea ca obiect apa *lamură*, adică foarte limpede și curată. Nimănui nu-i era permis să bea apă din izvor până nu făcea un semn ritualic de factură magico-mitică, consacrat de tradiție, care se referea, în esență, la contactul omului cu natura-mamă, cu mediul ambiant. Așa că, persoana care dorea să-și potolească setea trebuia să sufle, mai întâi, peste apă înspre cele patru zări: răsărit, apus, miazăzi și miazănoapte. Consumul apei de la izvor în timpul nopții era interzis cu desăvârșire de stranii canoane magico-mitice. Ziua, în schimb, nu se putea trece pe lângă un izvor apărut în cale fără să se soarbă de trei ori din apa sa, respectându-se, bineînțeles, cerințele cu caracter magico-mitic. Apa de izvor se putea păstra numai într-un vas de ceramică sau în unul din lemn de brad ori de tei, nefolosite în alte scopuri. Pentru a nu seca izvorul, femeia aflată în perioada ciclului menstrual – a *rândurilor* cum se mai numea – nu putea să meargă la izvoare și nici nu-i era îngăduit să treacă prin apropierea lor sau peste apele curgătoare. Nu era admis ca din vasul în care urma a se lua apă să se toarne în fântânița izvorului și nici pe *ciuroiul* acestuia, indiferent de cantitate. Au fost semnalate și cazuri când un izvor sau mai multe au dispărut din matca lor naturală pentru a reapărea în alte locuri. Migrarea izvoarelor se datora faptului că, potrivit credințelor populare de mult apuse, se mergea la luat apă cu co-fele murdare, înjurând și blestemând sau pomenind pe *necuratul*. Când se aducea apă pentru *lăut*, adică pentru spălat pe cap, nu trebuia să se vorbească cu nimeni, deoarece cel care urma să se îmbăieze începea să fie urât de lume și nici nu se mai putea bucura de prestigiul comunitar. Cine își potolea setea cu apa izvoarelor din steiuri avea șansa geniului, a nemuririi, în schimb dacă cineva mergea la apă mâncând risca să-și piardă mințile și prestigiul. Lăutul trebuia să

aibă loc dimineața, numai în anumite zile ale săptămânii, sâmbăta de regulă, iar persoana care se *la* trebuia să aibă fața orientată numai spre răsărit. În toate împrejurările, atunci când se bea apă, trebuia, mai întâi, să se verse pe pământ câteva picături și să fie juruite de sufletul moșilor și al strămoșilor. Apa, în mentalitatea omului din Dorne, a reprezentat cea mai primită pomană pentru lumea de pe celălalt tărâm. Cine interzicea consumul de apă în timpul vieții – din fântâni, din izvoare sau ape curgătoare – pe lumea cealaltă avea apă din belșug, dar nu putea să bea, deși era încercat de o sete cumplită. De asemenea, se credea că tot dinadinsul că cei care au aruncat murdărie sau otrăvă în izvoare și pe cursurile de apă, pe celălalt tărâm nu-și puteau potoli setea, deoarece, când voiau să bea apă, le pătrundea în gură otrava și murdăria care au fost aruncate pe apă în timpul vieții lor. Se mai credea că este bine ca, în fiecare dimineață, să te speli pe față cu apă de izvor, neînceptută. În timpul spălatului de dimineață, poziția feței trebuia să fie, de asemenea, numai spre răsărit. Apa care făcea obiectul scaldatului, lăutului sau spălatului pe față trebuia vărsată cu mare grijă la rădăcina unui arbore, într-un loc în care nu se putea călca cu piciorul. Tot așa se proceda și cu cea luată de la izvor în ziua de luni, deoarece o asemenea apă nu se putea păstra în casă peste noapte. În nici o împrejurare, seara nu era permis să se aducă apă pentru trebuințele casnice. Copilul care se scălda cu apă luată de la izvor după apusul soarelui nu putea dormi peste noapte sau avea frecvente tresăriri în timpul somnului. Dacă situația se repeta, un asemenea copil se putea îmbolnăvi grav. Femeia gravidă, dacă întâmplător zărea luna oscilând în undele izvorului, nu mai putea să bea apă din acel loc, deoarece risca să nască un copil *lunatic*, fapt ce-i atrăgea, pe lângă păcatul de neiertat, și oprobiul comunității umane din care

făcea parte. Bătrânii mai credeau că este benefic să se asculte susurul izvorului, dar de la distanță, deoarece ascultându-l de aproape se puteau auzi mesaje din alte spații, având uneori consecințe cu caracter malefic.

Oamenii din societatea Dornelor de odinioară erau convingși că drumul parcurs de apă, prin labirinturile subterane până la izvor, era, de fapt, o misterioasă cale de comunicare dintre lumea subpământeană și cea de pe pământ. Izvorul, așadar, se afla la confluența unor lumi și intra sub protecția unor semidivinități, iar pe locul afluirii apei la suprafață, în unele nopți, la ceasuri hărăzite de legi nescrise, se puteau vizualiza și recepta așa-zisele minuni, de unde și denumirea de *Izvorul Minunilor* ca nume de loc în zona apelor minerale. Au fost frecvente cazurile, după opinia bătrânilor de la jumătatea secolului al XX-lea, când, în plină noapte, în cele cu lună plină mai ales, în vatra unor izvoare din aria teritorială a Dornelor se putea observa o lumină misterioasă, se părea că totul era poleit în aur, care învăluia o ființă supranaturală de o stranie frumusețe. Martorii la un asemenea eveniment, și au fost mulți, susțineau că misterioasa faptură personifica, de fapt, pe *Zâna Izvorului*. Alții susțineau că era, cu siguranță, un sol feminin din *Lumea Blajinilor*, care cu gânduri benefice sosise în cea pământeană, pe calea apelor subterane. Când *Zâna* poposea la izvoarele din adâncuri de codri, lumea o asemuia cu *Mama-Pădurii* sau cu *Fata-Pădurii*, deși, în toate cazurile, apărea ca o fată tânără și deosebit de frumoasă. Era, după relatările celor care pretindeau că au văzut-o, de statură mijlocie spre înaltă, avea un corp armonios proporționat, cu sânni relativ proeminente și șoldurile fin arcuite, față albă ca spuma laptelui, ochii negri și privirea blândă, iar părul, blond-auriu și foarte bogat, cădea pe spate, în ondulațiuni discret schițate, până sub brâu. Ca îmbrăcăminte purta o rochie de un alb imaculat, dând corpului o notă de eleganță, iar picioarele îi erau

protejate de o încălțăminte nedefinită, dar tot atât de albă ca și rochia.

Zâna a fost surprinsă în repeta-te rânduri contemplând izvorul dintr-o poziție nemișcată. Privea, de fapt, la jocul stelelor și al lunii în fântânița izvorului, de unde apa, în gălgâiri mirifice, îi povestea ceva anume, ceva misterios. Uneori putea fi observată spălându-se pe față, luând apă cu pumnii din fântânița izvorului. Stropii care-i cădeau din mâini, în timp ce se spăla, străluceau ca briliantele, aruncând un evantai de raze luminoase, o lumină orbitoare, spre adâncurile pădurii. Era, spun cei ce au avut șansa să trăiască aceste clipe, fantastic, uluitor, fermecător, era ceva, spuneau ei, care nu se poate descrie prin cuvinte. În alte cazuri Zâna a fost surprinsă cântând. O dată cu ea, relatează cei care au auzit-o, cântau ierburile și pădurea, cânta apa din izvor, cântau și steiurile prăvălite în hăuri. Ecoul cântecului ei, astfel definit, pendula, amplificându-se și apoi pierzându-se într-un fel de *piano*, din vale în vale și din munte în munte. Atunci când cânta, Zâna punea mâinile pâlnie la gură și se îndrepta, într-un ritm anume, spre cele patru zări. Cântecele ei devenea seducător, te îmbia s-o ascuți ținut locului, te chema într-acolo și chemarea devenea uneori irezistibilă. Cei care se lăsau antrenați în astfel de fenomene riscau grave traume fizice și psihice, mai ales. Unii dintre ei, cei care răspundeau atunci când erau chemați pe nume, își pierdeau vocea temporar sau pentru totdeauna. În alte nopți, Zâna jelea și o dată cu ea jelea natura toată. Bocetele ei erau însoțite de suspine profunde și de un plâns straniu care se îneca în oftaturi. Un asemenea fenomen se petrecea atunci când nouri grei, apăsători, învăluiau munții până jos pe poale, spre văi. La izvoarele caracterizate de astfel de jeliri și tânguirii nocturne, se putea observa doar o flacără de lumânare pâlpâind stingheră deasupra izvorului. În timpul acestui bocet,

straniu și prelung, se înregistrau și căderi de stele însoțite de un vaiet atmosferic sfâșietor. Atunci, spuneau martorii oculari, se producea un freamăt de păduri, intens, îndelung și neliniștitor, se petrecea ceva care răscolea întreaga natură, în măreția și profunzimea ei. Se credea că în acele clipe intrau în acțiune duhurile izvorului, ale pădurii, ale muntelui și ale nopții. Apoi se declanșau ploi-potop, timp în care fulgerele se întretăiau îndelung pe deasupra izvoarelor. Asemenea fenomene, misterioase prin forma și modul lor de manifestare, se localizau preponderent în preajma solstițiului de vară, în nopțile premergătoare zilei de Sânziene, mai ales. Faptul că, la primele revărsări de raze, în ziua de *Sânziene*, soarele se scâldea în apa izvoarelor, constituia un suport magico-mitic al credințelor populare în semidivinitățile benefice viețuirii umane, adică în *zânele bune*. De aceea, izvoarele caracterizate de misterioasele fenomene nocturne erau considerate miraculoase, îmbrăcând și o anumită aură de sacralitate.

Manifestările unor asemenea stări de spirit supranaturale făceau parte, în opinia bătrânilor de odinioară, din viața lor cotidiană. Prezența zânelor în vatra lor de dăinuire și de manifestare presupunea reguli de conduită, de factură magico-mitică, dintre cele mai restrictive. Tăierea arborilor care umbreau izvoarele, a se înțelege și *Vatra Zânelor*, se considera, pe lângă un mare păcat, o faptă care putea genera blesteme și alte acțiuni malefice din partea *zeităților* apei de izvor. Se impunea, deci, ca izvoarele și zona lor înconjurătoare, considerate sacre prin definiția lor, să intre sub stricta protecție a fiecărui om, a comunității sătești în general. Așa se explică de ce aceste cutume cu caracter magico-mitic se încadrau organic în legile nescrise ale muntelui și, în particular, ale izvoarelor din spațiul montan. Bătrânii satelor din Dorne susțineau că întâmplările relatate erau adevărate, fără însă a le putea

interpreta misterioasa lor semnificație pentru soarta martorilor la evenimente și, eventual, pentru cea a comunității umane.

Pârâul. Cursul de apă care se formează prin confluența a două sau mai multe izvoare se numește *pârâu*. Originea cursului de apă astfel denumit, aflat de regulă la altitudine, se cunoaște sub denumirea *La Izvoare*, sub cea de *Fundu Pârâului* sau de *Fundu Văii*. Fundul văilor, de unde își trag obârșia cele mai multe pâraie, este situat geografic sub culmea de pe care se ramifică versanții montani ce străjuiesc văile de o parte și de alta. În zona unde debitul este redus cantitativ, apa zbătându-se printre bolovănișuri, pârâul este cunoscut sub denumirea de *pârâiaș*, situație caracteristică pentru toate cursurile de apă aflate la altitudine. Pe măsură ce se primesc afluenții de stânga și de dreapta, pâraiele devin din ce în ce mai mari și mai gălăgioase. De-a lungul albiei lor, acolo unde stâncile creează praguri naturale de o anumită rezistență și înălțime, pâraiele se reped în cascade, pentru a-și domoli apoi cursul în *holboanele* săpate la baza cascadelor de presiunea apei în căderea ei. Sunt locurile preferate de zâne în timpul ritualurilor lor nocturne, dar și de păstrăvi, toamna, în vremea *boiștei*. De aceea, cataractele, rezezișurile și volburile de apă au constituit interesante și misterioase subiecte de interpretare pentru mitologia populară. Gura de vărsare a pâraielor în râuri, confluența și zona de dizilițire a apei, erau, de asemenea, locurile care constituiau subiecte predilecte pentru relatarea fenomenelor supranaturale și interpretarea lor de pe poziții magico-mitice.

În vechime, neastâmpărul apei de pârâu, în curgerea sa, era asociat zbuciumului zânelor. S-au observat fenomene când, în plină noapte, pe coamele apei de pârâu, ocolind bolovănișul, sărind de pe o cascadă pe alta, coborau entități misterioase, care se înfățișau sub forma unor

flăcări de lumânare. Ajunse pe luciul apei din unele *holboane*, flăcările creșteau în înălțime și se antrenau, la început, în hore line, care, treptat, se transformau în jocuri cu vârtejuri amețitoare. Dansul acesta misterios era întreținut de o muzică stranie și atrăgătoare în același timp. Uneori se părea că se cântă la coarde de cetini de brad, alteori cânta pârâul la neastâmpărul undelor de apă. Apa pârâului, în asemenea momente, părea că se sloboade în fuiuare unduitoare și platinat, iar *holboanele* preferate de entitățile nocturne erau scăldate într-o lumină caldă și penetrantă. Jocul, deoarece despre *jocul zânelor* este vorba, se termina printr-un zbor, în horă încinsă, care se pierdea, undeva, peste coronamentul pădurii sau printre steiurile de piatră din jur. În unele nopți, apărea zâna, în toată splendoarea ei supranaturală, spălându-se pe față cu apă de pârâu, luată în pumni din rezezișurile cascadelor. Și în acest caz, stropii păreau a fi adevărate briliante în evantai, care-și trimiteau lumina, în scânteieri orbitoare, până în desigurile de nepătruns ale pădurii din jur. Curios este faptul că, în timpul manifestării unor asemenea fenomene stranii, păstrăvii, după opinia preținșilor martori oculari, se antrenau, și ei, în zbenquielile nocturne, susținute de muzica antrenantă care însoțea, de fapt, jocul zânelor de pe undele de apă ale holboanelor. O altă constatare a oamenilor de pe timpuri se referă la faptul că, în zona limitrofă pârâului, marcat de mirificul decor al zânelor, creșteau multe și diverse varietăți de flori de câmp, toate de o vitalitate și de o frumusețe rar întâlnite. Bătrânii credeau, cu toții, că asemenea încântătoare peisaje nocturne nu puteau avea loc pe pâraiele cu apă *spurcată*, adică pe cursurile de apă poluate sau pe care s-au săvârșit nelegiuiri. Apa în care se zbenquiau păstrăvii și jucau zânele trebuia să fie pură, *lamură* prin definiția ei.

Pe la sfârșitul lunii octombrie, în anul 1954, într-o zi, spre seară,

când munții din jur erau apăsați de neguri dense, care se zvârcoleau dintr-o vale în alta, coborând până pe poalele munților, un flăcău din sat, nerespectând cutumele magico-mitice tradiționale, a fost victima unor entități malefice. *Fasonam lemn de foc în pădure* – spunea el – și mă cuprinsese un urât inexplicabil. Atunci m-am așezat pe un buștean pentru a mă odihni puțin. Din pădure, din zona pârâului și a izvoarelor din apropiere, cineva, o voce feminină deosebit de melodioasă și atrăgătoare, m-a strigat pe nume de trei ori. De fiecare dată am făcut greșeala și am răspuns. În timp ce răspundeam mi se părea că lângă mine se cantonează cineva nevăzut. M-am înfiorat, am lăsat lucrul și am plecat abătut spre casă. Înainte de a pleca, acel cineva de lângă mine a dispărut, în timp ce pădurea a început să fremete misterios. Timpul a trecut și evenimentul a fost uitat, deși conștiința flăcăului era marcată de misterioasa întâmplare și de nepermisa greșeală pe care o săvârșise oarecum împotriva voinței sale. În acele momente i s-a părut că cineva îl îndemna insistent să răspundă. Nici nu s-a împlinit anul, când un tragic și inexplicabil accident i-a curmat viața la numai 21 de ani. O fi fost consecința încălcării legilor necrise ale muntelui? Dar o asemenea întâmplare nu era singulară, au mai fost și altele, de altă substanță, dar cu același tragic deznodământ. Alții, vinovați de imprudențe asemănătoare, au sfârșit răpuși de boli incurabile sau au supraviețuit rămânând infirmi sau *pociți*, cum spunea lumea satelor dornene.

În casa celor ce *spurcau* cursurile de apă, după expresia bătrânilor, *Știma Pârâului sorocea să nu se mai întâlnească două cu două*. Pentru faptul că se poluau apele curgătoare, zeitățile nocturne blestemau și soroceau ca cei vinovați să nu mai aibă liniște în viață, să se zbată ca *peștele pe uscat*, dar să nu moară, ci să se chinuie din cauza lipsei de apă curată. Mulți dintre cei vinovați cădeau

sub incidența blestemelor. Unii se îmbolnăveau de boli incurabile, alții rămâneau paralizați și cei mai mulți se zbăteau toată viața într-o sărăcie de nedescris. Mulți dintre cei care *spurcau* apa, după opinia bătrânilor, aflați în lumea pământeană, își doreau moartea și nu puteau muri, iar pe celălalt tărâm, cel al veșniciei, îi chinuia setea și nu aveau la îndemână decât apa *spurcată* de ei, turbure și rău mirositoare, pe care nu puteau s-o bea. Asemenea consecințe erau destinate și celor care tăiau arborii ce umbreau apa în curgerea ei sau protejau malurile râurilor și pâraielor. Nimănui nu-i era permis să se atingă de puritatea și de sacralitatea apei curgătoare. Apa era considerată, de fapt, unul dintre cele mai prețioase daruri ale naturii, ale divinității, iar oamenii, din generație în generație, o protejau ca pe un odor, o divinizau.

Râul. Râul Bistrița, ca ax fundamental al sistemului hidrografic din Țara Dornelor, a fost surprins în diferite ipostaze ale manifestărilor magico-mitice de odinioară. Afluenții, numeroși și ei, s-au impus în mai mică măsură în mitologia populară a locurilor. Pe insulele dornelor, formate cu secole în urmă la gura de vărsare a râurilor afluențe în Bistrița, se afla *vatra zânelor*, un lăcaș bine individualizat al ființelor supranaturale cu manifestări nocturne. Vârtejurile de la suprafața dornelor deveneau amețitoare atunci când zânele se antrenau în jocuri pe undele de apă în mișcarea lor circulară. În timpul unor asemenea fenomene, insulele, și mediul acvatic din jurul lor, erau penetrate de o lumină platinată cu irizări de lună și scânteieri de stele. Stufărișurile și păpurișurile se acordau la simfonia unor misterioase acorduri muzicale, ceva care, după testamentarele mărturisiri ale bătrânilor, te situau în afara timpului, te introduceau într-o lume cu alte viziuni și dimensiuni. Erau frecvente cazurile când din străfundurile dornelor se ridica la suprafață *Știma Apei* și își cerea cu insistență dreptul

la *cap de om*. Atunci apele dornei se vălurau, se învolburau și gemeau, uneori, înfiorător, căutând și ademenind victimele pentru a îndeplini strania poruncă a stăpânei lor – *Știma Apei*. Unii dintre cei deposedați de suflet, prin înec, mai puteau fi găsiți, alții niciodată. *Știma Apei* era definită de lumea Dornelor de odinioară tot ca o femeie tânără și deosebit de frumoasă, mai corpolentă decât zânele, dar cu trăsături asemenea lor, care apărea pe luciul apei, tot în plină noapte, dar numai până la brâu. Uneori, la puțin timp după apariția ei – mărturisesc bătrânii – se porneau ploi-potop, iar apa râurilor devenea torențială, măturând totul din calea sa. Era forma – credeau dâșșii – prin care *Știma Apei* își primea ofranda predestinată ei, adică *capul de om*. După ce se îneca cineva, spun bătrânii, apele râurilor se domoleau, se limpezeau, deveneau chiar prietenoase omului.

Cele mai multe întâmplări, adevărate după convingerea povestitorilor din acele timpuri, erau istorisite de renumiții plutași de altădată și se petreceau în timpul plutăritului pe vreme de noapte. În anumite locuri, situate, de regulă, în apropierea malului stâng al râului Bistrița, se observau femei care își înălbeau pânza, își spălau lâna ori își clăteau rufe în apa râului. În alte porțiuni de râu erau văzute căruțe care încercau să treacă apa, bărbați pescuind sau spălându-și caii, copii care se scăldau, uneori apropiindu-se riscant de mult de pluta care săgeta apa. În unele nopți, pe căpătâiul din spatele plutei se urcau umbre, plutașii le numeau *umbrele nopții*, situație în care procesul de navigație devenea greoi, oarecum nesigur. Când umbrele pasagere dispăreau de pe plută, totul intra în normal, iar plutașii simțeau o ușurare inexplicabilă, o degajare psihică. Locurile unde se întâlneau asemenea fenomene erau, de regulă, la Piatra Stănoaiei, la Genune, la Zugreni, în Toance, mai ales la Piatra lu' Toa-

der ș.a. Asemenea întâmplări erau mărturisite și de oamenii din sate, mai ales de către cei care locuiau în apropierea râurilor sau călătoreau pe drumurile limitrofe acestora. Fiecare om știa de mic copil cum să procedeze în asemenea împrejurări, pentru ca misterioasele entități să nu aibă influențe negative asupra persoanei sale sau, a celor din jur.

Locul numit *Genune*, aflat în aria teritorială a satului Rusca, comuna Dorna Arini, a rămas bine individualizat în istoria mitologiei românești. Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea – se relatează în *Mitologia românească*, la pag. 252, autor Tudor Pamfile – o femeie din partea locului, trecând în plină noapte prin apropierea *genunei*, a avut șansa să fie martorul unui fenomen cu totul neobișnuit. *Când eram tânără* – spunea ea – *într-o vară, pe făcutul fânului, am avut niște porșori de clădit numaidecât, pentru că a doua zi era duminică. Până ce am gătit de clădit era aproape de miezul nopții. Mai aveam de strâns vacile la ocol și să le mulg. Trebuia să merg pe lângă Valea Bistriței, că era mai de-a dreptul, cântând și cu donițele în spate. Când eram prin dreptul genunei numai că aud pe cineva zicând din genune: – Iată ceasul a sosit și voinicul n-a venit! Și așa a strigat de trei ori. Când a strigat a treia oară, numai că văd un voinic frumos ca un luceafăr, călare pe un cal ca un zmeu. Cum venea repede, da pinteni calului să se bage în apă, dar calul nu vrea să se bage. Văzând calul că stăpânul său îl silește numaidecât, râncează o dată de s-au cutremurat munții și numai de trei ori a sărit și a fost în mijlocul Bistriței. Când a fost în mijlocul apei, s-a scufundat calul cu voinic cu tot. Calul a ieșit plin de spume, dar voinicul a rămas în fundul genunei. Știma Apei – conchidea ea – a cerut cap de om și cap de om a căpătat.*

Asemenea întâmplări nu au fost singulare, altele, multe dintre ele având același tragic deznodământ,

au marcat istoria locurilor de-a lungul anilor. În fața unor autovehicule, aflate în plină viteză pe drumul limitrof râului Bistrița, uneori în fața unor vehicule tractate de cai, au apărut ziduri imaginare, obligând omul de la volan sau căruțașul să vireze brusc pentru a evita impactul. În asemenea situații, autovehiculele se opreau în vârtoarea apelor Bistriței. Mulți dintre oamenii încercați de asemenea fenomene stranii au scăpat cu viață ca prin minune. Alții, însă, și-au găsit sfârșitul, loviți fiind, fără cruțare, de furia apelor înspumate. Cele mai multe accidente, de natura celor prezentate, s-au produs pe sectorul râului din amonte de Genune și, în condițiile unor mari viituri de ape, mai ales ale celor de primăvară. Un alt segment al râului Bistrița, marcat de fenomene inexplicabile, este situat de-a lungul Cheilor Zugrenilor. Aici, în vremea plutăritului, multe plute au fost zdrobite, izbindu-se de versanții stâncoși de la *Moara Dracului*. Plutașii, în majoritatea lor, au fost aruncați în valuri, de unde mulți n-au mai ieșit.

Curcubeu. În mitologia Dornelor, curcubeu era definit ca *brâu al cerului*. Când se arăta pe cer, era semn că ploaia este sfântă, deoarece, credeau bătrânii, primea botezul soarelui. Curcubeu, după străvechi credințe populare, s-a născut dintr-o fată de om bogat, tânără și frumoasă. Ea păștea oile lângă un izvor, când a coborât un nour și a luat-o, făcând din ea un frumos brâu pe cer, un curcubeu. Spre a-și potoli setea, se credea că fata-curcubeu coboară pe pământ pentru a bea apă din pâraie. Din izvoare, curcubeu nu bea apă niciodată, deoarece apa din ele era, pe jumătate, cu lacrimi de zâne. Când apăreau pe cer trei curcubeie suprapuse, însemna că acestea erau cele trei surori ale fetei prefăcute în *brâu al cerului*. În vremea strălucirii lor la orizont, însemna că ele se sfātuiau prin ce locuri anume trebuie să trimită ploaie. Atunci oamenii începeau să se roage de ele pentru a da ploaie și pe pământurile lor. Atunci când

curcubeu bea apă dintr-un pâraieș, era semn că va ploua puțin. Dacă se adăpa dintr-un pâraie mai mare, se credea că va ploua în cantități mari și un timp mai îndelungat. Curcubeu bea apă din pâraie, după opinia bătrânilor, printr-o piatră găurită. O asemenea piatră era de mare folos celui ce o găsea. Avea o mare aplicabilitate în terapia empirică din zonă. Când se arăta curcubeu pe timp de ploaie, era semn că se va însenina curând și va veni o vreme bună. Se mai credea, că atunci când ploaia cu soare și se arăta curcubeu pe cer era semn că fetele mari erau în pericol de a rămâne gravide, ceea ce însemna, pe lângă păcat, compromiterea lor în viața comunitară. În concepția generațiilor demult apuse, curcubeu era considerat *duminica cerului* și, ca atare, atunci când apărea la orizont, lumea satelor îl considera sacru și îi interpreta semnificațiile în funcție de modul de manifestare: mărime, intensitatea culorilor, dispunerea sa în aria geografică ș.a.

Apa pluvială. După opinia bătrânilor de la jumătatea secolului al XX-lea, apa sorbită de curcubeu din pâraie sau din iazuri era deversată în atmosferă, unde se transforma în nori, pentru ca, apoi, din norii astfel formați, să se producă ploaia. În sprijinul acestei stranie mentalități populare, potrivit căreia curcubeu sorbea apa de pe pământ și, apoi, o transforma în ploaie, erau așa-zisele ploi care aduceau la suprafața pământului, printre stropi, și unele vietăți acvatice: peștișori, broscuțe, lătăuși ș.a. Timpul ploios, cunoscut și sub denumirea de *ploaie mocănească*, era prevestit de *plouier*, o pasăre care, atunci când apărea pe seninul cerului *strigând ploaie* – i se mai spunea și *caie* – devenea un indiciu sigur al schimbării vremii. Pasărea, astăzi pe cale de dispariție, era considerată un mesager al divinității și, ca atare, se bucura de ocrotirea omului și a comunității sătești din acele timpuri. Fulgerul, care spinteca norii la orizont, antici-

pa tunetul și trăsnetul ca fenomene atmosferice cu caracter sacru, care aveau menirea să purifice ploile ce cădeau pe pământ. Ploile însoțite de asemenea fenomene atmosferice, impresonau prin durata și intensitatea fulgerelor, prin puterea tunetelor, uneori cu descărcări în cascadă, și a trăsnetelor ce loveau fără cruțare în întunericul nopților, producând un vuiet atmosferic straniu, de factură impresivă. De aceea, oamenii marcați de puterea naturii în dezlănțuirea ei, aprindeau *lumânările de la Înviere* și le puneau în ferestrele din fața caselor, iar interiorul îl purificau cu fumigații de rășină de brad, sfințită de *Ziua Crucii*, implorând astfel protecția divinității. La vreme de secetă, lumea satelor, în frunte cu preoții, ieșea pe câmp pentru a oficia un ritual magico-religios, implorând pe această cale îndurarea divinității pentru a slobozi ploile dătătoare de viață, atât de necesare procesului de supraviețuire. În tot timpul ceremonialului cu caracter magico-religios, clopotele bisericii nu mai conteneau, iar ruga, una de mare profunzime, cuprindea întreaga suflare a satelor. Existau, în același timp, vrăjitoarele, care, atunci când interesul lor prima, puteau să oprească ploile pe o anumită arie teritorială. Ritualul practicat, în atare împrejurări, era unul deosebit de antrenant și avea ca loc de desfășurare perimetrul ariei teritoriale în care nu se dorea ploaia. Descântecul pe care îl rostea vrăjitoarea într-un asemenea ritual, jucând într-un ritm deosebit de alert, dezbrăcată de haine, n-a putut fi aflat, deoarece se păstra într-un secret absolut. Descoperirea textului avea ca efect diminuarea sau pierderea puterii magico-mitice a vrăjitoarei de stranie amintire.

Dacă apele curgătoare irigau natural numai pământurile din lunci, cea pluvială, împrospăta vegetația din tot spațiul montan. Ploaia, prin definiția sa, a reprezentat simbolul fertilității pentru lumea Dornelor din toate timpurile. De ploaie și de feno-

menele atmosferice legate de ea, țin străvechi credințe și obiceiuri. Astfel, când cineva auzea tunând pentru prima dată, primăvara – se mai păstrează încă obiceiul – își lovea fruntea de trei ori cu o piatră sau cu un obiect din fier spunând de fiecare dată: *mai tare capul ca piatra* sau, *mai tare capul ca fierul*. Primul tunet avea ca efect declanșarea fenomenului de *incolțire a ierbii* și dacă acesta venea dinspre răsărit era de așteptat un an roditor, bogat. În schimb, când tuna din senin, secetă se prevestea. Sfântul Ilie, patronul ploilor și al tunetelor, ar dispune, după convingerea bătrânilor, de șapte tunete diferite: tunetul de ploaie, de secetă, de foamete, cel de moarte, de holeră, de boli și de războaie. Nimeni nu putea însă să diferențeze cu exactitate, după caracteristicile de manifestare a tunetelor, semnificația fiecăruia dintre ele. Se mai credea cu tot dinadinsul că trăsnetul urmărea să lovească entitățile malefice, pe *necuratul*. De aceea, în timpul cât tuna și trăsnea nu se sta pe pragul casei, nici pe lângă horn, iar hainele trebuiau strânse pe lângă corp, pentru a nu permite diavolului să se ascundă, situație în care omul în cauză putea fi trăsnet. Arborii, mai ales salcia și carpenul, dar nu numai, erau trăsniți pentru că diavolul se ascundea sub ei. Era interzis, prin cutume de străveche tradiție, ca lemnul trăsnet să se folosească în gospodărie, nici chiar de foc. Acesta se arunca întotdeauna, undeva, departe de casă, de preferință în locuri neumbrate.

Apa vie. În terapia empirică a Dornelor, apa minerală – *vinu pământului*, cum se numea în limba vorbită de populația autohtonă – a fost considerată, după descoperirea efectelor ei curative, ca miraculoasă, ca *apă vie* în adevăratul sens al cuvântului. Această caracteristică misterioasă i-a fost conferită atât datorită veșnicului barbotaj din izvoare, cât și faptului că, turnată fiind într-un anumit vas, degajarea bulelor de bi-oxid de carbon (CO₂) imprima, și în

această ipostază, o anumită mișcare, specifică numai tipului respectiv de apă. Aplicată pe scară largă în terapia vremii, o asemenea apă – *apa vie* – reda viața, reconstituia funcțiile vitale pierdute, însănătoșea, deci, în chip miraculos. Apa minerală, de diverse tipuri, acumulată din numeroasele izvoare dispersate în aria teritorială de referință, a fost considerată și ca un anume elixir al tinereții, dătătoare de *tinerețe fără bătrânețe*. Aplicată fiind cu mare succes în diferite sisteme terapeutice, chiar empirice, bolnavul care făcea obiectul tratamentului, își recupera forțele, devenea sănătos, mai tânăr și mai plin de vitalitate. Unei asemenea ape i se adăuga un plus de sacralitate atunci când, invocându-se anumite cutume magico-mitice, era luată de la izvor în plină noapte și cu binecuvântarea *zânelor bune* sau a *rusaliilor*. *Apa vie* – așa era denumită frecvent de vindecătorii empirici – era recomandată în cura externă și în cea internă. Autorul, având în familia sa vindecători empirici consacrați în lumea satelor de la mijlocul secolului al XX-lea, copil fiind, a avut șansa să surprindă multe dintre practicile magico-mitice al căror obiect era, prin definiție, *apa vie*.

Tot sub această denumire – cea de *apă vie* – era cunoscută și apa de izvor, dar numai cea care se afla acumulată în fântânițele de la locul unde ea izbutea să iasă la suprafața pământului în acele misterioase gălgâiri și susure tainice. Apa aflată în primul ei popas la suprafața pământului, în fântânițele fin vălurate de undele izvorului, se considera a avea în componența ei, pe jumătate, *lacrimi de zână*. În asemenea condiții, apa izvorului devenea *apă vie* și se considera deosebit de benefică pentru sănătatea omului, era vindecătoare de boli, vindeca o diversitate de afecțiuni. *Apa vie*, ca apelativ denominativ, a fost, deci, un mijloc de recompunere a tinereții și o realitate obiectivă a lumii Dornelor de la jumătatea secolului al XX-lea.

Apa moartă. Însăși definiția sa ne sugerează, că *apa moartă* avea proprietăți și întrebuițări în medicina magică. Prin valoarea ei intrinsecă, prin caracterul său magico-mitic, *apa moartă* nu este opusul apei vii. În Dornele din vremuri mai îndepărtate, pe *brațele moarte* ale râurilor se topea *inul* care se încorporează apoi în cămășile ce făceau obiectul ritualului de *Sânziene* sau al altor asemenea practici magico-mitice. Așadar, pe *brațele moarte* ale râurilor, în interiorul gărelor, al gărlitelor și al ochiurilor de apă, fără deschidere la cursurile de apă curgătoare, se afla *apa moartă*. În unele cazuri, în practica vrăjitoarelor din acele vremuri, *apa moartă* se folosea în descântece și farmece cu caracter malefic, unele deosebit de periculoase prin conținutul și mesajul lor. Pe apele moarte, după opinia bătrânilor, se puteau observa noptea, foarte rar, entități sub formă de umbre nedefinite. O anumită categorie din asemenea ape, cele moarte, era alimentată cu apă de râu în timpul viiturilor de primăvară, altele, nepriemite de apele curgătoare, secău cu timpul, albiile lor devenind locuri ideale pentru dezvoltarea unor plante medicinale de mare efect în terapia vremii. Mulți dintre vindecătorii de boli foloseau *apa moartă*, simplă sau sub formă de combinații, în terapia zonei de referință. Un domeniu predilect al utilizării apei moarte în *medicina* din acele timpuri era cel care avea ca obiect de tratament fracturile de toate categoriile și așa-zisele *oase moarte*. De remarcat că în practicile magico-mitice, la tratamentele cu *apă moartă* se asocia și *apa vie*, cu efecte dintre cele mai miraculoase.

În ultimul pătrar al secolului al XX-lea, ignorându-se cutumele tradiționale cu privire la păstrarea purității și sacralității apelor curgătoare, multe dintre izvoarele, pâraiele și râurile din Dorne au fost poluate cu substanțe toxice provenite de la stațiile de preparare a minereurilor sau de la cele de epurare a apelor uzate din

aria teritorială de referință. Cursurile de apă astfel afectate se considerau purtătoare de *apă moartă*, una cu caracter malefic, ucigătoare prin definiția ei. În trecutul Dornelor nu s-au înregistrat cazuri de deversare a apelor uzate, provenite din activități casnice, în cele curgătoare, deoarece o asemenea faptă se considera un păcat de neiertat, cu consecințe dintre cele mai dure pe tărâmul veșniciei. A se înțelege că asemenea fenomene au intervenit atunci când lumea, cei sus-puși mai ales, nu mai credeau în noțiunea de păcat.

Apa lustrală. *Apa lustrală*, ca formă de manifestare a apei rituale, a fost cunoscută dintotdeauna în lumea Dornelor. Joi, în *Săptămâna Patimilor*, persoana care sacrifică mielul destinat sărbătorilor de Paști se spăla pe mâini mai întâi, de regulă, cu apă de izvor neîncepută. În timp ce se spăla pe mâini rostea o rugăciune, prin care se invoca divinitatea pentru a ierta păcatul pe care urma să-l săvârșească. După sacrificarea mielului intervenea din nou ritualul *spălării pe mâini*, adică cel al *spălării de păcat*. În timpul vânătorilor se întâmpla uneori, deși cutumele de mare tradiție la dorneni interziceau cu desăvârșire asemenea fapte, ca să fie împușcată femela care alăpta; ori se trăgea, într-o anumită situație, în animalul care dormea sau se adăpa. Într-o atare împrejurare, după ce animalul era împușcat, se aplica *ritualul spălării pe mâini* cu apă de la cel mai apropiat izvor. Într-o asemenea ipostază se credea în posibilitatea *spălării de păcat*, cum se numea în vocabularul utilizat de populația autohtonă din aria teritorială de referință. Autorul a fost martor ocular și a practicat, apoi, în copilăria sa, ritualul *spălării pe mâini* a coasașului înainte de a introduce coasa în iarbă, la început de vară. Apoi, din ierburile aflate în brazde, se recolta floarea Sfântului Ioan – *sunătoarea* – cu care se infuza alcoolul destinat fierberii, urmând un fel de prăznuire, care se desfășura într-o

tăcere solemnă și după un anumit ritual. Un asemenea ritual se invoca în credințele populare de odinioară, deoarece se credea în faptul că o lume întregă, cea a ierburilor, urma să sfârșească sub tășul necruțător al coasei. Ceremonialul *spălării pe mâini* intervenea și atunci când, în timpul cositului sau în alte împrejurări, se omora, fără intenție, o vietate. Credința în *spălarea de păcat* pe această cale a fost puternic înrădăcinată în mentalitatea lumii Dornelor.

Apa magică. Agheasma, sau apa sfințită, este o altă formă de manifestare a apei rituale. Apa, cea neîncepută, în care după o slujbă religioasă cu caracter special se cufunda crucea, se transformă, prin intervenția sacerdotală, în apă sacralizată. Aceasta deoarece, în timpul ritualului cu caracter magico-religios, i s-a transmis un miraculos atribut divin, devenind astfel deosebit de benefică pentru viețuirea umană. Sfințirea apei din pâraie și râuri, prin aruncarea crucii în valuri, în ziua de Bobotează, reprezintă apogeul ceremonialului de factură magico-religioasă, care are ca scop obținerea așa-zisei *agheasmă mare*. După ce preoții coboară la râu, însoțiți de credincioși, și sfințesc apa, transformând-o în agheasmă, vreme de 12 zile, apele curgătoare se consideră sacralizate, timp în care apa lor nu poate fi folosită în activități de igienizare, ci numai pentru consum. După sărbătorirea *Iordanului*, credincioșii luau agheasma mare ca să toarne câteva picături în apa izvoarelor și a pâraielor din apropierea gospodăriei lor, pentru a o sacraliza. De fapt, încă din ajun, la toate izvoarele și în *roduurile* de pe apele curgătoare erau amplasate mici cruciulițe de lemn de brad. În asemenea semne magico-religioase era interzis, prin tradiție, să se bată cuie. *Agheasma mare* se păstra în casă tot anul, folosindu-se numai la mare nevoie. În societatea Dornelor din trecut, dar și în prezent, a existat beneficul obicei ca în fiecare casă să se facă agheasmă de trei ori

pe an, adică în Postul Crăciunului, în ajunul Bobotezei și în Postul Mare. Asemenea practici magico-religioase se mai oficiază și în alte împrejurări: sfințirea casei, după scoaterea mortului din ea, pentru zădărnicierea manifestărilor cu caracter malefic ș.a.

Apa oraculară. Bătrânii din societatea Dornelor de la mijlocul secolului al XX-lea foloseau destul de frecvent apa în ritualurile magico-mitice menite să dezlege misterul unor întâmplări sau să prezică viitorul. Întreaga desfășurare a acestor interesante ritualuri se păstra în secret, motivându-se că, în caz contrar, se putea pierde efectul scontat. Autorul, practicând în copilăria sa un asemenea ritual – cel în care era folosit *paharul* pentru dezlegări cu caracter magico-mitic – a avut șansa să afle secretele misterioaselor practici, cunoscute fiind sub denumirea de *a căta în ciubăr sau în pahar*.

Aveam 12 ani și câteva luni. Eram un băiat mai retras, puternic marcat de pierderea tatălui meu în cel de-al doilea război mondial. Munceam mult în gospodărie, dar și prin sat. Cu toată munca fizică, uneori extenuantă, reușeam să învăț foarte bine la școală. Eram modest, credincios și chiar foarte curajos. Probabil că aceste calități au stat la baza selecționării mele pentru a căuta în pahar, cum se spunea pe atunci. Era o frumoasă seară de toamnă, de neuitat. O bătrână mi-a făcut din timp un program de rugăciuni, în care invocam dorința de a descoperi faptașii unui furt. Din casa părintească, deși eram orfani și trăiam destul de modest, se furase un obiect de mare valoare. Înainte de a mă ruga m-am spălat pe tot corpul și m-am îmbrăcat într-o cămașă lungă, confecționată din pânză de in, pe care nu o îmbrăcasem până atunci. Era nouă și mă bucuram foarte mult pentru că știam că este a mea. La miezul nopții, după ce mi s-a pus în față o cofă nouă, bătrâna mi-a spus că trebuie să merg la izvorul din apropiere ca să aduc

apă neîncepută; era vorba de apa oraculară. Tot drumul până la izvor și de acolo până acasă m-am rugat în șoaptă, implorând divinitatea de a mă ajuta să descopăr hoții căutând în pahar. Nu-mi era permis să privesc în nici o parte, ci numai înainte. Am respectat întocmai sfaturile pe care le primisem. La izvor, tot timpul cât curgea apa în cofă, mă rugam, uitând și de mine. Înainte de a pleca la izvor, am așezat pe masă o foaie de maculator, caietul era cumpărat recent și nu-l folosisem la școală. Pe maculator am pus un pahar de formă cilindrică, fără picior, care nu mai fusese folosit în alte scopuri. Ajuns acasă, am așezat cofa cu apă pe masă, pe altă foaie de maculator. Înainte de a turna apa în pahar, am suflat peste partea sa superioară în cele patru zări. Apoi am turnat apă din cofă în pahar. Dacă pe drum sau în timp ce turnam apa din cofă în pahar vărsam măcar un strop de apă, ritualul își pierdea puterea și riscam să nu văd nimic. După ce am turnat apa în pahar, puțin mai sus de jumătate, am aprins lumânarea de la Înviere, una din ceară curată, pe care o pusesem lângă pahar, tot pe foaia de maculator; am rămas apoi cu ea în mână dreaptă. M-am așezat în genunchi pe un scaun care era acoperit cu pânză albă din in. Fața de masă era, la rândul ei, una nouă și tot din pânză de in. După ce m-am așezat în genunchi, fixând mâna dreaptă, cu lumânarea aprinsă, pe partea dinspre răsărit, mi-am ațintit privirea pe fundul paharului. În tot acest timp nu aveam voie să vorbesc și nici să privesc în jur. Eram asistat de acea bătrână iertată, care, la rândul ei, se conforma ritualurilor prescrise de tradiție. După ce mi-am fixat privirea pe fundul paharului, am observat cum din zona centrală a acestuia a început să se miște un punct, avea caracteristicile apei, și în mișcarea sa a figurat pe fundul paharului o inimioară. Nu după mult timp au început să apară imagini, asemenea celor de pe un ecran de cinematograf. Am văzut cu lux de

amănunte și foarte clar împrejurările în care s-a furat bunul de valoare, care făcea, de fapt, obiectul ritualului. Hoții însă nu au putut fi recunoscuți. După ce s-a derulat întreaga acțiune, era noaptea târziu, am suflat peste pahar tot în cele patru zări, după care inimioara a dispărut imediat. Am stins lumânarea și apoi am povestit tot ceea ce am văzut.

În *ciubăr* se petreceau fenomene asemănătoare cu cele din *pahar*. În cazul când se dorea obținerea unor misterioase informații, dintr-un alt domeniu, era suficient să se invoce tema care interesa. Ritualul, în toate componentele sale, rămânea intact. Izolat, un asemenea ritual se practică și astăzi, e adevărat, sporadic și fără a avea aura de odinioară.

Apa de libație. Potrivit unei credințe populare de străveche îndătinare, practică magico-mitică ce a dăinuit până în zilele noastre, înainte de a se bea vin, mied și, mai ales, apă, se toarnă câteva picături pe pământ, juruindu-se de sufletul morților. În mentalitatea oamenilor din Dorne este înrădăcinată credința, potrivit căreia a da apă de pomană de sufletul morților, folosind practica *libației*, este cea mai primită pomană pe celălalt tărâm. Uneori, mai ales de sărbătoarea *moșilor*, când se bea și se ospăta în memoria celor dispăruți, alături de morminte, în cimitir, cele câteva picături se vărsau direct pe mormântul celui căruia i se oferea de pomană. În alte ipostaze, mai rar, după ce se varsă picăturile, paharul cu vin, cofa cu apă ș.a. se dă de pomană, de regulă, peste mormânt, la cineva necăjit, de preferință unui bătrân sau unui copil.

Apa de imersiune. Botezul creștin este considerat o formă, cea mai reprezentativă, a *ritualului de imersiune*. În concepția magico-religioasă, botezul simbolizează *moartea și învierea săvârșită prin apă*. Prin imersiune, în sensul la care ne referim, se înțelege afundarea corpului uman, a copilului supus botezului,

într-un vas cu apă, *în cristelniță*. O altă formă a imersiunii poate fi considerată, credem, afundarea în apa râului sau a pârâului a fetei care se supunea ritualului de *Sânziene*, în scopul însușirii proprietăților intrinseci ale apei, ca element vital. Este ceremonialul magico-mitic care se practica pe scară largă în Dornele din prima jumătate a secolului al XX-lea. Totodată, fenomenul de imersiune, specific Dornelor, are ca obiect prima scăldătoare la care este supus copilul după naștere. În apa destinată primei scăldători, pregătită fiind după un ceremonial magico-mitic bine definit, se introduceau rămurele de cetină, busuioc, sovârf, monede de argint ș.a. Ritualul de imersiune, ca formă distinctă a folosirii apei magice în practica comunitară a Dornelor, se mai menține, în mare parte, și astăzi.

Apa, în structura magico-mitică prezentată, are o diversitate de atribute și întrebuintări, unele misterioase, altele miraculoase. Comportamentul omului din Dorne avea, ca linie de conduită fundamentală, păstrarea purității și a sacralității apei. Atingerea apei cu substanțe poluante afecta direct zeitățile protectoare și, în relație directă, se *spurca sufletul*, adică făptuitorul se încarca de un mare păcat, unul de neiertat, cu dure consecințe pe tărâmul vieții veșnice. Asta în condițiile când apa, folosită după riguroase reguli și procedee, era garantul vieții și, în context terapeutic, restabilirea funcțiilor vitale pierdute, însănătoșea, revitaliza și, pe măsură, genera, potrivit credințelor populare, fenomenul *tineretii fără bătrânețe*. Astăzi, din nefericire, când lumea nu se mai gândește la păcat, multe dintre apele Dornelor au ajuns locuri de impurificare cu gunoaie, chiar și cu substanțe toxice, toate atentând la sănătatea omului, a vieții umane în general. A sosit timpul, credem, când trebuie să înțelegem că nu ne putem aștepta la bine din moment ce unii dintre noi semănăm răul la tot pasul.

TUȘELE FRUMUSEȚII ȘI ALE GRAȚIEI

Dialog cu Vasile BOTNARU

Ne-am întâlnit grație Internet-ului. Un mesaj lăsat în cutia poștală electronică m-a adus pe site-ul său, **www.basa.md/art**. Este un jurnalist care desenează în timpul liber, în timpul nopților albe. De cinci ani. Nu se pretinde un artist. El definește desenele sale drept niște improvizații sau halucinații. Susține că sunt niște exerciții ce îl ajută să exteriorizeze sentimentele, să depășească solitudinea și să reziste în viața cotidiană.

– *Înainte de a vorbi despre desene, ați putea prezenta pe scurt itinerarul parcurs. Sunteți un jurnalist moldovean care locuiește...*

–... în capitala Republicii Moldova, orașul Chișinău, unde sunt concentrați aproape un milion de locuitori (a patra parte din populația țării) care și-au însușit politica, viața culturală, afacerile.

Străinii care ajung la Chișinău sunt impresionați de... lungimea picioarelor expuse de cuconițe, de mulțimea de mașini de lux într-o țară care este declarată oficial cea mai săracă din Europa, dar și de cerșetorii care încearcă să te înduioșeze cu măiestrie de actori hollywoodieni. La Chișinău avem magazine de lux unde găsești și lapte de pasăre, dar și bazaruri unde pensionarii își vând lucrurile din casă ca să poată supraviețui. În țara aceasta nu-i ușor să fii nici artist, și nici reporter.

Multe cioburi din vitraliile lui Emir Kușturica parcă sunt împrumutate din Moldova.

Eu pretind că fac parte din generația peste care a căzut zidul berlinez. Unii dintre noi s-au bucurat că li s-a deschis peisajul occidental, alții au rămas cu sufletul schilodit și preferă să dea vina pe temnicerii care ne-au ținut

Autoportret

și ne mai țin cu ochii închiși.

Pe mine m-au salvat cărțile, meseria, comunicarea cu oameni deștepți, studiile făcute la Universitatea din Moscova de pe timpurile lui Brejnev, când toți intelectualii erau antrenați într-o mare competiție cu puterea. Propaganda oficială spunea una, iar intelectualii autentici surpau cu tenacitate acele construcții.

Dacă nu aș fi avut aceste refugii, cred că în cel mai bun caz aș fi fost un alcoolic ordinar.

– *Cum ați ajuns în artă? Cum ați debutat?*

– Nu cred că mi se potrivește expresia “a intra în artă”. Sunt un diletant cu ceva aptitudini nevalorificate. Dacă aș pretinde situația de artist, ar trebui să-mi tai cel puțin o ureche ca să mă autosensibilizez... După 20 de ani de rutină jurnalistică nu pot pretinde că voi deveni un artist. Desenele, probabil, sunt și ele un gen de informație sentimentală pe care încerc să o conserv. Nu am un debut distinct pentru că exercițiile de grafică au derivat treptat din preocuparea pentru designul de ziar și

revistă. Am încercat și caricaturi, și portrete în cărbune, și figurine din lut. Eram (și cred că mai sunt) ca și un copil care descoperă că o păstăie verde de mazăre, o tulpină de păpădie, un pieptene învelit într-o foaie de hârtie pot scoate sunete aproape muzicale...

– *Desenele Dumneavoastră reprezintă niște siluete în mișcare, în zbor, singuratice sau întrepătrunse. Uneori realizați și portrete. Cum vin ideile?*

– Nu am idei pentru desene. Sunt niște stări care se acumulează, mă obsedează, mă hărțuiesc și atunci când mă las prins de capcana unui birou luminat de o veioză, cu un teanc de hârtie la un capăt și cu CD-urile preferate de cealaltă parte, aceste stări răbufnesc, produc mici explozii de cerneală... Pot să desenez chiar și într-un hotel, când se întâmplă să plec peste hotare și mă despart nopțile, distanțele de oamenii (femeile) dragi. Cât privește muzica, Bregović, Spheeris, Evora... muzica lor o am imprimată pe creier și o pot reproduce foarte lesne oricând.

– *Prin urmare muzica este un complice?*

– Muzica bună, mai cu seamă cea clasică, mă domină. În adolescență am fost pasionat de The Beatles și Vîșoțki. Dau preferință jazzului în orice situație pentru senzația de zbor pe care ți-o oferă improvizația și joncțiunea în limitele unui motiv de jazz.

– *Desenele Dumneavoastră se deosebesc prin finețea liniilor, prin lejeritate. Se poate presupune că sunt realizate dintr-o mișcare. Ce tehnică practicați?*

– Am încercat, ca și doctorii, să mă urmăresc pe mine însumi. Pe naiba, nu pot să-mi dau seama cum se transformă impulsurile generate de creier în contururile de pe hârtie. În schimb – am verificat de sute de ori – orice încercare de a interveni cu o tușă suplimentară, cu o rectificare, în stare “conștientă”, strică desenul, îl schimonosește. Aveți dreptate, de-

senele apar dintr-o singură mișcare, dacă nu-mi reușește, foaia ajunge imediat la coș. O a doua selecție o fac dimineața, când adun foile de pe jos. Fiicele mele, dacă sunt pe aproape, se îngrozesc când aud zgomotul produs de foile rupte fără milă. Se întâmplă ca și peste un an să-mi displacă unele desene. Cele mai multe însă – cred că sunt peste 500 – au devenit universul care mă ajută să trăiesc și de care mă despart cu greu atunci când vine vremea să le ofer cadou sau să le vând.

– *Aveți inspirație artistică sau intelectuală? Lucrările sugerează o apartenență la arta caligrafică. Și mai lasă loc pentru reflecții despre teoria semnelor.*

– Ca să răspund la această întrebare ar trebui să mă dau filozof și să mă aventurez în polemici ingrate despre cota-parte a efortului de cercetare în actul de creație și invers. Voi spune doar atât – mi-ar fi plăcut să mă fi născut într-o lume a ieroglifelor (egiptene, japoneze) care au o magie impenetrabilă. Apropo, o companie spaniolă de electricitate intenționează să lanseze un disc cu muzică reconstituită în baza picturilor, partiturilor și altor vestigii arheologice descoperite în interiorul piramidelor egiptene. Mi se pare un proiect fantastic. În ceea ce privește preocuparea pentru semne, niște programatori care se ocupă de interfețe pentru minicalculatoare mi-au propus o eventuală colaborare în crearea pictogramelor. Lor li s-a părut că așa fi în stare să le ofer soluții ingenioase. Posibil.

– *De fapt, de ce desenați? Ce beneficii aduce arta?*

– De ce desenez? Cred că parțial am răspuns la întrebare. Dar, de ce nu așa desena? De ce nu așa sta cu ochii deschiși? De ce nu așa lăsa inima să-mi bată?..

*Dialog susținut
de Dessislava YUGOVA
Paris, martie 2002*

O NOUĂ INIȚIATIVĂ

Lansat la Casa Limbii Române, ciclul de prelegeri și discuții interactive cu genericul **Ora limbii române** (moderator – dr. hab. prof. Ion Ciocanu) iată că prinde contururi tot mai clare. În cadrul primei manifestări, de la 4 decembrie a.c., a fost pus în discuție subiectul *Problemele limbii noastre în cartea **Conștiința națională a românilor basarabeni***, semnată de regretatul Gheorghe Ghimpu (26. VII.1937 – 27.X.2000), înflăcărat luptător pentru deșteptarea basarabenilor și scuturarea jugului colonial rusesc. La discuție au participat: Mihai Ghimpu, fratele lui Gh. Ghimpu și cel care a

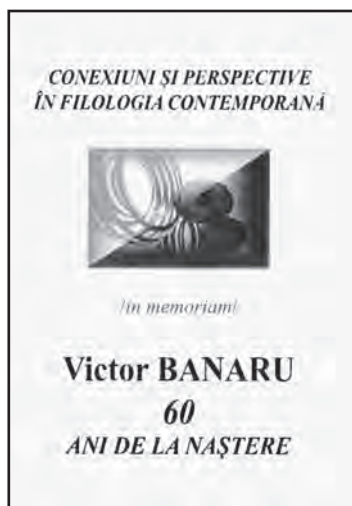
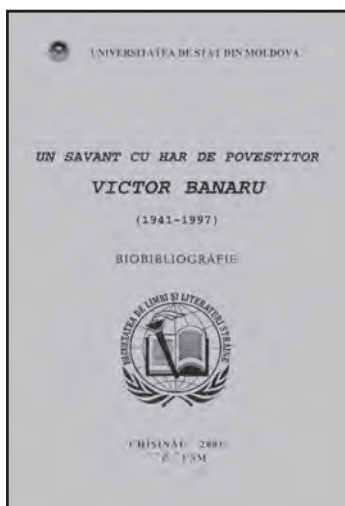
îngrijit noua ediție a cărții devenite un adevărat testament pentru urmași, Ion Ciocanu, Al. Bantoș, dr. Albina Dumbrăveanu, directorul Centrului Național de Terminologie, ziaristii Raisa Belicov și Vi. Pohilă ș.a. S-a evocat chipul luminos al celui care a fost Gh. Ghimpu, subliniindu-se pasiunea și scrupulozitatea cu care el a ales argumente întru sprijinirea adevărului că la stînga de Prut se vorbește limba română și că locuitorii băștinași sînt români. Aceste axiome au fost spuse clar nu numai de scriitorii și învățații moldoveni, munteni, ardeleni, de către alți români, dar și de numeroși străini: de la Pușkin la Lenin, de la Marx la Klaus Heitmann, de la Carlo Tagliavini la Dennis Deletant.

În cadrul ședinței din 11 decembrie a fost comemorat lingvistul Victor Banaru (24.IX.1941 – 8.XI.1997), personalitate a filologiei franceze și romanice de la noi, profesor universitar, membru al Uniunii Scriitorilor. Dr. Ion Guțu, unul dintre discipolii celui dispărut într-un mod tragic, a insistat asupra prestanței deosebite de cercetător și dascăl a lui Victor Banaru. Recunoscători, colegii și discipolii de la Universitatea Națională a Moldovei, i-au eternizat amintirea dînd numele lui V. Banaru fondului de carte al Catedrei de filologie franceză a U.N.M., dar și prin editarea cîtorva cărți: **Gust de mărăgună**, culegere postumă din creațiile literare ale profesorului scriitor; volumul de articole și studii **Conexiuni și perspective în filologia contemporană** (îngrijit de un grup de inițiativă format din dr. conf. Ion Guțu, dr. hab. prof. univ. A. Ciobanu, dr. hab. prof. univ. I. Dumbrăveanu, dr. hab. prof. univ. S. Pavlicencu, dr. conf. A. Lența), cuprinzînd materialele conferinței științifice internaționale consacrate aniversării a 60-a din ziua nașterii lui Victor Banaru; precum și bibliografia **Un savant cu har de scriitor. Victor Banaru. 1941–1997** (autor Ion Madan, redactor Ion Guțu). Cercetătorii științifici și profesorii universitari Nicanor Babără, Gheorghe Colțun, George Gogin, Ion Dumbrăveanu, Sergiu Pavlicencu, Al. Bantoș, poetul Vasile Spinei și alți participanți la ședință au invocat mai multe momente

emoționante și edificatoare din viața și activitatea lui V. Banaru. Unele luări de atitudine și articole (*Limba ca instrument politic; Etnie, limbă, politică* etc.) au bulversat nu numai mediul în care activa cercetătorul și profesorul, dar și alte cercuri de intelectuali. Tocmai de aceea s-a pus și problema reeditării, pentru un public cititor mai numeros, a unor materiale de sociolingvistică scrise de V. Banaru în acel deceniu de glorie al deșteptării românilor basarabeni. Au fost aduse în actualitate fapte ce demonstrează că regretatul profesor de filologie franceză a avut o atitudine pioasă, o pasiune aparte față de limba română, cultivând aceleași sentimente studenților și colegilor de breaslă. Un exemplu întru totul demn de urmat, mai ales la noi, unde se mai consideră că a vorbi corect, nuanțat, frumos limba mamei e o obligație morală ce vizează numai scriitorii, ziariștii, actorii, și nu pe toți cei dăruți de la Dumnezeu cu lumina Limbii Române.

Ședințele cenaclului **Ora limbii române** se vor ține în fiecare zi de miercuri, după-amiază. Sînt invitați să participe la ele toți prietenii fideli ai verbului strămoșesc. Un program de activități pentru anul ce bate în ușă, pus acum la punct de către dl prof. dr. hab. Ion

Ciocanu, de comun acord cu Casa Limbii Române, își propune să contribuie la satisfacerea intereselor și gusturilor unui număr mare de concetățeni care simt necesitatea de a-și trăi mai intens viața spirituală.

Cronicar

CONCURSUL „MOȘTENIRE” (Ediția a zecea)

Organizat din inițiativa Alianței pentru Sprijinirea Basarabiei cu sediul la Paris, Franța, Președinte Eugen Holban, acest concurs, ca și cele anterioare, este destinat elevilor din clasele superioare ale instituțiilor de învățământ preuniversitar din Republica Moldova și Ucraina. Se vor acorda următoarele premii și distincții pe cele două secțiuni: a) *Istoria românilor*, b) *Istoria literaturii române*:

Premiul I, în valoare de 200 de dolari, pentru fiecare dintre cele două secțiuni;

Premiul II, în valoare de 150 de dolari, pentru fiecare dintre cele două secțiuni;

Premiul III, în valoare de 100 de dolari, pentru fiecare dintre cele două secțiuni;

Mențiuni: câte 5 mențiuni a câte 50 de dolari, pentru fiecare dintre cele două secțiuni (total: 10 mențiuni).

Un premiu special în valoare de 100 de dolari SUA pentru cea mai originală lucrare la literatura română a instituit distinsul om de cultură dl Toma ISTRATI.

Toți premianții, precum și cei menționați, vor primi în dar cărți în limbile română și franceză.

Pentru elevii din Ucraina se prevede rambursarea cheltuielilor de transport.

SUBIECTE LA ISTORIE:

1. Conștiința originii latine comune a populației băștinașe din Țara Românească, Țara Moldovei și Transilvania, oglindită în operele cărturărești din epoca medievală.

2. Românitatea moldovenilor reflectată în documente, opere juridice, bisericesti și cronicărești din Moldova medievală.

3. Originea română și unitatea românească a supușilor Țării Românești, Țării Moldovei și Transilvaniei, oglindită în opera lui Dimitrie Cantemir.

4. Unitatea moldovenilor, muntenilor și românilor ardeleni, reflectată în cultura laică și bisericească din Țara Românească, Țara Moldovei și Transilvania în secolele XIV-XVII.

5. Ideea identității naționale românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea și rolul ei în crearea statului modern român.

6. Formele de rezistență a românilor basarabeni față de politica colonială a țarismului rus în Basarabia (1812-1917).

7. Renașterea culturală și consolidarea conștiinței naționale românești în Basarabia în cadrul României întregite (1918-1940).

8. Formele de exercitare și consecințele politicii de deznaționalizare a românilor basarabeni sub regimul sovietic de ocupație.

9. Factorii interni și externi ai renașterii naționale românești în Republica Moldova în 1988-2001.

10. Temă liberă formulată individual de participanții la concurs, dar axată pe subiectul central al ediției de față a concursului: „Unitatea etnică (națională) românească de la origini până în zilele noastre”.

SUBIECTE LA LITERATURA ROMÂNĂ:

1. Mircea Eliade despre geneza și semnificația mitului.
2. Avaturile literaturii basarabene din primele decenii ale secolului al XIX-lea.
3. Național și universal în creația romanticilor români de la 1848.
4. Doi mari arhitecți ai iluminismului românesc: Gh.Asachi și I.Heliade-Rădulescu.
5. „Iubirea de patrie” în viziunea lui M. Eminescu.
6. Opera lui Ion Luca Caragiale la începutul mileniului trei.
7. Note stănesciene în lirica poezilor din Basarabia.
8. Motive folclorice în creația lui N. Dabija și I. Hadârcă.
9. Universul copilăriei în proza lui Spiridon Vangheli.
10. Problema viabilității spirituale în lirica poezilor șaptezeciști L. Lari, V. Romanciuc, A.Suceveanu.

CONDIȚIILE CONCURSULUI

Participanții vor prezenta lucrările în scris în volum de 15-20 de pagini, dactilografiate la 2 intervale sau extrase la imprimantă cu spațiul și mărimea caracterelor respective sau scrise citeț în caiet.

Lucrările vor fi expediate pe adresa redacției săptămânalului „Literatura și arta”: str. Sfatul Țării, nr. 2, cod poștal 2009, Chișinău, până la 1 februarie 2003. Pe plic se va indica: **Pentru concursul „Moștenire”, secțiunea și numărul temei.** La concurs vor fi admise lucrările consacrate unei singure teme din secțiunea dată.

Pentru etapa a doua vor fi invitați autorii celor mai bune lucrări. Discuțiile vor avea loc cu precădere pe baza temelor propuse.

Cerințe față de perfectarea lucrărilor:

1. Pe foaia de titlu se va indica:
 - a) Concursul „Moștenire”;
 - b) Secțiunea, numărul temei și tema;
 - c) Numele, prenumele, instituția de învățământ, clasa și adresa completă a autorului;
2. Lista literaturii consultate (monografii, studii, articole etc.) se va anexa la finele lucrării.

La concurs sunt invitați să participe elevii gimnaziilor, liceelor, colegiilor. Rezultatele concursului vor fi anunțate în presă.

Relații suplimentare la tel.:

73-80-93, 23-82-12

LIMBA ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

